

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İNÖNÜ HÜKÜMETLERİ'NİN KIBRIS POLİTİKASI
(1961-1965)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
AHMET GÜLEN
2901090017**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Cevahir Kayam

İstanbul 2011

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

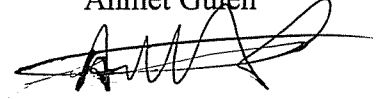
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi. Anabilim Dalında 2901090017 numaralı Ahmet GÜLEN'in hazırladığı "İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)" konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca **21.07.2011** günü saat 14.00.....'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabul*.....'ne* **OYBİRLİĞİ** /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ kabulüne karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd.Doç.Dr.H.Cevahir KAYAM	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Doç.Dr.Işıl ÇAKAN HACİİBRAHİMOĞLU	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Doç.Dr.Mustafa AYDIN	<i>kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>
Yrd.Doç.Dr.Serkan TUNA	<i>Kabul</i>	<i>[Signature]</i>

“Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965) adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım”

21 Temmuz 2011

Ahmet Gülen

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	408895
Yazar Adı / Soyadı	Ahmet Gülen
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 43384440796
Telefon / Cep Telefonu	2126510112 5326451817
e-Posta	ahmet_gulen@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)
Tezin Tercümesi	Cyprus Politics Of Governments During The İnönü Era (1961-1965)
Konu Başlıkları	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2011
Sayfa	252
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Cevahir Kayam
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelemesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **26.07.2014** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

01/08/2011
İmza:.....

Yazdır

ÖZET

1571’de Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine giren Kıbrıs, 1878’de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile İngiltere tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında Lozan Antlaşması ile resmi olarak İngilizler’e bırakılan Ada, Rum cemaatinin Yunanistan ile birleşme (enosis) taleplerinin şiddet eylemlerine dönüşmesi sonucunda 1955 yılından itibaren Türkiye’nin de dahil olduğu bir sorun haline gelmiştir. 1959 yılında imzalanan ve Türkiye’ye “garantör devlet” sıfatı kazandıran Londra ve Zürih Antlaşmaları’ndan sonra 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. 1962 yılından itibaren Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, antlaşmalarda ve Anayasa’da değişiklikler talep etmeye başlamış ve bu istekleri Türkiye’ye iletmıştır. Ankara’nın kesin bir kararla değişiklik önerilerini reddetmesinin ardından, değişiklikleri güç kullanarak uygulamak amacı ile Akritas Planı çerçevesinde Kıbrıs Türkleri’ne yönelik şiddet hareketleri başlamıştır.

27 Mayıs sonrasında kurulan koalisyon hükümetlerinin başında bulunan İsmet İnönü, Ada’daki Türkler’in haklarını savunmak için öncelikle müzakere yolunu tercih etmiş, Rum saldırılarının arttığı dönemlerde Kıbrıs’a müdahale girişimi başlatmış ancak bu girişim ABD Başkanı Johnson’un yolladığı mektup üzerine gerçekleştirilememiştir.

Johnson Mektubu, Türkiye’nin o güne dek kamuoyu önünde tartışılmayan dış politikasını bir tabu olmaktan çıkarmış, özellikle sol kesim tarafından Batı ittifakı eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlamıştır. Başbakan İsmet İnönü, Kıbrıs konusunda Batı tarafından yalnız bırakıldığını açıkça itiraf etmiş ve Türkiye’nin dış siyaseti için II. Dünya Savaşı yıllarından beri ilişkilerin dondurulduğu SSCB ile temasa geçerek alternatif oluşturmaya çabalamış ve bu çabaların sonunda Makarios’u destekleyen SSCB’yi kendi tezi olan “federasyon” a çekmeyi başarmıştır.

1964 yılı boyunca Kıbrıs politikası ile muhalefetin büyük tepkisini çeken III. Koalisyon Hükümeti, 13 Şubat 1965’te bütçe, TBMM’de onaylanmadığı için çekilmiştir. 1965 seçimlerini kazanan Adalet Partisi döneminde de Kıbrıs Sorunu devam etmiş ve Ada’daki olaylar 20 Temmuz 1974’teki Kıbrıs Barış Harekatı’na kadar sürmüştür.

ABSTRACT

After going under the rulership of the Ottoman Empire in 1571, the United Kingdom took over the rulership of Cyprus with the Ayastefanos Agreement in 1878. After the Turkish war of independence and officially being left to the United Kingdom with the Treaty of Lausanne, the island has become a source of problems with Turkey involved since the violent upheavals on the island after the Greek Cypriots request for alliance with Greece (enosis) in 1955. After the London and Zurich Agreements were signed in 1959, Turkey was looked upon as the “warrantor state” and the Republic of Cyprus was established in 1960. After the year 1962 Makarios the President of Cyprus began to request alterations in the constitutional law and he had corresponded these demands to Turkey. Following Ankara’s definite response of rejection to the offers for changing the constitutional law, violent actions took place within the scope of the Akritas Plan towards Turkish Cypriots in order to apply the changes forcefully.

İsmet İnönü who was prime minister of the coalition government formed after the 27th of May, initially followed negotiation with the purpose of defending the Cypriot Turks rights and aimed an intervention to the island during the intense attacks of the Cypriot Greeks but this attempt was hindered by the United States with a letter from president Johnson.

Johnson’s letter broke a taboo by bringing Turkey’s foreign politics before the public eye and out to discussion. Thus alliance with the west was especially a target of criticism and judgement for the left winged people. Prime minister İsmet İnönü explicitly stated that he was left alone by western alliances regarding the Cyprus matter and for the sake of Turkish foreign affairs he tried to initiate contact with USSR that was put to a pause since the II. World War as an alternative solution. Upon his efforts, he managed to draw the USSR which used to support Makarios to his own side of the “federation”. The 3rd coalition government that was the target of the opposition with its political approach towards Cyprus throughout the year 1964, withdrew from the TBMM (Turkish parliament) due to rejection of state budget on 13th of February 1965. The problems of Cyprus continued during the rulership of Adalet Party that won the elections in 1965 and the conflicts on the island took place until the Peace Operation on the 20th of July 1974.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
I. Koalisyon Hükümeti Döneminde	
Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı.....	18
1. 1960 İhtilali Sonrası İlk Seçimler ve İlk Koalisyon Hükümeti.....	18
2. İlk Koalisyon Hükümeti'nin Programında Kıbrıs.....	20
3. Rumlar'ın Anayasa'yı Bozma Girişimleri ve Sonuçları.....	21
4. Bayraktar Camii'nin Bombalanması ve Türkiye'nin Tepkisi.....	23
5. II. İnönü Hükümeti'nin Kuruluş ve Makarios'un Ziyareti.....	24
6. 1963 Çatışmaları ve Rumlar'ın Anayasa İle İlgili Talepleri.....	27
7. İsmet İnönü'nün ABD Gezisi ve II. İnönü Hükümeti'nin Sonu.....	36
II. BÖLÜM	
Kıbrıs'ta Kanlı Noel Olayları ve Yankıları.....	37
1. III. Koalisyon Hükümeti'nin Kuruluşu ve Kanlı Noel Olayları.....	37
2. Akritas Planı ve Planın Özellikleri.....	38
3. Türkler'i Yok Etme Girişiminin Başlaması.....	39
4. Hükümetin Kanlı Noel Olayları Karşısında Tepkisi.....	41
5. İsmet İnönü'nün Kanlı Noel Olayları Karşısında Tutumu.....	47
6. Kanlı Noel Olaylarına Karşı Tepkiler.....	51
7. Kanlı Noel Olaylarının Kamuoyundaki Yankıları.....	65
8. Kanlı Noel Olaylarının Dünyadaki Yankıları.....	70
9. İsmet İnönü Kıbrıs Olaylarına Neden Müdahale Etmedi.....	76
III. BÖLÜM	
Amerika'nın Kıbrıs Sorunu'nda Devreye Girişi ve Londra Konferansı.....	80
1. Sonuçsuz Kalan Bir Uzlaşma Girişimi: Londra Konferansı.....	80
2. Londra Konferansı'nın Basındaki Yansımaları.....	85
3. Amerika'nın Kıbrıs Sorunu'na Dahil Oluşu ve Lemnitzer Planı.....	89
4. TBMM'de Kıbrıs Sorunu Üzerine Yapılan Tartışmalar.....	97
5. Yerli ve Yabancı Basında Kıbrıs Sorunu İle İlgili Tartışmalar.....	100
6. BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs Kararı ve Sonuçları.....	104
7. BM Güvenlik Konseyi'nin Kararına Yönelik Tepkiler.....	110
8. BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın Basındaki Yankıları.....	115
9. Hükümetin Kıbrıs'a Müdahale İçin TBMM'den Yetki Alışı.....	117
10. Rumlar'ın Türkiye'den Sınırdışı Edilmesi ve Sonuçları.....	121
IV. BÖLÜM	
Johnson Mektubu ve İnönü'nün ABD Gezisi.....	128
1. İnönü'nün Time Dergisi'ne Demeci ve Demecin Yankıları.....	128

2. TBMM’de Batı İttifakı’na Bağlılık Konusundaki Tartışmalar.....	131
3. Türkiye İşçi Partisi’nin Kıbrıs Sorunu İle İlgili Görüşleri.....	139
4. Kıbrıs’a Müdahale Seçeneğinin Yeniden Gündeme Gelişi.....	142
5. ABD Başkanı Johnson’ın Müdahaleyi Önlemesi.....	147
6. Johnson Mektubu’na Karşı Türkiye’de Oluşan Tepkiler.....	154
7. Başbakan İsmet İnönü’nün ABD Gezisi ve Sonuçları.....	167
8. İsmet İnönü’nün Avrupa’daki Temasları ve Sonuçları.....	175
9. I. Acheson Planı ve Türkiye’nin Plana Karşı Tepkisi.....	178
10. Erenköy Kuşatması ve Hükümetin Bombardıman Kararı.....	184
11. II. Acheson Planı ve Türkiye’nin Plana Karşı Tepkisi.....	190

V. BÖLÜM

Türkiye’de ABD’ye Karşı Oluşan Tepkiler ve Sonuçları.....	194
1. Türkiye’de Amerikan Aleyhtarlığının Artışı.....	194
2. Hükümete Karşı TBMM’de ve CHP’de Oluşan Tepkiler.....	197
3. Kamuoyunda Türk Dış Politikası Üzerinde Tartışmalar.....	203
4. Bağlantısızlar Konferansı’nda Kıbrıs Sorunu.....	209
5. SSCB ile İlişkilerde Yumuşama ve Erkin’in Moskova Ziyareti.....	211
6. Sovyetler Birliği’nin Türk Tezini Benimsemesi.....	214
7. III. Koalisyon Hükümeti’nin Sona Ermesi.....	219
8. İsmet İnönü’nün İstifasının Kamuoyundaki Yansımaları.....	220
9. 1965 ve Sonrasında Kıbrıs Sorunu’ndaki Gelişmeler.....	222
SONUÇ.....	227
KAYNAKÇA.....	232
EKLER.....	237

ÖNSÖZ

Türkiye'nin yarım yüzyılı aşkın bir süredir en önemli gündem maddeleri arasında yer alan Kıbrıs, 1960'ların başında 20. yüzyılın büyük trajedilerinden birisine sahne olmuştur. 1959'da imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları'ndan sonra 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından tarihe "Kanlı Noel Olayları" olarak geçen ve bizzat devletin başındaki Makarios'un yönlendirmesi ile Türkler'e yönelik olarak başlatılan saldırılar, 1964 yılı boyunca da devam etmiş ve yüzlerce Türk'ün yaşamını yitirmesine ve yüzlerce Türk'ün evsiz barksız kalmasına neden olmuştur. Bu zorlu süreçte 1959 Antlaşmaları'na göre Garantör Devletler'den birisi konumunda olan Türkiye, 27 Mayıs 1960 sonrasında İsmet İnönü'nün başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetleri ile soruna bir çözüm aramaya çalışmıştır.

"İsmet İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası" konulu yüksek lisans tezimiz, I. Koalisyon Hükümeti'nin kurulduğu 20 Kasım 1961 tarihinden, III. Koalisyon Hükümeti'nin düşürüldüğü 13 Şubat 1965 yılına kadar olan süreçte yaşanan gelişmeleri ve İnönü Hükümetleri'nin izlediği siyaseti anlatmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin "İkinci Adam"ı 10 yıl muhalefette kaldıktan sonra 1961'de 24 yıl aranın ardından yeniden başbakan olmuş, bir yandan ihtilal sonrasında tekrar demokrasiyi rayına oturtmaya çabalarken, bir yandan da Kıbrıs'taki olaylar nedeniyle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en çetin dış politika sorunlarını barışçı yollarla aşmaya çabalamıştır. Savaşların içinden gelen bir siyaset adamı olarak, savaşı ne denli yıkımlara yol açacağını en iyi bilen isimlerden birisi olan İsmet İnönü, Türkiye'yi bir kere daha savaş badiresinden uzak tutma politikası yürütmüştür.

Soruna diplomasi yolu ile çözüm arayan İnönü, muhalefetten gelen büyük baskılara rağmen siyasetinden taviz vermemiş, 1964'ün Ağustos ayında Rumlar'ın ablukası altındaki Erenköy'ü Kıbrıs'a Türk jetlerini göndererek kurtarmayı başarmış ve diplomasinin yanı sıra gerektiğinde güç kullanmaktan çekinmeyeceğini de kanıtlamıştır. Bu süreç içinde Türk Dış Politika Tarihi'nin en ağır diplomatik metinlerinden birisi olan "Johnson Mektubu"na muhatap olan İnönü, Batı ile olan ilişkileri gözden geçirmiş, Batı bloğundan ayrılmadan, II. Dünya Savaşı sırasında bozulan SSCB ile ilişkileri güçlendirmeye çabalamıştır. 27 Mayıs sonrasında Demokrat Parti'nin mirasçısı Adalet Partisi'nin yıldızı parlarken, Kıbrıs buhranı dolayısı ile yıpranmış koalisyon hükümeti, 13 Şubat 1965'te TBMM'de bütçenin reddedilmesi üzerine görevden çekilmek zorunda kalmıştır ve İnönü yeniden muhalefete dönmüştür.

Kıbrıs Sorunu, sonraki dönemde de devam etmiş, 1974 yılında CHP-MSP koalisyonu döneminde Barış Harekatı gerçekleşmiş, 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş, bu devlet de 1983 yılında yerini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. 1950'lerden itibaren Türkiye'nin gündemine giren Kıbrıs Sorunu, 2000'li yıllarda da devam etmektedir. 1974 sonrasında Ada'da herhangi bir çatışma yaşanmasa da halen Kıbrıs Türkleri'ne uygulanan ambargo sürmektedir. Yarım yüzyılı aşkın bir süredir Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan

Türkiye'nin önünde Kıbrıs mutlaka çözülmesi gereken sorunlardan biri olarak durmaktadır.

Tezin hazırlanması aşamasında her türlü desteği vererek beni yönlendiren değerli hocam İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretim görevlilerinden Yar. Doç. Dr. Cevahir Kayam'a teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKEL:	Çalışan Halkın İlerici Partisi
AP:	Adalet Partisi
AP:	Associated Press
BM:	Birleşmiş Milletler
CENTO:	Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP:	Demokrat Parti
KATAK:	Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MBK:	Milli Birlik Komitesi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MP:	Millet Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
NATO:	Kuzey Atlantik Paktı
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TMT:	Türk Mukavemet Teşkilatı
UPI:	United Press International
YTP:	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'nun güney kıyılarına yakın konumda bulunan Kıbrıs Adası ile 16. yüzyılın başından beri yakından ilgilenmekteydi.¹ Ada, 1489'dan bu yana Akdeniz'de Türk hakimiyetini durdurmaya çalışan Venedikliler'in elindeydi. Osmanlılar, padişah II. Selim döneminde 11 ay süren bir kuşatmadan sonra 1571 yılında Kıbrıs'ı ele geçirdi.² Adanın Osmanlı hakimiyetine geçmesi büyük çoğunluğu Ortodoks olan Kıbrıs halkını memnun etmişti. Osmanlılar, fetihten sonra Ada'nın yeniden iskan edilmesi amacıyla Anadolu'dan seçilen aileleri Kıbrıs'a yerleştirdi. Ayrıca fetih sırasında adanın alınmasında katkısı bulunan askerlerden de buraya yerleşmeyi düşünenlere kolaylık sağlanmıştı.³

Kıbrıs Adası, 1571 yılından 1878 yılına dek Osmanlı hakimiyetinde kaldı. II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra başlayan toprak kayıpları sonucu, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı toprakları bir bir elden çıkmaya başlamış ve Rusya, Fransa, İngiltere gibi devletler tarafından ele geçirilmeye başlanmıştı. İngiltere, 1800'lerin başından beri stratejik açıdan önemli gördüğü Kıbrıs'ı ele geçirme peşindeydi. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması İngilizler'e aradığı fırsatı verdi. İngilizler, Doğu Anadolu'da ve Akdeniz'de giderek artan Rus etkinliğine karşı 25 Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne resmen başvurarak Kıbrıs'ın geçici olarak üs yapılmak üzere kendisine verilmesini ve iki devlet arasında bir savunma antlaşması yapılmasını istedi.⁴

Adanın İngilizler'e devrinin öngören antlaşma, 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da imzalandı. İngiliz Hükümeti ile Bab-ı Ali arasında imzalanan antlaşmanın en önemli maddesine göre Rusya'nın Doğu'da Batum, Ardahan veya Kars bölgelerinden birini işgal etmesi durumunda İngilizler'in Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumak üzere harekete geçeceği belirtiliyordu. Ancak İngilizler'in bu

¹ Server İskit, Zarfı Ongun, Nail İnal, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 3. c., İstanbul, İskit Yayını, 1959, s. 1215

² a. g. e. s. 1234

³ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 1. c., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 12

⁴ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih: (1789-2001), Siyasi Tarih: (1789-2001)**, 7. bs. 2008, 391-392

desteğine karşılık padişah, Hıristiyan tebaaya yönelik reform vaat ettiği gibi Kıbrıs Adası'nın da İngilizler tarafından işgaline izin veriyordu.⁵

Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid, antlaşmayı tasdik ederken “Hukuk-i Şahaneme asla hanel gelmemek şartile muahedenameyi tasdik ederim”⁶ kaydını koymuştu. Böylece, padişah antlaşmayı kabul ediyor fakat Osmanlılar'ın Ada'daki egemenlik haklarından kesinlikle vazgeçmediğini de vurguluyordu. Kars, Ardahan ve Batum'un Ruslar'dan geri alınması durumunda İngilizler de Kıbrıs'ı Osmanlılar'a geri vermeyi de taahhüt etmişlerdi. Ancak 14 Ağustos 1878'de yapılan tek maddelik bir ek antlaşma ile İngiltere, Kıbrıs'ta işgal boyunca her tür kanun ve mevzuat yapma hakkını da elde etmiş oldu. Bu suretle Adada dolaylı bir İngiliz egemenliği tahsis edilmiş oluyordu.⁷ Böylece Osmanlı İmparatorluğu, tarihinde ilk defa savaş yapmadan bir toprak parçası yitirmiş oluyordu. Ayrıca Kıbrıs Adası, İngiltere'nin Osmanlılar'dan fiilen koparıp ele geçirdiği ilk toprak parçasıdır.⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıpları, 20. yüzyılın başlarında da devam ediyordu. Özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile devlet önemli ölçüde küçülmüştü. Osmanlılar'ın Almanlar ile beraber 1914 ekiminin sonunda I. Dünya Savaşı'na girmesi İngiltere'ye Kıbrıs'ı “ilhak etme” fırsatı vermişti.⁹ 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere, hem Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti, hem de bir Kraliyet buyruğu ile Kıbrıs'ı ilhak ettiğini duyurdu.¹⁰ Osmanlılar, bu tek taraflı ilhaki tanımadığı gibi hemen protesto etti. İngiltere, fiilen sömürge olarak değerlendirdiği Kıbrıs'ı 1915'te Yunanistan, İngilizler'in safında savaşa girdiği takdirde Yunanistan'a vermeyi teklif etti.¹¹ Ancak Yunanistan o tarihte savaşa girmeyi reddedince bu teklif de hükümsüz kaldı. Ancak İngilizler, bu teklifle ilk defa Yunanistan'ı Kıbrıs için taraf haline getirmiş oluyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nı ağır yenilgi ile kapatan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kaldı.¹²

⁵ Gürel, a.g.e, s. 24

⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: (1789-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs. 1999, s. 535.

⁷ Armaoğlu, a. g. e, s. 537 Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. bs. 1999, s. 535.

⁸ A. Kürşat Kökkaya, Cemil Cahit Yeşilbursa, **Yeni ve Yakınçağ Tarihi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2008, s. 176

⁹ Gürel, a.g.e. s. 65

¹⁰ Kemal Arı, **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 69

¹¹ H. Fikret Alasya, **Tarihte Kıbrıs**, Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, 1988, s. 141

¹² Uçarol, a. g. e, s. 619

Osmanlı topraklarının parçalanması ve Yunanistan'ın önce İzmir'i 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal etmesi, ardından işgallerini Anadolu'nun iç bölgelerine doğru genişletmesi Ada'da bulunan Rumları da cesaretlendirdi. Londra'ya Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi amacıyla giden bir heyet Ada'ya istediğini alamadan geri dönmek zorunda kaldı.¹³ Ancak Rumlar buna rağmen Enosis¹⁴ yolunda ilk girişimleri başlattılar. Ancak İngiliz yönetimi, bu dönemde Kıbrıs'ın statüsünde bir değişiklik yapmayı kabul etmedi. 1922'de Yunanlılar'ın Anadolu'da kesin bir biçimde yenilgiye uğraması Kıbrıs'ta da geniş biçimde yankılandı ve Ada'ya çok sayıda Rum'un göç etmesine yol açtı. Bu durum da Kıbrıs'ta Rum nüfusun Türklere oranla aşırı derecede artmasına neden oldu.¹⁵ 30 Ağustos 1922'deki Büyük Taarruz ile Anadolu'dan Yunanlılar'ı atmayı başaran Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti, özellikle İtalya, İngiltere ve Fransa tarafından ivedilikle barış masasına davet edildi. Barış konferansının 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanması kararlaştırıldı.¹⁶

Konferansta başdelegelik görevini kimin üstleneceği tartışılırken, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, kısa süre önce Mudanya Mütarekesi'nde başarıyla görev yapan ve yeteneğine inandığı İsmet Paşa'yı Lozan'a da göndermeyi düşünüyordu. Bu amaçla TBMM, Yusuf Kemal Bey'in yerine İsmet Paşa'yı Dışişleri Bakanlığı'na getirdi ve başdelege olarak atadı.¹⁷ Böylece İsmet Paşa, yaklaşık 40 sene sonra Başbakan olarak karşılaşacağı Kıbrıs Sorunu ile ilk defa Lozan'da yüz yüze gelmiş olacaktı. 17 Kasım 1922 günü başlayan Lozan Konferansı, 2.5 ay süren bir kesinti ile beraber toplam 8 ayda tamamlandı. Konferansın sonunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Barış Antlaşması'nda Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını 20. madde ile resmen tanımış oluyordu:

“MADDE 20 – Türkiye, İngiliz Hükümeti'nce 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen Kıbrıs'ın (İngiltere'ye) katılımını tanıdığını bildirir.”¹⁸

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile İngiltere, Kıbrıs'ın egemenliğini resmen kazanmış oldu.¹⁹ İsmet Paşa'nın Lozan'da (TBMM'nin onayı

¹³ Ertuğrul Önalp, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010, s. 81

¹⁴ **Enosis**, Kıbrıs'ın kilise önderliğindeki Kıbrıs Ortodoks Hıristiyan toplumu tarafından Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan bir düşüncedir.

¹⁵ Önalp, **a. g. e.** s. 82

¹⁶ Uçarol, **a. g. e.** s. 691

¹⁷ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, 1. c., İstanbul, İletişim Yayınları, 14. bs., 2009, s. 216

¹⁸ Gürel, **a. g. e.** s. 111

dahilinde) Ada'nın İngiltere'ye devrine izin veren maddeyi kabul etmesi 1964 yılında Başbakanlığı sırasında, Kıbrıs'ta Rum katliamlarının doruğa çıktığı dönemlerde basındaki muhalifler tarafından şiddetle eleştirilecektir.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren 2 yıl içinde Türk Vatandaşı olarak Türkiye'ye göç etme hakkı Ada'daki Türkler'e tanındı. Bu hakkı kullanmayan ya da kullanamayan Türkler ise otomatikman İngiliz vatandaşlığına geçtiler. Böylece Kıbrıs'ta Türk hakimiyeti zımnen 1925 senesine kadar devam etti. Bu tarihten sonra ise İngiltere Krallığı tacına bağlı bir sömürge haline getirildiği ve işgal kuvveti komutanlarına verilen Yüksek Komiser unvanı kaldırılarak yerine vali unvanını haiz olan Sir Malcolm Stevenson tayin edildi.²⁰

1926 yılında Stevenson'un yerine Kıbrıs'a İngiliz Valisi olarak atanan Ronald Storrs, Rumlar'dan yana bir tavır aldı ve Kıbrıslı Türkler arasında Kemalizm'in reformcu fikirlerinin yayılmasını önleme amacıyla gerici çevreleri desteklemekten kaçınmadı. Ancak Storrs, geleneksel İngiliz siyasetinden sapmadığı gerekçesiyle bir süre sonra Rumlar tarafından eleştirilmeye başlandı.²¹

1930'ların hemen başında Kıbrıs'ta çıkan bir ayaklanma Ada'da kaynaşmaların yavaş yavaş başladığının habercisi gibidir. 20 Ekim 1931 tarihinde Rumlar, Limasol'de bir miting düzenlediler. Miting çok kısa bir sürede İngiliz idaresine karşı genel bir ayaklanmaya dönüştü. Olaylar sırasında işyerleri ve dükkanlar Rum gençleri tarafından zorla kapatılırken, Ortodoks papazlar tarafından kışkırtılan Rum halkı da hükümet binası önünde toplanmaya başladı. Birkaç saat içinde büyüyen olaylar karşısında yönetim ancak Mısır'dan birlikler getirerek düzeni yeniden sağlayabildi. Çıkan olaylar sonucunda 10 kişi yaşamını yitirdi, 68 kişi yaralandı. Yaralılar arasında 23 Türk de vardı²²

1931'de çıkan bu ayaklanmanın faturası ağır oldu. Adada Yasama organları kaldırılarak bir çeşit diktatörlük rejimi kuruldu.²³ İngiliz yönetimi 22 Ekim tarihinden başlayarak ayaklamada başrol oynadığı belirlenen 30 kişiyi Ada'dan sürdü. Anayasa askıya alındı. Belediye seçimleri kaldırıldı. Valiye yasa koymaya ilişkin çok geniş

¹⁹ Gürel a. g. e. s. 113

²⁰ Alasya, a. g. e. s. 142

²¹ Önalp, a. g. e. s. 86

²² A. g. e. s. 87

²³ Alasya, a. g. e. s. 145

yetkiler tanındı. Basına sansür konuldu. Posta ve telgraf iletişimi Valiliğin denetiminde yapılmaya başlandı.²⁴

İngiliz Yönetimi, Rumlar'ın yanı sıra Türk toplumundaki milli duyguları yok etmek için harekete geçti. Okullarda asılı olan Türk büyüklerinin resimleri indirildi. Türk Lisesi'nin ismi İslam Lisesi olarak değiştirildi, okullarda Milli marş söylenmesi yasaklandı ve bunun yerine İngiliz Kraliyet Marşı söylenmeye başlandı. Türk ya da Yunan bayraklarının çekilmesi de kesinlikle yasaklanmıştı.²⁵ Amerikalı tarihçi Pierre Oberling, 1931 olayları sonucunda Türkler'e de ceza verilmesi ile ilgili olarak "Ayaklanmaya katılmayan Türk cemaatinin İngilizlerce cezalandırılması ancak gelecekteki bir ayaklanmaya karşı uyarı olarak açıklanabilir" yorumunu yapmıştır.²⁶

1931 ayaklanması sonucu getirilen yasaklar tam 12 sene devam etti. 1939'da patlayan II. Dünya Savaşı ve Yunanistan'ın 1941'de Nazi Almanyası tarafından işgali Ada'daki durumda değişikliğe neden oldu. Savaş devam ederken Yunanistan Başbakanı Korizis, İngiltere Hükümeti'ne yaptığı resmi bir başvuru ile Kıbrıs'ın Yunanistan'a devrini talep etti.²⁷ Bu dönemde Türkiye'yi savaşa sokmak için büyük çaba harcayan İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkler'i kaybetme korkusu ile adada bulunan Türkler'in kaderinin Rumlar'a bırakılmayacağını vurgulayarak talepleri geri çevirdi.²⁸ Adada Almanlar'ın işgaline karşı İngiliz yönetimi gereken tedbirleri alırken, Rum ve Türk cemaatlerinde de önemli gelişmeler yaşanıyordu. Rum komünistleri, Ada'da 1920'lerde faaliyete geçen Komünist Partisi'nin yerine Çalışan Halkın İlerici Partisi (AKEL)'i kurarken, Türkler de 1943'de kendi siyasi organları Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK)'ı ve ertesi sene de Kıbrıs Türk Milli Halk Partisi'ni kurdular.²⁹

1943 yılında belediye seçimlerinin tekrar yapılmaya başlanması ile beraber Kıbrıs'ta siyasi alanda tekrar canlılık belirtileri görülmüştü. II. Dünya Savaşı'nın müttefiklerin zaferi ile sonuçlanması, İngiltere'de seçimlerde İşçi Partisi'nin galip gelmesi ve en önemlisi İtalya'nın 12 Ada'yı Yunanistan'a bırakması Enosis taraftarlarının milli hedeflere ulaşma umutlarını yeniden canlandırdı.³⁰ Enosis taleplerinin bayraktarlığını bu dönemde AKEL Partisi üstleniyordu. Bu da demek

²⁴ Gürel, a.g.e. s. 142

²⁵ Nur Batur, **Yeniden Yaşasaydım, Rauf Denктаş**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 44

²⁶ Pierre Oberling, **Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türkleri'nin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1987, s. 29

²⁷ Önalp, a. g. e. s. 88

²⁸ A. g. e. s. 89

²⁹ A.g. e. s. 90

³⁰ Oberling, a. g.e. s. 30

oluyordu ki savaş sonrasında Enosis taleplerini dile getiren sağ siyaset ya da Kilise değil sol kesim oldu.³¹ Ada'da Rumlar'ın yaptığı Enosis çalışmalarında Yunanlılar da destek veriyordu. 1945 yılında İngiltere'ye bir ziyaret gerçekleştiren Yunan Kral Naibi Damaskinos, 12 Ada ile beraber Kıbrıs'ın da Yunanistan'a verilmesini istedi.³² Ancak bu talep İngilizler tarafından geri çevrildi. Savaştan sonra ise ilk hedef daha özgürlükçü bir anayasa yapmaktı. Hazırlanan taslakta bir yasama meclisi bir de yürütme meclisi kurulması öngörülüyordu. Bunun dışında taslakta şunlar yer almaktaydı:

“Yasama Meclisi'nin 26 üyesinden 18'ini Rumlar, 4'ünü Türkler, ve 4'ünü de hükümet tarafından atanmış memurlar oluşturacaktı. 21 yaşını doldurmuş her Kıbrıslı erkek oy verme hakkına sahipti, kadınların oy verme hakkı meclisin onayına tabiydi; her iki cemaat de kendi temsilcilerini seçecekti; meclis başkanı vali tarafından meclis dışından atanacaktı; bazı konularda valiye yasama yetkisi tanınıyordu ama yürütme yetkisi kraliyet adına valideydi. Yürütme Meclisi bu konuda Vali'ye yardımcı olacaktı. Vali bu kararlara uymak zorunda değildi ancak aksine bir tutumda Sömürgeler Bakanlığı'na bilgi vermeye mecburdu”³³

Rumlar, yeni anayasa taslağını kabul etmedikleri gibi tam özerklik getirmeyen hiçbir anayasa teklifine de yanaşmayacaklarını açıkladılar. Bu durumda Vali Winster, 1 Kasım 1947'de toplanan Meclis'i 12 Ağustos 1948 tarihinde feshetmek zorunda kaldı ve Kıbrıs'ın statüsünün söylentilerin aksine asla değişmeyeceğini bir kere daha vurguladı.³⁴

Kıbrıs'ta Rumların giderek artan Enosis taleplerine karşı Türkler de boş durmadılar. Adadaki Türk toplumu, sorunlarının çözümü için Vali Winster'e bir rapor hazırlayarak sundu. 1948'in nisan ayında Kıbrıs Türk toplumunun temsilcilerinden dini önder ve en kıdemli yargıçtan oluşan özel bir komite –Rauf Denктаş da genç bir hukukçu olarak komitede yer almıştır – İngiliz yönetiminden şu istemlerde bulunmuştur:

“Müftülük yeniden kurulmalı; Evkaf, Türklerden seçili bir komite tarafından yönetilmeli; Türk toplumunun “aile hukuku”nda reform yapılmalı; “Şer'i

³¹ Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 2. c., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 53

³² Alasya, **a.g.e.** s. 163

³³ Önalp, **a. g. e.** s. 90

³⁴ Gürel, **a.g.e.** s.70

Mahkemeler’’in masrafları İngiliz yönetimi tarafından karşılanmalı; eğitim işlerinde Rum toplumuna tanınan haklar, Türk toplumuna da tanınmalı; okullarda Cumhuriyet Bayramının kutlanmasına ve ders kitaplarının Türkiye Cumhuriyeti’nden getirilmesine izin verilmeli’’³⁵

Öte yandan Rumlar’ın giderek artan Enosis girişimleri, 1923’den beri Kıbrıs’taki gelişmelere uzak kalan Türkiye’nin 1940’lı yılların sonundan itibaren yavaş yavaş Ada’daki durum ile ilgilenmesi neticesini doğurmuştur.

Türkiye, Lozan Antlaşması ile Ada’nın İngiltere’ye devrini kabul ettikten sonra uzun seneler kültürel konular haricinde Kıbrıs ile ilgilenmemişti. Kıbrıs Türkleri ile ilgilenmek özellikle Musul sorununun çözümünden sonra Batı’nın lideri konumuna gelen İngiltere ile ilişkileri bozabilecek bir duruma yol açabileceği için Ankara bu konuda gereken hassasiyeti göstermiştir.³⁶ II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra dünya Batı Bloku ve Doğu Bloku olmak üzere iki ayrı kampa ayrılıyordu. Türkiye, “Soğuk Savaş” olarak adlandırılan bu dönem başladığı zaman Batı dünyasındaki yeri ve İngiltere ile Yunanistan arasında bir anlaşmazlık çıkartabilecek tavırlardan kaçınıyordu.³⁷ Ancak 1948 yılı ile beraber Türkiye Ada’da meydana gelen gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başladı. Bu tavır değişikliğinde basının ve Türkiye’de bulunan Kıbrıslılar’ın büyük payı olmuştur. Tasvir, Vatan, Hürriyet gibi gazeteler haberlerinde Kıbrıs’taki duruma daha fazla dikkat çekiyorlar, Cihat Baban, Ahmet Emin Yalman gibi kalemler de Ada’daki gelişmeleri köşelerinde detaylı bir şekilde işlemeye başlıyorlardı. 1948’in kasım ayında ise Kıbrıs Türklerini temsilen bir heyet Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’yü ziyaret ederek sorunları ile ilgili bilgi veriyordu. İnönü, Lozan’dan sonra Kıbrıs sorunu ile yeniden karşı karşıya geliyordu. 1950 yılı mart ayında Kıbrıs’a giden Ankara Üniversitesi heyetini kabul eden İnönü, “Kıbrıslı Türkler arasındaki birlik ve beraberlikten çok memnun olduğunu” ifade ediyordu.³⁸

Kıbrıs konusu ile ilgili bu dönemde ilk defa hükümet kanadında resmi açıklama 17 Aralık 1949 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak tarafından

³⁵ A.g.e. s.70

³⁶ Melek Fırat, “Kıbrıs Sorunu’nun Türk Dış Politikası’na Etkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara 15-17 Ekim 1997: Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 554

³⁷ Gürel, a.g.e. s. 71

³⁸ A.g.e s. 75

yapılmıştı. Sadak, İngiltere'nin Ada'dan çekilmesinin söz konusu olmadığını ve Yunan Hükümeti'nin de resmen sorunu ele almadığını ve dolayısı ile endişeye gerek bulunmadığını söylüyordu.³⁹ 23 Ocak 1950 tarihinde Necmeddin Sadak'ın gazetecilerin bir sorusuna verdiği yanıt ise uzun yıllar hafızalardan silinmemiştir: “Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hakimiyet ve idaresi altındadır.”⁴⁰ Sadak'ın sözleri kısa bir süre sonra 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelecek Demokrat Parti'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü tarafından da benzer bir şekilde tekrarlanmıştır.

1950 yılında Kıbrıs'ta Başpiskopos II. Makarios'un ölümü üzerine yerine 37 yaşındaki genç rahip III. Makarios seçildi. Yeni başpiskopos seçilir seçilmez Enosis'in gerçekleşmesi için uğraşacağına ve yaşamı boyunca bu davaya sadık kalacağına yemin etti.⁴¹ Gerçekten de Makarios 1950'li yıllarda ve 1963-1964 döneminde Ada'da Türkler'e karşı girişilen tedhiş hareketlerinde başrolü oynamıştır.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarına son veren, Demokrat Parti (DP)'nin ilk iktidar programında Kıbrıs ile ilgili bir düzenleme mevcut değildi. 20 Haziran 1950'de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, DP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: “Kıbrıs meselesi diye şimdilik resmi bir mesele (olarak) bizim itilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs Meselesi ile meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir.”⁴²

Ancak bütün bu demeçlere rağmen Ada'da tansiyon gittikçe artıyordu. 15 Ocak 1950'de kilise tarafından yapılan ve Yunanistan ile birleşme amacı güden plebisitin ardından Türk kamuoyu yapılan protesto mitingleri ile gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başladığını göstermişti.

1951'e dek Yunan Hükümeti Kıbrıs meselesini resmen benimsemiş olmakla beraber fiilen bir girişimde bulunmadı.⁴³ Aynı yılın kasım ayında İngiltere'ye Yunanistan'da dört yerde 99 yıllığına verilecek üslere karşı Enosis'in

³⁹ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006, s. 146

⁴⁰ **A.g.e.** 146

⁴¹ Önalp, **a.g.e.** s. 91

⁴² Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s. 425

⁴³ Alasya, **a.g.e.** s. 167

gerçekleştirilmesi için teklif yapıldı ancak bu da olumlu bir sonuç vermedi.⁴⁴ İktidara yeni gelen DP hükümeti ise o dönemde Kuzey Atlantik Paktı (NATO)'na kabul edilmeyi ilk hedef olarak belirlemiş ve Kıbrıs konusunu bu amaca ulaşma süreci üzerinde etkisi açısından değerlendirmişti. NATO'ya katılım gerçekleşikten sonra da İngiltere ve Yunanistan ile ilişkilerin bu sorundan olumsuz yönde etkilenmemesi için çaba gösterilmiştir.⁴⁵ Ancak 1953 yılında Yunanistan'da seçimleri Papagos'un kazanması Enosis girişimlerinin hız kazanmasına neden oldu. Yeni hükümet işbaşına geldikten kısa bir süre sonra Kıbrıs konusunda harekete geçti. Nitekim 16 Ağustos 1954 tarihinde Kıbrıs sorunu Yunanistan tarafından bir şikayet konusu olarak ilk kez Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne getirildi. Böylece sorun ilk defa uluslararası bir konu haline dönüşmüş oluyordu.⁴⁶ Sorunun doğrudan taraflarından birisi İngiltere, diğeri Yunanistan ve sonuncusu da Türkiye idi.

Yunanistan, sorunu Birleşmiş Milletler (BM) gündemine taşıyarak ada halkına self-determination yani halkın kendi kaderini kendisinin tayin etmesi ilkesinin uygulanmasının kabulünü amaçlıyordu. BM, 17 Aralık 1954'te yaptığı toplantıda konunun gündeme alınmasını kabul etmedi. Ancak Yunanistan'ın bu girişiminin arkasında yatan gerçek neden adanın Rum halkına Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma yetkisi verilmesini istemekten başka bir şey değildi. Bu durumun net bir biçimde ortaya çıkması da Türkiye'nin Kıbrıs konusunda harekete geçmesinde önemli rol oynadı.⁴⁷

1954 yılı Kıbrıs konusunun uluslararası arenaya taşındığı bir dönem olduğu kadar Türk kamuoyunun da sorun ile daha yakından ilgilenmeye başladığı tarih olarak dikkat çekiyor. 21 Nisan'da hem İstanbul hem de Ankara'da yapılan geniş çaplı mitinglerde "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır" sloganları atılmıştı.⁴⁸ Ancak bu dönemde halen Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs konusu ile ilgili dünya kamuoyuna açıklayacağı bir tezinin olmaması muhalefet tarafından da eleştirilmekteydi.⁴⁹

Bu arada Atina, BM'ye başvurusundan kısa bir zaman önce Kıbrıs'a gizlice asker ve silah sevkine başlamıştı. Bu da Rumların Ada'nın Yunanistan'a katılmasını sağlamak amacıyla silahlı mücadele başlatacak kadar gözlerini kararttıklarının göstergesi oluyordu. Adada Rum militanların silahlanmasını Kıbrıslı emekli albay

⁴⁴ Oran, **a.g.e.** s. 597

⁴⁵ Sönmezoğlu, **a.g.e.** s. 147

⁴⁶ Uçarol, **a.g.e.** s. 953

⁴⁷ **A.g.e.** s. 954

⁴⁸ Alasya, **a.g.e.** s. 169

⁴⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.** s. 147

Grivas organize ediyordu. Grivas, faaliyetleri sırasında Makarios ile beraber hareket etmekteydi. Hatta ikilinin 1954'te birlikte kurdukları Kıbrıs Savaşçıları Milli Örgütü, bir sene sonra EOKA adını alacaktı.⁵⁰

Kıbrıs'ta şiddet eylemleri öncelikle İngilizlere yönelik olarak başlarken, İngiliz hükümeti soruna bir çözüm bulma amacı ile Londra'da bir konferans toplanması için Yunan ve Türk hükümetlerine çağrıda bulundu.⁵¹ Esasında İngiltere konferansı düzenlerken, herhangi bir gündem belirlememiş, Kıbrıs dahil Doğu Akdeniz'de üç ülkeyi ilgilendiren stratejik konuların görüşüleceğini bildirmiştir.⁵² Konferans kararı 30 Haziran 1955 tarihinde açıklandı. Bu davet ile beraber Türkiye, İngiltere tarafından Kıbrıs sorununun içine resmen çekilmiş oluyordu.⁵³ Konferansta Türk Heyeti'nin başkanlığını o tarihte Devlet Bakanı olan ve sonraki dönemlerde Dışişleri Bakanlığı yapacak olan ve Kıbrıs davasında önemli hizmetleri bulunan Fatin Rüştü Zorlu üstlenmişti. Konferansta Türk tezi Zorlu tarafından şöyle savunulmuştur:

“Eğer İngiltere Adanın hükümranlığından vazgeçme niyetinde ise Kıbrıs Adasının asıl sahibine devredilmesi gerekir. İngiltere Adayı üçüncü bir ülkeye (Yunanistan'a) devredemez. Bundan dolayı da Yunanistan Kıbrıs Sorunu davasında Türkiye'nin müzakere ortağı olamaz”⁵⁴

İngilizler, konferansta Dışişleri Bakanı Mac Millan'ın adını taşıyan bir plan sundular. Buna göre çoğunluk esasına dayalı bir meclis oluşturulacaktı. Bu meclis üç ülke temsilcilerinin katılımıyla oluşacak bir komite tarafından kararlar alabilecek ve bu komitenin yetkisi dışındaki konular valinin onayı ile seçilen bir Başbakan tarafından yerine getirilecekti. Yunanlılar ise mahalli özerklik ve self determination üzerinde ısrar edince konferans sonuçsuz kaldı.⁵⁵ Bu konferans ile beraber İngiltere tarafından Kıbrıs sorununun taraflarından biri haline getirilen Türkiye, Kıbrıs'a

⁵⁰ Önalp, **a.g.e.** s. 95

⁵¹ Oran, **a.g.e.** s. 600

⁵² Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt: 1 (1919-1973)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 5. bs. 1982, s. 352

⁵³ Uçarol, **a.g.e.** s. 956

⁵⁴ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 3.bs. 2007, s.

112

⁵⁵ Önalp, **a.g.e.** s. 97

ilişkin ilk defa bir politika oluşturuyordu.⁵⁶ Ancak konferans Türkiye’de yaşanan 6-7 Eylül olayları nedeniyle başarısız bir şekilde dağıldı.

Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidar serüveninde Türkiye’nin dünyadaki imajına en çok zarar veren olay olarak dikkat çeken ve günümüzde bile yoğun biçimde tartışılan 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Sorunu ile bağlantılı olarak gelişmişti. Kıbrıs’taki durum nedeni ile gerek Türkiye’de ve gerekse Yunanistan’da ortam son derece gergindi. Londra Konferansı’nın başlamasından beri ‘Kıbrıs Türktür Cemiyeti’ aktif bir şekilde faaliyetlerde bulunmuş ve hatta 4 Eylül’de Londra’da bir de miting düzenlemişti.⁵⁷ Aslında 5 Eylül 1955 günü Türkler ve Rumlar arasında küçük çaplı olaylar ile başlayan huzursuzluk, 6 Eylül’de Selanik’te Atatürk’ün evine bomba konulduğu haberinin hükümet yanlısı İstanbul Expres Gazetesi’nde yer alması ile doruğa çıktı. Kıbrıs Türktür Derneği, İstanbul’da bir miting düzenledi. Kısa süre içinde miting kontrolden çıkarak akşam saatlerinde Rumlara ait malların, kiliselerin, okulların hedef alındığı bir çapulculuk ve yıkım hareketine dönüştü. Olaylar İzmir’e de sıçradı ve Yunanistan konsolosluk binası ve Fuar’da bulunan Yunan pavyonu yakıldı.⁵⁸ Güvenlik güçlerinin olaylara müdahale etmemesi taşkınlıkların daha da artmasına neden olmuştu. Balıklı Rum Kilisesi Papazı Hrisantos Mandas, çıkan olaylar sırasında öldürüldü.⁵⁹ Olaylar ancak sıkıyönetim ilan edilmesinden saatler sonra kontrol altına alınabildi. Olaylara karışan 5104 kişi tutuklandı ve taşkınlıklara neden olduğu gerekçesi ile Kıbrıs Türktür Cemiyeti kapatıldı.⁶⁰ Yunan Hükümeti Türkiye’yi protesto ederken, Yunan basını da olayların Türk resmi makamları tarafından planlandığını ileri sürdü. Gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri ABD’nin arabuluculuğu ile kısa zamanda yeniden normale döndü.⁶¹

6-7 Eylül Olayları, günümüzde bile yoğun olarak tartışılmaktadır. Bu hadise ile ilgili olarak ortaya atılan çeşitli görüşlerden birisi de İngiltere’nin Türkiye’yi Kıbrıs konusunda taraf haline getirebilmek için olayların çıkmasında pay sahibi olduğu iddiasıdır. Yunanistan’ın sorunu BM’ye taşıma ihtimaline karşı İngilizler, bu girişimi engelleme amacıyla harekete geçerler. Londra Konferansı’nda asıl

⁵⁶ Oran, **a.g.e.** s.602

⁵⁷ Fatih Akın, **Türkiye’de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2006, s.137

⁵⁸ Melek Fırat, “6-7 Eylül Olayları”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, 1. c., İstanbul, İletişim Yayınları, 14. bs., 2009, s. 601

⁵⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1941-1960)**, 2.c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3.bs., 2002, s. 269

⁶⁰ A.g.e. s.269

⁶¹ Fırat, **a.g.e.** s. 601

amaçlanan, meselenin Türkiye ve Yunanistan'ın ortak gündeminin olduğunun kanıtlanmasıdır. Foreign Office bürokratlarına göre “Türkler eğer pasif durumdan uyandırılırsa Kıbrıs BM gündemine girmeyecekti” İngiltere Dışişleri Bakanı MacMillan da Türk Heyeti ile görüşmesinde Yunanistan'a karşı uzlaşmaz bir tutum takınılmasını istemiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, konferansta sert bir konuşma yapmış ve Kıbrıs konusunda Türkiye'nin kararlı tutumunu bir kez daha açıklamıştır. Londra Konferansı, olayların çıktığı gün sonuçsuz bir şekilde dağılırken, Yunan gazeteleri olayların sorumluluğunu İngiltere'ye yüklemiştir. Yunanlılara göre bu konuda sağlam deliller bulunmaktadır. Örneğin, olaylardan bir sene önce 1954 yılı ağustos ayında Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği, Selanik'te bulunan Atatürk'ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatın hassas bir dengede bulunan Türk-Yunan dostluğunu anında bozacağını söylemiştir. Olaylardan hemen sonra ise İngiltere, Türkiye'ye yumuşak bir protesto göndermekle yetinmiştir. Amerika ise olaylardan sonra NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye'ye sert bir protesto notası göndererek BM'de Kıbrıs Sorunu'nun gündeme gelmemesi için lobi çalışması başlatır. İngilizler bu şekilde amaçlarına ulaşmışlardır.⁶²

1956 yılında Türkiye Kıbrıs konusunda takip ettiği politikayı değiştirme kararı aldı. Bu yıldan başlayarak statükonun sürdürülmesi veya adanın Türkiye'ye iadesi tezleri terk edildi ve kendi kaderini tayin ilkesi ile ilgilenmeye başlandı.⁶³ Aynı yıl Kıbrıs'ta da önemli bir gelişme yaşandı ve Başpiskopos Makarios, EOKA ile olan ilişkileri ve Ada'ya silah soktuğuna dair kanıtların bulunması sonucu İngilizler tarafından Seychelles Adaları'na sürgün edildi.⁶⁴

1957'de ise İngiltere'nin Kıbrıs siyasetinde yumuşamalar gözlemleyen Türk tarafı, olası bir İngiliz-Yunan uzlaşmasından endişelenerek bu defa taksim tezini savunmaya başladı.⁶⁵ İngiltere, üç devlet arasında giderek kangrene dönüşen Kıbrıs Sorunu'nu çözüme kavuşturmak amacıyla peşpeşe üç plan hazırladı. İlk olarak Foot Planı gündeme geldi. Bu plana göre öncelikle kesim çözümden evvel 5 ila 7 yıl arasında bir geçiş dönemi öngörülmüştü. Rumların ve Türkler'in benimsemeyeceği bir çözümün kabul edilmeyeceği konusunda her iki tarafa güvence verilecekti. Kıbrıs'ta olağanüstü durum kaldırılacak ve sürgünde bulunan Makarios'un Ada'ya dönüşüne izin verilecekti. Rum ve Türk toplumlarının liderleri ile kendini yönetme

⁶² Dilek Güven, 6-7 Eylül Olayları ve Failler, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 141, Eylül 2005, s. 40-43

⁶³ Sönmezoglu, **a.g.e.** s. 148

⁶⁴ Gürel, **a. g. e.** s. 114

⁶⁵ Gürel, **a.g.e.** s. 149

sisteminin kurulması için görüşmelere başlanacaktı. Türkiye, planı özellikle sürgünde olan Makarios'un adaya dönmesine izin verdiği gerekçesi ile kabul etmedi.

İngilizler çözüm için hemen pes etmeye niyetli görünmüyorlardı. Foot Planı kabul edilmeyince bu kez 19 Haziran 1958'de MacMillan Planı gündeme geldi. Bu planın temelinde yeni anayasa vardı. Buna göre iki toplumun ayrı Temsilciler Meclisleri olacak ve bunlar toplumu ilgilendiren konularda son yetkiye sahip olacaklardı. Türk ve Yunan hükümetlerinin temsilcileri ile 4 Rum ve 2 Türk üyeden oluşacak ve başkanlığını İngiliz valinin yapacağı bir Konsey oluşturulacaktı. Vali, dış işlerde, savunmada ve iç güvenlik ile ilgili konularda yetkili olacak ama bu konularda Türk ve Yunan temsilcilerine danışacaktı. Hem Yunan hem de Türk temsilcileri ayrımcı olduğunu düşündükleri yasalarla ilgili olarak tarafsız hakemliğe başvurabileceklerdi.

Bu plana göre İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliği 7 sene devam edecek ve süre sonunda Türkler ve Yunanlılar, işbirliğine devam etme kararlılığında olurlarsa İngiltere, askeri üsler ve olanaklar kendisine bırakılmak şartı ile egemenliği Yunanlılar ve Türkler arasında paylaşmaya hazırdı. Ancak bu plan taraflarca reddedildi. Ret gerekçesi ise her iki taraf açısından şöyleydi: Sürgünden adaya geri dönen Makarios ve Yunanistan taksime, Küçük-Denktaş ikilisi ise Türkiye ile Enosis'e yol açacağını düşündükleri için planı kabul etmediler. Ancak aynı dönemde Türk kamuoyunda Kıbrıs konusu tekrar önem kazanıyor ve çözüm çıkmaza girdikçe Kıbrıs'taki Rum ve İngiliz karşıtlığı, Rum ve Türk karşıtlığına dönüşüyordu.

MacMillan'ın 1958'in ağustos ayında değiştirdiği tasarı, ayrı yerel yönetimler nedeni ile Rumlar ve Yunanlılar tarafından reddedildi. Türkiye ise ilk plana göre daha geri bir metin olmasına karşın planı kabul ederek adaya bir temsilci yolladı. Ancak aynı zamanda sivillere yönelik olarak tırmanan şiddet olayları toplumlararası çatışmaları tırmandırırken, İngiltere'nin sert politikalarını da arttırdı. Kıbrıs sorunu artık bir kördüğüm halini almıştı.⁶⁶

Kıbrıs Sorunu'nun giderek içinden çıkılmaz bir hal alması ve Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması NATO'nun güvenliğini de sarsmıştı. Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve NATO'nun baskıları sonucu Türkiye Yunanistan arasında ikili görüşmeler başladı. 5 Şubat 1959'da Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, Zürih'te Kıbrıs

⁶⁶ Oran, a.g.e. s. 606-607

Sorunu'na çözüm bulma amacıyla bir araya geldiler.⁶⁷ Zirve sonucunda iki devlet Ada'da bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasını ve bu yapı içinde Türk ve Rum toplumlarının haklarının neler olacağını kararlaştırdıklarını ve bu amaçla bir anlaşma yaptıklarını açıkladılar.⁶⁸ Zirveden sonra İngiltere'nin başkenti Londra'da yapılan ve İngilizler'in de yanı sıra Kıbrıs Rum Temsilcisi Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk Temsilcisi Fazıl Küçük'ün de katıldığı Londra Zirvesi hızlı bir çözüm ile neticelendi.⁶⁹ Zürih ve Londra Antlaşmaları olarak tarihe geçen ve 19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan bu metinler ile işlevsel bir federasyon veya ortaklık rejimi oluşturuldu.⁷⁰ Londra Konferansı başlıca dört konuda varılan antlaşmaları kapsamaktaydı:

- 1) Ada üzerindeki İngiliz egemenliğinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne devrine dair bir kurulma antlaşması.
- 2) Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini teminat altına alan garanti antlaşması
- 3) Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yapılacak askeri ittifak antlaşması
- 4) Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temelleri.⁷¹

Bu antlaşmanın imzalanması ile birlikte Kıbrıs Sorunu'nun ilk aşaması bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması için gereken hukuksal metinlerin imzalanması ile sona ermiş oldu. 'Garanti Antlaşması' ile İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 'bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve güvenliğini' ve anayasasının temel hükümlerinin gereklerini teminat altına alıyorlardı. Garanti altına alınan bu unsurlara karşı bir tehlike ortaya çıkacak ve bu antlaşmanın hükümleri çiğnenecek olursa bu üç ülke gereken tedbirlerin alınması için birbirlerine danışacaklardı. Eğer ortak ya da uyumlu hareket etme olanağı bulamayacak olurlarsa 'garanti eden' taraflardan her birinin tek başına müdahale etme hakkı saklı olacaktı.⁷² Bu 'Garanti Antlaşması' gerek 1964 ve 1967 krizlerindeki müdahale girişimlerine ve gerekse 1974 Kıbrıs Barış Harekati'na hukuksal temel oluşturmuştur.

⁶⁷ Uçarol, **a.g.e.** s.961

⁶⁸ Uçarol, **a.g.e.** s. 961

⁶⁹ Erol Mütercimler – Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 352

⁷⁰ Erol Mütercimler – Mim Kemal Öke, **a.g.e.** s. 352

⁷¹ Gönübol, **a.g.e.** s. 381

⁷² Gürel, **a.g.e.** s. 159

Kıbrıs Sorunu'nun 1954 yılında uluslararası bir niteliğe bürünmesi iktidardaki Demokrat Parti'yi olduğu kadar ana muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'ni de sorunla yakından ilgilendirerek çözüm yolları üzerinde politika üretmeye götürdü. 1955'te toplanan I. Londra Konferansı'ndan önce CHP, iç siyaset tartışmalarını tek taraflı olarak bir yana bıraktığını açıkladı. CHP lideri İsmet İnönü, Kıbrıs'ın bir sorun haline dönüşmesinden bir sene önce Ada'da mevcut durumun korunması yönündeki görüşünü açıkladı: “Kıbrıs'ın statükosunda değişiklik yapılmasının katı surette aleyhindeyiz. Kıbrıs bugünkü idare elinde kalmalı ve Türk vatandaşları her türlü emniyet, huzur ve haklara sahip olarak yaşamalıdır. Kıbrıs Yunanistan idaresine verilmemelidir.” Adada olaylar başlayınca hükümeti pasif siyaset izlemekle suçlayan CHP'nin ikinci adamı Kasım Gülek, bu gidişatın sürmesi halinde Kıbrıs'ın elden gideceği uyarısında bulundu. Londra Konferansı'nda ise iktidar partisi, CHP ile aynı görüşü savunarak Ada'da statükonun devamını istemişti. İnönü de yaptığı açıklamada ‘Hükümetle beraberiz’ diyerek bir kere daha muhalefetin desteğini açıkladı. İktidar ile muhalefet arasında Kıbrıs konusundaki işbirliğinin bir başka örneği de CHP'nin önemli isimlerinden Nihat Erim'in partisinden gelen tepkilere rağmen Başbakan Adnan Menderes'in teklifi ile Türk Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda sorumlu temsilcisi olarak çalışmaya başlamasıdır. Erim, yeni devletin anayasasının hazırlanmasında da etkin görev aldı. 1959'da yapılan Londra Antlaşması'nda da Nihat Erim'in katkıları vardı.⁷³

Londra'da imzalanan antlaşma 1 Mart 1959 tarihinde Meclis'te tartışıldığı zaman ise CHP, iktidara suçlamalar yöneltti. CHP yöneticileri kendilerine bu antlaşma ile ilgili yeterli bilgi verilmediğini ve antlaşma hakkında sadece basından bilgi sahibi olabildiklerini söylüyorlardı.⁷⁴ Muhalefet lideri İsmet İnönü, antlaşmaya temkinli yaklaşıyor ve bu konuda Menderes Hükümeti'ne güvenoyu vermiyordu. İnönü'ye göre bu antlaşma yeterince güvenilir değildi. Ayrıca İnönü hükümetten, o zamana dek ısrarla savunulan taksim tezinden neden vazgeçildiği konusunda da açıklama istiyordu. İsmet Paşa, antlaşmaların imzalanmasından sonra Kıbrıs'ta gelecekte olacakları görür gibi şu değerlendirmeyi de yapmıştı:

“Her iki topluluk da Enosis'in uzun vadede mümkün olamayacağına ikna olmadığı müddetçe anayasanın diğer maddelerinin uygulanmasında güçlük

⁷³ Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, Ankara, Alternatif Yayınları, 2004, s. 337-339

⁷⁴ Bağcı, **a.g.e.** s. 127

çekeceğiz.”⁷⁵ Kıbrıs'ta Rumlar'ın Anayasa'da değişiklik talepleri ve 1963'ün aralık ayından itibaren başlayan olaylar İnönü'nün Kıbrıs konusundaki öngörüsünde yanılmadığını ispatlayacaktı.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Londra Antlaşması'nı Enosis'e giden yolu açtığı gerekçesi ile reddederken, Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu, bu antlaşma ile Enosis'e giden yolun tamamen tıkanıldığını düşünüyorlardı.⁷⁶ Antlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 4 Mart 1959 günü oylandı ve 138 ret oyuna karşılık, 347 evet oyu ile onaylandı.⁷⁷

Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın ardından alınan kararları uygulamaya koyabilmek için komisyonlar meydana getirildi.⁷⁸ 1959 yılında Kıbrıs Sorunu'nda bağımsızlık adımı ile önemli bir aşamaya gelinmişken, Türkiye'de iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler son derece gergin bir hal almıştı. 1960 yılının ilk aylarından beri giderek artan tansiyon 27 Mayıs sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması ile sonuçlandı.⁷⁹ Böylece Türkiye'de 1946'da başlayan Çok Partili Yaşam bir ihtilal ile kesintiye uğramış oldu. İhtilali gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi (MBK), 28 Mayıs 1960 günü yaptığı açıklamada Londra Antlaşmaları'na sadık kalacaklarını bildirdi.⁸⁰ 11 Temmuz 1960 günü sunulan hükümet programında da Kıbrıs'ta sorunun ortadan kalkması ile Türk-Yunan ilişkilerinin daha da gelişeceği belirtiliyor ve Londra Antlaşmaları'nın son aşamaya geldiğine dikkat çekilerek artık Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs Cumhuriyeti bünyesinde Türk halkı ve hükümetinden sadece sevgi görecekları bildiriliyordu.

Londra ve Zürih Antlaşmaları ile varılan mutabakata göre Kıbrıs Cumhuriyeti, başkanlık rejimine dayanan bir cumhuriyet olacaktı. Cumhurbaşkanı Rum, cumhurbaşkanı vekili ise Türk olacak ve her ikisi de 5 yıllık bir süre için kendi toplumları tarafından seçilecekti.⁸¹ Yürütme erkine her ikisi de sahip olacaktı. Bakanlar Kurulu 7 Rum ve 3 Türk bakandan oluşuyordu. Bakanlar Kurulu'nun verdiği kararları veto etme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanı ve vekilinin her biri

⁷⁵ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, İstanbul, Mozaik Yayınları, 2003, s. 153-154

⁷⁶ Bağcı, a.g.e. s. 127

⁷⁷ A.g.e. s. 127

⁷⁸ Uçarol, a. g. e .s. 963

⁷⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, s. 381.

⁸⁰ Oran, a.g.e. s. 719

⁸¹ Önalp, a.g.e. s. 103

kendi bakanlarını atayabileceklerdi.⁸² Rumca ve Türkçe Ada'da kullanılacak resmi dil olarak belgelerde yer almıştı. Ayrıca Enosis ve Taksim kesin olarak yasaklanmıştı.

Kıbrıs'ta açılan yeni dönem neticesinde devletin kurumlarının artık ortaya çıkması gerekiyordu. 13 Aralık 1959 tarihindeki seçimlerde Başpiskopos Makarios cumhurbaşkanı, Dr. Fazıl Küçük de cumhurbaşkanı yardımcısı seçildiler.⁸³ 1960 yılının yaz aylarında ise anayasa taslağı son şeklini aldı. İngiliz Parlamentosu, 21 Temmuz 1960'da Kıbrıs'ın bir cumhuriyet olması ile ilgili kanun tasarısını kabul etti, bu tasarı 29 Temmuz 1960 günü de Kraliçe tarafından onaylandı.⁸⁴ 1959 tarihli Londra ve Zürih Antlaşmaları esas alınarak hazırlanan anlaşma metinleri 16 Ağustos 1960 günü Lefkoşa'da Türkiye'yi temsilen Başkonsolos, Yunanistan temsilcisi, İngiltere adına Vali Sir Hugh Foot, Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük, Rum toplumu lideri Makarios tarafından imzalandı, aynı gün Kıbrıs Devleti Anayasası da yürürlüğe girdi ve 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edildi.⁸⁵

⁸² Önalp, **a.g.e.** s. 103

⁸³ Oran, **a.g.e.** s. 719

⁸⁴ Uçarol, **a.g.e.** s. 964

⁸⁵ Uçarol, **a.g.e.** s. 965

I. BÖLÜM

I. Koalisyon Hükümeti Döneminde Kıbrıs Sorunu'nun Ortaya Çıkışı

1. 1960 İhtilali Sonrası Seçimler ve İlk Koalisyon Hükümeti

27 Mayıs İhtilali'nin ardından ilk genel seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış ve yeni Anayasa'ya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yanında Cumhuriyet Senatosu da kurulmuştu.⁸⁶ CHP'nin yanı sıra Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin katıldığı seçimlerdeki oy dağılımı hiçbir partiyi tek başına iktidara taşımaya yetmemişti. Sandıktan çıkan sonuçlara göre CHP %36.7, AP %34.8, CKMP %14, YTP %13.7 oy oranına ulaşmışlardı.⁸⁷ Bu durumda oluşan yeni Parlamento'da CHP 173 milletvekili ve 36 senatör, AP 158 milletvekili ve 71 senatör, CKMP 54 milletvekili ve 16 senatör ve YTP 65 milletvekili ve 13 senatörle temsil edilecekti.⁸⁸ Seçim sonuçları CHP açısından beklendiği gibi olmamıştı. Bu bir yenilgi işareti bile sayılabılırdi. Mecliste 173 vekil ile en büyük parti durumuna gelmesine rağmen AP ile arasındaki farkı yalnızca 15 olduğu gibi DP'nin mirasçısı olarak görülen YTP ve AP milletvekillerinin toplam sayısı 223'ü buluyordu.⁸⁹ Seçim sonrasında parti örgütünde yaygın olan görüş muhalefette kalınması isteğidir. AP ile koalisyon ise asla istenmemektedir.

Parti Meclisi de örgütün bu baskısına uyararak 22 Ekim 1961 tarihinde “CHP olanak bulursa muhalefette kalma” kararı almıştı.⁹⁰ Aynı günlerde Türk Silahlı Kuvvetleri kanadında da huzursuzluklar yaşanmaktaydı. Bu tarihten bir gün önce 21 Ekim günü seçim sonuçlarının beklendiği gibi çıkmaması, askerler açısından istikrar anlamına gelen CHP'nin tek başına iktidar olamaması, Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanı aday olarak gündeme gelmesi gibi faktörlerin de etkisi ile toplam 38

⁸⁶ Muzaffar Ayhan Kara, **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Demokrasi Ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004, s.48

⁸⁷ Kara, a. g. e. s. 48

⁸⁸ Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009, s. 210

⁸⁹ Hikmet Bila, **CHP Tarihi 1919-1999**, İstanbul, Doğan Kitap, 1999, s. 193

⁹⁰ Bila, a. g. e. s. 193

subay Türk Siyasal Hayatı'na "21 Ekim Protokolü" olarak geçen belgeyi imzaladılar.⁹¹

Belgenin içeriği 27 Mayıs'tan yaklaşık 1.5 yıl sonra yeni bir askeri ihtilali işaret ediyordu. 25 Ekim'de uygulamaya konacak plana göre öncelikle seçim sonuçları geçersiz sayılacaktı. Planda ayrıca ihtilali gerçek temsilcilerine emanet etmek için yeni bir askeri ihtilalde bulunma ve tüm siyasi partileri yasaklama gibi hükümler de yer almaktaydı. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın girişimleri ve ihtilal yanlılarını cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, başbakan İsmet İnönü formülünde ikna etmesinin ardından CHP lideri İsmet İnönü'nün parti liderleri ile görüşerek onlara ordunun taleplerini iletmesi sonucu Ankara'da kritik saatler sona erdi. Parti liderleri 24 Ekim'de Çankaya'da Gürsel'in başkanlığında "Çankaya Protokolü" denen belgeyi imzaladılar. 25 Ekim 1961'de yeniden açılan TBMM'de ertesi gün yapılan cumhurbaşkanlığı seçimine tek aday olarak giren Cemal Gürsel 607 oydan 434'ünü alarak Türkiye'nin 4. Cumhurbaşkanı seçildi.⁹²

CHP cephesine gelince Silahlı Kuvvetler'in yeniden müdahale olasılığı karşısında oluşan şartlar Genel Başkan İnönü faktörü ile birleşince parti örgütünün eğilimi geçersiz kalmıştır. Özellikle İsmet Paşa'nın kişiliği de hükümete katılma konusunda başlı başına bir faktördür. 77 yaşındaki İnönü "Çekilecek misin?" sorusuna karşılık şu yanıtı vermektedir:

"Hayır... Ben yetişmem itibarı ile çekilmeyi geniş zamanda düşünürüm. Vaziyet nezaket kesbettikçe benim sebatım çelikleşir"⁹³ 10 Kasım 1961'de Çankaya'da hükümeti kurma görevi alan CHP lideri İnönü, parti örgütünün AP'ye karşı olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ilk koalisyon hükümetini 20 Kasım 1961 tarihinde Adalet Partisi ile beraber kurmuştur.⁹⁴ Böylece İsmet İnönü, Atatürk döneminde 1937 yılında ayrıldığı Başbakanlık görevine 24 sene aradan sonra yeniden dönüyordu.⁹⁵ 1938-1950 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı makamında oturan İsmet İnönü, siyasi tarihimizde cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra yeniden Başbakanlık görevi üstlenen tek isim olarak da ayrı bir yer teşkil etmektedir.

⁹¹ Cihat Göktepe, "Türkiye'de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler: (1961-1964), **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s. 405

⁹² Göktepe a. g. e. s. 406

⁹³ Bila a.g.e. s. 193

⁹⁴ Kara, a. g.e. s. 55

⁹⁵ Bila, a. g. e. s. 193

2. İlk Koalisyon Hükümeti'nin Programında Kıbrıs

Kabinede Başbakanla beraber 12 CHP'li, 10 AP'li parlamenter bulunuyordu. I. İnönü Kabinesi'nin programı 27 Kasım 1961 günü Meclis'te okunmuş ve 2 Aralık 1961 günü yapılan oylamada hükümet 78 çekimser, 4 ret oyuna karşı 269 oyla güvenoyu almıştır.⁹⁶ I. Koalisyon Hükümeti Programı Meclis'te okunurken, İsmet İnönü, hükümetin izleyeceği dış politikanın temelini Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin teşkil edeceğini vurguluyordu.⁹⁷ 1961'de henüz Ada'da olaylar başlamadığı için I. Koalisyon Hükümeti'nin programında Kıbrıs konusunda fazla detaylı bir bölüm bulunmamaktaydı. İlk hükümet programında özellikle Kıbrıs'ta 1959'da yapılan Londra ve Zürih Antlaşmaları'na değinilerek Ada'daki tüm vatandaşların huzur ve uyum içinde yaşamalarının temenni edildiği vurgulanmıştı.⁹⁸

İlk koalisyon programında dikkat çeken önemli bir nokta Başbakan İsmet İnönü'nün muhalefette iken karşı çıktığı Londra ve Zürih Antlaşmaları'na bağlı olduğunu açıklamasıdır. İnönü, 19 Kasım 1961 tarihli demecinde de hükümetinin takip edeceği dış politika konusunda da şunları söylemiştir: “Hükümetimiz, milletlerarası alanda, aynı esaslar dairesinde ve faal bir şekilde çalışmaya devam edecektir. Bu çalışmalarımızda NATO ve CENTO İttifaklarının hususi bir yeri vardır.”⁹⁹

Hükümet programının Meclis'te görüşülmesi sırasında parti temsilcileri Kıbrıs konusuna detaylı olarak değinmemişler sadece hükümete bazı uyarılar yapmakla yetinmişlerdir. Bu tutumu o dönemde Kıbrıs'ta henüz olayların başlamamış olmasına bağlamak mümkündür. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, hükümetin programı ile ilgili partisinin görüşlerini açıklarken, dış politikada hükümetle temel görüşlerde uzlaşma halinde olduklarını vurgulayarak, “Anayurdun coğrafi bir temadisi olan Ada'da cemaatler arasında huzursuzluğa doğru giden bazı hareketlerin saklanmaması gerektiğini kaydetmek isteriz. Kıbrıs'taki olayların Hükümetimizce daha yakından takibolunarak umumi efkarımızın aydınlatılmasını

⁹⁶ Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler – Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976, s.180

⁹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 1, B: 13, O: 1, 27.11.1961, s. 123

⁹⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 1, B: 13, O: 1, 27.11.1961, s. 124

⁹⁹ Mehmet Seyfettin Erol, “İsmet İnönü Hükümeti Dış Politikası”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ankara, Platin Yayınları, 2009, s.572

zaruri saymaktayız.’’¹⁰⁰ CKMP adına konuşan Ahmet Oğuz ise dış siyaset konusunda bütün partiler arasında görüş birliği bulunduğunu belirtmekle yetinmiştir.¹⁰¹

3. Rumlar’ın Anayasa’yı Bozma Girişimleri ve Sonuçları

Türkiye’de 1960 yılında askeri ihtilal sonrasında yeniden demokrasiyi kurma çabaları yaşanırken, Kıbrıs’ta da kazanılan bağımsızlık sonrasında yeni olaylara ve bunalımlara yol açacak gelişmeler yaşanmaya başladı. Ada’da bağımsız bir cumhuriyet kurulmasını sağlayan antlaşmalar Anayasa yürürlüğe girdikten kısa zaman sonra Rum liderler tarafından bozulmaya ve uygulamada güçlükler görülmeye başlandı.¹⁰² Rumlar uygulama başlar başlamaz ayrı Türk belediyeleri, devlet görevlerine Türklerin yüzde otuz oranında alınmaları, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı’nın veto hakkı ve Kıbrıs Ordusu’nun kuruluşu gibi konularda anlaşmazlıklar çıkardılar.¹⁰³ Bütün bunlar daha ilk andan itibaren Rum tarafının Türkler’i baskı altına almak istediklerini ve Kıbrıs’ı Yunanistan’a bağlamak için çalıştıklarını da gösteriyordu.

Kıbrıs’ta anayasa ihlallerine karşı ve Enosis amacıyla silahlanma girişimlerine karşı hükümet hemen harekete geçmiş ve Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 5 Şubat 1962’de Kıbrıs’ta çıkan Akın Gazetesi’ne şunları söylemiştir:

“Rum teşekküllerinin ve bazı Rumca gazetelerin antlaşmalara hücum etmesi olağan hadiselerdir. Biz zaman zaman onların bu yolda hareketlerini bekliyor ve hoş görmeye çalışıyoruz. Çünkü onlar bu şekilde zihniyet sahibidirler. Yalnız şurası bir hakikattir ki antlaşmaları bozmak kimsenin lehinde olmaz.”¹⁰⁴

Türk Basını da bu dönemde Ada’da yaşanan gelişmelere ilgi gösteriyordu. Kıbrıs Sorunu’nun başından beri savunuculuğunu üstlenen ve Türk kamuoyunun ilgisini Kıbrıs’a çevirmesinde büyük paya sahip olan Hürriyet Gazetesi, 1962 yılının ilk günlerinde “Kıbrıs Rumları İlhak Peşinde” manşeti ile çıkan haberinde Ada’da Enosis’i gerçekleştirme amacıyla yapılan faaliyetlerin büyük hız kazandığı vurgulanmış, EOKA’yı tekrar faaliyete geçirmek amacıyla hazırlanan beyannamelerin endişe ile karşılandığı ifade edilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 1, B: 15, O: 1, 30.11.1961, s. 144

¹⁰¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 1, B: 15, O: 1, 30.11.1961, s. 153

¹⁰² Uçarol, **a.g.e.** s. 965

¹⁰³ Uçarol, **a.g.e.** 965

¹⁰⁴ Gönübol, **a.g.e.** s. 387

¹⁰⁵ **Hürriyet**, 17 Ocak 1962, sayı: 4928, s. 1-5

Tercüman Gazetesi'nde 18 Ocak 1962 günü yayınlanan başyazıda ise hem Londra ve Zürih Antlaşmaları'nı imzalayan Demokrat Parti iktidarı, hem de İnönü hükümeti eleştirilmekteydi. "Kıbrıs Yarası" adlı başyazıda Rumlar'ın ilk günden beri anayasayı ihlal ettiklerine dikkat çekilmiş, Türkleri Kıbrıs'tan sürmek adına her türlü girişimin yapıldığına dikkat çekilmişti. Yazıda Demokrat Parti Hükümeti'nin antlaşmaların hazırlandığı sırada takındığı yumuşak tavrın bedelinin yakında Kıbrıs'taki Türkler tarafından ödeneceği ileri sürülmüştür. Gerek Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in ve gerekse Başbakan İnönü'nün Rumların Ada'daki uygulamalarına sessiz kalmaları da eleştirilerek "Hükümeti derhal bütün ciddiyeti ile bu meselenin üzerine eğilmeye davet ederiz. Zira Kıbrıs yarası kanamak istidadında" sözleri ile yetkililere açık bir çağrı yapılmıştır.¹⁰⁶

Türk siyaseti henüz 27 Mayıs 1960 ihtilalinin etkilerinden tam anlamıyla kurtulamamıştı. Orduda kaynaşmalar halen devam ediyordu. 27 Mayıs'ın hedefine ulaşamadığı görüşünde olan Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir, 22 Şubat 1962 günü başarısız bir darbe girişiminde bulundu.¹⁰⁷ Başbakan İnönü, hareketin durdurulması şartı ile Aydemir ve arkadaşlarına cezai işlem yapılmayacağına dair yazılı bir beyan verince isyan girişimine son verilmişti.¹⁰⁸ İhtilal teşebbüsü Türkiye'de olduğu kadar yurtdışında da geniş yankı uyandırdı. Başarısız darbe girişimi ile ilgili olarak Fransız Gazetesi Le Monde'de yapılan yorumlarda İsmet İnönü ile ilgili şu satırlar yer alıyordu:

"İnönü yetişme şekli ve eğilimleri bakımından klasik tipte bir muhafazakardır. Dış politikada ve sosyal meselelerde mevcut düzenci (statükocu) olan Atatürk'ün eski arkadaşı, ordudaki ve üniversitedeki radikaller tarafından hareketsizliğin temsilcisi olarak kabul edilmektedir."¹⁰⁹

Türkiye'de bir ihtilal girişimi atlatılırken, Kıbrıs'ta da Rumlar'ın Enosis yolunda girişimleri devam ediyordu. 10 Şubat 1962 günü Limasol'da yapılan Rum Mücahitler Cemiyeti Binası'nın açılış töreninde eski bir EOKA mensubu olan İçişleri

¹⁰⁶ Tercüman, 18 Ocak 1962, sayı: 100, s. 1-5

¹⁰⁷ Göktepe, a.g.e. s. 406

¹⁰⁸ Göktepe, a.g.e. s. 406

¹⁰⁹ Tercüman, 27 Şubat 1962, sayı: 140, s. 1-5

Bakanı Yorgiais'in Enosis'i savunan bir konuşma yapması Türk Hükümeti'nin tepkisini çekti. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hasan İstinyeli, hükümetin demeci hayret ve endişe ile karşıladığını ve Ada'da meydana gelecek kışkırtıcı hareketlerin sonucu barış ihlal edilirse bunun sorumluluğunun EOKA'ya ait olacağını açıkladı.¹¹⁰

4. Bayraktar Camii'nin Bombalanması ve Türkiye'nin Tepkisi

Kıbrıs'ta toplumlararası sorunların çözümlenemediği, uzlaşmazlığın egemen olduğu, siyasal yaşamın karmaşaya dönüştüğü 1962 yılı başlarında 25 Mart tarihinde Lefkoşe'de bulunan Ömeriye ve Bayraktar Camileri'nde beş bomba patladı.¹¹¹ Adada son zamanlarda artan Enosis yanlısı faaliyet ve demeçlere bir de camilere bomba konması eklenince İnönü Başkanlığı'ndaki koalisyon hükümeti olayla ilgili bir bildiri yayınlayarak sorumluları uyarma gereği hissetti. Bildirinin sonunda ise şu ifadeler yer almaktaydı:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olay faillerinin en kısa zamanda bulunup cezalandırılmasını ve gerekli her türlü tedbirlerin alınmasını, hadiselerin vahim bir şekil almaması arzusu ile ve müşterek yüksek menfaatlerimiz icabı Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nden beklemektedir.”¹¹²

Kıbrıs'ta camilerde bomba patlatılması Türk Basını'nda da geniş biçimde yankı buldu. Ulus Gazetesi, olayda can kaybı olmamasına rağmen camilerde büyük hasar bulunduğu ve “çirkin saldırı”nın hükümete bildirilmesi üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün bizzat Başbakanlığa gelerek hadise ile meşgul olduğunu yazmıştır.¹¹³ Hürriyet Gazetesi ise olayla ilgili haberinde Türk liderler Küçük ve Denктаş'ın “Türklerin tahammül ve akliselimi vardır ama her tahammülün de bir sonu vardır” sözlerine yer vermişti.¹¹⁴ Bombalama olayı ile ilgili olarak Tercüman Gazetesi'nde çıkan haberde ise camilerdeki patlamanın Yunanistan'ın istiklal bayramı ile aynı güne denk geldiği vurgulanmıştır.¹¹⁵

¹¹⁰ **Hürriyet**, 17 Şubat 1962, sayı: 4959, s. 1-5

¹¹¹ Melek Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997, s. 118.

¹¹² Gönübol, **a.g.e.** s. 387-388

¹¹³ **Ulus**, 26 Mart 1962, sayı: 13853, s: 1-5

¹¹⁴ **Hürriyet**, 26 Mart 1962, sayı: 4994, s: 1-5

¹¹⁵ **Tercüman**, 26 Mart 1962, sayı: 165, s: 1-5

Kıbrıs'taki olaylar yurt içinde geniş çaplı protestolara neden olurken siyasi partiler tarafından da kınandı. Cumhuriyet Senatosu'nun toplantısında CHP, AP, YTP ve CKMP tarafından şiddetle tel'in edildi. Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Turhan Feyzioğlu ise olayla ilgili gelişmeleri izleyen hükümetin dost ve müttefik Yunan ve Kıbrıs hükümetleri ile birlikte bütün imkanları kullanacağını açıkladı.¹¹⁶

Kıbrıs'ta camilerin bombalanmasının yarattığı şok henüz sona ermeden bu defa Kıbrıslı iki Türk gazeteci öldürüldü. Cumhuriyet'in bombalama olayını araştırmakla görevli olan iki gazetecisi Ayhan Mustafa Hikmet ve Ahmet Muzaffer Gürkan, 24 Nisan 1962 tarihinde bir cinayete kurban gittiler.¹¹⁷ 17 Eylül tarihinde ise Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş'ın bürosunda bir bomba patladı.¹¹⁸ Adada bir yandan saldırılar artarken öte yandan Makarios'un 4 Eylül tarihinde yaptığı bir konuşma yeni sıkıntıların ufukta beklemekte olduğunu haber veriyordu:

“Elenizmin müthiş düşmanı olan Türk ırkına ait bu küçük Türk toplumu adadan kovuluncaya kadar EOKA kahramanlarının görevi bitmiş sayılmaz”¹¹⁹

Kıbrıs'ta bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de koalisyon hükümetinde çatlaklar oluşmaya başlamıştı. Özellikle 27 Mayıs sonrasında siyasi af çıkartılması ve Yassıada'da mahkum olanların bırakılması için başlatılan tartışmalar I. İnönü Hükümeti'nin sonunu hazırladı.¹²⁰ Hükümet ortağı Adalet Partisi'nin Yassıada'dakilere af konusunda devamlı olarak ısrarcı olması ve bu durumun Silahlı Kuvvetler'de yarattığı hoşnutsuzluk sonucu Başbakan İsmet İnönü, 31 Mayıs 1962 tarihinde istifa etti.¹²¹

5. II. İnönü Hükümeti'nin Kuruluşu ve Makarios'un Ziyareti

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İnönü'nün istifasından sonra yeni başbakanı belirlemek amacıyla önce AP lideri Ragıp Gümüşpala ile ardından YTP lideri Ekrem Alican ile ve en son olarak da CKMP Genel Başkanı Hasan Dinçer ile görüştü ancak 2 Haziran 1962 tarihinde hükümet kurma görevini yine CHP Genel Başkanı İsmet

¹¹⁶ **Tercüman**, 28 Mart 1962, sayı: 167, s: 1-5

¹¹⁷ Fırat, **a.g.e.** s. 119

¹¹⁸ **A.g.e.** s. 120

¹¹⁹ Önalp, **a.g.e.** s. 111

¹²⁰ Bila, **a.g.e.** s. 196

¹²¹ Kili, **a.g.e.** s. 184

İnönü'ye verdi.¹²² İkinci koalisyonun kuruluşu ilkinde göre daha zorlu bir süreçten geçti.

Cumhurbaşkanı Gürsel, tüm partilerin gireceği bir 'milli koalisyon' arzuluyordu ancak af konusunda AP ile anlaşamayan İnönü, bu teklifi uygun bulmamıştı. Fakat bu sırada beklenmeyen bir durum oluştu ve başbakan yardımcılarının sayısı konusunda YTP ile uzlaşamayan İsmet İnönü, görevi Çankaya'ya iade etti. Ancak araya üst düzey komutanların da girmesi ile radyodan okunan bir bildiri yayımlayan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeni ile İsmet İnönü'nün çekilmesine olanak bulunmadığını açıkladı. Hükümet bunalımı sırasında CHP'de de tıpkı ilk koalisyonda olduğu gibi kabine dışında kalma görüşü ağır basıyordu. Ancak tüm bu görüşlere karşın kendisini rejimin güvencesi olarak gören CHP lideri İnönü, 25 Haziran'da CKMP ve YTP ile beraber hükümeti kurdu.¹²³

II. koalisyon hükümetinin programı Meclis'te okunurken, İsmet İnönü, dış siyasette yine bütün siyasi partilerin benimsediği 'milli politika' takip edeceklerini belirtirken, Kıbrıs konusunda hükümetin izleyeceği siyaseti ise "Kıbrıs'ın bir bütün teşkil eden mevcut anlaşmalar dairesinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını ve bölgemizin barış istikrarına yararlı olmasını samimiyetle temenni etmekteyiz"¹²⁴ sözleri ile açıklıyordu. Hükümet programı 5 Temmuz 1962 günü TBMM'de görüşüldü. Partileri, hükümetin takip edeceği dış politika ile ilgili genelde fazla eleştiri getirmezken, AP lideri Ragıp Gümüşpala, Kıbrıs ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Kıbrıs konusunda mevcut anlaşmaların titizlikle yürütüleceği hususundaki inancımızı tekrar eder bu meselenin Yunanistan'la bizi dostluk içinde birleştiren bir bağ olmasını temenni ederiz"¹²⁵

Anayasada köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, 22-26 Kasım 1962 tarihinde Türkiye'ye bir resmi ziyaret gerçekleştirdi.¹²⁶ Daha önce Yunanistan'a giden Makarios, Kıbrıs Sorunu'na taraf olan ülkeleri ziyaret ederek zemin yoklama eğilimindeydi. Başpiskopos, bir süredir

¹²² Şerafettin Turan, **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 404

¹²³ Bila, **a.g.e.** s. 196

¹²⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 6, B: 108, O: 1, 02.07.1962, s. 160

¹²⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 6, B: 109, O: 1, 05.07.1962, s. 188

¹²⁶ Fırat, **a. g. e.** s. 120

planladığı anayasa değişikliği konusunda Atina'nın ne kadar destek olacağını, Ankara'nın ise ne kadar tepki vereceğini görmeyi amaçlıyordu.¹²⁷ Makarios, Türkiye'de Başbakan İsmet İnönü ile yaptığı görüşmelerde Kıbrıs anayasasını şikayet etti. Ona göre Türk toplumuna tanınmış bazı haklardan dolayı vergiler güçlükler içinde toplanabiliyordu.¹²⁸ Ayrıca belediyeler de iyi çalışmıyordu. Başbakan İnönü, bu sorunlarla ilgili Türkiye'nin elinden geleni yapmaya hazır olduğunu bildirmesine rağmen Makarios sonraki görüşmede gerçek niyetini belli etti. İsmet İnönü'ye göre Makarios, Anayasa'nın herhangi bir bölümü ile değil bütünü ile sorunluymdu. Üstelik bu konuda müzakereden de yana değildi. Bu hakkın doğrudan kendisine verilmesini umuyordu. Ancak Başbakan İsmet İnönü, bu konuda kesin tavrını hemen belirledi: Kıbrıs Anayasası'nın tek taraflı değiştirilmesine Türkiye asla izin vermeyecekti.

Makarios'un gezisinin sonunda yayınlanan ortak bildiride görüşmelerin yakın bir dostluk havası içinde geçtiği ve görüşmelerde hazır bulunan devlet adamlarının milletlerarası barış ve güvenliğe katkı bakımından da görüş birliği içinde olmalarının önemli olduğu vurgulanmış ve iki devlet arasındaki ilişkilerin karşılıklı saygı içinde daha da geliştirilmesi için tüm gayretlerin sarfedilmesine çabalanacağı belirtilmiştir.¹²⁹

Makarios'un Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret özellikle gençler tarafından protestolarla karşılandı. Başpiskopos, daha Başkente ayak basar basmaz protestolara maruz kaldı. Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi önünde toplanan gençler polis kordonunu aşarak Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de bulunduğu arabada Makarios'a "Ne yüzle buraya geliyorsun", "Yuh sana" diye bağırılmışlardır.¹³⁰ Ankara halkının Makarios'a yönelik ikinci tepkisi Başbakan İsmet İnönü'nün Orduevi'nde konuk cumhurbaşkanı şerefine verdiği yemeğe gelirken gerçekleşmiştir. Orduevi önünde toplanan vatandaşlar tarafından yuhalanan Makarios, uzaklaşır uzaklaşmaz Başbakan İnönü, gazetecilere "Yine bir şey mi oldu" diye sormuş, "Evet Paşam oldu" yanıtını alınca da "Çok fena" diyerek ve gülümseyen bir yüz ifadesi ile Orduevi'ne girmiştir.¹³¹ Bu ziyaret sırasında Makarios'un doğrudan

¹²⁷ Fırat, a. g. e. s. 121

¹²⁸ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İnönü'nün Son Başbakanlığı: 1961-1965**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1992, s. 187

¹²⁹ **Ulus Gazetesi**, 26 Kasım 1962, sayı: 14093, s: 5

¹³⁰ **Tercüman**, 23 Kasım 1962, sayı: 404, s. 5

¹³¹ **Tercüman**, 24 Kasım 1962, sayı: 405, s. 5

kendisini hedef alan bu protestolar ile Türk kamuoyu Kıbrıs konusunda tekrar alevlenmeye hazır hale getirilmeye başlanmıştı.¹³²

Makarios'un Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve bu ziyaret sırasında Türk Hükümeti'nin tutumu o tarihte CHP'de İsmet İnönü'ye karşı muhalefet bayrağını açmış bulunan¹³³ Nihat Erim tarafından da sert bir şekilde eleştirilmiştir. Kıbrıs Anayasası'na göre dış politikayı Makarios'un yalnız başına değil, Cumhurbaşkanı Yardımcısı – Dr. Fazıl Küçük - ile beraber yürütebileceğini vurgulayan Erim, Başpiskopos'un Ankara'ya tek başına gelmesini ve Türk Hükümeti'nin onu yalnız kabul etmesini de tenkit etmiştir. Nihat Erim'e göre Makarios'un bu gezileri yaparken amacı Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın dış politikadaki yürütme ortaklığını zayıflatmak ve yavaş yavaş ortadan kaldırmaktır. Dışişleri Bakanlığı'nın Ankara'da Makarios ile diplomatik görüşmeler yapması da hataydı. Bu görüşmeleri reddetmeyen Dışişleri, bu tutumu ile kötü bir emsal de yaratmıştır. Nihat Erim, Makarios'un Ankara dönüşünde Kıbrıs'ta yaptığı bir açıklamayı da gündeme getirmiştir. Söz konusu açıklamada Makarios, “Anayasamızda ayrı belediyelere dair hükmün tümünden uygulanamaz olduğunu Ankara'daki Türk yetkililerine söyledim” demektedir. Bu demece göre Makarios, Türkiye ziyareti sırasında Anayasa'nın bu maddesini tanımadığını Türk makamlarına iletmiş ancak hükümet buna rağmen harekete geçememiştir.¹³⁴ Makarios'un Türkiye'ye yaptığı ziyaretin en önemli sonuçlarından birisi Kıbrıs Devleti'nin işleyişine ilişkin siyasal sorunların görüşmeler yolu ile çözümlenemeyeceğini de göstermesi olmuştur.¹³⁵

6. 1963 Çatışmaları ve Rumlar'ın Anayasa ile İlgili Talepleri

1963 senesinde Kıbrıs'ta gittikçe tırmanan gerilim, toplumlararası gelişmelere hakim oldu. 2 Ocak 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Makarios, başkanlığında toplanan Kıbrıs Hükümeti, o tarihten 12 yıl önce İngiliz Sömürge İdaresi tarafından kabul edilen Belediyeler Kanunu'nun tekrar yürürlüğe girmesini kararlaştırdı.¹³⁶ Kararı Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük ve 3 Türk bakan geri çevirirken,

¹³² Fırat, a. g. e. s. 121

¹³³ Bila, a. g. e. s. 200, İkinci koalisyonun kurulması sırasında 1 Temmuz 1962 günü toplanan CHP Grubu'nda 31 milletvekili yeni hükümete karşı güvensizlik oyu vermiştir. Bunun sonucunda parti içinde İnönü'ye karşı mücadele hız kazanmış ancak bu girişim 9 Aralık 1962 tarihinde Nihat Erim, Kasım Gülek ve Avni Doğan'ın bir yıl süre ile CHP'den ihraç edilmesi ile sonuçlanmıştır.

¹³⁴ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975, s. 185-189

¹³⁵ Fırat, a. g. e. s. 122

¹³⁶ **Hürriyet**, 3 Ocak 1963, sayı: 5274, sayfa 1.

Ankara, bu kararı Londra ve Zürih Antlaşmaları'na aykırı olduğu gerekçesi ile geri çevirerek protesto etti.¹³⁷ Ancak bir kere ‘‘Pandora'nın Kutusu’’¹³⁸ açılmıştı. Rumlar'ın İçişleri Bakanı Yorcagis başta olmak üzere Rum kabinesindeki Enosis yanlısı bakanlar, bundan sonraki söylemlerinde sık sık Enosis vurgusu yapmaya başladılar. Kıbrıslı Türkler arasında da Rumlar ile beraber yaşamının imkansızlığı ve tek çarenin taksim olacağı daha sık vurgulanmaya başlandı. Ancak 1963'ün sonunda yaşanan kanlı olaylara neden olan asıl gelişme Makarios'un anayasada yapmayı planladığı radikal değişiklikler olarak dikkat çekmektedir. İlk defa 5 Ağustos 1963 tarihinde Anayasa'nın ütopik niteliğinden ve devletin işleyişini felce uğratmasından dolayı anayasada radikal bir değişimin kaçınılmaz olduğundan söz eden Makarios, Fazıl Küçük ile gerçekleştirdiği temaslara sonuçsuz kalması üzerine 30 Kasım 1963 günün anayasanın 13 maddesinde değişiklik istediğini resmen açıkladı.¹³⁹ Makarios, Anayasa ile ilgili taleplerini dile getirmek için 30 Kasım tarihini seçmiş ve - üç garantör devletten birisi olan - Türkiye'deki kabine bunalımını bir fırsata dönüştürmek istemiştir.¹⁴⁰

Anayasada Makarios'un yapmayı planladığı değişiklikler ana hatları ile şunlardı:

- 1) ‘‘Ordunun miktarı Anayasaya göre değil özel bir kanuna göre düzenlenmelidir’’ Bu maddedeki değişikliğin amacı şuydu; Kıbrıs Anayasası'nın 129. maddesine göre oluşturulacak 2000 kişilik ordunun %60'ı Rum, % 40'ı Türk olacaktı. Bunun değiştirilmesi demek ordudaki Türk asker sayısının azaltılması demektir.
- 2) ‘‘Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakkı kaldırılmalıdır.’’ Anayasanın 50. maddesi ile tanınan bu yetkinin kaldırılması demek Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu oluşturan Rumlar'ın taleplerine uygun olarak çıkacak kanunları ve kararların geri çevrilmesinin de engellenmesi demektir.
- 3) ‘‘Adalet mekanizması tek elde birleştirilmelidir’’ 159. maddeye göre Türklerin davalarına Türk yargıçların, Rumların davalarına da Rum yargıçların bakması

¹³⁷ **Hürriyet**, 4 Ocak 1963, sayı: 5275, sayfa 1

¹³⁸ Pandora'nın Kutusu; Yunan mitolojisinde ilk kadının, Zeus tarafından insanlığı cezalandırmak için hazırlandığına inanılırdı. Efsaneye göre Zeus kendinden ateşi çalıp insanlara veren Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a balçıktan yapılmış tanrısal güzellik ve zekaya sahip Pandora'yı eş olarak gönderir. Epimetheus kardeşinin tüm uyarılarına karşı Pandora ile evlenir. Zeus, Pandora'ya evlilik hediyesi olarak topraktan yapılmış, çömlek benzeri bir kutu hediye eder ama bu kutu asla açılmamalıdır. Bir süre sonra merakına yenilen Pandora, kutuyu açar ve içinden tüm kötülüklerin dünyaya yayılmasına neden olur. Son anda kapattığı sandığın içinde ise geriye sadece umut kalır.

¹³⁹ Fırat, a.g.e. s. 122-123

¹⁴⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye: (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, 5. Kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 307.

öngörülüyordu. Burada da amaç yargı faaliyetlerinde tarafsızlık ilkesini dolaylı olarak ortadan kaldırmaktı. Ayrıca anayasanın temelini oluşturan ikili toplum ilkesine ters düşecek bir uygulama meydana gelecekti.

4) Anayasadaki 173. maddeye göre Limasol, Lefkoşe, Magosa, Larnaka ve Baf'ta ikamet eden Türkler tarafından ayrı belediyeler kurulması öngörülmüştü. Makarios, belediyelerin birleştirilmesini ve bu kentlerde Türklerin ayrı belediyeler kurmasını önlemeyi amaçlamıştı. Adanın tamamında belediye hizmetleri böylece Rumlar tarafından yürütülecekti.

5) "Polis ve jandarma teşkilatları birleştirilmelidir" 131. maddenin ikinci paragrafına göre ordu, polis ya da jandarmadan birisinin kumandanı Türk olacağını ve kumandan hangi cemaate mensupsa yardımcısının öteki cemaatten olacağını öngörmüştü. Teklif yapılırken polis teşkilatının başında bir Türk vardı. Birleşme olursa başkanlık Rumlara geçecekti.

6) "Memurlar nüfus oranlarına göre toplumlar arasında dağılmalıdır" Anayasadaki 123. maddeye göre kamudaki memurların %70'i Rumlardan, %30'u Türklerden oluşacaktı. Makarios bu değişiklik ile Türklerin yönetimdeki etkisini azaltmayı hedeflemekteydi.

7) "Amme hizmeti komisyonlarında onda üç oranı (yedi üye Rum, üç üye Türk) yapılan teklifle bu oran beşte bire indirilmektedir." Anayasanın 124. maddesine göre kurulan Amme Hizmeti Komisyonu, memurların özlük işlerinde yetki sahibiydi. Makarios komisyonun üye sayısını değiştirerek memurların özlük işleri ile ilgili olan sorunları Rumlar'ın denetimine vermeyi amaçlıyordu.

8) "Rum Cemaat Meclisi lağvedilmekte ve yalnız Türk Cemaat Meclisi bırakılmaktadır." Anayasanın 2. maddesine göre bu Anayasa, amaçları bakımından Rum ve Türk cemaatlerinden oluşan tüm Cumhuriyet yurttaşlarını içine alır. 86. maddeye göre de Rum ve Türk Cemaatleri kendilerine özgü birer "Cemaat Meclisi" seçebilirler. Anayasanın genel hükümlerinde iki cemaat ilkesi vardır. Makarios'un bu girişiminin ardında Londra ve Zürih Andlaşmaları'nda ve Anayasa'da belirtilmemiş olan "egemenlik" anlayışına Rumlar lehine bir içerik kazandırma amacı vardır.

9) "Temsilciler Meclisi Başkan ve Yardımcısı cemaatler tarafından değil, Temsilciler Meclisi tarafından bütün milletvekillerinin katılımı ile seçilmelidir" Anayasa'nın 72. maddesine göre Temsilciler Meclisi başkanı Rum Cemaati tarafından seçilen temsilciler tarafından, Temsilciler Meclisi Başkan Vekili ise Türk Cemaati tarafından seçilen temsilciler tarafından seçilirler. Yapılacak değişiklik

herhangi bir yerde bu Meclisteki Rum çoğunluğun benimsediği önerdiği bir Türk, Türk cemaatinin adayı olmasa bile seçilebilecektir.¹⁴¹

Makarios'un Anayasa'da yapmayı planladığı bu değişikliklerin asıl amacı ise Kıbrıs'taki Türkleri basit bir azınlık haline dönüştürerek Enosis'i gerçekleştirmektir.¹⁴² Makarios, bu değişiklik önerilerini yalnızca Kıbrıs Türkleri'nin lideri Fazıl Küçük'e değil, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye de bir nota ile bildirdi. 6 Aralık 1963 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı, önerileri kesin ve sert bir dille geri çevirdiği gibi bu reddi yazılı olarak da Makarios'a bildirdi. Ancak zarfı açmayan Makarios, yabancı devletlere gönderdiği önerilere olumlu ya da olumsuz bir yanıt beklemediğini, yalnızca bilgi verme amacı taşıdığını açıkladı.¹⁴³ Kıbrıs'ta olayların patlamasına sayılı günler kalmıştı.

Kıbrıs Hükümeti'nin 2 Ocak 1963 tarihli belediyeleri lağvetme girişimi Ankara'da geniş yankı uyandırdı. Konu ile ilgili olarak toplanan Bakanlar Kurulu'nda Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'den konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almış ve toplantı sonunda, kabinenin Kıbrıs Antlaşmaları'nın uygulanması konusunda hiçbir taviz verilememesi ve anlaşmaların tam anlamı ile uygulanması hususunda görüş birliğine varıldığı açıklanmıştır.¹⁴⁴ Adada belediye konusunda çıkan anlaşmazlıktan hemen sonra 7 Ocak 1963 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük beraberinde bir heyetle birlikte Ankara'ya geldi. Başbakan İnönü, Küçük'ü karşılama törenindeki konuşmasında Kıbrıs Türk Cemaati'nin Türk Milleti'nin kalbinde özel bir yeri olduğunu ve Kıbrıs Anayasası'nın her iki tarafın haklarını teminat altına aldığını belirterek, "Bu anayasa içinde Türk Cemaati'nin gelişeceğine, bahtiyar olacağına ve Türk Milleti ile asırlardan beri muhafaza ettiği kültürel ve medeni münasebetlerin ilerleyeceğine yürekten inanıyoruz"¹⁴⁵ sözleri ile bir kere daha Kıbrıs Anayasası'nın Ada Türkleri için vazgeçilmez bir belge olduğunu vurguladı.

Kıbrıs Heyeti'nin Türkiye ziyaretinde en önemli konulardan birisini Ada'ya yapılacak mali yardım teşkil etmekteydi. Konu ile ilgili olarak yapılan toplantılardan sonra bir açıklama yapan Başbakan Yardımcısı Prof. Turhan Feyzioğlu, Kıbrıs'ın

¹⁴¹ Murat Sarıca/Erdoğan Teziç/Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Fakülteler Matbaası, 1975, s. 41.

¹⁴² Murat Sarıca/Erdoğan Teziç/Özer Eskiuyurt, **a.g.e.** s. 44

¹⁴³ Fırat, **a.g.e.** s. 125

¹⁴⁴ **Hürriyet**, 6 Ocak 1963, sayı: 5277, sayfa 1.

¹⁴⁵ İlhan Turan, **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri: 1961-1965**, TBMM Basımevi, Ankara, 2004, s. 266

planlı bir şekilde kalkınabilmesi için gerekli teknik yardımın yapılacağını bildirmiş ve yakın bir tarihte de Devlet Planlama Dairesi uzmanlarından bazılarının Kıbrıs'a gönderileceğini açıklamıştır.¹⁴⁶ Özellikle mali yardım konusunda hükümet, bütçeden hibe yolu ile 220 bin sterlin vermeyi kararlaştırmış ancak Türk Cemaat Meclisi'nin önceki senelerden kalan 120 bin sterlinlik açığı olduğunun vurgulanması üzerine hükümet bu açığı da karşılamayı üstlenmişti. Böylece 1963 yılında Kıbrıs'a hibe yardımı 340 bin sterline (8.5 milyon TL) ulaşmıştı.¹⁴⁷ Kıbrıs Türk Heyeti ile yürütülen görüşmelerde Başbakan İsmet İnönü, "antlaşmaları ve anayasayı çiğneyecek hiçbir davranışa izin vermeyeceklerini bir kez daha kesin bir dille vurgulamıştır.¹⁴⁸ Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük ve beraberindeki heyetin ziyareti sonunda yayınlanan ortak bildiride belediye krizi ile ilgili şu satırlar yer alıyordu:

"İki memleket devlet adamları, ayrı belediyeler konusunda ortaya çıkan buhranı incelemişler ve bu buhranın, Anayasa hükümleri dahilinde çözülmesinin yegane hal şekli hakkında aralarında görüş birliğini memnunlukla müşahede etmişler ve karşılıklı anlayış zihniyeti ile uyuşmazlığın anılan esaslar dairesinde en kısa bir zamanda hallinin mümkün olduğu hususundaki inançlarını belirtmişlerdir. Görüşmeler Türk Hükümeti'nin Kıbrıs hakkında beslediği en yakın alaka ve sıcak hislerin izharına yeni bir vesile teşkil etmiştir." ¹⁴⁹

1963'ün ilk günlerinin bir başka önemli gelişmesi de kısa bir süre geçici bir süre için CHP'den ihraç edilen Nihat Erim'in önergesi ile TBMM'de hükümetin izlediği dış politika konusunda bir genel görüşme açılmasıydı. Makarios'un Türkiye ziyareti ve ardından belediyeler ile ilgili yapmayı hedeflediği değişiklikler, bir anda II. Koalisyon Hükümeti'nin izlediği dış siyaseti tartışmalı bir hale düşürmüştür. 9 Ocak 1963 tarihinde başlayan görüşmeler ile ilgili önerge sahibi Nihat Erim'in günlüğüne şu satırlar yansiyordu:

¹⁴⁶ **Ulus**, 9 Ocak 1963, sayı: 14136, s: 5

¹⁴⁷ **Hürriyet**, 9 Ocak 1963, sayı: 5280, s. 7

¹⁴⁸ **Hürriyet**, 9 Ocak 1963, sayı: 5280, s. 7

¹⁴⁹ **Ulus**, 10 Ocak 1963, sayı: 14137, s. 5

“Dış politika üzerine Millet Meclisi’nde genel görüşme benim verdiğim bir önerge ile açıldı ve bugün konuşuldu. Benim konuşmam beğenildi ve alkışlandı. Ben kürsüye çıkarken İnönü salonu terk etti. Eğlenceli. Herkes beni tebrik etti’’¹⁵⁰

Başbakan İsmet İnönü, önerge sahibi Nihat Erim’e olan kırınlığını, Erim kürsüye çıkınca salonu terk ederek göstermiştir ancak 1964 yılı haziran ayında ABD’ye gerçekleştireceği resmi geziye katılan heyete Nihat Erim’i de dahil etmeyi ihmal etmeyecektir.

TBMM’de gerçekleşen genel görüşmelerde hükümetin Kıbrıs Sorunu karşısında izlediği siyaset diğer partiler tarafından eleştirilmiştir. Millet Partisi Meclis Grubu adına eleştirilerini dile getiren Ankara milletvekili Hüseyin Ataman, Rumlar’ın Ada’daki son politikalarının Londra ve Zürih Antlaşmaları’nı hiçe sayacak seviyeye ulaştığını belirtmiştir.¹⁵¹ Türk Belediyeleri’ni ortadan kaldırma girişimini “Enosis hayalinin yeni ve tehlikeli bir tezahürü’’¹⁵² olarak yorumlayan Ataman, TBMM’nin bu tür hareketlere “Dur” demesi gerektiğini de vurgulamıştır. Hükümet adına konuşan Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise hükümetin takip ettiği dış politikanın hedefini şu sözlerle açıklamıştır: “Birleşmiş Milletler yasasına uygun bir şekilde büyük küçük bütün milletler için barış, hürriyet, adalet ve hak eşitliği esaslarına dayanacak devamlı bir dünya nizamının kurulması’’¹⁵³ Erkin, Kıbrıs konusunda geçmiş dönemlerden beri olan gelişmeleri özetledikten sonra Ada’daki düzeni bozacak hiçbir fiili durumu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin ve Türk Halkı’nın kabul etmeyeceğini de söylemiştir.¹⁵⁴

Genel görüşmenin ikinci gününde CKMP Meclis Grubu adına söz alan Sivas milletvekili Cevat Odyakmaz, hükümetin “haysiyetli dış politika’’izleyemediğini belirterek, Kıbrıs’ta belediyeler konusunda yaşanan gelişmelerin Kıbrıs Anayasası’nın ihlali manasına geldiğini ifade etmiş ve Ada’da Enosis’i diriltme gayretlerini önlemede asıl büyük görevin Yunanistan’a düştüğünü vurgulamıştır.¹⁵⁵ YTP Meclis Grubu adına konuşan Giresun milletvekili Nizamettin Erkmn ise Ada’da uzun mücadeleler sonucu elde edilen neticenin, “sun’i ve maksadı mahsusa müstenit’’ sebep ve davranışlarla yeniden bir huzursuzluk mihrakı haline

¹⁵⁰ Nihat Erim, **Günlükler, 1925-1979, II. Cilt**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 753

¹⁵¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 10, B: 27, O: 1, 09.01.1963, s. 658

¹⁵² **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 10, B: 27, O: 1, 09.01.1963, s. 658

¹⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 10, B: 27, O: 1, 09.01.1963, s. 636

¹⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 10, B: 27, O: 1, 09.01.1963, s. 636

¹⁵⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 7

getirilmesinin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır.¹⁵⁶ Hükümetin Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelerle ilgili tavizden uzak bir siyaset izlemesini istediklerini belirten Erkmen, Anayasa hükümlerine mutlak sadakatin şart olduğunu da ifade etmiştir. YTP Meclis Grubu adına söz alan bir başka isim olan Sivas milletvekili Güner Sarısözen, Kıbrıs'ta meydana gelen son gelişmede Türk Hükümeti'nin enerjik hareket etmemesi, Rumlara taviz verilmesi ya da yetkilerini tam olarak kullanmaması durumunda Kıbrıslı gençlerin adayı terk etme kararında olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁷ Hükümetin belediyeler meselesinin önemini kavrayamadığını öne süren Sarısözen, Dışişleri'nin Makarios'un belediyeleri tasfiye kararını seyretmekle yetindiğini ve hiçbir aktif tedbir alamadığını da ifade etmiştir.¹⁵⁸ AP Grubu adına konuşan İzmir milletvekili Ali Nailli Erdem ise Kıbrıs'ta ortaya çıkan gelişmelerden endişeli olduklarını ve Türk Halkı'nın hak ve hukuklarının temini olarak görülen Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın tam olarak tatbikini istediklerini vurgulamıştır.¹⁵⁹ CHP Meclis Grubu adına söz alan Coşkun Kırca, Makarios'un Türkiye gezisi ile ilgili olarak eleştirileri yanıtlamıştır. Kırca, Kıbrıs'ta ikili bir devlet yapısı yani diyarşi olduğu için Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini'nin beraber seyahat etmeleri gerektiğinden söz edildiğini belirterek, Kıbrıs Anayasası'nda böyle bir hüküm olmadığı ve eleştirilerin yersiz olduğunu açıklamıştır.

Hükümetin yabancı devlet başkanlarına duyguları ne olursa olsun saygılı davranmayı prensip saydığını belirten Kırca, "Başkan Makarios" hitabının bu anlayışın bir sonucu olduğunu söylemiştir. Kırca, açıklamasında hükümetin daima Kıbrıs Türk Cemaati'nin ihtiyaçlarını karşıladığını, bundan sonra da karşılayacağını söylemiştir. CHP milletvekili, Türk Hükümeti'nin belediyelerle ilgili sorunu çözümlerken BM Anayasası'nın getirdiği mükellefiyetin gereği olgunluk içinde, basiret içinde, sükun içinde, itidal içinde hareket edecek ve öncelikle hukuki yolları deneyeceğini söylemiştir. Kırca, ancak bu hareket tarzının dış siyasete itibar getireceğine inandıklarını da vurgulamıştır.¹⁶⁰

Genel görüşmenin son gününde hükümet adına eleştirilere Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yanıt vermiştir. Makarios ile Ankara ziyareti sırasında faydalı görüşmeler yaptıklarına değinen Erkin, antlaşmalarda yapılacak hiçbir tadilatı

¹⁵⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 8

¹⁵⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 18

¹⁵⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 19

¹⁵⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 20

¹⁶⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 11, B: 28, O: 2, 10.01.1963, s. 32

hükümetin kabul etmesinin mümkün olmadığını açıklamıştır.¹⁶¹ Kıbrıs'taki tüm düzenlemelerin antlaşmalarla ve Anayasa ile belirlenmiş olduğunu da ifade eden Erkin “Türk Hükümeti ve Milleti, antlaşmalarla haiz olduğu adli haklardan zerre kadar fedakarlık edemez”¹⁶² sözleri ile bir kez daha Kıbrıs konusundaki kararlılıklarını ortaya koymuştur.

Kıbrıs konusunda Meclis'teki genel görüşmeyi atlatan hükümet, Ada'da Rumlar tarafından özellikle belediyeler ve Anayasa ile ilgili konularda hiçbir taviz vermeyeceğini bir kere de Başbakan İsmet İnönü aracılığı ile kamuoyuna duyurmuştur. 12 Mayıs 1963 günü İstanbul'da bir basın toplantısı düzenleyen Başbakan İnönü, gazetecilerin Kıbrıs konusunda hükümetin görüşünün ne olduğu ve Enosis yanlılarının son dönemlerdeki çabaları ile ilgili sorularına karşılık şu yanıtı vermiştir:

“Kıbrıs için hükümet görüşü Londra ve Zürih Anlaşmalarını ve Anayasa hükümlerinin sadakatle yürütülmesi gerektiğidir. Kıbrıs'ta iki cemaat arasındaki münasebetleri güçleştirmek değil, kolaylaştırmak isteriz”¹⁶³

1963 yılının Türkiye'si, sadece Kıbrıs Sorunu ile uğraşan bir Türkiye değildir. İç siyasette de çalkantılar devam etmektedir. Henüz 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin etkileri Türk Siyaseti'nden silinmemiştir. İlk koalisyonun dağılmasında ana nedenlerden birisi olarak dikkat çeken af konusu bu dönemde de gündemdediydi. Üstelik bu kez affa 22 Şubat'ta darbe girişimi başarısız olan Talat Aydemir de dahildi. Demokrat Partililer ile ilgili ilk sınırlı af 21 Şubat 1963 tarihinde çıkmıştır.¹⁶⁴ Bunun ardından eski cumhurbaşkanı Celal Bayar, sağlık nedenlerinden dolayı 6 aylık bir süre için Kayseri Cezaevi'nden tahliye edilmiştir.¹⁶⁵ Ancak Bayar'ın Ankara'da karşılanması sırasında ve Genelkurmay, kapısının önünde yapılan gösteriye büyük tepki gösterecek ve Bayar yeniden Kayseri Cezaevi'ne yollanacaktı.¹⁶⁶ Siyasi ortamın gerildiği bir anda Talat Aydemir, bir kere daha sahneye çıkmış ve 20-21 Mayıs 1963 gecesi yine Harp Okulu'nda ve bu kez daha geniş katılımı ile yeni bir darbe teşebbüsü gerçekleştirmiştir. Bu yeni teşebbüste Hava

¹⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 11, B: 30, O: 1, 14.01.1963, s. 109

¹⁶² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 11, B: 30, O: 1, 14.01.1963, s. 110

¹⁶³ Ulus, 12 Mayıs 1963, sayı: 14253, s. 5.

¹⁶⁴ Ali Gevgilili, Yükseliş ve Düşüş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2. bs. 1987, s. 250

¹⁶⁵ Turan, İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, s. 409

¹⁶⁶ Gevgilili, a.g.e. s. 252.

Kuvvetleri'nin hükümetin yanında yer alması isyanın daha kolay bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Ancak, Aydemir'in ikinci ihtilal girişiminde çıkan çatışmalarda ise 8 kişi yaşamını yitirirken, 26 kişi de yaralanmıştır.¹⁶⁷ Milli Güvenlik Kurulu tarafından Ankara, İstanbul ve İzmir'de bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edilmesine karar verilmiş ve karar TBMM tarafından da onaylamıştı. Bir önceki ihtilal girişiminde affedilen Talat Aydemir, bu defa yargılanma sonucu idama mahkum edilmiş ve onun hakkındaki karar 5 Temmuz 1964 günü infaz edilmiştir.¹⁶⁸

İhtilal teşebbüsü sonrasında CHP'de de kaynamalar giderek artmaktaydı. 1962'den beri devam eden huzursuzluk bir türlü sona ermiyor, aralarında Kasım Gülek gibi 1950'lerde Genel Sekreterlik görevinde efsaneleşmiş isimler bile Haysiyet Divanı'na sevkediliyordu. Gençlik Kolları üyeleri partiden ayrılıyor ve Grup Toplantıları'nda hükümet topa tutuluyor ve İsmet Paşa açıkça istifaya davet ediliyordu.¹⁶⁹ Partide neredeyse bir yıldır devam eden bu kaos ortamı Atatürk döneminin iki önemli gazetecisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay'ı da CHP'den koparmıştı.¹⁷⁰ II. Koalisyon Hükümeti, çalkantılı günler geçirirken 12 Eylül 1963 günü tarihi bir olay yaşanmış ve Türkiye'nin Ortak Pazar'a (AET) katılmasını öngören Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmayla Türkiye, AET'ye ortak üye olarak kabul edildi.¹⁷¹ 1963'ün sonbaharında ise Türkiye'nin gündeminde yerel seçimler vardı. 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimler, CHP'nin hükümet ortaklarının çöküşü ile sonuçlanırken, II. Koalisyon'un da sonunu getirmiş oldu. Seçimde AP % 46.2 oranında oy alırken, CHP %37.5, YTP %2.6 ve CKMP % 6.4 oranında oy alabildi.¹⁷² Yerel seçimler açık şekilde AP'nin zaferi ile sonuçlanmış, Türk Siyasi Hayatı'nda AP'nin yükselişi artık başlamıştır.¹⁷³ CHP, oylarını korumasına ve hatta kısmen arttırmasına rağmen koalisyon desteğini yitirmiştir.¹⁷⁴ 19 Kasım'da partisinin oy kaybının nedenini CHP ile koalisyonda

¹⁶⁷ Göktepe, a. g.e. s. 406

¹⁶⁸ Turan, **Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye: (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 120.

¹⁶⁹ Kara, a.g.e. s. 78

¹⁷⁰ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 256

¹⁷¹ Kara, a.g.e. s. 78

¹⁷² Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: (1945-1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 3. bs. 2007, s. 274

¹⁷³ Bila, a. g. e. s. 205.

¹⁷⁴ Kara, a.g.e. s. 79

bulunmaya bağlayan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, hükümetten çekilmeyi düşündüklerini ifade etti.¹⁷⁵

7. İsmet İnönü'nün ABD Gezisi ve II. İnönü Hükümeti'nin Sonu

Türkiye'deki yerel seçimlerden beş gün sonra uluslararası arenada büyük bir şok yaşandı ve ABD Başkanı Kennedy, 22 Kasım 1963 günü Dallas kentinde otomobilinin içinde Lee Harvey Oswald tarafından vurularak öldürüldü.¹⁷⁶ Başbakan İnönü, genç başkanın ölümünü derin bir acı içinde öğrenmişti.¹⁷⁷ Ardından cenaze töreninde Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen başbakan sıfatı ile Amerika'ya gitti. Bu gezi, İnönü'nün 20 sene aradan sonra ilk yurtdışı gezisi idi.¹⁷⁸

Başbakan İnönü'nün yeni başkanla Beyaz Saray'da yapacağı görüşmeden birkaç saat önce koalisyon ortakları –YTP ve CKMP - hükümetten çekildiklerini dünya kamuoyuna ilan ettiler.¹⁷⁹ Koalisyonun çöktüğünü haber alan İsmet İnönü, başbakanlığının sona ermesi nedeniyle Beyaz Saray' a Başkan Johnson ile olan randevusunun iptal edilebileceğini bildirmiştir. Ancak Johnson, İnönü ile görüşmeyi istediğini şu sözlerle bildirmiştir:

“İsmet Paşa, Başbakan veya değil, Türkiye'yi her zaman en büyük yetki ile temsil edecek kimsedir. Kendisi ile görüşmek bana şeref verecektir”¹⁸⁰ İsmet İnönü, Amerika gezisinden döndükten sonra 2 Aralık 1963 tarihinde hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sundu.¹⁸¹ Böylece II. Koalisyon Hükümeti de ömrünü tamamlamış oluyordu.

¹⁷⁵ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **a.g.e.** s. 267

¹⁷⁶ Gevgilili, **a. g. e.** s. 277

¹⁷⁷ Toker, **a.g.e.** s. 146.

¹⁷⁸ İsmet İnönü, cumhurbaşkanlığı sırasında 4-7 Aralık 1943 tarihleri arasında II. Dünya Savaşı'nın kritik bir dönemeci olan Kahire Konferansı'na katılmıştır.

¹⁷⁹ Gevgilili, **a.g.e.** s.279

¹⁸⁰ Toker, **a. g. e.** s. 162

¹⁸¹ Gevgilili, **a.g.e.** s.280

II. BÖLÜM

Kıbrıs'ta Kanlı Noel Olayları ve Yankıları

1. III. Koalisyon Hükümeti'nin Kuruluşu ve Kanlı Noel Olayları

27 Mayıs sonrasında kurulan ikinci koalisyonun dağılmasının ardından yerel seçimden zaferle çıkan Adalet Partililer, yeni kabineyi kuracaklarına kesin gözüyle bakıyorlardı.¹⁸² Ancak Cumhurbaşkanı Gürsel, dört partinin lideri ile yaptığı görüşmenin ardından 6 Aralık tarihinde hükümeti kurma görevini yine İsmet İnönü'ye verdi.¹⁸³ Gürsel'in tercihinde İnönü'nün kişiliği kadar CHP'nin TBMM'de hala en fazla sandalyeye sahip olmasının da etkisi vardı.¹⁸⁴ Fakat her kadar Meclis aritmetiğinde CHP üstün gözüксе de yerel seçimlerde parti oy kaybetmişti. 9 Aralık'ta toplanan Parti Grubu, -tıpkı I. Koalisyon'un kurulması aşamasında olduğu gibi - bir kez daha "hükümette görev almama" kararı aldı.¹⁸⁵

İnönü'nün görevi Çankaya'ya iade etmesinin ardından bu defa hükümeti kurma görevi AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya verildi. Hiçbir parti AP ile koalisyona girmeye yanaşmayınca Gümüşpala da görevi iade etmek zorunda kaldı. Yeni hükümetin kurulması giderek sorun haline almaya başlamıştı. Üstelik Makarios'un 30 Kasım tarihinde Kıbrıs Anayasası'nda yapmayı hedeflediği köklü değişiklikler Ada'daki tansiyonu yükseltmişti. Türkiye, Makarios'un taleplerini 6 Aralık 1963 tarihinde reddederken, çözülen II. Koalisyonun yerine hala bir hükümet kurulamamıştı. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, adada durumun son derece hassas olduğu bir zamanda, Kıbrıs'taki sorunu tarihi kişiliği ile çözebileceğine inandığı İsmet İnönü'ye 14 Aralık 1963 tarihinde bir kez daha hükümeti kurma görevini verdi.

İnönü, bu defa CHP Meclis ve Senato Grupları'ndan da kabineyi kurma konusunda tam yetki aldı.¹⁸⁶ Ancak Kıbrıs'taki gerginliğin giderek tırmandığı bir dönemde hiçbir parti CHP ile bir koalisyona girmeye yanaşmadı. İsmet İnönü ise

¹⁸² Turan, **İsmet İnönü**, s.413

¹⁸³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1941-1960)**, 3.c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3.bs., 2002, s. 69

¹⁸⁴ Turan, **a.g.e.** s. 413. CKMP'den ayrılan Osman Bölükbaşı'nın kurduğu Millet Partisi'nden sonra Meclis'teki yeni dağılım şöyledir: CHP: 175, AP: 147, YTP: 48, CKMP: 23, MP: 13, Bağımsızlar:33

¹⁸⁵ Bila, **a.g.e.** s.205

¹⁸⁶ Kara, **a.g.e.** s. 80

böylesine kritik bir dönemde ülkeyi daha fazla hükümete bırakmamak amacıyla, kabineyi TBMM’de bulunan 33 bağımsız milletvekili ile beraber kuracağını açıkladı. Teşkil edecek kabine gerçekte bir ‘azınlık hükümeti’ olacaktı. Ne var ki CHP’li vekillerle bağımsızların toplamı kabinenin güvenoyu almasına yetecek sayıya ulaşmıyordu. Çünkü CHP’nin 175 sandalyesi ve 33 bağımsız vekil ile beraber ulaşılan sayı 208 idi. Ancak Anayasa’ya göre bir hükümetin güvenoyu alabilmesi için 226 oya ihtiyaç vardı.¹⁸⁷ Böylesine kritik bir anda imdada YTP yetişti. Kıbrıs Meselesi’nin alevlendiği bir dönemde ülkenin hükümete kalamayacağını düşünen YTP, kabinenin kurulmasına yardım etmenin seçmenin gözünde bir vatan görevi olarak kabul edileceği hesabıyla yeni İnönü hükümetine güvenoyu vermeyi kararlaştırdı.¹⁸⁸ Ancak Türkiye’de yeni hükümeti kurma çabaları son hızla ederken Kıbrıs Rumları, ‘Akritas Planı’ çerçevesinde hazırladıkları kanlı senaryoyu hayata geçirme peşindeydiler.

2. Akritas Planı ve Planın Özellikleri

Kıbrıs’ta Aralık 1963 tarihinde olaylar başladığı sırada Türkiye’de İsmet İnönü, Yunanistan’da Papandreu koalisyon hükümetleri kurma çabasındaydı.¹⁸⁹ Rumlar her iki ülkedeki kabine krizine fırsata dönüştürmek istemiş ve 21 Aralık 1963 tarihinde kanlı eylemlere başlamışlardı. Aslında Rumlar, kanlı eylem planlarını tarihe ‘Akritas Planı’ olarak geçen belgede açıklamışlardı.¹⁹⁰ Akritas Planı’nın içeriğinde şu maddeler bulunmaktaydı:

1. Zürih ve Londra Antlaşmaları, adil değildir. Adadaki toplumların hür iradelerini yansıtmamaktadır. Antlaşmanın Kıbrıs Sorunu’nu çözemediğine dünya kamuoyu inandırılacaktır.

¹⁸⁷ Turan, **Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye: (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 105

¹⁸⁸ Kara, **a.g.e.** s. 83

¹⁸⁹ İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İstanbul, İsis Yayınları, 1997, s. 285. Yunanistan’da 3 Kasım 1963 tarihindeki seçimleri Merkez Birliği lideri Yorgo Papandreu göreceli çoğunlukla kazanmıştı. Ancak Papandreu’nun hükümeti güvenoyu alamayınca seçimler 1964 yılında yenilenecektir.

¹⁹⁰ İbrahim Artuç, **Kıbrıs’ta Savaş**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989, s.55. Makarios’un direktifi ile 1961’de hazırlanan bu plan ‘Şef Akritas’ kod adı ile imzalanmıştı. Akritas Planı, 21 Nisan 1966’da Yunanistan’da yayınlanan ‘Patris’ adlı gazetede ilk defa yer almıştır.

2. Bu antlaşmalarla Rumlar'a haksızlık yapıldığı dünyaya anlatılacaktır. İki toplumun bir arada yaşaması mümkün gibi görünse de yabancılara güvenmesi gereken asıl unsur, Türkler değil, Rumlar'dır.
3. Anayasayı değiştirmek şarttır. Rumlar'ın amacı sadece Anayasa'nın bazı maddelerini değiştirmektir. Buna tüm dünya inandırılacaktır.
4. Buraya kadarki dönemde başarı sağlanırsa Türk toplumuna Anayasa değişiklik önerileri bildirilecektir.
5. Türkler bu önerileri kabul ederlerse Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı yok sayacak girişimlere başlanacaktır. Böylece Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgisini sağlayan Garanti ve Askeri İttifak Antlaşmaları ortadan kalkmış olacak. Eğer Türkler bu önerileri kabul etmezlerse silahlı bir oldu bitti ile antlaşmalar ortadan kaldırılacaktır. Bu oldu bitti gerçekleştiği takdirde Enosis'i ilan ederek Yunan Ordusu Ada'ya davet edilecektir.
6. Bütün bunlar 1965 yılında yapılması planlanan genel seçimlerden önce gerçekleştirilecektir.¹⁹¹

Planın 5. maddesinde açıkça görüldüğü gibi Anayasa değişiklikleri Türkler tarafından kabul edilmediği takdirde silahlı eylemlerin sahneye konulacağı - daha 1961 yılında - çok açık bir dille ifade edilmiştir. Makarios tarafından Türk Hükümeti'ne önerilen 13 maddelik değişikliğin reddedilmesi üzerine de Rumlar, Akritas Planı'nda yer aldığı gibi Türklere karşı silahlı tedhişe geçmişlerdir.

3. Türkler'i Yok Etme Girişiminin Başlaması

Koalisyonun dağılmasına rağmen yeni hükümetin henüz kurulmamış olması nedeni ile Başbakanlık görevini sürdüren İsmet İnönü, 21 Aralık 1963 tarihinde gazetecilerle yaptığı sohbet sırasında Kıbrıs krizine de değinmiştir. Kıbrıs'ın Anayasa'ya tabi bir devlet olduğunu ifade eden İnönü, "İlgili devletler birlikte bir antlaşma yapmışlar. Uluslararası böyle antlaşmalar kanun mahiyetindedir. Biz kanun devletiyiz. Bizde iç meselelerde partiler arasında ihtilaflar çoktur ama çok şükür Türk Milleti dış politikada beraberdır. Bir tek kişi gibidir" diyerek Ada'da bir oldu bittiye asla göz yummayacaklarını tekrar vurgulamıştır.¹⁹² Ancak İnönü'nün

¹⁹¹ Artuç, a.g.e. s. 55-56

¹⁹² Turan, a.g.e. s. 461

basına Kıbrıs konusunda iyimser demeçler verdiği saatlerde Ada'da Akritas Planı çerçevesinde öngörülen kanlı senaryo sahneye konulmak üzeredir.

Kıbrıs'ta İçişleri Bakanı Yorgiats tarafından bir tür milis gücü olarak kurulan silahlı sivil Rumlar, yollarda yasa dışı olarak kurulan barikatlarda Türk sürücülerini durdurarak üzerlerini arıyorlardı. Ada'da ilk önemli olay 21 Aralık tarihinde Rum milislerin Lefkoşe'nin Türk mahallesinde bir kadının üzerini aramaya kalkması sırasında meydana geldi. Olayı protesto etmek üzere toplanan öfkeli kalabalığa rağmen milisler, kadını ve erkek arkadaşını makineli tüfeklerle tarayarak öldürdüler.¹⁹³ Bu cinayetler Rum saldırılarının da başlangıcı oldu. Bu olayın arkasından milisler, cadde köşelerinde durarak geçen araçlara rastgele ateş açmaya başladılar. Olaylara kısa sürede başka Rumlar da katıldı. Silahlı gruplar, Girne Kapısı yakınında bulunan Atatürk heykeline ve Rauf Denktaş'ın bürosuna da ateş açtılar. Kıbrıs Türkleri'ne karşı saldırılar devam ederken, gelişmelerden haberdar edilen Dr. Küçük ve Savunma Bakanı Osman Örek, Baf Karakolu'na şikayet için gittiklerinde şaşkınlıkla buranın tahkim edildiğini gördüler. İki Türk lider, halkı sükunete çağıran bir açıklama yaptı ancak Kıbrıs Yayın Kurumu'nun Rum yöneticisi bunu yayınlamayı kabul etmedi.¹⁹⁴

22 Aralık 1963 günü Türk Lisesi öğrencileri olayı protesto etmek amacıyla okulun bahçesinde toplandılar. Rum milisler, öğrencilerin üzerine ateş açarak iki öğrenciyi yaraladılar.¹⁹⁵ Türkler giderek yaklaşan tehlikenin farkındaydılar. Bu nedenle de kendilerini savunmak için bir takım tedbirler alıyorlardı. Bazı Türkler evlerini terk ederek daha emniyetli bölgelere giderken, mücahitler hafif silahlar edinmeye başlamışlardı. Ancak bu silahların sayısı son derece yetersizdi. Kıbrıslı Türk liderler ise halka sükunetle hareket etmelerini ve tahriklere asla kapılmamak gerektiğini telkin ediyorlardı. Çünkü Rumlar'a şiddetle karşı koymak onların amacına ulaşmasını kolaylaştıracaktı. Bu nedenle de intikam amaçlı her eylemin davaya ihanet sayılacağı uyarısında bulunuldu.¹⁹⁶

Kanlı Noel Olayları sırasında yaşanan Ayvasıl Katliamı, Rumlar'ın Türkler üzerinde giriştikleri katliamın bir başka boyutunu oluşturur. 120 Türk'ün yaşadığı Ayvasıl Köyü'nde daha yakında bulunan köylere kaçamayanlar acımasızca öldürülmüş ve kurbanların yığınlar halinde gömüldükleri mezarlar olaydan ancak üç

¹⁹³ Önalp, a.g.e. s. 120

¹⁹⁴ Oberling, a.g.e. s.69-70

¹⁹⁵ Alasya, a.g.e. s.221

¹⁹⁶ Önalp, a.g.e. s. 122

hafta sonra açılabilmişti.¹⁹⁷ Cesetlerin yığın halinde buldukları mezarlar açılınca insanları dehşete düşüren manzaralarla karşılaşılmıştı. Bütün cesetlerin başlarından vurulmuş oldukları halde ayakkabı dahil tamamen giyinik oldukları gözlenmişti. Her mezarda en az dört ceset vardı. Mezarlarda yığın halinde gömülmüş 21 cesede ulaşılmıştır.

4. Hükümetin Kanlı Noel Olayları Karşısında Tepkisi

1963'ün aralık ayında yoğun bir şekilde kendi iç sorunları ile uğraşan Türkiye için Makarios'un girişimi Kıbrıs'taki anayasal düzeni ortadan kaldırma girişiminden başka bir anlam taşımıyordu. İnönü Hükümeti, olaylar karşısında derhal harekete geçti. 23 Aralık 1963 tarihinde Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta Türklere yönelik kanlı saldırıları çok ciddi bulduğunu ifade ederek, bu vahşetin derhal durdurulması için Amerika ve İngiltere yönetimlerinden her türlü girişimde bulunulmasını istedi.¹⁹⁸

Kıbrıs'ta Rumlar'ın Türklere karşı giriştiği tedhiş hareketleri Türk Hükümeti'nin bu girişiminden bir gün sonra 24 Aralık 1963 tarihinde tam bir vahşet halini aldı. Kıbrıs tarihine "Kanlı Noel" olarak geçen bu tarihte 150'den fazla Rum milis, Kumsal denilen semte bir silahlı baskın gerçekleştirdi. Hedef olarak seçilen evlerden birisi de Türk Alayı'nda tabip binbaşı olarak görev yapan Nihat İlhan'ın eviydi. Binbaşı İlhan alayda nöbetteyken gerçekleştirilen baskında evin kapısını kırarak içeri giren milisler, binbaşının eşini ve üç çocuğunu banyo küvetinde acımasızca öldürdüler.¹⁹⁹ Bu kanlı baskın ve saldırıdan sonra evde çekilen fotoğraflar, günümüzde bile Kıbrıs Türkü'nün acı içinde geçen yıllarını simgeleyen bir vesikadır.²⁰⁰

Türk Hükümeti, Ada'da akan Türk kanının bir türlü dinmemesi ve Binbaşı İlhan'ın evinde gerçekleşen kanlı saldırının ardından 25 Aralık 1963'te bir değerlendirme toplantısı gerçekleştirdi. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da katıldığı bu toplantıda hükümet, iki önemli karar aldı:

a) Türk jetlerinin ada üzerinde ihtar uçuşu yapmaları

¹⁹⁷ Vehbi Zeki Serter, **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 213

¹⁹⁸ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, s. 52-53

¹⁹⁹ Önalp, **a.g.e.** s. 129

²⁰⁰ Batur, **a.g.e.** s. 210. Rum milisler, Binbaşı Nihat İlhan'ın evini Rauf Denktaş'ın evi zannederek basmış, eşi ve çocuklarını da Denktaş'ın karısı ve çocukları sanarak öldürmüşlerdir.

b) Mevcut antlaşmalara göre garantör devletler olan Yunanistan ve İngiltere'ye birer nota verilerek Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen şiddet hareketlerini durdurma amacıyla ortak bir harekete geçilmesi, aksi halde Kıbrıs'taki Türk Tugayı'nın harekete geçeceği bildirilmesi.²⁰¹

Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay'da yapılan toplantının ardından gazetecilere yaptığı açıklamada, Ada'da bulunan iki cemaatin birbirleri aleyhine fena halde kışkırtıldığını belirterek, 'Herkes Kıbrıs'ta sükuneti yeniden sağlamaya çalışıyor. Hadiseler çok ciddi mahiyettedir. Ada'da asayışı iade etmek için tüm tedbirler düşünülüyor. Politik alanda da tedbirler düşünüyoruz'' demiştir.²⁰²

Ada'da gerçekleşen kanlı saldırılar üniversite gençliğinin de tepkisine neden olmuştur. İstanbul'da eğitim gören Kıbrıslı gençler, Rum saldırılarını protesto etme amacı ile İstanbul Üniversitesi bahçesinde bulunan Atatürk Anıtı önünde açlık grevine başladı. Kar altında gerçekleşen bu eylem halkın büyük ilgisi ile karşılandı. Eylem sahasında kamyonlarla yiyecekler taşındı. Eylemi yapan gençler daha sonra Ankara'da Başbakan İsmet İnönü'nün karşısına çıktılar. Başbakan İnönü'den eylemleri ile ilgili - belki de övgü beklerken - sitem ve nasihat dolu sözler duydular. İnönü, eylem yapılmasına karşı olmamasına rağmen açlık grevi şeklindeki bir protestoya karşı çıkıyordu. İstiklal Savaşı'nın Batı Cephesi Kumandanı, Kıbrıs'a savaşmaya gitmek isteyen eylemci gençlere şu sözlerle nasihat ediyordu:

“Ne yapıyorsunuz siz, açlık grevi olur mu? Kendinizi öldürüyorsunuz. Siz bize lazımsınız. Çanakkale'de milletin kaymak tabakasının yok ettik. Bir daha aynı hatayı yapmayız. Merak etmeyin, gerektiği zaman bu milletin Kıbrıs'a gönderecek askeri vardır”²⁰³

Türk kamuoyu Kıbrıs'ta meydana gelen olaylarda iki gün içinde 9'u Türk 10 kişinin ölmesi ile bütün dikkatini Ada'dan gelecek yeni haberlere çevirirken, İnönü Hükümeti'nin garantör devletlere yaptığı ortak hareket çağrısı beklenen neticeyi vermemişti. Garantör devletlerden İngiltere, 23 Aralık 1963 tarihindeki açıklamasında belli bir saatte ateşkes sağlanması için Kıbrıs Hükümeti'ne ortak

²⁰¹ Turan, **Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye: (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 307-308

²⁰² Turan, a .g. e. s. 464

²⁰³ Erol Mütercimler, **Satılık Ada Kıbrıs: Kıbrıs Barış Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 8. bs. 2010, s. 135-136

çağrıda bulunulmasını ve bu durumu ortaya çıkaran sorunların çözümü için garantör devletlerin ortak iyi mesaisini sunmaları yoluna gidilmesini uygun bulduğunu açıklamıştır.²⁰⁴ Bu öneri hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından kabul edilmiş ve 24 Aralık tarihinde Kıbrıs Hükümeti'ne bu esaslar çerçevesinde ortak bir çağrıda bulunulmuştur. Ancak bu çağrı ne silahlı çatışmaları durdurmaya ne de Türkler'in öldürülmesini önlemeye yetmişti.

25 Aralık'ta İngiltere, bu defa Kıbrıs'ta düzenin tesisi için Ada'da bulunan İngiliz, Türk ve Yunan kuvvetlerinden oluşacak ve İngilizler'in kumandası altında bulunacak ortak bir kuvvet kurulmasını önerdi. Bu kuvvet Ada'da taraflar arasında bozulan barışı tekrar tesis etme görevi üstlenecekti. Bu teklif de hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından aynı gün kabul edildi. Ancak Kıbrıs Hükümeti, ertesi gün öneriyi reddettiğini açıkladı. Türk Hükümeti, Yunanistan ve İngiltere'nin ortak müdahale önerisine sıcak bakmaması üzerine harekete geçmeye karar verdi. Bu dönemde İngilizler, Kıbrıs'ın kendilerine getirdiği ağır sorumluluktan artık kurtulmak istiyordu. Bu nedenle de Türkiye'nin ortak müdahale çağrısına ilk başlarda kayıtsız kalmışlardır. Yunanistan'da ise halen hükümet krizi devam etmekteydi ve Yunanlılar, bu belirsizlik ortamında Kıbrıs'ta aktif görev alma konusunda isteksiz davranmışlardır.

Başbakan İsmet İnönü, garantör devletlerden beklediği desteği bulamayınca, 'gerginliği tırmandırma politikası'ndan yararlanarak Amerika'ya ve diğer ülkelere durumun ciddiyetini göstermenin kaçınılmaz olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştı.²⁰⁵ Bu amaçla İnönü, Genelkurmay ile yapılan toplantıdan sonra savaş uçaklarına Kıbrıs üzerinde alçaktan uçuş yapma emri verdi. Buna rağmen Rum saldırıları sona ermezse havadan bombardıman yapılmasına da karar verilmişti.²⁰⁶ Aynı saatte de Kıbrıs'taki Türk Alayı, Kıbrıslı Türkleri koruma amacıyla garnizonundan hareket ederek uygun bulunan savunma mevzilerine intikal edecekti.²⁰⁷ Türk Hükümeti, 25 Aralık tarihinde de hava hareketi öncesinde dünya kamuoyuna şu açıklamayı yapıyordu:

“Yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet netice vermemesi üzerine Türk Hava Kuvvetleri'ne mensup jet uçaklarının bugün saat 14'ten itibaren Lefkoşe

²⁰⁴ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1977, s. 107-108

²⁰⁵ Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzlük**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001, s. 101.

²⁰⁶ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 101

²⁰⁷ Gönlübol, **a.g.e.** s. 392

üzerinde çarpışmaların durdurulması amacıyla ihtar uçuşları'' yapmalarına karar verilmiştir.''²⁰⁸

Türk Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçakları 25 Aralık 1963 günü saat 14'ten sonra Lefkoşa üzerinden bir ihtar uçuşu gerçekleştirmişlerdir. ²⁰⁹ Bu uçuşlar, Başbakan İsmet İnönü'nün istediği etkiyi anında yapmıştır.²¹⁰ İki saat içinde hem İngiltere hem de Yunanistan, Ada'ya barış gücü göndermeye razı olduklarını bildirmişlerdir. Jetlerin Kıbrıs semalarında görüldüğü gün, 25 Aralık 1963, aynı zamanda III. Koalisyon Hükümeti'nin Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'e sunulduğu gün olarak dikkat çekmektedir. Başbakan İsmet İnönü, yaptığı konuşmada yeni kabinenin ilk olarak Kıbrıs'taki olaylar hakkında gereken önlemleri süratle alacağını ifade etmiş ve Ada'da düzeni değiştirme girişimlerine karşı garantör devletler nezdinde girişimleri başlattıklarını açıklamıştır.

Başbakan İsmet İnönü, o tarihlerde dünya siyasetinde, yaşadığı savaş tecrübeleri ve politika alanında 40 seneyi aşan deneyimi olan ender liderler arasında yer alıyordu. Başbakan, Meclis'te şu sözlerle hükümetin Kıbrıs konusunda takip edeceği siyaseti açıklamıştır:

''Türk Milleti tarihinde çok zaman haksız tecavüzlere uğramıştır. Türk Milleti hiçbir tecavüz önünde yılmayan, gözünü kırpmayan bir millettir. Bütün Meclis ve bütün millet yekpare olarak vazifemizi yapacağız. Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibelerimizi yerine getireceğiz. Bugün Türk uçakları Kıbrıs'taki mücadele alanına gitmişler, görünmüşler ve ilk ihtarı yapmışlardır. Biz devlet olarak her meselede olduğu gibi dış münasebetlerde de kanun nizamına bağlı olan bir devletiz. Kanun nizamı haricinde bize muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı kuvvetimiz irademiz sarsılmaz bir surette tesirini gösterecektir''²¹¹

Türk uçaklarının yaptığı ihtar uçuşu sonrası tek taraflı bir Türk müdahalesinden korkan Makarios, 26 Aralık tarihinde garantör devletlerin teklifini kabul ettiğini açıklamıştır.²¹² Bu teklife göre Yunanistan, İngiltere ve Türkiye hükümetleri Ada'daki her iki cemaate de barışın tekrar temini için iyi niyetle yardım edeceklerdi. Makarios, bu öneriyi ancak Türk jetlerini Ada üzerinde gördükten sonra

²⁰⁸ Toluner, **a.g.e.** s. 108

²⁰⁹ Mütercimler, **a.g.e.** s. 136

²¹⁰ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 101

²¹¹ **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973: 3.c. (1961-1973)**, Ankara, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, 1993, s. 139-140

²¹² Oberling, **a.g.e.** s. 78

benimsemiştir. Kıbrıs Hükümeti'nin konu ile ilgili açıklamasında ise şöyle deniyordu:

“Kıbrıs'taki Türk, İngiliz ve Yunan silahlı kuvvetlerinin, Kıbrıs Hükümeti'nin ateşkese riayete devamının sağlanması ve barış düzeninin iadesi hususundaki gayretlerine yardım etmeleri için üç hükümetçe yapılan teklifi kabul etmiştir.”²¹³

Garantör devletlerin konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada ise özetle şu ifadeler yer alıyordu:

“Türkiye, Yunanistan ve İngiltere adada nizamı iade için müdahaleye hazır olduklarını tebliğ etmişlerdir. Üç devletin askeri kuvvetlerinin, asayiş iade vazifesi ve mesuliyetini kendi üstlerine almaları için gereken temas ve çalışmalar da sonuçlanmış ve durum resmi bir tebliğ ile Ankara, Londra ve Atina ve Lefkoşe'de yayınlanmıştır.”²¹⁴

Kıbrıs'ta iki toplum arasında barışı tekrar temin etmek için üç devlet arasında varılan mutabakatın neticesinde 27 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs'ta bir İngiliz tümgeneralinin komutası altında üçlü bir kuvvet kurulmuştur.²¹⁵ 30 Aralık'ta İngiliz temsilcisi Sandys başkanlığında toplanan ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumu temsilcileri ile Türkiye ve Yunanistan büyükelçileri ayrıca Ada'daki İngiliz, Türk ve Yunan birliklerinin komutanlarının katıldıkları siyasi komite tarihi bir karara varmıştır. Sonraki yıllarda “Yeşil Hat” adını alarak sürekli bir sınır niteliği kazanacak olan Lefkoşe'deki ateşkes hattının her iki kesiminde de İngiliz birliklerinin nezareti altında olacak tarafsız bir bölge saptanmasına ve olaylar sırasında rehin alınan kişilerin serbest bırakılmasına karar vermiştir.²¹⁶ Bu kararın ardından Türk rehinelere, 31 Aralık günü özgürlüklerine kavuşmuşlar ve Türk mahallerine geri dönmüşlerdir.²¹⁷

Başbakan İnönü, Ada'da çıkan olaylardan günler sonra Türk jetlerinin Kıbrıs üzerinde yaptıkları ihtar uçuşu ile ilgili olarak 4 Ocak 1964 tarihinde dünya liderlerine gönderdiği mesajda hareketi açıklamıştır. Aslında bu harekate karşı SSCB

²¹³ Toluner, a.g.e. s.108

²¹⁴ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2008, s. 85

²¹⁵ Gönlübol, a.g.e. s.392

²¹⁶ Toluner, a.g.e. s. 108

²¹⁷ Serter, a.g.e. s.210

dışında fazla bir tepki gelmemiştir. İnönü'nün liderlere gönderdiği açıklaması şöyledir:

Barış için tüm ortak çabalar devam ederken, hala kan dökülmeye devam ediyordu ve her an Türk kayıpları artıyordu. Bu nedenle Türkiye, Garanti Antlaşması'nın 4. maddesine dayanarak tek taraflı müdahale hakkını kullanma kararı aldı. Ancak bunu yaparken kendisini, sadece terörün etkisi altında kalan Lefkoşe şehri üzerinde 25 Aralık 1963 günü öğleden sonra saat 2'de Türk Hava Kuvvetleri'ne ait beş jet uçağının bir kere uçurulması ile sınırlandırılmıştır. Ada üzerinde başka bir uçuş gerçekleştirilmemiş ve adanın kara suları içinde herhangi bir deniz hareketına girişilmemiştir²¹⁸

Kıbrıs'ta çıkan olaylarda yaralanan 23 Türk, Ankara'ya getirilerek Ankara Hastanesi'nde tedavi altına alındılar. Başbakan İsmet İnönü, bizzat hastaneye giderek yaralıları ziyaret etmiş ve gördükleri karşısında üzüntüsünden gözyaşlarına hakim olamamıştır.²¹⁹ Beraberinde Turizm ve Tanıtma Bakanı Ali İhsan Göğüş ve Sağlık Bakanı Dr. Kemal Demir ile hastaneye gelen İnönü, görüştüğü yaralılarından olaylar hakkında bilgi almış ve anlatılanları ilgi ile dinlemiştir. Hastanede tedavi gören Kıbrıslı Türkler'den bir vatandaş Başbakan'a "Geride kalanları kurtarmak için tekrar Kıbrıs'a dönmek istiyorum" deyince İnönü, "Merak etmeyin hepsi kurtulacak" yanıtını vermiştir.²²⁰ Ziyaret esnasında olayların etkisinden henüz kurtulamayan yaralılarından Necmi Süleyman, İnönü'ye hitap ederek, "Yunan kahpedir Paşam. Sözüne güven olmaz. Bu kadar dayanabildik. Sizden yardım istiyoruz" demesi üzerine İnönü, "Sizler vazifenizi yaptınız. Gerisi düzelir, meraklanmayın" sözleri ile yanıt vermiştir.²²¹ Ziyaret sırasında bir başka gazi, İnönü'ye karşı çok sert bir çıkış yaparak, "Senin damarlarında zerre kadar Türk kanı varsa Kıbrıs'a müdahale edersin" demiş ve buna karşılık Başbakan, büyük bir olgunlukla gazinin sırtını okşayarak, "Merak etme, merak etme delikanlı, olacak, gün gelecek olacak" diyerek kendisini yatıştırmaya çalışmıştır.²²² Olaylar sırasında şok geçiren Kıbrıs Maliye Bakanlığı Müsteşar Muavini Burhan Galip, hastanede İnönü'yü görünce kendisini tutamarak, "Paşam, Kıbrıs'taki Türk kardeşlerinizi Rumlar'ın eline

²¹⁸ Uslu, a.g.e. s.53

²¹⁹ **Tercüman**, 30 Aralık 1963, s. 792, s. 1-5

²²⁰ **Ulus**, 30 Aralık 1963, sayı: 14.479, s. 7.

²²¹ **Ulus**, 30 Aralık 1963, sayı: 14.479, s. 7.

²²² İhsan Tayhani, **Tanıklıklarıyla Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2009, s. 125

bırakamazsınız” demiş ve gelen haberlerin gerçekler ile bağdaşmadığını da belirterek, “Türkiye bu katliama son veremeyecekse biz geri dönerek kanımızın son damlasına dek savaşaacağız. Bu işin sulh yolu ile halledileceğini düşünüyorsanız yanılıyorsunuz. Rumları siz tanımıyorsunuz” diyerek konuşmasını sürdürmüş, buna karşılık İnönü üzgün bir ifade ile “Merak etme her şey düzelecek” yanıtını vermiştir.²²³

Başbakan İnönü, yaralıları ziyaretinde sonra gazetecilere yaptığı açıklamada, yaralıların durumundan duyduğu üzüntüye dile getirmiş ve “Duyduklarım baştan sona ehemmiyetli şeyler. Bu insanlar ıstırap içindeler. Her facianın manzarası böyledir” demiştir.²²⁴ Başbakan İnönü, hastane defterine de olaylarla ilgili duygularını şu sözlerle ifade etmiştir: “Sıcağı sıcağına hadiselerin akabinde bir şey söylemeye heyecanım manidir. Bunlara bir mesul şahıs olarak hal çaresi bulmaya çalışacağız ve bulacağız”,²²⁵

5. İsmet İnönü’nün Kanlı Noel Olayları Karşısında Tutumu

Kıbrıs’ta 1963 yılı Noel’inde meydana gelen olaylarda 103 Türk köyü tahrip edilmiş ve yaklaşık 25 bin Türk oturdukları yerlerden ayrılmak zorunda bırakılmıştı. Sadece Lefkoşe’de 92 Kıbrıs Türkü, Rumlar tarafından öldürülmüştü.²²⁶ İnönü Hükümeti, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’nin 1. Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın deyimi ile “1963 Olayları’na tamamen hazırlıksız” yakalanmıştı.²²⁷ Çünkü, olaylar başladığı zaman Türkiye, bir hükümet bunalımı ile karşı karşıya idi. Ayrıca o günlerde Türkiye’nin Ada’ya müdahale edebilecek hazırlığı da yoktu.²²⁸ Ancak yine de 21 Aralık 1963 günü olaylar başladığı zaman hükümet derhal harekete geçti. Aynı gece Başbakan İsmet İnönü, üst düzey komutanlar ve dışişleri bürokrasisi ile bir toplantı yaptı. İnönü, toplantıda sabahleyin jetlerin Ada üzerinde uçmasını ve buna rağmen çatışmaların durdurulamaması halinde Ada’nın bombalanması emrini verdi.²²⁹

²²³ **Tercüman**, 30 Aralık 1963, sayı: 792, s. 1-5

²²⁴ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1963, sayı: 14157, s. 7.

²²⁵ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1963, sayı: 14157, s. 7.

²²⁶ Uslu, **a.g.e.** s. 51

²²⁷ KKTC’nin kurucu cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’ın tarafımıza gönderdiği 11 Şubat 2011 tarihli özel mektup. Mektubun kopyası Ek I’de görülebilir.

²²⁸ Denktaş’ın mektubundan alıntı

²²⁹ Melek Fırat, Kıbrıs Sorunu ve İnönü, (Çevrimiçi)
<http://www.ismetinonu.org.tr/index2.asp?fr=vakif/vakif>

Toplantının arkasından askeri hazırlıklara hemen başlandı. Donanma Mersin'e hareket ederken, Orta Anadolu'daki birlikler Yunanistan sınırına doğru kaydırıldı. Jetler Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşu yaparken, diplomasi de ihmal edilmedi. Hükümet, üç garantör devletin mevcut antlaşmalar doğrultusunda Kıbrıs'a ortak müdahale gerçekleştirmesini istedi. Amerika'ya da vahşetin durdurulması için gerekli çağrılar anında yapıldı. Kıbrıs'taki durum NATO'ya da yansıtıldı.

21 Aralık tarihli toplantıda Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahale gerçekleştirmesinin imkansız olduğu da ortaya çıkmıştı. Bu nedenle İnönü, sorunla ilgili uzlaşmaz bir tutum sergilemek istemiyor ve diplomasiyi sonuna dek kullanmaktan yana bir tavır gösteriyordu.²³⁰ Bu alandaki yeteneğini ve başarısını gerek Mudanya'da, gerek Lozan'da ve II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'yi savaş dışında tutarak ispatlamış olan İnönü'nün – temkinli kişiliği de göz önüne alındığında – savaşın ne demek olduğunu en iyi bilen kişilerden birisi olarak diplomasiden yana tavır koyması hiç şaşırtıcı değildi.²³¹ Yani İsmet İnönü, olaylar son noktaya gelip dayandığında savaştan çekinmeyeceğini göstermekle beraber diplomasinin bütün imkanlarını kullanacağını da ortaya koymuştu.

Bütün bunlar göstermiştir ki 1963 yılının sonunda hükümet krizine rağmen müstafi Başbakan İsmet İnönü duruma egemendir. Makarios, Ada'da kanlı olayları başlatırken hesabını yanlış yapmıştır. Ankara'da geçici ancak İsmet Paşa'nın kişiliği dolayısıyla ile "tam yetkili bir hükümet vardır."²³² Nitekim İnönü'nün mesajları, kısa zaman içinde Batı tarafından algılanmış ve 15 Ocak 1964 tarihinde Londra'da bütün tarafların katıldığı bir konferans düzenlenmiştir.

İsmet İnönü, olaylar karşısında dış siyasetini bu şekilde belirlerken, içeride de halkın sükunetini koruması için çaba göstermiştir. Başbakan, 27 Aralık 1963 günü Kıbrıs'taki olaylar ile ilgili radyodan yayınlanan konuşmasında, Ada'da meydana gelen hadiseler sonucu Türkler'in can kayıplarına uğramasının üzücü olduğunu vurgulamış, hükümet olarak mevcut antlaşmalar dahilinde üç müttefik devleti harekete geçirdiklerini ifade etmiş ve Türk Halkı'na ve güvenlik güçlerine şu sözlerle seslenmiştir:

²³⁰ Melek Fırat, Kıbrıs Sorunu ve İnönü, (Çevrimiçi)
<http://www.ismetinonu.org.tr/index2.asp?fr=vakif/vakif>

²³¹ Melek Fırat, Kıbrıs Sorunu ve İnönü, (Çevrimiçi)
<http://www.ismetinonu.org.tr/index2.asp?fr=vakif/vakif>

²³² Toker, a. g. e. s. 192

“Memleket içinde hükümete gösterilen güven ve desteğin minnettariyız. Vatandaşlarımızdan hükümetin vazifesini yapacağına inanarak memleket içinde herhangi bir asayişsizliğe kesinlikle izin vermemelerini isterim. Halkımızı ve resmi makamlarımızı uyarmak isterim ki türlü kaynaktan gelen karıştırıcılar ve bozguncular, vatani tehlikeye düşürecek her türlü fesatlığı körüklemeye çalışabilir ve halkımızın asil heyecanını istismar etmek isteyebilirler. Haklı vaziyetinden vazife görmek iradesinden emin olan millete ve hükümete bugün yapılacak en kıymetli yardım memleket içinde huzuru muhafaza etmektir.”²³³

Kıbrıs'ta 1963'ün Noel'inde meydana gelen kanlı hadiseler o kadar büyük bir tepki doğurmuştu ki Türkiye kamuoyunda Türkiye'nin Ada'ya asker çıkarmasının yanı sıra Yunanistan ile savaşa girilmesini isteyenler bile vardı. İnönü, savaş çığırıklığı yapanlara karşı şu yanıtı vermişti:

“Etraf, harp tecrübesinin ne olduğunu bilmiyor. Harplerde her haber birbirini nakzeder. Onun için durum değerlendirmesini dikkatli yapmak lazımdır. Tahriklere kapılmamalıdır. Gayretimizi, sükunun tesisi noktasında toplamalıyız. Hadiselerin tahlilinde soğukkanlılık esastır”²³⁴

Başbakan İnönü, siyasi parti liderleri ile de bir araya gelerek Kıbrıs'ta meydana gelen son gelişmeler hakkında geniş bilgi vermiştir. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer ve Millet Partisi (MP) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın katıldığı toplantıda Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de bulunmuştur. İnönü, liderlerle gerçekleştirdiği zirvede, Kıbrıs'ta Anayasa'da yapılmak istenen değişiklikten, Aralık ayında meydana gelen krize kadar yaşananları anlatmış ve hükümet olarak, daima dinamik bir tutumla Rumlar'ın taleplerine karşı duracaklarını vurgulamıştır. Başbakan İnönü, olayların devam etmesi halinde hükümet olarak müdahale konusunda azimli ve kararlı olduklarını da ifade etmiştir.²³⁵

Kıbrıs'taki son gelişmelerle ilgili yapılan toplantıdan ayrılan siyasi parti liderleri, herhangi bir açıklama yapmamışlar ancak Başbakan İsmet İnönü'nün kendilerine verdiği bilgilerden son derece memnun olduklarını belirterek, hükümetin Kıbrıs politikasını desteklediklerini söylemekle yetinmişlerdir.²³⁶ Ancak siyasi

²³³ İlhan Turan, a. g. e. s. 467

²³⁴ İlhan Turan, a. g. e. s. 468

²³⁵ Cumhuriyet, 30 Aralık 1963, sayı: 14157, s. 7

²³⁶ Cumhuriyet, 30 Aralık 1963, sayı: 14157, s. 7

partilerin bu tutumu 1964'ün ilk günlerinde TBMM'de yeni hükümet programının görüşülmesi sırasında değişecek ve İnönü'nün Kıbrıs'ta izlediği politika sert sözlerle eleştirilecektir.

İnönü, Londra Konferansı'nın başlamasından bir hafta önce 7 Ocak 1964 tarihinde yabancı devlet başkanlarına bir mektup göndererek Kıbrıs Olayları ile ilgili olarak Türkiye'nin tavrını açıklamıştır.²³⁷ İnönü'nün bu mektubu yazma nedeni ise Makarios'un devlet başkanlarına hadiselerle ilgili yanlış ve taraflı bilgi vermesi olarak açıklanmıştır. İnönü, mektubunda durumu Türkiye'nin gözleminden vermeyi amaçladığını ve tarafsız bir gözlemcinin de bu görüşü paylaşacağını inandığını belirtmektedir. Başbakan İnönü, Rumlar'ın Anayasa'nın tadili konusundaki tekliflerini geri çevirdikleri için bir kadın ve erkek iki Türk'ü vahşice öldürdüklerini ve arkasından topyekün bir tedhiş kampanyasına giriştiklerini belirterek, tepeden tırnağa silahlı 20 bin EOKA tedhişçisi tarafından yürütülen bu girişimin vahim halen vahim sonuçlar doğurduğuna dikkat çekmiştir.²³⁸ Nisbi bir sükunetin hakim olduğu Lefkoşe dışındaki Türk toplumunun tehdit altında bulunduğunu ve bazı köylerden haber alınamadığını vurgulayan İsmet İnönü, Türkiye'nin Garanti Antlaşmaları ile kendisine tanınan tüm yolları ve imkanları denediğini de belirtmiştir. Başbakan, diplomatik kanallardan sonuç alamadıklarını ve diğer Garantör Devletlere yapılan Ada'ya üçlü müdahale çağrısının da neticesiz kalması üzerine olayların da devam etmesi üzerine antlaşmanın 4. maddesi uyarınca Kıbrıs'a müdahale hakkını kullanmaya karar verdiklerini açıklamıştır.²³⁹ İnönü'nün mektubunda hareketin niteliği ve uygulaması ile ilgili satırlar şöyledir:

“Bütün bunlara rağmen Türk Hükümeti'nin müdahalesi sadece bir harekete, garanti veren devletler haberdar edilmek suretiyle, 25 Aralık 1963 günü saat 14'de beş jet uçağının dehşete düşmüş Lefkoşe şehri üzerinde bir ihtar uçuşu yapmasına inhisar etti. Bu uçuşun ertesi günü Başpiskopos Makarios, aynı garanti antlaşmasına dayanan ve 25 Aralık günü garanti veren üç devlet tarafından kararlaştırılmış olan üçlü bir müdahaleyi kabul etmiştir. Türk Hükümetince çeşitli resmi bildirimlerde de ilan edildiği gibi Ada üzerinde bu uçuştan başka herhangi bir uçuş yapılmadığı gibi

²³⁷ İlhan Turan, a. g. e. s. 472

²³⁸ İlhan Turan, a. g. e. s. 472

²³⁹ İlhan Turan, a. g. e. s. 473

Ada'nın karasularına tecavüz teşkil eden herhangi bir deniz hareketinde bulunulmamıştır.>'240

Başbakan İsmet İnönü, mesajının diğer bölümünde ittifak antlaşması gereğince Ada'da bulunan Türk askeri birliğinin Türkiye Büyükelçiliği'ne ateş açılmasından sonra harekete geçtiğini de ifade ederek Türk birliğinde görevli operatör doktorun ailesinin evlerinin banyosunda soğukkanlıkla ve hunharca katledilmesinin ayrıca Rum tedhişçilerin bazı disiplinsiz Yunanlılar'dan temin ettikleri ağır silahları kullanmaya başlamalarının Türk kuvvetlerinin nefis müdaafası yapmak zorunda kalacağını da vurgulamıştır. İnönü'nün bu noktada dikkatle üzerinde durduğu bir başka önemli konu da Ada'daki Türk birliğinin henüz hiçbir yerde tek bir mermi atmamış olmasıdır. İsmet Paşa, Makarios'un dahi bunu söylemeye cesaret edemediğini de belirtmiştir. Türk birliği'nin artık Kıbrıs'taki İngiliz Generali'nin komutası altında olduğuna da dikkat çeken İnönü, birliğin emirlere itaat etmediği iddialarının hiçbir şekilde gerçekle ilgisi bulunmadığını da belirtmiştir. Mesajdaki ifadede Türk Hükümeti'nin şimdiye dek Kıbrıs'ta mevcut antlaşmaların kendisine yüklediği vazifelerin ifasından başka bir şey yapmadığı kesin bir dille açıklanmıştır. İnönü'nün liderlere mektubu şu ifadelerle sona ermektedir:

‘‘Bu vesileyle, Türkiye'nin insan hakları ilkelerine, Devletler Hukuku kurallarına ve özellikle serbestçe akdedilmiş antlaşmaların kutsallığına sıkı sıkıya bağlı olduğunu tekrarlamak isterim. Bu çeşit antlaşmaların Başpiskopos Makarios tarafından ihlalidir ki bugün Kıbrıs'ta hüküm süren feci durumu doğurmuştur. Adaletin ve akliselimin tecellisi için Türkiye'nin yaptığı çağrılarını, insanlık haysiyeti ve hukuk nizamının üstünlüğüne inanmış bütün barışsever ülkelerce en geniş bir desteğe mahzar olacağına inanıyorum. ’’241

6. Kanlı Noel Olaylarına Karşı Tepkiler

Türk Siyaseti, 2 Aralık 1963'te II. İnönü Hükümeti'nin resmi olarak sona ermesinden sonra uzun müddet yeni hükümetin kuruluş çabalarına tanık olmuş ve bu süreci bir fırsat olarak gören Kıbrıs Rumları'nın Ada'da 21 Aralık 1963 tarihinde başlattıkları şiddet olayları, Türk kamuoyunda büyük bir infial uyandırmıştır. Bir yandan Ada'daki Türkleri korumak için gerekli girişimleri başlatan, diğer yandan da yeni hükümeti kurmak için çabalayan CHP lideri İsmet İnönü, bağımsızlarla bir

²⁴⁰ İlhan Turan, a. g. e. s. 473

²⁴¹ İlhan Turan, a. g. e. s. 474

kabine oluşturma yoluna gitmiştir. 25 Aralık 1963 tarihinde yeni Bakanlar Kurulu listesi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Meclis'e sunulmuş ve 30 Aralık 1963 günü de hükümet programı Meclis'te okunmuştur.²⁴² Ancak Kıbrıs'ta meydana gelen tedhiş hareketleri sonucunda görüşmeler, siyasi partilerin Kanlı Noel Olayları üzerine düşünceleri ve eleştirileri üzerine yoğunlaşmıştır.

Başbakan İnönü tarafından okunan programda dış politikada hükümetin ilham kaynağının tüm partiler tarafından benimsenmiş olan Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin olacağı belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasette en fazla hassasiyet gösterdiği konulardan birisinin "antlaşmalara sadakat" olduğunu vurgulayan İnönü, Kıbrıs'ta yaşanan olaylara da değinerek, yapılan tüm uyarılara rağmen Rumlar'ın kanlı girişimlerle mevcut antlaşmaları yok etmeye çalıştığını söylemiştir.

İnönü, Kıbrıs'taki facianın Türk Milleti'ne büyük bir acı verdiğini de ifade ederek, "Sorumsuzlukla girişilen hareket karşısında memleketimiz bir bütün olarak Kıbrıslı kardeşlerimizin hukukunun korunması ve ahitlere riayet olunması hususundaki iradesini katıyetle izhar etmiştir."²⁴³ İsmet İnönü, hükümet olarak bütün barışçı yolları sonuna dek zorlamalarına karşın son çare olarak Garanti Antlaşması'nın verdiği yetki ile Kıbrıs'a müdahale ettiklerini ve bunun sonucunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın ortak girişimi ile Ada'da barışın sağlanabildiğini de vurgulamıştır. İnönü, Kıbrıs davasında hükümetin kararlı tutumunun yeni dönemde de devam edeceğini söylemiş ve Yunanistan ile ilişkilerin Ada'da çıkan bunalım ile iyi bir imtihan verdiğini sözlerine eklemiştir.²⁴⁴

İnönü'nün hükümet programını okumasının ardından 2 Ocak 1964 tarihinde bu program TBMM'de tartışılmıştır. Bu görüşmelerin odak noktasını Kıbrıs olayları teşkil etmiştir. İlk olarak MP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Zekai Dorman, Kıbrıs'ta 1950'lerden beri meydana gelen gelişmeleri özetledikten sonra II. Koalisyon Hükümeti'ni Ada'da belediyeler sorunu ortaya çıktığı zaman ittifak antlaşmalarının gereğini yapmamak ile suçlamıştır.²⁴⁵ Dorman, hükümetin son olaylardaki tavrının son derece yetersiz olduğunu da öne sürerek, kararsızlık içinde yapılan teşebbüslerin hiçbir sonuç veremeyeceğini de ifade etmiştir. Dorman,

²⁴² Kili, a.g.e. s. 190

²⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 20, O: 1, 30.12.1963, s. 44

²⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 20, O: 1, 30.12.1963, s. 44

²⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 101

Kıbrıs'ta Noel'de yaşanan kanlı hadiselerin arkasından, hükümetin, Ada'ya gönderdiği birkaç jet uçağının kanlı bir idealin yolcularını dize getiremeyeceğini bir türlü anlayamadığını belirterek, “Katliamın arkasından donanmamızın Akdeniz’e hareket ettiği açıklanmıştı. Bu davranış, millete ferahlık vermişti. Ama bu donanmanın bir limandan diğerine gittiğinin beyan edilmesinin ortaya koyduğu rücu bütün vatandaşlara ıstırap ve mütecavizlere cesaret vermiştir. İrkdaşlarımızı korumak için yaptığımız teşebbüslerin karşısına hangi medeni kuvvetlerin çıkacağından endişe edilmektedir? Kıbrıs'ta soydaşlarımızı kurtarmaya girişen bir Türkiye'nin karşısına hiçbir medeni hukuku savunan devlet çıkamaz. Çıkmayı düşünenler varsa onlara itibar edilmemelidir”²⁴⁶ demiştir.

Zekai Dorman, kanlı olayların ardından hükümetin garantör devletler nezdindeki girişimlerini de eleştirerek, İngiltere ve Yunanistan'ın tavrını “samimiyetsizlik” olarak nitelendirmiştir. Dorman, Ada'da Rumlar ile Türkler'in artık bir arada yaşamalarına imkan bulunmadığını bir kere daha vurgulayarak, Millet Partisi olarak sorunu kesin bir şekilde çözüme kavuşturmak için bir “milli politika” tespitinin zorunlu gördüklerini ve hükümetin, Kıbrıs'taki Türkleri ve Türkiye'nin çıkarlarını korumak için alacağı bütün tedbirleri destekleyeceklerini açıklamıştır.²⁴⁷

CKMP Grubu adına konuşan Sivas milletvekili Cevat Odyakmaz, Kıbrıs'taki olayların Türkiye'de güçlü bir hükümet bulunması gerektiğini açıkça ortaya koyduğunu ifade etmiştir. CHP lideri İnönü'nün her ne pahasına olursa olsun partisini iktidara getirmek istediğini öne süren Odyakmaz, “Olaylar 21 Aralık'ta patlak verdi ve beş gün sonra bir azınlık hükümeti kuruldu. Halbuki o zamana kadar ağırlaşan şartlar nedeniyle azınlık hükümeti yerine çoğunluk hükümeti kurulması için hiçbir girişimde bulunulmamıştır”²⁴⁸ ifadesini kullanmıştır. Cevat Odyakmaz, eleştirilerine devam ederken, hükümet programında Kıbrıs Sorunu'na yeterince yer verilmediğini ve basit ifadelerle, belirsiz cümlelerle yetinildiğini ve bunun da millete üzüntü verdiğini ifade etmiştir.

Kıbrıs'ta olaylar karşısında hükümetin alacağı önlemlerin bilinmediğini de öne süren Odyakmaz, Ada'da kendilerine huzur veren tek unsurun Kıbrıs Türk Alayı olduğunu da sözlerine eklemiştir. Cevat Odyakmaz, Rumlar'ın sergilediği vahşiyane tutumlar karşısında hükümetin ilk anda olumlu tavırlar sergilediğini de belirterek,

²⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 103

²⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 105

²⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 106

“Ancak bugün tek taraflı müdahale hakkını kullanma azminde olan bir hükümet görmüyoruz. Aksine bugün bir tereddüt ve tevekkül siyaseti içinde kıvranan ve adeta yaptığından pişman olan bir hükümet görmek cidden acıdır. Yüce Meclis huzurunda bu konuda ilk kez gurubumuz adına konuşurken, hükümeti destekleme vaadinde bulundu isek bu desteğimizin hududuna elbette aciz ve tevekkül girmemektedir. Bu konuda bir çok hakikatleri dile getirmeyi şimdilik milli çıkarlara aykırı buluyoruz” demiş ve CKMP Grubu olarak kurulan hükümeti tasvip etmediklerini söyleyerek sözlerini noktalamıştır.²⁴⁹

CHP Grubu'nun hükümet programı ile ilgili görüşlerini açıklayan Kayseri milletvekili Mehmet Sağlam, - beklendiği gibi - yeni hükümetin dış politika konusunda açıklanan ilkelerine tamamen katıldıklarını, Kıbrıs'taki gelişmelerle ilgili olarak da Türk Milleti'nin en önemli hasletinin barışçı bir toplum olarak her türlü kanunlara bağlılık olduğunu belirtmiştir.²⁵⁰ Sağlam, buna rağmen Türkler'in kendisine yapılan haksızlıkları asla affetmeyeceğini de belirterek, “30 milyon Türk'ün bir yere kadar sabrının bulunabileceğini bize haksızlık edenler unutmazınlar. Aksi halde hışmımızın çok sert olacağını tarih kürsüsünden ilan ederiz. Kıbrıs konusunda yeni hükümetimizin antlaşmalara ve milli heyecanımıza uygun surette devam eden, sabırlı ve basiretli davranışını yüce huzurunuzda takdirle belirtmeyi bir vazife sayarız. Bu vesile ile içte ve dışta güvenliğimizin bekçisi Şanlı Ordumuzu, Yüksek Meclisin haklı güveni içinde grubumuz adına takdir ve iftihar duyguları ile bir kere daha anmak istiyoruz”²⁵¹ diyerek sözlerini noktalamıştır.

III. Koalisyon Hükümeti'nin Programı ile ilgili görüşmelerde YTP Grubu adına Ali Dizman söz almış ve diğer partilerin aksine hükümete fazla eleştiri getirmemiştir. Dizman, dış politikada antlaşmalara sadakat ilkesini desteklerini, Ada'da yaşanan son olaylar hakkında hükümetten Türk Tarihi'ne yaraşır bir tavır beklediklerini söylemiştir.²⁵² Rumlar'ın giriştikleri zorbalığın bu defa bütün dünyada büyük tepki uyandırdığına dikkat çeken Ali Dizman, “Ama bize göre pervasızca bu teşebbüse girişenler bundan sonra da esas hedeflerinden vazgeçmeyecekler, yeni fırsatlar yaratarak gelecek günlerde aynı hareketleri tekrarlamaktan kaçınmayacaklardır. Bunun için hükümete Kıbrıs'ta huzur ve sükunun devamı için Garanti Antlaşması'nda eksik olan hususları tamamlamasını şiddetle tavsiye

²⁴⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 108

²⁵⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 112

²⁵¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 113

²⁵² **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 117

ediyoruz. Ayrıca Kıbrıs'ta meydana gelen son olaylar karşısında Ada'daki Rum cemaatine ve onun başındakilere emrivaki politikası ile bir netice almalarının olanaksız olduğu ve oradaki ırkdaşlarımızın hukukunu garanti altına almak amacı ile Zürih ve Londra Antlaşmaları'nda ve Kıbrıs Anayasası'nda kabul edilmiş olan esasları, Türk cemaatinin çıkarları aleyhine değiştiremeyeceklerini kati surette anlatmak lazımdır. Bunu reddedenler şunu bilmelidir ki mevcut statü haricinde Türk Hükümeti'nin kabul edeceği tek durum, Ada'nın iki cemaat arasında taksiminden ibarettir²⁵³ demiştir.

Adalet Partisi Grubu adına konuşan Balıkesir milletvekili Cihat Bilgehan, yeni kabinenin programı üzerine yapılan görüşmelerde Türkiye'nin dış politikadaki istikrarsızlık ve belirsizlik sebebiyle layık olduğu yeri alamadığını ifade etmiştir. Hükümetin programında milli bir dava haline gelen Kıbrıs Sorunu ile ilgili açık tedbirlerin ve kararlarının olmadığını öne süren Bilgehan sözlerini şöyle sürdürmüştür: “Kıbrıs Meselesi'nde haklarımızı gözeten bir hükümet bizden ancak destek görecektir. Ancak hükümetin, müdahaleye karar vermiş olmasına karşın, kararın tatbikindeki aksamalar nedeniyle Kıbrıs'ta katliamlar sürmektedir. Meclis'in desteğine rağmen karar zamanında ve süratle tatbik edilmemiştir. Hükümet bu hayati davada olumsuz bir siyaset takip etmek suretiyle davayı zaafa uğratmıştır. Bizim kanaatimizce Kıbrıs Meselesi'nin birdenbire bu elim safhaya gelmesinin asıl sebebi, hükümetin gerekli diplomatik faaliyetleri zamanında yapmamış olmasıdır. Hükümet, Makariosun ihlallerini hafife almıştır. Hükümet politikasını açık ve kesin olarak kamuoyuna açıklamak zorundadır.²⁵⁴

Adalet Partisi Grubu'nun Kıbrıs konusundaki görüşlerini dile getirirken, hükümete ağır eleştiriler yönelten Bilgehan, kabinenin tarih karşısında büyük vebal ve mesuliyet taşıdığını, her şeyin açıkça TBMM'nin ve milletin gözü önüne serilmesi gerektiğini, bu yapılmadan büyük davaların asla kazanılamayacağını da vurgulamıştır. Kıbrıs'ta son dönemde yaşanan sorunları özetleyen ve bu meseleler karşısında Türkiye'nin ne yapacağını bilinmediğini de ifade eden Bilgehan, “Hükümet hakikatleri, tedbir ve kararlarını bütün gerçekliği ile ortaya koymalıdır. Millet üzüntü içinde hükümetin sarih karar ve hareketlerini beklemektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harp kudretinin arttırılması ve kahraman mensuplarının hayat

²⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 118

²⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 122

ve seviyelerini daha mükemmel bir hale getirilmesi uğrunda bütün gayretleri Adalet Partisi olarak samimiyetle destekleriz” ifadesi ile sözlerini tamamlamıştır.²⁵⁵

Meclis’te bulunan siyasi parti gruplarının hükümet programı üzerindeki görüşlerini açıklamasından sonra eleştirileri yanıtlamak üzere kürsüye Başbakan İsmet İnönü gelmiştir. İnönü, yaptığı konuşmada programla ilgili tenkitlerini sunan bütün partilere tek tek cevap vermeyi tercih edeceğini söylemiştir. Başbakan, MP’ye verdiği yanıtta Kıbrıs konusunda milli politikanın ne olacağını belli olduğunu ve bunun değiştirilmesinin söz konusu olmadığını açıklamıştır.²⁵⁶ İnönü, CKMP’nin eleştirilerini yanıtlarken de bu parti tarafından öne sürülen Kıbrıs Krizi esnasında “kuvvetli hükümetin lüzumu” fikrini şu sözlerle cevaplamıştır:

“Bugünkü hükümetin CKMP’nin bütün arzularına ve arabiluculuğuna rağmen bir azınlık hükümeti olduğu ve sorunları halledemeyecek durumda bulunduğu söylendi. Biraz insaf ile düşünülürse mevcut hükümeti bir an önce sonra erdirmek için birbirleri ile yarış ederek gayret gösterdikten sonra yeni bir hükümet teşkili için tüm gayretler sarf olunup neticesiz kaldıktan sonra memleketi hükümete bırakmamak gayreti ile bütün mesuliyeti üzerine alarak çalışan insanlara yardım etmenin bir vazife olduğunu takdir etmek icap ederdi”²⁵⁷

İsmet İnönü, konuşmasında genel başkanı olduğu CHP’nin görüşleri ile ilgili olarak hükümetin Meclis’e sunduğu esasları onayladığını belirtmekle yetinmiştir. Başbakan İsmet İnönü, bir başka muhalefet partisi olan YTP’nin Kıbrıs Sorunu’nda benimsedikleri tutumu desteklediklerini fakat eksik bulduklarını ifade ettiklerini belirtmiştir. İnönü, AP’nin eleştirilerini yanıtlarken de bütün partilerin tenkitlerini de göz önünde bulundurarak konuşmuştur. İnönü, Kıbrıs’ta Rumlar’ın mevcut antlaşmaları ilk zamandan beri uygulamak istemediklerini ifade ederek, hükümetin hiçbir zaman bu taleplere karşı kayıtsız kalmadığını vurgulamıştır.²⁵⁸

İnönü, olayların başlangıcından itibaren hükümetin tutumunu da şöyle anlatmıştır:

“Kıbrıs’ta mevcut Anayasa’nın ve milletlerarası antlaşmaların işleme zannedilmesi yanlıştır, hatalıdır, tehlikelidir. Bunu bütün mütteliklerimize,

²⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 123

²⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 124

²⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 124

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 126

dostlarımıza ve Kıbrıs'ta ahden vazife almış tüm devletlere ciddiyetle söyleyip, nakletmekten geri kalmadık. Hadiseler patlak verdiği zaman biz gene Kıbrıs'ta vazifesi olan devletlerin ortak hareket etmesinin ahde uygun tesir olarak düşündük. Bizim verdiğimiz öneme vazifeli devletler davranmadılar. Olayları müzakere yolu ile daha uzun müzakerelerle halletmek imkanı olacak sandılar. Bizim girişimlerimize ayın 25'ine dek cevap vermediler. Hadiseler büyük bir süratle gelişti. 20-21 Aralık gecesi basit bir zabita vakası gibi patlayan mesele, süratle inkişaf ederek ayın 24-25'inde büyük bir gaile tabiatını aldı. Ayın 25'inde bütün girişimlerden sonra garanti anlaşmalarındaki münferit müdahale hakkına başvuracağımızı kararlaştırarak bunu tebliğ ettik. O gece sabaha dek geçen hadiselerden sonra 25. günü başlıca garantör devletler, Yunanistan ve İngiltere, Kıbrıs olayları ile meşgul olacaklarını bize bildirdiler. Bu esnada biz bütün tedbirleri almaya karar verdik ve almaya başladık. Bunların hiçbirisi gizli olmamıştır. Biz gerek Kıbrıs Hükümeti'ne ve gerekse beraber teminatçı olduğumuz devletlerin haberdar olmadıkları hiçbir şey yapmadık. Hadiseleri takip ediyoruz. İzlediğimiz politika budur. Biz Avrupa'nın bütünü ile dini merasim içinde bulunduğu günlerde her başkente ulaşmaya ve taleplerimizi iletmeye çalıştık ve münferit bir müdahalenin gerektirdiği bütün tedbirlere karar verip, onları uygulamayı başardık''²⁵⁹

İsmet Paşa, konuşmasının sonraki bölümünde Kennedy'nin cenaze töreni dolayısı ile Amerika'da bulunduğu sırada II. Koalisyon Hükümeti'nin düşürülmesine de gönderme yaparak "Hükümet buhranını çıkarmış olan, bir aydan bu yana süren ve bütün bu buhranları halletmesi için kendilerine her desteği vermiş olduğumuz siyasi partilerin insafla vaziyeti muhakeme etmelerini isterim" ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁰

Gelecek dönemde Kıbrıs ile ilgili politikalarını da açıklayan Başbakan İsmet İnönü, öncelikle Ada'da güvenliğin sağlanmasını beklediklerini söylemiştir. Kıbrıs'ta yaşanan kaos ortamında İngiliz generalinin müttefiklerin ortak kanaati ile duruma el koyduğunu da belirten İnönü, "Bizim isteğimiz Kıbrıs'ta önce üçlü idarenin emniyeti sağlamasıdır. Bu emniyetin kurulması için alınan kararlar Türkiye'de istifa eden bir hükümetin yerine yeni bir hükümetin kurulamadığı günlerde alınmıştır. Karşınızda bulunan adam, tek başına bütün mesuliyetleri taşımaktadır. Şayet güvenoyu alırsam milli iradeye milletin çoğunluğuna istinad etmiş bir hükümet gibi çalışacağım. Alacağım vazifeyi layıkıyla yerine getiremediğim zaman da derhal

²⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 126-127-128

²⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 128

emaneti sizin sorumlu ellerinize tevdi edeceğim’’²⁶¹ diyerek konuşmasını noktalamıştır.

Başbakan İnönü’nün konuşmasının ardından Kocaeli milletvekili Nihat Erim, kürsüye gelerek hükümet programı üzerinde görüşlerini bildirmiştir. Erim, konuşmasında Kıbrıs ile ilgili olarak II. Koalisyon Hükümeti’ne yöneltilen eleştirilerin büyük bir kısmına katıldığını vurgulamış ve Dışişleri’nin Ada’daki gelişmelere 1963’ün başından beri gereken hassasiyeti göstermediğini ifade etmiştir.²⁶² Erim, eleştirilerine rağmen Kıbrıs’taki koşulların oluşturduğu dış durumun ülkedeki bütün meseleleri ikinci plana ittiğini ve bu kritik vaziyet dolayısı ile Başbakan İnönü’ye ve kabinenin üyelerine getirilecek tenkitlerin bundan sonra ikinci plana atılması gerektiğini bildirmiştir. Erim, konuşmasında Kıbrıs’taki krizden Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin haysiyetini kaybederek çıkma ihtimalinden de söz ederek, diğer milletvekillerinin aksine ilk defa Türk-Yunan Savaşı olasılığını dile getiren kişi olmuştur. Erim, konuşmasında şu noktalara dikkat çekmiştir:

‘‘Eğer bu iş iyi idare edilmezse memleketimiz bir harp tehlikesine maruzdur. Tehlike bu kadar ağırdır. Kıbrıs’ta bir başka noktaya daha temas etmek gerekmektedir. Ada’daki Rum Cemaati içinde komünistler bugün çoğunluktadır. Komünist AKEL Partisi, bazı devletlerden destek görmektedir. Öte yandan Makarios uzun zamandır Yunanistan devlet erkanı ile muhtelif devlet merkezlerini dolaşarak propaganda yapmakla meşguldür. Bu yeni bir dava değildir, uzun vadeli bir planın sistemli bir tatbiki karşısındayız. Bundan sonra karşılaştığımız durum Garanti Antlaşmaları’nın feshi olacaktır. Makarios, bunun için her yerde faaliyet gösteriyor. Ayrıca bu davada Hıristiyanlık ve Müslümanlık ayrılığı da rol oynuyor. Hayale kapılmayalım ve gerçeği bilelim. Ona göre hareket edelim’’²⁶³

Nihat Erim konuşmasında bu kritik anda devletin iç ve dış politikasının dikkat bir biçimde idare edilmesini gerektiğini söylemiş ve bütün partilere birlik ve beraberlik çağrısı yapmıştır. Yerel seçimlerde ortaya çıkan manzaranın iç açıcı olmadığını da ifade eden Nihat Erim, milletvekillerine seslenirken, ‘‘İki parti arasında oylar çok az oldu ve bu oylar iki zıt partide kümelendi. Arkadaşlar, açık konuşuyorum AP ile CHP arasındaki uçurumu doldurmamız lazımdır. Bunun için siz ve ben üzerimize ne

²⁶¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 128

²⁶² **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 166

²⁶³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 166

düşüyorsa yapmaya mecburuz. Bu dış gaile bertaraf edilinceye kadar diğer bütün duygu ve düşünceleri ikinci plana atmak gerekir’’²⁶⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Nihat Erim, Meclis’te ülkenin açık bir savaş tehdidi altında bulunduğunu anlattığı konuşmasında, yaklaşık 2 sene önce İnönü’yü eleştirdiği için CHP’den geçici olarak ihraç edilmesine rağmen, krizden çıkış için tek adresin İsmet İnönü olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

‘‘Arkadaşlar, bu gaile karşısında bizi tecrübesiyle, aklıyla ve tarihi şahsiyeti ile en az kusurla götürebilecek olan şahıs bugünkü sayın Başbakanıdır. Şimdi her birinizin vicdanına teker teker soruyorum. Bu hükümete oy vermediniz, hükümet gitti. Kıbrıs meselesi şu halde duruyor. Karşımızda yarın yeni bir hükümet buhranı olursa Kıbrıs işinde Makarios bundan ne türlü istifadeler sağlar hiç düşündünüz mü? Bugün yapılan tüm eleştirilere ben de bir an için katılsam bile bunları tehir edelim ve dışarıya ve içeriye karşı bir bütün olarak hareket edelim. Millet bunu bekliyor bizden. Bir bütün olduğumuzu gösterelim ve bize yakışan bir tarzda bu krizin içinden çikalım. Bu sözlerim etkili olur ya da olmaz, bu kısım beni ilgilendirmiyor. Ama ben bu sözlerimi Meclis tutanaklarına geçirmekle şu anda vicdanıma rahatlık vermiş bulunuyorum. ’’²⁶⁵

Hükümet programı üzerinde Meclis’te yapılan görüşmelerin ve hararetli tartışmaların ardından 4 Ocak 1964 günü hükümet için güvenoylaması yapıldı. III. İnönü Koalisyon Hükümeti, 175 kırmızı oya karşı, 225 beyaz oyla güvenoyu aldı.²⁶⁶ Böylece 13 Şubat 1965 tarihine dek sürecek olan yeni koalisyon dönemi de başlamış oldu.

Kıbrıs Rumları’nın Ada’da Türkler’e karşı giriştikleri tedhiş hareketleri Türk Basını’nda da geniş biçimde yankı bulmuştur. Olayların meydana geldiği 21 Aralık 1963 tarihinden itibaren gazeteler Kıbrıs’taki gelişmelere ayrıntılı olarak yer vermiş, vatandaşların Yavru Vatan’daki hadiseleri günü gününe takip etmesi için o dönemin şartları altında bütün imkanlar seferber edilmiştir. Köşe yazarları da Kıbrıs’taki olaylarla ilgili olarak hem görüşlerini dile getirmişler hem de eleştirileri ile hükümete yol göstermeye çalışmışlardır.

²⁶⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 167

²⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, B: 23, O: 1, 02.01.1964, s. 167

²⁶⁶ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, a.g.e. s. 270

Ulus Gazetesi, Kıbrıs'ta Rum polislerin, Türkler'in bulunduğu arabayı aramak istemesi sonucunda meydana gelen hadiseleri, "Kıbrıs'ta 4 Türk vuruldu" manşeti ile duyurmuştur.²⁶⁷ Haberin detaylarında Tahtakale semtindeki olayda bir Türk'ün öldüğü, 4 kişinin de yaralandığı duyurulmuş ve Türk liderlerin İçişleri Bakanı Yorcagis ile derhal temasa geçtikleri belirtilmiştir. 23 Aralık'ta aynı gazetede Cihad Baban imzası ile çıkan başyazıda, Makarios'un Türkiye'de ve Yunanistan'da kabine bunalımı olduğu sırada harekete geçtiği vurgulanmış ve zamanlamasına dikkat çekilerek, Türkiye'nin bu aşamada adımlarını çok dikkatli atmasının zorunlu olduğuna değinilmiştir. Baban, Ada'daki gelişmenin Türkiye'deki parti liderlerini bir sınava tabi tutacağını da vurgulamış ve bu aşamada Kıbrıs'ı düşünmeden parti davasını hallediyorum sananların gelecek nesiller önünde yargılanacağını öne sürmüştür.²⁶⁸

Türk jetlerinin 25 Aralık 1963 tarihinde Ada üzerinde yaptıkları ihtar uçuşu da Ulus Gazetesi'nde geniş biçimde yer almıştır. Kıbrıs'a uçakların gidişinden sonra donanmanın da Akdeniz'e açıldığı haberi okurlara duyurulmuştur. Haberde garantör devletlere yapılan çağrının sonuç vermemesi üzerine Türkiye'nin garantörlük antlaşmasınının 4. maddesine göre Ada'ya tek başına müdahale ettiği vurgulanmıştır.²⁶⁹ Aynı gün çıkan gazetede Faik Suad imzası ile çıkan yazıda ise Makarios'un kanlı senaryoyu AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın başbakan olma olasılığı üzerine kurguladığı ancak İnönü'nün yeniden görevi üstlenmesi ile hesapların bozulduğu fakat yine de kanlı cinayetlerin işlendiği öne sürülmüştür.²⁷⁰ Suad yazısında olaylardan İnönü hükümetini mesul tutan bazı gazetelere sert ifadelerle yüklenmiş ve bu gazetelerin "şerefli Türk Basını"ndan olamayacaklarını yazmıştır.

Ulus Gazetesi, ayrıca Kıbrıs'ta meydana gelen olaylardan zarar gören Türkler için bir yardım kampanyası başlatmış ve bununla ilgili bir yazı yayınlanmıştır. 1 Ocak 1964 günü başlayan yardım kampanyasına bütün vatandaşların katılımı istenmiş, Ada'da bulunan Türkler'in ciddi bir açlık sorunu ile karşı karşıya kaldıkları vurgulanmıştır. Hükümetin "enerjik bir kararlar" gerekeni yaptığına değinen yazıda

²⁶⁷ **Ulus**, 22 Aralık 1963, sayı: 14471, s: 1-5

²⁶⁸ **Ulus**, 23 Aralık 1963, sayı: 14472, s: 7

²⁶⁹ **Ulus**, 26 Aralık 1963, sayı: 14475, s: 7

²⁷⁰ **Ulus**, 26 Aralık 1963, sayı: 14475, s: 3

vatandaşa da düşen görevler bulunduğu ve toplanan yardımların her gün gazetede yayımlanacağı belirtilmiştir.²⁷¹

Hürriyet Gazetesi de Kıbrıs'taki olayları günü gününe okuyucularına duyurmuş ve hükümet yetkililerinin Ada'daki gelişmelerle ilgili icraatları gazetede geniş bir şekilde yer almıştır. 31 Aralık 1963 günkü sayısında ise “İnönü, çizmem yok amma aklım var, dedi” başlığını kullanan gazete, Başbakan ile basın mensupları arasında geçen bir diyalogu şöyle aktarmıştır:

“Başbakan İnönü, dün Gazi Orman Çiftliği'nde mutad yürüyüşünü yaparken, gazeteciler tarafından sorulan ‘Çizmenizi ne zaman giyeceksiniz?’ sualini, ‘Çizmem yok, aklım var’ diye cevaplandırmıştır.²⁷² Gazetede aynı haberde İsmet İnönü ile bir bahçıvan arasında geçen bir konuşma da yer almıştır. Bu haberdeki konuşma o günlerde Kıbrıs'taki olayların vatandaşlar için ne denli büyük önem taşıdığını göstermesi bakımından da önemlidir. Habere göre gezi sırasında ağaçları düzelteren bahçıvanlardan birisi İnönü'ye “Kıbrıs'a ne zaman gideceğiz Paşam?” diye sormuş ve bunun üzerine İnönü, “Hazır mısınız? Seni bekliyorum ben” yanıtını vermiş ve bahçıvan da buna karşılık, “Hazırız Paşam. Sizin emrinizde bekliyoruz biz de” cevabını vermiştir. Bu yanıtın çok hoşlanan Başbakan İnönü, bahçıvanın sırtını okşayarak “İyi öyleyse” demiş ve gezisine devam etmiştir.²⁷³

Kıbrıs olayları dönemin bir başka yayın organı Tercüman'da da bütün ayrıntıları ile yer bulmuştur. Rumlar'ın Ada'daki Türkler'i katletmesine karşı hükümetin etkisiz kaldığını savunan gazete yazarlarından Ahmet Kabaklı, '24 Aralık'ta gazetede çıkan ‘Ne küstahlık’²⁷⁴ başlıklı yazısında, “Bizim bu yaptığımıza pısrıklık derler. Efendiliğin, kibarlığın, sükunetin bu kadarı yılgınlıktır, nemelazımcılıktır, korkaklıktır. Daha yıldırıcı ve kesin hükümet kararları bekliyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Kabaklı'ya göre Demokrat Parti zamanında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları birer gaflettir. “Taksim” tezinden vazgeçerek, Kıbrıs'ta Rumlar ile beraber bir cumhuriyet kurulmasını da eleştiren Kabaklı, yazısında EOKA'cı Rumlar'ın savaş zamanında dahi görülmedik bir yöntemle masum Türkler'i öldürdüklerini ifade etmiştir. Kabaklı, sert ifadelerle dolu yazısında Kıbrıs'ta olanları “Haçlı Seferleri”ne benzetmiş ve hükümeti bir an önce Ada'daki katliamı durdurmak için sert önlemler almaya davet etmiştir.

²⁷¹ **Ulus**, 1 Ocak 1964, sayı: 14481, s: 1

²⁷² **Hürriyet**, 31 Aralık 1963, sayı: 5628, s. 1

²⁷³ **Hürriyet**, 31 Aralık 1963, sayı: 5628, s. 1

²⁷⁴ **Tercüman**, 24 Aralık 1963, sayı: 786, s. 2

Tercüman Gazetesi, 29 Aralık 1963 günkü sayısında da AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın olaylar ile ilgili demecine yer vermiştir. Kıbrıs'taki katliamın devam ettiğini belirten Gümüşpala, hükümetin enerjik, kararlı ve fiili hareketlerini destekleyeceklerini de ifade etmiş, Türk Gençliği'nin herhangi bir kanun dışı eyleme fırsat vermeden Ada'da olayları protesto etmesini de övmüştür.²⁷⁵

Kıbrıs olayları Cumhuriyet Gazetesi'nde de geniş şekilde yer almış, Ada'daki bütün gelişmeler okurlara duyurulmuştur. Ecvet Güresin, 24 Aralık tarihli "Soğukkanlı fakat enerjik"²⁷⁶ başlıklı yazısında İnönü Hükümeti'nin Kıbrıs'taki politikasını desteklemiş ancak 20. yüzyılın ortasında dış politikanın yalnız Dışişleri Bakanlığı kapıları ardında değil, ülkedeki bütün aktif kurumları kullanarak yapılmasının zorunlu olduğuna dikkat çekmiştir. Gazete yazarlarından İlhan Selçuk ise 27 Aralık'ta "Makarios ile Olmaz"²⁷⁷ başlıklı yazısında Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinin son derece haklı ve yerinde bir karar olduğunu savunmuş ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başında Yunanlılar'ın ilhak siyasetinin "en ateşli" taraftarı Makarios'un bulunmasının tuhaf bir durum olduğunu vurgulamıştır. Kıbrıs'ı kana bulayarak Anayasa'ya ihanet eden Makarios'un artık devlet başkanı olamayacağını savunan Selçuk, Türk Hükümeti'nin siyasetinin doğru olduğunu da ifade etmiş ve yapılan müdahaleleri dış politikayı "şahsiyetsizlikten" kurtarma hamlesi olarak nitelendirmiştir.

28 Aralık 1963 günkü Cumhuriyet Gazetesi ise Kıbrıs'ta devam eden şiddet olayları ve Ada'da çok sayıda soydaşımızın yaşamını yitirmesi üzerine bir yas belirtisi olarak siyah logo ile yayınlanmıştır. Aynı gün Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Kıbrıs'ta en iyi çözümün "taksim" olacağı yönündeki demecine yer veren gazete, Gürsel'in Batılı devletlerin Kıbrıs'taki gelişmelerle yakından ilgilendiğini söylediğini de yazmıştır. Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü Hükümeti'nin Kıbrıs siyaseti ile ilgili bir soruya da "Zannederim, hükümet aktif hareket edecektir. Ders önümüzde" yanıtını vermiştir.²⁷⁸ Cumhurbaşkanı Gürsel, gazetecilere Kıbrıs'ta "taksim" formülü üzerinde tartışmanın faydalı olabileceğini de belirterek, "Vaktiyle bu konuda çok çalışıldığını biliyorsunuz. O vakit taksim edilebilseydi bugün bu hadiseler olmazdı. Bugün yine o yol üzerinde çalışmalarda muvaffak olunursa hayırlı

²⁷⁵ Tercüman, 29 Aralık 1963, sayı: 791, s. 1

²⁷⁶ Cumhuriyet, 24 Aralık 1963, sayı: 14151, s. 1

²⁷⁷ Cumhuriyet, 27 Aralık 1963, sayı: 14154, s. 2

²⁷⁸ Cumhuriyet, 28 Aralık 1963, sayı: 14155, s. 6

ve faydalı olur” sözleri ile İnönü Hükümeti’ne basın aracılığı ile Ada’nın taksimi yolunda çalışılmasını tavsiye etmiştir.

30 Aralık 1963 günü aynı gazetede Fahir Armaoğlu, “Kıbrıs’ta yetkilerimiz”²⁷⁹ başlığı altında son gelişmeleri değerlendirmiştir. Armaoğlu’nun yazısı o günlerde Cumhuriyet’te yayınlanan ve hükümetin Kıbrıs’taki tutumunu eleştiren tek yazı olarak dikkati çekmektedir. Fahir Armaoğlu, Ada’daki son olayların 1950’lerdeki gelişmeleri dahi gölgede bıraktığını ve koşulların hükümetin Kıbrıs siyasetini “hayati bir denemeye” tabi tuttuğunu ifade etmiştir. Fahir Armaoğlu, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesinin Garantörlük Antlaşması’nın 4. maddesi ile ilgili olduğu ancak aynı antlaşmanın 1. maddesinin müdahale yetkinin kullanılması dolayısı ile daha önemli olduğu görüşündedir. Fahir Armaoğlu, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın çiğnenmesi ve Türkler’e karşı girişilen şiddet olaylarını önleme adına yapılan müdahalenin son derece yetersiz olduğunu da öne sürmüştür. Armaoğlu’na göre “müdahalenin dar çerçevesi işlenen suçun vahameti ile orantılı olmamıştır. Yazar, adeta gelecekte olacakları görür gibi “Bu sınırlı müdahale özellikle istikbal bakımından yeteri kadar teminat sağlayacak mahiyette değildir” yorumunu yapmıştır. Nitekim 1964 yılının sonraki günleri Fahir Armaoğlu’nu haklı çıkartacak ve Kıbrıs’ta devam eden kanlı hadiseler tüm yıl boyunca Türkiye’nin ve İnönü Hükümeti’nin 1 numaralı gündem maddesini oluşturacaktır.

Armaoğlu, hükümetin Kıbrıs siyasetini eleştirdiği yazısında Ada’ya daha geniş çaplı bir müdahale imkanının üç garantör devletin İngiliz komutanının başkanlığında duruma el koyması üzerine “şimdilik” imkansız hale geldiğini de ifade etmiştir. Armaoğlu, yazısının son kısmında Başbakan İsmet İnönü’nün sözlerini referans yaparak, “Kıbrıs meselesi artık yeni bir aşamaya girmiştir. Tüm mesele bu yeni safhanın gereklerine iyi bir şekilde hazırlanıp hazırlanamayacağımızdır” yorumunda bulunmuştur.

Ada’da meydana gelen olaylar, Forum Dergisi’nde de yer almış, özellikle hükümetin Kıbrıs siyaseti eleştirilmiştir. Dergide “Taksim’e Doğru”²⁸⁰ başlıklı yazıda İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs konusundaki tutumu bir bütün olarak ele alınmış ve Noel olayları başlayana dek izlenen politika “yetersiz” bulunmuştur. Yazıda, hükümetin “Kıbrıs’ta Makarios’un ihlalleri başladığı anda milletlerarası antlaşmalar ile kendisine verilen yetkileri kullanmaktan kaçındığı vurgulanmış ve her

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1963, sayı: 14157, s. 2

²⁸⁰ “Taksim’e Doğru”, **Forum Dergisi**, 1 Ocak 1964, s. 3-4

nedense diğ er garantör devletleri harekete geçirmek için de bir şey yapmadığı” belirtilmiştir. Yazıda yer alan yorumdaki bir başka önemli tespit ise ihlallerin arttığı anda diplomatik uyarılar ile yetinen İnönü Hükümeti, halen Makarios’u tanıyamamıştır ve bu gevşek siyaset ile onları cesaretlendirmiştir.

Ada’da Türklerin katledilmesi üzerine kamuoyu baskısı üzerine harekete geçen hükümet, Rumlar’a Türk gücünü gösterince katliamlar durmuştur. Ancak yazarın, bu noktada da hükümete eleştirisi vardır; hareketin yarıda kesilmesi ve Yunanistan ile özellikle İngiltere’nin müdahaleye katılması ile hükümet inisiyatifi İngilizler’e kaptırmıştır. Hükümetin bundan sonraki aşamada Kıbrıslı Türkler’in her türlü temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alması için çabalaması gerektiğini ifade eden yazar, bu olmadığı takdirde Garanti Antlaşması’nın 4. maddesinde Türkiye’ye daha hızlı ve çabuk müdahale hakkını verecek biçimde değiştirilmesini de istemiştir. Çünkü Kıbrıs’ta durum, kağıt üzerindeki sözlere bağlanamayacak kadar naziktir. Yazıda eleştirilerden nasibini alan bir başka kurum da Dışişleri Bakanlığı’dır. Dışişleri’ne yapılan uyarılar da hükümete yapılanlardan farklı değildir. Kıbrıs’ta Makarios’un BM nezdindeki girişimlerine –Rumlar Anayasa konusunu Birleşmiş Milletler’e götürme hazırlığı içindedir – karşı Türk Dışişleri bir an önce “savunmadan çıkarak meselenin inisiyatifini kendi eline almak mecburiyetindedir.”

Dönemin bir başka etkili dergisi Kim, Aralık 1963 olaylarına ayrıntıları ile değinen bir başka dergidir. Türkler’in bulunduğu otomobilin Rumlar tarafından aranmak istenmesi ile başlayan ve giderek artan olaylar, dergide bütün ayrıntısı ile yer almaktadır. Türkiye’nin başından beri Ada ile bağlantısının çok güçlü olduğuna değinen dergi, 1959 Antlaşmaları’ndan hareketle Kıbrıs’a müdahale yetkisinin hükümetin hakkı olduğunu savunmuştur.²⁸¹

Dergide yer alan bir tespite göre ise Türk Hükümeti, 2 senedir yaklaşmakta olan bu durum karşısında oldukça yavaş hareket etmiştir. Başbakan İsmet İnönü’nün Rum saldırılarının bir türlü durmaması üzerine jetlere ihtar uçuşu emrini verdiği kritik toplantı da Kim Dergisi’nde detaylı olarak yer almıştır.²⁸² Dergide yer alan ayrıntılara göre, İnönü ve yardımcıları Ada’da bir katliam halini almış bulunan ateşi söndürmek için garantör devletlerin iki taraf arasına girmesini, aksi takdirde ise Türkiye’nin tek başına müdahale edeceğini bir nota ile ilgili devletlere bildirilmesini

²⁸¹ Mehmet Hasgüler, **Kimin Adası? Kıbrıs’ın Akisi: 1954-1968**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 212

²⁸² Hasgüler, **a.g.e.** s. 212

kararlaştırdılar. Yunanistan'ın Türk, İngiliz ve Yunan Dışışleri Bakanları'nın Ada'da bir toplantı yapması talebi ise bizzat Başbakan tarafından reddedildi. Çünkü İnönü'ye göre durum o safhayı çoktan geçmişti. Öncelik, Kıbrıs'ta akan Türk kanını durdurmaktı.

İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in de yazarları arasında bulunduğu Akis Dergisi, Kıbrıs olaylarını ayrıntılı biçimde işleyen bir başka yayın organıdır. 28 Aralık'ta olaylardan bir hafta sonra çıkan sayıda Türkiye'nin Kıbrıs ile arasındaki bağların çok kuvvetli olduğuna değinilmiş ve Ada'nın stratejik konumundan dolayı Türk düşmanlarının eline geçmesinin ülke güvenliği için büyük bir tehlike oluşturacağından söz edilmiştir.²⁸³ 1959 Garantörlük Antlaşmaları'na rağmen Kıbrıs'ta statükonun bizzat Cumhurbaşkanı Makarios tarafından bozulduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin son iki senedir yaşanan gelişmeler karşısında pasif kaldığı vurgulanmıştır. Metin Toker ise olayların hemen arkasından kaleme aldığı yazısında²⁸⁴ Kıbrıs Sorunu'na Türkiye'nin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin seyirci kalmasının mümkün olmadığını belirtmiş ve “Anadolu'nun bağrına bir hançer gibi uzanan bu toprak parçasının idaresi Türkiye bakımından hayat memmat önemi taşımaktadır ve bizim orada söz sahibi olmayacağımız bir rejim bizim için kabule şayan değildir” ifadesi ile Yavru Vatan'ın kaderine terk edilemeyeceğini açıkça vurgulamıştır.

Akis'in sonraki sayısında da Kıbrıs konusu çok detaylı şekilde işlenmiştir. Metin Toker, yazısında²⁸⁵ Makarios'un Kıbrıs'taki tedhiş hareketlerinden vazgeçmediği takdirde Türk jetlerinin ihtar uçuşu ile yetinmeyeceklerini ifade etmiştir. Toker, o günlerde dile getirilen “Kıbrıs alıvermek”, Kıbrıs ilhak edivermek”, Taksimi yapıvermek” gibi söylemlere de sert tepki göstermiş ve bu sözlerin resmi Türk tutumu ile ilgisinin olmadığını vurgulamıştır. Toker, Kıbrıs için Anayasal düzen üçlü teminat altında yürütülmezse tek çözümün “taksim” olacağını da ifade etmiştir.

7. Kanlı Noel Olayları'nın Kamuoyundaki Yankıları

Kıbrıs'ta Hristiyanlar'ın kutsal günü olan Noel'de Türkler'e karşı girişilen katliamlar Türk kamuoyunda da büyük bir tepki ile karşılandı. Bizzat Başbakan

²⁸³ Akis, 28 Aralık 1963, sayı: 496, s. 6

²⁸⁴ Metin Toker, “Biz Haksız Olmayacağız”, Akis, 28 Aralık 1963, sayı: 496, s.6

²⁸⁵ Metin Toker, “Bizim Tutumumuz ve Makarios'un Tutumu”, Akis, 4 Ocak 1964, sayı: 497, s.7

İsmet İnönü'ye gönderilen mektup ve telgraflarda olaylar protesto edilirken, hükümetin daha aktif politika izlemesi taleplerinin yanı sıra Kıbrıs'a savaşımaya gitmek isteyenlerin talepleri de yer alıyordu. Aliye Üsküp isimli bir vatandaş 28 Aralık 1963 günü Başbakan'a gönderdiği bir mektupta, Ada'da 17 senedir meydana gelen olayların, Rumlar'ın son saldırıları ile beraber dayanılmaz hale geldiğini ve Makarios'un işlediği cinayetlerin hesabının sorulması gerektiğini ifade etmiştir. Rum katliamlarının üzerine çizgi çekilemeyeceğini vurgulayan Üsküp, mektubunda hükümetten taleplerini şöyle dile getirmektedir:

“Güvenlik Konseyine asıl biz (Rumlar'dan) şikayetçi olmalıyız. Artık sabır göstermemeliyiz. Kıbrıs Türklerini silahsız bırakıp ölüme terk etmemeliyiz. Kıbrıs'tan Rum askerinin geriye almalarını istemeliyiz. Kıbrısta kanlı olaylara son verilmesi için ne gerekiyorsa bütün tedbirlerin alınması gerekmektedir. Kalles Rumlara hadleri bildirilmedikçe durum değişmiyor. Kıbrıs ikinci cumhurreisi Fazıl Küçük ve hükümetimiz kesin bir şekilde kanlı olaylara son vermek için gerekeni yapmalı, tedbirler almalı”²⁸⁶

Aliye Üsküp, mektubunun son bölümünde de İsmet İnönü'ye olan güvenini şu sözlerle ifade ediyor:

“Kıymetli büyüğümüz, Türk milletinin bütün güveni sizde. Allah sizi milletimizin başından eksik etmesin. Ömrünüzün uzun, sıhhatinizin daim olması için her zaman duacıyız. Sevginiz içimizde Atatürk gibi dopdolu. Size her zaman minnettarız.”

Başbakan İsmet İnönü'ye aynı günlerde gelen bir başka mektup ise daha enteresandır. Emekli İnkılap Subayları Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi (Eminsu) tarafından gönderilen 26 Aralık 1963 tarihli mektupta şu ifadeler yer almaktadır:

“Birleşmiş Milletler saflarında insan hak ve hürriyetleri uğrunda kaçınılmaz bir savaşın zaferinde büyük bir rolü olan bir ordunun (Eminsu) mensupları, Kıbrıs anayasasını tahrip eden ve ırkdaşlarımızı hunharca menfur olayların tekerrürüne mani olmak için gönüllü olarak emirlerinizi beklemekte olduğumuzu arz ederiz”²⁸⁷

²⁸⁶ BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

²⁸⁷ BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen çok sayıda mektup arasında bir tanesi hükümete, Kıbrıs'a nasıl "sızma harekatı" yapılacağı ve Ada'nın taksiminin nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda yol göstermesi bakımından üzerinde durulmaya değerdir. Ankara'dan 25 Aralık 1963 tarihinde Başbakan'a gönderilen bu imzasız mektupta 1827'den bu yana, Yunanlılar'ın önce Osmanlı'dan toprak kopartarak Megalo İdea'yı gerçekleştirmeyi amaçladığı vurgulanmış ve cumhuriyet döneminde de bu idealin Kıbrıs üzerinden gerçekleştirilmeye çabaladığı ifade edilmiştir. Mektupta, Rumlar'ın saldırıların zamanı olarak Noel'i ve Türkiye'deki hükümet krizini beklediklerine yapılan vurgu da enteresandır. Mektubu kaleme alan şahsın hükümete ilettiği "nacizane" hiçbir "iddia taşımayan mütevazi bir düşünce" olarak sunduğu görüşler özetle şöyledir:

1- Marmaris, Fethiye, Alanya, Finike, Manavgat, Mersin vs. yerlerde mevcut motorlu tekneler ani bir emirle gece yarısı 15 bin sivil giydirilmiş asker ve 35-40 bin eli silah tutan sivil halk (çoğu Türkiye'deki Kıbrıslılar) en az bir aylık erzakları ve kifayetli durumda silah ve cephaneleri ile birlikte bir gece yarısı ışıklarını söndürmüş olarak ve son süratle Kıbrıs'a hareket ederler. Önceden tespit edilen noktalardan sahile çıkan sivil müfrezeler, 100'er kişilik gruplara ayrılarak yerli Kıbrıslıların rehberliği ile derhal Türk köylerinin yardımına koşar ve bir katliama girişmeksizin Rum köylerini silahtan tecrit ederler ve bu suretle en geç 8-10 saat zarfında Kıbrıs fiilen sivil işgal altına sokularak Türkiye sınırları içine alınmış olur.

2- Bu iş için hareket saatinden 4 saat evvel ilgili mıntıkların yani yukarıda sayılan il ve ilçelerin idari ve askeri makamlarına merkezden ani emir verilebilir.

3- Sivil çıkarma kuvvetlerinin yani halk hareketi donanmanın ve devriye uçaklarımızın uzaktan himayesi altında bulunurlar ve Yunan donanmasının adaya asker çıkarması ihtimaline binaen donanmamız da mukabil çıkarma için hazırlıklı bulunur. Böylece memleketimizin aynı düşman tarafından cenuptan da çevrilip kontrol altına alınmasının önüne geçilmiş olur ve AKEL komünist partisi de adayı ele geçirmek imkanından ebediyen mahrum kalır.

Müttefiklerimiz bir emrivaki karşısında kalacaklarından işin masa başında halline tevessül etmek zorunda kalacaklardır ki bu da Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olması ile neticelenecek veya lehimize müspet bir şartları havi bir Taksim'e derhal gidilebilecektir. Yunanların bizimle bir harp ilanına cesaret edemeyecekleri ve boyun

eğecekleri muhakkaktır ve böylece bir Türk-Yunan harbine de lüzum kalmayacaktır. Kıbrıs rahmetli Atatürk'ün Hatay'ı ilhak metotları ile yani sızma “infiltration” alınabilir ve bu mümkündür. Sizce de pek teferruatlı olarak bilinen bu hal çarelerinden birini düşünen bir vatandaş olarak ve tertemiz vatandaşlık hisleri ile gerekirse Kıbrıs'a savaşmaya bilfiil hazır 30 milyon Türk'te biri olarak bu kısa maruzatımı yüksek dikkat nazarınıza sunmak istedim. Hoş görüleceğini umarım.²⁸⁸

Başbakan İsmet İnönü'nün Kıbrıs konusunda kendi felsefesi ile taban tabana zıt olan ve Ada'nın nasıl işgal edileceği konusunda görüşlerini belirtirken, dünya konjonktöründen habersiz görünen satırların yazarına karşılık, mektuba nasıl bir tepki verdiğini bilemiyoruz. Ancak bu mektuplar gösteriyor ki Kanlı Noel hadiselerinden hemen sonra Türkiye'de emekli subayından, sıradan vatandaşına kadar milyonlarca kişi Kıbrıs Sorunu hakkında kafa yormuş, tepkisini ve heyecancını dile getirmiş ve bütün bunları memleketin en yüksek makamlarından birisinde bulunan Başbakan İnönü'ye iletmekten de çekinmemiştir.

Türkiye'de Kanlı Noel sonrasındaki tepkilerin önemli bir kısmını da protesto bildirimleri, gösterileri ve mitingleri oluşturmuştur. Bu mitinglerin en büyüklerinden birisi 27 Aralık 1963 tarihinde Ankara'da 15 bin gencin katılımı ile yapılmıştır.²⁸⁹ Dönemin gençlik ve devrimci kuruluşlarının ortak düzenledikleri miting üç saat sürmüştür. Protesto mitingi sırasında taşınan “Hükümetimizin Kıbrıs konusunda kuvvetli ve azimkar bir politika takip etmesini istiyoruz”, “EOKA bizi Trikopolis'e sor, İsmet Paşa çizmeni giy” ve “Kıbrıslı kardeşim, hükümet, ordu ve gençlik olarak yanındayız” dövizleri dikkat çekicidir. Gençler, miting sırasında Genelkurmay Başkanlığı'nın önüne de gelerek ordu lehine tezahürat yapmışlar ve gençler dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Memduh Tağmaç'a “Paşam, çizmenin giy. Ya ilhak, ya ölüm” şeklinde bağırılmışlardır.²⁹⁰ Bu sözler üzerine Tağmaç, gençliğin ve ordunun el ele olduğunu ve gençlerin sükunet içinde dağılmalarını istemiştir.

Mitinge katılanların bundan sonraki durağı Başbakanlık Binası'dır. Burada İnönü lehine sürekli tezahürat yapılmış ve bunun üzerine İsmet Paşa, pencereye çıkarak gençleri eliyle zafer işareti yaparak selamlamıştır. Başbakan İnönü, Üniversite Talebe Birliği Başkanlarını da kabul ederek, bir süre görüşmüş ve onlara sükunet içinde hareket ederek, milli menfaatleri koruyan hükümete güvenmelerini

²⁸⁸ BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

²⁸⁹ *Ulus*, 28 Aralık 1963, sayı: 14477, s: 1

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1963, sayı: 14155, s: 7

istemiştir. Üniversitelilerin Kıbrıs'ı ilhak taleplerine karşılık Başbakan, şunları söylemiştir:

“Memleketin hayati menfaatlerine hadim bir politikayı hükümet olarak takip ediyoruz. Müsterih ve sabırlı olunuz.”²⁹¹ İnönü'nün bu sözleri üzerine gençler, hükümeti desteklediklerini açıkladıktan sonra miting herhangi bir taşkınlık yaşanmadan dağılmıştır.

Kıbrıs olaylarının Türk Gençliği üzerinde uyandırdığı infialin bir başka örneği de liseli gençlerin düzenledikleri yürüyüş olmuştur. Ada'da saldırıların durmaması üzerine 28 Aralık'ta²⁹² gerçekleştirilen protesto yürüyüşüne Haydarpaşa, Kabataş, Vefa Liseleri'nin öğrencileri katılmışlar ve Eminönü'ne dek yürümüşler ancak burada polislerin ricası üzerine tekrar Hürriyet Meydanı'na²⁹³ dönmüşlerdir. Burada İstiklal Marşı'nı okuyan gençler Atatürk Anıtı'na çelenk koyduktan sonra da okullarına dönmüşlerdir. Ancak bu mitingin ardından ilginç bir gelişme olmuş ve İstanbul Valiliği tarafından Vefa ve Kabataş Liseleri'nin müdürlerine işten el çektirilmiştir. Bu da aslında siyasi otoritenin gençlerin bu tip eylemlere aslında onay vermediğinin bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

Türkiye kamuoyu, Ada'daki kanlı olayların ardından 1964 yılına adeta bir “matem havası” içinde girmiştir.²⁹⁴ Hatta Kıbrıs konusunda duyarlı olan bazı gençler ile yasa katılmak istemeyen ve yılbaşında eğlenmek isteyenler arasında yer yer tartışmalar da yaşanmıştır. 30'ar kişilik gruplar halinde 31 Aralık 1963 gecesi eğlence semtlerini dolaşan gençler, yılbaşını kutlamak isteyenleri uyarmış ve “Kıbrıs'taki katliama rağmen eğlenmenin milli duygularla bağdaşmayacağı” vurgulanmıştır. Yeni yılın ilk günlerinde de Kıbrıs konusu Türk toplumunun bir numaralı gündem maddesi olmaya devam etmiştir. Ada'daki saldırılarla ilgili Türkiye Öğretmen Dernekleri Federasyonu, Türk-İş, Basın İş, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 27 Mayıs Devrim Derneği, Türk Kadınlar Birliği yayınladıkları ortak bildiri ile hükümetin aldığı ve alacağı kararların daha fazla Türk kanı dökülmemesi için acilen uygulanması gerektiği bildirilmiş ve “Artık kan dökülmesine

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1963, sayı: 14155, s: 7

²⁹² **Tercüman**, 29 Aralık 1963, sayı: 791, s: 1-5

²⁹³ Bugünkü Beyazıt Meydanı

²⁹⁴ **Hürriyet**, 2 Ocak 1964, sayı: 5630, s: 7

tahammülümüz kalmadı’’²⁹⁵ sözleri ile kamuoyunun hassasiyeti bir kez daha vurgulanmıştır.

8. Kanlı Noel Olayları’nın Dünyadaki Yankıları

Hıristiyan aleminin Noel’i kutladığı gün Kıbrıs’ta patlak veren kanlı olaylar bir anda tüm dünyanın dikkatini Akdeniz’de bulunan bu adaya çevirmiştir. Özellikle 1950’lerin ikinci yarısında meydana gelen hadiselerden sonra 1959 Antlaşmaları ve 1960’da Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra Ada’da barışın hakim olacağını düşünenler, Makarios’un Anayasa’yı açıkça ihlal etmesinden ve Türkler’e karşı girişilen katliamdan sonra adeta şok oldular. Bunu Kanlı Noel olaylarından sonra yabancı basının Kıbrıs’taki izlenimlerinden rahatlıkla görebiliriz. Öncelikle Kıbrıs’ı karıştıran kanlı olaylar karşısında büyük devletlerin takındıkları tavrı inceleyelim.

Dünyanın iki süper gücünden birisi olan Amerika’nın Kıbrıs konusunda en baştaki önceliği Yunanistan ve Türkiye arasında bir askeri çatışma çıkmasını önlemek ve böylece NATO’nun güneydoğu kanadının çökmesini önlemektir. Amerika, Kıbrıs Sorunu’nda uzun süre aynı politikanın izleyicisi olmuştur. Bu siyaset nedeniyle de Ada’da taraflar arasında çatışmalar başlayınca öncelikle bunun bir savaş çıkmadan yatıştırılması ve ateşkesin sağlanması amacı güdülmüştür. Amerikalılar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin ve komünist AKEL Partisi’nin duruma hakim olmasını önlemek için de barışın ivedilikle tekrar temin edilmesini arzuluyorlardı. Ayrıca konunun BM’de tartışılması demek, sorunun milletlerarası bir nitelik kazanması demekti ki bu da ABD’nin asla istemediği bir durumdu. Bu koşullar altında Amerika açısından en uygun çözüm şekli Kıbrıs’ta Batı’nın stratejik menfaatlerine en uygun çözümün bulunması olacaktı.

Olayların hemen ardından 23 Aralık 1963’te ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Ankara, Lefkoşe ve Atina’daki Amerikan elçilerine ‘‘üç garantör devlet ve Kıbrıs’ta iki etnik toplum üstünde maksimum derecede dizginleyici etkide bulunmaları için’’ emir göndermiştir. Başkan Johnson, 24 Aralık tarihinde Kıbrıslı Türk ve Rum liderler –Küçük ve Makarios’a – çatışmalara bir an önce son vermeleri için ortak bir mesaj yollamıştır. Mesajda Johnson’un sözleri özetle şöyleydi:

Kıbrıslı iki toplum arasındaki yanlışlar ve doğrular veya sorunun kökeni

²⁹⁵ **Tercüman**, 3 Ocak 1964, sayı: 795, s: 5

üzerine hüküm verme cüreti göstermeyeceğim. Masum insanların hayatlarının tehlikede olduğu bu anda buna kalkışmak yakışsız olur. Umarım yarın bütün Kıbrıslıların birbiri ile ve Kıbrıs'ın güvenliği konusunda özel anlaşma sorumlulukları olan üç garantör ulusla barış içinde yaşar şekilde bulacağız. Sizin ve Kıbrıslıların bu korkunç kardeş kavgasını sona erdirmek için herhangi bir çaba ve fedakarlıktan kaçınmayacağımıza inanıyorum.²⁹⁶

ABD Başkanı Johnson, Ada'daki olaylara Türkiye'nin tek tarafı olarak müdahale tehditlerini yumuşatmak için Türkiye Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e de ayrı bir mektup yolladı. Mektupta "Amerika'nın üç garantör devlet tarafından barışçı bir çözüme ulaşılmasına yardımcı olmak için teklif edilecek tüm önerileri destekleyeceği" bildiriliyordu. Buna rağmen Türk jetlerinin yaptığı ihtar uçuşları ABD tarafından ne eleştirildi ne de kınandı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı 27 Aralık 1963'te yayınladığı politika önergesinde BM'deki Amerikan temsilcilerine izlemeleri gereken politikalar konusunda şu tavsiyelerde bulunmaktaydı:

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye antlaşmalardan kaynaklanan sorumluluğa sahiptirler. Biz tartışmanın yapıcı yollarda tutulması konusunda öncülüğü İngiltere'den beklemekteyiz. ABD tartışmalar sırasında geri planda kalmalı, fakat aynı zamanda özellikle tartışmaları yönetme konumuna geldiği zaman çok dikkatli bir şekilde tartışmayı ılımlı bir düzeyde tutmaya özen göstermelidir. Biz BM Güvenlik Konseyi'nin oy birliği ile ve resmi bir karar almadan Kıbrıs sorununu çözme konusundaki çabalarda danışma mekanizmasını dikkate almasını beklemekteyiz.

Ada'da Rumların soruna BM'yi dahil ederek ve self determinasyon ilkesini devreye sokarak 1959 Antlaşmaları'nı ortadan kaldırma girişimlerine değinen yönerge, ABD Hükümeti'nin Rumlar'ın antlaşmaları yok etme girişimlerine ortak olma biçiminde görünecek bir teşebbüste bulunmak istemediğini de ifade etmekteydi. Bütün bunlardan çıkan sonuca göre ABD, olaylar başladığı zaman Kıbrıs konusunda aşırı biçimde kaygılıydı ve soruna doğrudan dahil olmak istemiyor, meselenin üç NATO devleti tarafından doğrudan yapılacak görüşmelerle çözümlenmesini bekliyordu.²⁹⁷

1959 Antlaşmaları ile garantör devletlerden birisi konumunda bulunan İngiltere'nin Aralık 1963 olaylarına tepkisi şöyle olmuştur: Kıbrıs'ta Türklere karşı

²⁹⁶ Uslu, a.g.e. s. 56-58

²⁹⁷ Uslu, a.g.e. s. 59

girişilen katliam üzerine Türk Hükümeti, 23 Aralık'ta İngiltere ve Yunanistan Hükümetleri nezdinde girişimde bulunarak Rum saldırılarının derhal durdurulmasını istemiştir. Bu girişim üzerine Garanti Antlaşması'na taraf olan üç devlet Lefkoşe'de bir bildiri yayınlayarak, “Garanti Antlaşması'nı imzalayan devletler olarak Kıbrıs Hükümeti ile Rum ve Türk cemaatlerini karışıklılara son vermeye çağırırlar ve üç hükümet bu gece ateşkes için uygun bir saatin tespitine ve her iki cemaati buna riayet etmeye Kıbrıs Hükümeti'ni davet ederler.”²⁹⁸ Bu çağrıya rağmen Makarios, oyalayıcı yanıtlar vermeyi sürdürmüş ve saldırılar devam etmiştir. Türk Hükümeti'nin buna karşılık Kıbrıs'a yaptığı ihtar uçuşları üzerine İngilizler, ortak müdahalenin zorunluluğuna inanmıştır. 26 Aralık 1963 gecesi ise Lefkoşe'de bulunan İngiltere Yüksek Komiseri, Yunanistan ve Türkiye Büyükelçileri, birlikte Kıbrıs Hükümeti'ne Ada'da “nizamı iade” için üç devletin müdahaleye hazır olduklarını tebliğ etmişlerdir.²⁹⁹ 27 Aralık'ta ise Kıbrıs'ta İngiliz tümgeneralin komutasında üçlü bir kuvvet kurulmuştur. Bu da Türkiye'nin öncelikli politikası olan Ada'da güvenliğin sağlanmasına yönelik çok önemli bir adımdır.

Bunun da ötesinde İngiltere Hükümeti, Makarios'un 1 Ocak 1964'te Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nı tek yanlı olarak feshetmesine karşılık böyle bir şeyin mümkün olamayacağını bildirmiştir.³⁰⁰ İngiltere'nin bu dönemde Kıbrıs'a olan ilgisi genel olarak bölgede NATO'nun konumu ve birliğini korumak, özelde ise Ada'daki askeri üslerin devamını sağlamaktı. Ancak İngilizler, Kıbrıs'ta güvenliğin teminine tek başına üstlenmek istemiyor ve bunu NATO, Commonwealth ya da BM gibi örgütlerin sorumluluğuna bırakmayı amaçlıyordu. Bu dönemde NATO'yu savunmaları doğaldı ancak bu durum SSCB'yi devreye sokmadan ABD'nin direkt bağlantısını sağlayabilirdi. Ancak bu formül Makarios'un direnmesi sonucu etkisiz kalmıştır.³⁰¹

Kıbrıs'ta üç garantör devletten birisi olan Yunanistan'ın Ada'daki olaylarla ilgili tutumuna gelince Yunanlılar Ada'da 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 8 Kasım 1963 tarihinde Karamanlis'in seçimleri kaybetmesine kadar olan dönemde “Zürih ve Londra Antlaşmaları'na uygun bir tavır sergilemişlerdir.”³⁰² Yani Yunanistan, bu dönemde Rumlar'ın Kıbrıs'ta statükoyu

²⁹⁸ Gönlübol, a .g. e. s. 392

²⁹⁹ Gönlübol, a .g. e. s. 392

³⁰⁰ Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, s.86

³⁰¹ Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, s.87

³⁰² Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, s.142

değiştirme taleplerine destek vermemişlerdir. 1963 Aralık ayında patlak veren olayların tıpkı Türkiye gibi Yunanistan'da da hükümet krizinin olduğu bir döneme rastlaması enteresandır. Türk Hükümeti'nin Rumlar'ın giriştikleri katliamı durdurmak için garantör devletlere yaptığı ortak müdahale çağrısına Yunanistan da katılmış ve 24 Aralık'ta Makarios'a yapılan bildiriye imza atmıştır.³⁰³

SSCB, Kıbrıs'ta meydana gelen Helen olayları yakından takip eden bir başka ülkeydi. Toplumlararası çatışmalar Sovyetler'in Ada'ya olan ilgisini daha da arttırdı. Türkiye'nin çatışmaları önlemek için yaptığı ihtar uçuşları üzerine Sovyetler, 31 Aralık 1963 tarihinde Türk Hükümeti'ne bu uçuşları protesto eden ancak çok sert olmayan bir nota verdi.³⁰⁴ 1964'ün ilk günlerinde ise Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs Büyükelçisi Yermoşin, Makarios'a ziyaret ederek hükümetinin bir mesajını ilettili. Bu mesaja göre SSCB, Kıbrıs halkının toprak bütünlüğüne ve milli egemenliğine olan bağlılığı takdir edilmekteydi. Mesajda Kıbrıs konusunda Sovyet görüşünün Türk Hükümeti'ne de bildirilmiş olduğu ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın iç işlerine karıştığı yolunda BM Güvenlik Konseyi'ne yaptığı şikayetin dikkatle incelenmesi hakkında teşkilatta bulunan Sovyet heyetine talimat gönderildiği de belirtilmiştir.³⁰⁵

Kıbrıs'ta Rumlar'ın Türkler'e karşı başlattıkları saldırılarla ilgili olarak İran da gelişmelerden kaygılı olduğunu bildirmiştir. Avusturya'da yapılan Kış Olimpiyatları'na gitmek için Türkiye'den transit geçen İran Şahı Rıza Pehlevi, Yeşilköy Havaalanı'nda gazetecilerin sorularını yanıtlamıştır. Türkiye'nin Kıbrıs davasındaki tutumunu normal karşıladığını belirten Pehlevi, Ada'daki sorunun çözümü için makul bir yol bulunacağına inandığını belirterek, kadın ve çocuklara karşı girişilen katliam hareketinin her Müslüman gibi kendisini de çok üzdüğünü ifade etmiştir.³⁰⁶

Kıbrıs'ta iki toplum arasında 1963'ün Noel'inde meydana gelen çatışmaları ve Türkler'e yönelik katliam girişimlerini bir de olayları yakından izleyen muhabirlerin sözlerinden ve gazetelerin sayfalarından takip etmekte yarar vardır. İngiltere'nin, Amerika'nın, Almanya'nın bir çok gazetesi Kıbrıs'taki olayları izlemek için Ada'ya muhabir göndermiştir. 28 Aralık 1963 günü İngiliz Daily Mail Gazetesi'nden John Star, "Rum tarafının aşırı uç kesiminin Makarios'un İngiliz

³⁰³ Uçarol, a.g.e. s.967

³⁰⁴ Sönmezoğlu, a.g.e. s. 131

³⁰⁵ Tercüman, 2 Ocak 1964, sayı: 794, s.5

³⁰⁶ Hürriyet, 24 Ocak 1964, sayı: 5652, s.1

müdahalesini kabul etmesine kızdığını ve Türk toplumunun yok edilmesine devam ettiklerini’’³⁰⁷ yazmıştır. Daily Herald Gazetesi’nde Binbaşı Nihat İlhan’ın evindeki katliam şöyle anlatılıyordu:

“Bir evde vurularak öldürülen ve bir banyoya atılan üç çocuğun cesetlerini gördüm. Çocukların anneleri başka bir odada vurularak öldürülmüştü. Bir Türk bana acı bir ifade ile bakarak ‘Bunu Rumlar yaptı’ dedi.” Bir başka İngiliz Gazetesi Guardian ise Kanlı Noel’i yorumlarken, bunun tek amacının bilinçli bir şekilde Türkler’in tahrik edilmesi amacıyla yapıldığını yazıyordu.³⁰⁸

Kıbrıs konusunu sütunlarına taşıyan gazeteler arasında SSCB’nin ünlü gazetesi Pravda da bulunuyordu. 28 Aralık 1963’te gazetede olayların yorumlanmış ve ilginç bir şekilde 1959 Antlaşmaları’nın kanlı hadiselerine neden olduğu vurgulanmıştır. Bunalım ile ilgili yapılan yorumda “1959’da emperyalist NATO’nun yöneticileri tarafından Kıbrıslılar’a empoze edilen Londra ve Zürih Antlaşmaları, olayların başlıca sorumlusudur. Bu antlaşmalar bir siyasi saati bombadır’’³⁰⁹ şeklindeki ifadeler yer verilmiştir. Bu yorumun o dönemde Makarios’un Garanti Antlaşmaları’na muhalefet eden fikirleri ile paralellik göstermesi dikkat çekicidir.

Amerikan Herald Tribune Gazetesi de Ada’daki olaylardan Makarios’u sorumlu tutan yorumlar yapmıştır. Makarios’u Kıbrıs’taki bunalımı yatıştırma ve sükuneti temin etme yerine krizi daha da derinleştirmekle suçlayan gazete, “Makarios ateşi körükleyerek sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir çatışmaya doğru gidilmesine yol açmakla kalmamakta, aynı zamanda cumhuriyetinin bağımsızlığını ve hükümetinin mevcudiyetini de tehlikeye sokmaktadır.³¹⁰ Almanya’da yayınlanan Die Welt Gazetesi, Kıbrıs’taki olaylarla ilgili yorumunda Makarios’un “ateşle oynadığını” ve 1959 Antlaşmaları’nın feshinin uluslararası bir krize neden olabileceğini öne sürmüştür.³¹¹ Yorumda bu girişimin barışçı bir çözüm için çabalayanları da büyük bir hayalkırıklığına uğratacağı da ifade edilmiştir. İtalyan basını da Rumlar’ın saldırılarına haberlerinde yer vermiştir. Il Giorno Gazetesi’nden Gioagio Boca, makalesinde vurulan 12 Türk’e ait olan bir mezar bulunduğunu yazarak, “Köyden kaybolan yedi kişiden oluşan Türk ailesinin buraya gömüldüğü

³⁰⁷ Sabahattin İsmail, **1974 Öncesi 1974 Sonrası Kıbrıs Türk Halkı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989, s.25-26

³⁰⁸ İsmail, **a.g.e.** s. 26

³⁰⁹ Sönmezoğlu, **a.g.e.** s. 131

³¹⁰ **Hürriyet**, 3 Ocak 1964, sayı: 5631, s.1

³¹¹ **Hürriyet**, 3 Ocak 1964, sayı: 5631, s.1

sanılıyor. (Türkler'in) Evleri yakılmış ve damından aşağı el bombaları atılmıştı.³¹² Fransız Le Figaro Gazetesi ise Londra Konferansı sırasında olayların hala sürdüğünü belirten bir sayısında, “Kıbrıs'ta terör devam ediyor. Şu anda Türkler'in toplu göçüne tanık oluyoruz. Rum terörizmi acımasız. Bu kez Hellen lafları ve Platon'un büstleri de bu barbarca tavırları önlemeye yetmeyecek.”³¹³

Kanlı Noel olayları Yunan basınında da geniş yankı uyandırmıştır. Atina'da yayınlanan gazetelerden Mesiverini'deki yorumda, Ada'daki Türkler'in savaş tehdidi altında bulunduğu belirtilmiş ve Kıbrıs'taki çarpışmaların başkentteki hükümet çevrelerinde panik havası yarattığını ifade edilmiştir. Gazetede bir başka yoruma göre de çatışmalarda ölen Türkler'in sayısı 17'dir. Aynı sayıda Türkler'e göre ölü sayısının 100 olduğu da vurgulanmıştır. Etnos Gazetesi ise çatışmaların Türk-Yunan savaşı olasılığını doğurduğunu ve bunun sonucunda her iki ülkede askeri birliklerin teyakkuzda bulunduğu öne sürülmüştür. Yine başkentte çıkan Niki Gazetesi, Başbakan İsmet İnönü'nün Kıbrıs'ı istilaya hazır bulunduğunu, Türk ve Yunan silahlı kuvvetlerinin karşılıklı olarak mevzilere girdiğini yazmıştır. Sol eğilimli Atinaiki Gazetesi, Rumlar'ın başlattığı Kıbrıs olaylarını akıl almaz biçimde çarpıtarak Ankara'yı emperyalistlikle suçlamış ve “Hükümetin teşviki ile Türk çeteleri Ada'daki Rumlar'a karşı hücumlarına devam ediyor”³¹⁴ diye yazmaktan çekinmemiştir.

Aynı dönemde Hürriyet Gazetesi'nde Yunanistan Dışişleri Bakanı Sofoklis Venizelos ile yapılan bir röportaj dikkat çekicidir.³¹⁵ 1919'da Anadolu'daki Yunan işgalinin mimarı olan ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkler'in dostu olan ve Atatürk ile de yakın ilişkiler kuran Venizelos'un oğlu olan Sofoklis Venizelos, gazeteye Kıbrıs bunalımı ile ilgili ilginç açıklamalar yapmıştır. Yunanlılar ve Türkler'in birbirlerine muhtaç olduklarını belirten Venizelos, olayların başlangıcı olarak, Atina'ya ulaşan bilgilere göre, bazı Türkler, Lefkoşe'de bir polis cipine ateş açmışlar ve polislerin buna karşılık vermesi sonucu iki Türk'ün ölümünü göstermiştir. Venizelos, bu haberin doğruluğunu henüz teyit edemediklerini söylese bile bu sözlerinden çıkan sonuca göre Rumlar, Türkler'e karşı giriştikleri saldırılarla ilgili olarak Yunanistan'a gerçekleri çarpıtan bilgiler vermektedirler. Venizelos, Kıbrıs'taki asıl huzursuzluk kaynağının 1959 Antlaşmaları ile ortaya çıkan durum

³¹² İsmail, a.g.e. s. 31

³¹³ İsmail, a.g.e. s. 31

³¹⁴ **Hürriyet**, 27 Aralık 1963, sayı: 5624, s.1

³¹⁵ **Hürriyet**, 6 Ocak 1964, sayı: 5634, s.7

olduğunu da vurgulamış ve bu antlaşmalarla ortaya çıkan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşamasına olanak bulunmadığını söylemiştir. Bakanın bu sözlerinin de Makarios'un tezi ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Venizelos, bu sözlerine rağmen Makarios'un kendi imzaladığı antlaşmayı bozmaya yetkili olmadığını da belirtmiştir.

Sorun ile ilgili olarak en iyi çözümün Kıbrıs'ın İngiliz Milletlerarası camiasına dahil müstakil bir devlet olması ve Türklerle Rumlar'ın tamamen eşit haklara sahip olmalarını da İngilizler'in sağlaması gerektiğine değinen Venizelos, Ada'dan Yunan ve Türk askeri güçlerinin çekilmesi gerektiğini ve sadece İngiliz askerinin Kıbrıs'ta kalmasının en doğru seçenek olduğunu belirtmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs'ı ilhak etmek gibi bir amacı olmadığını özellikle yazılmasını istemesi de son derece dikkat çekicidir. Venizelos, Türk tarafının görüşü olan "taksim" tezi ile ilgili olarak da "Önemli olan rejimin yaşaması için bir çare bulunmasıdır. Taksim bunu sağlar mı bilmiyorum. Kıbrıs küçük bir ada, nüfusun beşte dördü Rum. Adanın sadece beşte biri mi Türkler'e verilecek. Bu çok zor bir iştir" yorumunu yapmıştır.

Venizelos, röportajın bir bölümünde, babası ile yakın ilişkilerde bulunan Başbakan İsmet İnönü hakkında yorum yapmıştır. İsmet İnönü'nün 'o günlerde basında çıkan "Çizmem yok aklım var" demeci ile ilgili görüşleri sorulunca Venizelos, yaşanan devirde aklın her şeyin önünde yer aldığını belirterek şu sözleri söylemiştir:

"İnönü gibi deneyimli bir devlet adamından başka türlü yanıt zaten beklemezdim. İnönü, Atatürk'ün arkadaşıdır ve onun yolunda gitmesi çok tabiidir. Kendisini son defa Kennedy'nin cenazesinden sonra gördüm. Babamın arkadaşıydı. Yanına gidip konuştum. Orada beraberce bu dostluğun ne kadar gerekli olduğunda bir kere daha fikir birliğine vardık. İnönü, akıllı, büyük bir devlet adamıdır. Ona karşı hürmetim vardır. Temenni ediyorum ki Kıbrıs bunalımı kardeşçe halledilecektir. Türk Hükümeti ve milletin de bu fikirde olduğuna inanıyoruz"³¹⁶

9. İsmet İnönü Kıbrıs Olayları'na Neden Müdahale Etmedi?

1963 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmeler karşısında Türkiye'nin neden askeri müdahale seçeneğini kullanmadığı da tartışılmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün askeri müdahale seçeneğini tercih etmemesi ile ilgili olarak birden fazla

³¹⁶ **Hürriyet**, 6 Ocak 1964, sayı:5634, s.7

faktörden söz etmek mümkündür.³¹⁷ Bunlar arasında İsmet Paşa'nın kişiliği, SSCB'nin krizin ilk anlarında Makarios'a verdiği destek ve belki de en önemlisi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin henüz Kıbrıs'a çıkartma yapacak nitelikte olmaması sayılabilir.

Türk yakın tarihinin en önemli figürlerinden birisi olan İsmet İnönü, dış politika kararlarını kendi başına veren bir kişiydi. Yani İsmet Paşa, daima başında olduğu hükümetlerin dış politika kararlarını kendisinin vermesinde ısrarlıydı. Ancak buna rağmen İnönü, başka insanların önerilerine de açtı. Tavsiyelerine değer verdiği insanlar arasında parti başkanları, milletvekilleri, askerler, bazı önemli aydınlar sayılabilir. Bu kişilerle görüştüktan sonra sonunda bir eylem planı belirler ve bu doğrultuda hareket ederdi. İnönü, henüz kararını vermeden ona karşı çıkmak mümkündü ama bir defa karar verdikten sonra önemli konularda kabine bile kendisine karşı çıkamazdı.³¹⁸ İnönü, toplumda genel olarak bir diplomatik deha olarak da görülüyordu. Bunun nedeni de gerek Kurtuluş Savaşı sırasındaki kritik rolünden ve gerekse Lozan'daki başarısından ve II. Dünya Savaşı'na Türkiye sokmamasındaki maharetinden ileri geliyordu. İnönü, Kıbrıs olayları patlak verdiği andan itibaren Ada'daki çatışmaların bir Türk-Yunan savaşına neden olabileceğini söylemiştir. Ancak buna rağmen krizi ilk olarak barışçı yollardan aşmaya çalışacaklarını da belirten İnönü, aslında savaş fikrine hiç sıcak bakmıyordu. Neredeyse bütün gençliği cephelerde ve savaş alanlarında geçtiği için bunun doğuracağı neticeleri çok iyi biliyordu. İnönü'nün 1923 yılındaki şu sözleri onu savaşla ilgili fikirlerini yansıtmaları bakımından önemlidir:

Arkadaşlar, muharebe mukaddes bir şeydir. İdeal için yapılır. O ideal yalnız muvaffakiyetlerle tatmin olunamaz. Behemehal maddi, müspet neticelere varmak lazımdır. Yoksa herhangi bir his için, herhangi bir feveran için, vatan çocuklarının kanı akıtılmaz.³¹⁹

Bu sözlerden de açıkça görüleceği gibi İsmet İnönü için savaş bir ideal işidir. Bir anlık öfke, bir anlık heyecan için Türk çocuklarının kanını akıtmak kabul edilebilir bir şey değildir. 1923'teki bu sözler – tıpkı II. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi - İnönü'nün siyasetinde 40 yıl sonraki Kıbrıs bunalımı sırasında da geçerli olmuştur.

³¹⁷ Bölükbaşı, a.g.e. s. 109

³¹⁸ Bölükbaşı, a.g.e. s. 109

³¹⁹ Bölükbaşı, a.g.e. s. 110

Müdahale kararında caydırıcılık sağlayan bir başka faktör de Sovyetler'in Makarios'a destek vermesi olmuştur. Bu dönemde Türkiye ve SSCB arasında Soğuk Savaş atmosferi devam ediyordu. SSCB'ye göre Türkler'in Kıbrıs'a müdahalesi Ada'nın taksimine yol açabilirdi.³²⁰ Halbuki Kıbrıs'ın bağımsızlığı iki NATO müttefiki arasındaki çatışmayı sürdürerek NATO'yu sarsabilirdi. Ruslara göre Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağlayacak tek adam Makarios olduğuna göre onu desteklemek zorunluydu. Ayrıca geniş halk kitleleri tarafından da desteklenen komünist AKEL'in yönetime gelmesi için Kıbrıs'ın taksimi kesin olarak önlenmeliydi. İşte SSCB bu düşüncelerle Türkiye'nin ihtar uçuşlarını kınamış ve Ada'nın içişlerine karışılmamasını istemiştir.³²¹ Bunu da 28 Aralık 1963'te Sovyet Büyükelçisi Germosin'in Makarios'a verdiği mesaj net olarak anlatmaktadır:

“Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın içişlerine her ne nedenden ve her ne şekilde olursa olsun müdahaleye karşıdır”³²²

İsmet İnönü, SSCB'nin Makarios'a verdiği destek nedeniyle askeri açıdan zaten yeterli hazırlığa sahip olunmamasını da göz önüne alarak müdahale konusunda daha çekingen olmuştur.³²³ Ayrıca SSCB'nin desteğinin ne olacağından da emin olmayan İsmet İnönü, bunun bir askeri destek olmadığından emin olmak istemiştir.

İsmet Paşa'nın bu dönemde askeri harekatta isteksiz olmasının bir başka nedeni de Türkiye'nin Kıbrıs'a denizden çıkarma yapacak gücünün çok zayıf oluşuydu. 1963'ün aralık ayında Genelkurmay'da havadan ya da denizden yapılacak çıkarmalara dair planlar yoktu. Hatta İnönü, muhalefet liderleri ile yaptığı bir görüşmede kendisine sorulan askeri müdahale için hangi planların olduğu sorusuna bir asker sertliği ile “plan yok” yanıtını vermişti.³²⁴ O dönemde Türkiye'de bir çıkarma gemisi yoktu. Bundan dolayı askerler, sivil ve kargo gemilerinden yararlanma kararı aldılar. Bu gemiler Kıbrıs sahillerine geldikleri zaman askerler, sahile çıkmak için küçük botlara bindirileceklerdi. Ancak ordunun öngörüsüne göre Kıbrıs'a ancak 15 günde gönderilebilecekti. Bu da İnönü hükümetinin hareket

³²⁰ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 111

³²¹ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 111

³²² Zahariadis-Alp, **Kıbrıs**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979, s. 28

³²³ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 112

³²⁴ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 112

serbestisini engelleyen bir durumdu. İnönü'nün kaygısı şuydu: eğer ordu birkaç günde harekete geçerek Ada'da bir köprü başı tutmazsa çıkarma başarısızlığa uğrayabilirdi. Bu nedenle de İsmet Paşa, büyük devletler müdahale etmese de Türkiye'nin yapacağı çıkarmanın başarısız olacağına inanıyordu.³²⁵ Nitekim bu konuda CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, İnönü'nün askerlerin ve Genelkurmay'ın görüşleri doğrultusunda askeri bir başarıyı şüpheli gördüğünü ve askeri bir başarısızlığa uğramaktansa sorunu siyasi yollardan çözmeye çalıştığını söylemiştir. İnönü'nün şu sözleri de onun çekincelerinin nedenini ortaya koyması bakımından önemlidir:

“Siyasi yenilgiye uğrasak dahi bu askeri yenilgiye uğramak kadar zararlı olmaz.”³²⁶ İnönü, 1964 yılı boyunca gelişen olaylar ve Rumlar'ın Türklere karşı katliam girişimlerinin devam etmesi üzerine haziran ayında Kıbrıs'a müdahale kararı almış ancak bu girişim Johnson Mektubu ile sonuçsuz kalmıştır.

³²⁵ Bölükbaşı, a.g.e. s. 113

³²⁶ Bölükbaşı, a.g.e. s. 113

III. BÖLÜM

Amerika'nın Kıbrıs Sorunu'nda Devreye Girişi ve Londra Konferansı

1. Sonuçsuz Kalan Bir Uzlaşma Girişimi: Londra Konferansı

Kıbrıs'ta 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan çatışmalar onlarca Kıbrıs Türkü'nün canına mal olduktan sonra İngiltere'nin girişimi ile Londra'da 15 Ocak 1964 tarihinde bir konferans toplanmıştır.³²⁷ Konferansın toplanmasında krizin başlangıcında harekete geçmekte gönülsüz davranan İngiltere ve Yunanistan'a Ada üzerinde jetleri uçurarak Kıbrıs konusundaki kararlılığını gösteren Türk Hükümeti'nin payı büyüktü. İngiltere'nin konferansı toplanmaktaki asıl amacı ise kendisini seçimlerden evvel büyük bir yükten kurtararak, o dönemdeki muhafazakar hükümetin, seçimlerden önce bir hayli karmaşık görünen bu problemin içine girmesini önlemektir. Çünkü İngilizler, Kıbrıs ile ilgili ağır yükü artık taşımak istemiyordu.³²⁸

Bu konferans, Kıbrıs hakkında Londra'da toplanan 3. konferans olduğu için tarihe "3. Londra Konferansı" olarak geçmiştir.³²⁹ Başkanlığını İngiliz Common Wealth³³⁰ Bakanı Sandys'in yaptığı konferansa İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Türk ve Rum cemaati temsilcileri katılmışlardır.³³¹ Konferansın hemen öncesine ilgili tarafların demeçleri arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Başbakan İsmet İnönü, Londra'da toplanacak konferansın son derece önemli olduğunu ve kabine olarak sürekli bununla meşgul olduklarını ifade etmiştir.³³²

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Londra'ya hareketten önce Türkiye'nin temel hedefinin Ada'nın tamamında asayiş ve emniyetin teminini hedeflediklerini belirtmiştir. Erkin açıklamasında "Bizim görüşümüz daha önce de dediğimiz gibi Türk cemaatinin can ve mal emniyetleri ile beraber tüm hak ve

³²⁷ Oran, **a.g.e.** s. 724

³²⁸ Mütercimler, **a. g. e.** s.139

³²⁹ Birinci Londra Konferansı 1955, İkinci Londra Konferansı ile 1959 yılında yapılmıştır.

³³⁰ Common Wealth kelimesi siyasi bakımdan İngiltere Kraliçesi ve 54 devletten oluşan Britanya Milletler Topluluğu anlamına gelmektedir.

³³¹ Uslu, **a.g.e.** s. 59. Konferansta Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Yunanistan'ı Dışişleri Bakanı Palamas, Kıbrıs Türk Cemaati'ni Rauf Denктаş, Rumlar'ı da Klerides temsil ediyordu.

³³² İlhan Turan, **a.g.e.** s.477

menfaatlerinin tam ve kesin olarak sağlanması zaruridir” ifadesini kullanmıştır.³³³ Kıbrıs Türk Heyeti Başkanı Rauf Denktaş da İngiltere’ye giderken yaptığı açıklamada, Erkin’den farklı olarak her iki cemaatin can ve mal güvenliklerini sağlayacak bir çözüm önereceklerini söylemiştir. Denktaş’a göre Rumlar, konferansı sabote ederek sorunu, BM’ye götürmeye çalışacaklardır. Rauf Denktaş, konferans öncesinde Başbakan İsmet İnönü ile görüşmüş ve bu sırada İnönü, kendisine Kıbrıslı Türkler’in direnişine büyük önem verdiğini bildirmiştir.³³⁴ Denktaş, sonraki yıllarda İnönü’nün “eğer Türkler topraklarını korumak için kollarını sıvamazlarsa Türkiye’nin yapacak bir şeyi olmayacağı” şeklindeki sözlerini hiçbir zaman unutmadığını da ifade etmiştir.

Rum heyeti başkanı Kipriyanu ise Londra’daki hedeflerinin tam bağımsız Kıbrıs olacağını açıklamıştır. Bundan çıkan sonuca göre Rumlar’ın amacı bütün garantilerden sıyrılarak Enosis’i hayata geçirmektir.³³⁵ Nitekim her iki cemaat arasındaki fikir ayrılıkları bütün konferans süresince devam etmiş ve herhangi bir sonuç alınmadan konferans dağılmıştır.

Londra Konferansı’nı açan konuşmayı yapan İngiliz Dışişleri Bakanı Sandys, çarpışmalarda hayatını kaybedenlerin anısına ve son haftalarda yaşanan acı olaylara son verme adına anlaşmanın sağlanması çağrısında bulunmuştur. Kıbrıs’ta her iki toplumun asırlar öncesine dayanan bir mazisi olduğunu vurgulayan Sandys, Rumlar ve Türkler’in beraber yaşamayı başaramazlarsa nasıl başka toplumlara örnek olabileceklerini de soruyordu.³³⁶ Konferansta Kıbrıslı Türkler, Rumlar ve İngilizler tarafından üç ayrı görüş ortaya atılmıştır. Rumlar, Kıbrıs’ın üniter bir devlet haline getirilmesinden, 1959 Antlaşmaları’nın ortadan kaldırılmasından ve Türk ve Yunan askerlerinin Ada’dan tamamen çekilmesinden yana olduklarını açıklamışlardı. Kıbrıslı Türkler için önerdikleri ise azınlık haklarına sahip bir olan bir statüden ibaret kalmıştır.³³⁷ Bu azınlık haklarının neler olduğu Klerides şöyle izah etmiştir:³³⁸ “Türkler Kıbrıs mahkemelerinin adil olmadığına inanıyorlarsa Kıbrıs dışında bir mahkemeye müracaat edebileceklerdir.” Klerides, şayet Londra’da herhangi bir neticeye ulaşılamazsa sorunu BM’ye götürecekleri tehdidini de savurmaktan çekinmemiştir.

³³³ Gönlübol, a.g.e. s.392

³³⁴ Toker, a. g. e. s. 193

³³⁵ Gönlübol, a.g.e. s.392

³³⁶ Batur, a. g. e. s. 232

³³⁷ Uslu, a.g.e. s. 60

³³⁸ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, a.g.e. s. 56

Türk Dışişleri Bakanı Erkin ise konuşmasında Ada'da ne azınlık ne de çoğunluk bulunmadığını ve stratejik bakımdan Anadolu'nun devamı sayılan Kıbrıs'ın Akdeniz'i kontrol altında tutabilecek önemde olduğunu vurgulamıştır.³³⁹ Rumlar'ın Enosis mücadelesinin tarihine de değinen Erkin, Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nın hem Türkiye hem de Yunanistan'ın çıkarları gözetilerek hazırlandığını ve Anayasa ile bunun sağlama alındığını da ifade etmiştir. Rumlar'ın Noel saldırılarını önceden belirlenmiş bir plana göre hazırlandığını da öne süren Erkin, Rum liderliğinin olaylar karşısında sorumlu ve suçlu olduğunu da belirtmiş, halen Ada'da saldırıların sürdüğünü, buna bağlı olarak da acilen Türkler'in hayatını korumak için ek teminatlar istediklerini söylemiştir.

Yunanistan Dışişleri Bakanı Palamas, konuşmasına başlarken olaylardan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş ve iyi niyetten ve işbirliğinden de söz etmiştir. Palamas, tıpkı Rum temsilci gibi Anayasa'nın işlemez hale geldiğinden ve tadil edilmesi lüzumundan söz etmiş, Rumlar'ın silaha sarılmasının nedeninin de Türkler'in tek taraflı müdahale korkusuna dayandığını açıklamıştır. Ada'daki Türkler'in azınlık olduğu görüşünü de savunan Yunanlı bakan, Kıbrıs'ın Türkiye'ye yakın bir konumda bulunmasının hiçbir önemi bulunmadığını da ifade etmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Önemli olan Ada'daki insan çokluğudur. Antlaşmalar Enosis'i yasaklamıştır ama halkın duyguları da silinmiş değildir. Rumlar Enosis'i yazmışlarsa, Türkler de taksimi unutmuş değillerdir”³⁴⁰

Palamas'ın bu son ifadesi Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in büyük tepkisini çekmiştir. Erkin, Palamas'a sert bir yanıt vermiş ve Yunanlılar'ın Türk devlet adamlarının “taksim” yönünde tek bir beyanatını dahi gösteremeyeceklerini söylemiştir.³⁴¹ Taraflar arasında farklı görüşlerle, daha da önemlisi tartışmalarla başlayan müzakereler Londra Konferansı'nın nasıl başarıya ulaşacağı konusunda kafalarda soru işaretleri doğmasına neden olmuştu.

Kıbrıs Türkleri adına konuşan Rauf Denктаş ise İttifak ve Garanti Antlaşmaları'nın Türkler'i koruyamadığını, bundan sonraki dönemde bir daha acıların tekrarlanmaması için Kıbrıs Türkü'nün haklarını ve hayatını teminat altına

³³⁹ Rauf R. Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları 1964-1974**, 1. c. (1964) İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996, s. 57

³⁴⁰ Denктаş, **a.g.e.** s. 58

³⁴¹ Batur, **a. g. e.** s. 232

alacak bir hal çaresinin bulunmasının zorunlu olduğuna değinmiştir.³⁴² Denктаş, konuşmasında “bir ya da iki Türk kantonunun oluşturulmasını ve Türk halkının bu bölgelere yerleştirilmesini”³⁴³ önermiştir. Son olaylar bundan sonra iki toplumun beraber yaşamasının olanaksız olduğunu ortaya koymuştu. Federasyon yapısının kabul edilmemesi durumunda da geriye bir tek “taksim” seçeneği kaldığını da sözlerine eklemiştir. Denктаş’ın bu önerisi aslında “taksim” tezinin yeniden gündeme getirilmesi idi ve bu da bir süre sonra Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki “resmi tezi” haline gelmiştir.³⁴⁴

Rum tarafının görüşlerini anlatan Klerides ise Kıbrıs’ın toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunmasının esas olduğunu belirterek,1959 Antlaşmaları’nın kısıtlamalarının kaldırılarak Ada’nın gerçek manada bağımsızlığa kavuşturulmasını savunmuştur.³⁴⁵ Ona göre anayasa demokratik hale getirilmeli ve Kıbrıs çoğunluğun iradesine göre yönetilmeliydi. Rumlar’ın bu tezine göre Kıbrıslı Türkler’in yönetimde söz söyleme hakları olmayacaktı. Türkler sadece insan hakları bağlamında korunabileceklerdi. Klerides konuşmasında olayların mesuliyetini de Türkler’e yıkmaya çalışmıştır. Ona göre bütün suç Garanti ve İttifak Antlaşmaları’nda ve Anayasa’daydı. Kıbrıs’a Türkler’in tek taraflı müdahale hakkı ise söz konusu olamazdı. Türk Dışişleri Bakanı Erkin ise bu konuşmayı dinledikten sonra Türkler’in mevcut antlaşmalar doğrultusundaki hak ve yetkilerini hatırlatmış ve bir tahkikat komisyonu kurulmasını önermiştir.³⁴⁶

Londra Konferansı’nda tarafların görüşlerini açıklamasından sonra ortaya çıkan tablo şuydu; “Türkler mevcut garantileri daha da arttırmak, Rumlar ise bütün garantileri devre dışı bırakarak Enosis’i gerçekleştirme” peşindeydiler.³⁴⁷ Konferansın çıkmaza girmekte olduğunu gören İngilizler, her iki tarafın liderleri ve hükümet temsilcileri ile arabuluculuk toplantıları yapmış ancak bunlardan bir netice elde edememiştir. Konferansın başlamasından bir gün sonra ise Başbakan İnönü, İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Alec Douglas Home’a gönderdiği mesajda Kıbrıs’ta istikrarın teminat altına alınması için tek çıkar yolun 1959 Antlaşmaları’nın uygulanması olduğunu belirtmiştir.³⁴⁸ İnönü, bu mesajı ile Türkiye’nin Kıbrıs

³⁴² Denктаş, **a.g.e.** s. 58

³⁴³ Uslu, **a.g.e.** s. 60

³⁴⁴ Oran, **a.g.e.** s. 724

³⁴⁵ Denктаş, **a.g.e.** s. 59

³⁴⁶ Denктаş, **a.g.e.** s. 59

³⁴⁷ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.** s. 58

³⁴⁸ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **a.g.e.** s. 270

davasında Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın vazgeçilmezliğini bir kere vurgulamıştır.

Londra Konferansı ise tarafların arasındaki fikir ayrılıkları neticesinde 21 Ocak 1964 tarihinde çalışmalarına ara vermiştir. Türk tarafının tezini savunan Rauf Denktaş, Rumlar'ın uzlaşmaz tutumu sonucu konferansın kesintiye uğramasının şaşırtıcı olmadığını ancak Türk Cemaat Heyeti olarak sonuna dek Türkler'in haklarını savunacaklarını söylemiştir. Barış çabalarının kesintiye uğradığı dönemde Kıbrıs'tan kötü haberler gelmeye devam etmiştir. Baf'ta bir Türk daha öldürülmüş, köylülere ve evlere ateş açılmıştır. 23 Ocak günü ise Bayraktar Camii, ikinci defa bombalanmıştır.³⁴⁹ Ertesi gün İsmet İnönü, bu defa Amerika'yı uyararak "Türkiye'nin Kıbrıslı soydaşlarının haklarını korumaya kararlı olduğunu" bildirmesi ile Londra'da tekrar hareketlilik gözlenmeye başlanmıştır.³⁵⁰ Bu hareketliliğin bir neticesi olarak 24 Ocak 1964 günü yapılan oturumda İngilizler, Kıbrıs ile ilgili olarak bir uzlaşma önerisi getirmişlerdir. Buna göre "Ada'da barışın ve güvenliğin tesisi görevi NATO üyesi devletlerin verecekleri kuvvetlerden oluşacak bir barış gücüne devredilecektir"³⁵¹ Türk Heyeti, bu teklife karşılık Ada'daki soydaşlarının mal ve can güvenliğini sadece Türk askerinin sağlayabileceğini açıklayarak asker sayısının artırılması koşulu ile bu teklifi kabul edebileceğini beyan etmiştir.³⁵² Kıbrıs Sorunu'nun BM çerçevesinde çözümünü amaçlayan Rumlar ise bu öneriyi geri çevirmişlerdir. Aslında İngilizler, bu teklifi sunarken, ABD'nin de NATO güçlerine katılacağını ve böylece Kıbrıs konusundaki sorumluluğundan kurtulacağını hesaplamaktaydı. Üstelik bu öneriye Amerika da sıcak bakmaktaydı. Fakat Makarios, ABD ve NATO'nun etkisi altındaki bir çözüm önerisine yanaşmak istememişti.³⁵³ Onun bu tavrının arkasında başta SSCB ve Arap ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin kendisini destekleyeceği sanısı bulunmaktaydı.³⁵⁴

Rumlar'ın bu tür hesaplar içindeyken, İngilizler, ABD'yi Kıbrıs konusunda aktif duruma getirmek için yeniden harekete geçmişler ve Amerikalılar ile bazı görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerden çıkan teklife göre İngiltere, Amerika'ya 31 Ocak'tan itibaren Ada'da NATO'ya üye ülkelerin askerlerinden teşkil edilecek 10

³⁴⁹ Denktaş, a. g. e. s. 70

³⁵⁰ Denktaş, a. g. e. s. 70

³⁵¹ Toluner, a.g.e. s. 110

³⁵² Alasya, a.g.e. s. 232

³⁵³ Sönmezoğlu, a.g.e. s. 144

³⁵⁴ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, a.g.e. s. 58

bin kişilik bir kuvvetin yerleştirilmesini önermiştir.³⁵⁵ Bu kuvvetin başında ise bir İngiliz subayının bulunması öngörülmüştür. İngilizler, bu teklifi yaparken, Kıbrıs'ta barışı koruyacak gücü genişletmeyi, bu suretle de ülkelerini bu ağır sorumluluktan kurtarmayı hesaplamışlardır. Amerika, kendisine sunulan bu öneriyi kabul etmiş ve böylece Kıbrıs Sorunu'nun önemli aktörlerinden birisi konumuna gelmiştir. Bu arada Amerika'nın önceleri soruna müdahil olmakta isteksiz davrandığı ancak sonradan Türkiye'nin yaptığı uyarı üzerine devreye girdiği de öne sürülmüştür. Buna göre İngilizler'in yaptığı teklif, ilk başta Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından geri çevrilmiştir. Bu gelişme üzerine Başbakan İnönü, 28 Ocak'ta – bu tarih Türkiye'nin Londra Konferansı'ndan çekilmeye karar verdiği tarihtir - ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare ile yaptığı görüşmede Amerika'nın ertesi sabaha dek Kıbrıs'taki durum ile ilgili kendisine teminat vermemesi halinde Türkiye'nin Ada'ya müdahale edeceğini bildirmiştir. İnönü'nün bu resti Amerika'nın Kıbrıs konusunda isteksiz de olsa devreye girmesine neden olmuştur.³⁵⁶

ABD, NATO Planı'nı kabul etmişti ama bunu Rumlar'a onaylatmak mümkün olmamıştı. 1 Şubat 1964 günü hem Türkiye hem de Yunanistan, bu teklifi kabul ettiklerini açıklamışlardır. 4 Şubat günü Rum lider Makarios, bu girişimin Kıbrıs'ın NATO'nun kontrolü altına girmesine neden olacağını ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yok edeceğini ileri sürerek planı reddetmiştir. Böylece büyük umutlarla toplanan Londra Konferansı hiçbir sonuca ulaşmadan dağılmıştır.³⁵⁷

2. Londra Konferansı'nın Basındaki Yansımaları

Kıbrıs Sorunu'na çözüm bulmak ve Ada'da iki toplum arasında barışı yeniden tesis etme amacı ile düzenlenen Londra Konferansı, Türk kamuoyu ve basını tarafından yakından izlenmiştir. Ulus Gazetesi, iktidar mensuplarının konferans ile ilgili görüşlerini kamuoyuna aktarmıştır. Özellikle Başbakan İnönü'nün buhranla ilgili ABD'ye yönelik mesajları Ulus'ta geniş biçimde yer almıştır. Konferansın kesintiye uğramasının ardından İsmet Paşa, Associated Press (AP) muhabirine verdiği demeçte Kıbrıs'taki Rum Cemaati'nin 1959 Antlaşmaları'nı ihlal ederek Türkler'i yok etme kampanyasına giriştiğini belirtmiştir.

³⁵⁵ Uslu, **a.g.e.** s. 60

³⁵⁶ Faruk Sönmezoglu, **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s.

10

³⁵⁷ Uslu, **a.g.e.** s. 61

Soruna çare bulma amacıyla toplanan konferansın başarısızlığa uğraması durumunda Kıbrıs'ın akıbetinin ne olacağını kestirmenin imkansız olduğuna da değinen İnönü, “Kıbrıs'ı kuran Anayasa'yı ihlal edenleri mi, yoksa müdafaa edenleri mi destekleyeceklerin çok olacağını zaman gösterecektir” ifadesini kullanmıştır.³⁵⁸ İnönü ile mülakatı yapan gazeteci ajansına yolladığı telgrafta, Başbakan'ın ABD'nin gerçekleri öğrenmesi gerektiğini ve gerçekleri öğrendiği takdirde de kendisine düşen görevlerden kaçınmasının söz konusu olamayacağını belirttiğini yazmıştır. İnönü'nün AP muhabiri Hal McClure ile görüşmesinde dünya basınına da mesaj vererek, uluslararası ajansların bu trajediyi yerinde inceleyerek ve tamamen objektif olarak dünyaya duyurmalarının şart olduğunu vurgulamıştır.

Londra Konferansı sırasında muhalefetin Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü'ye yolladığı bir mektupta Kıbrıs konusunda daha aktif bir siyaset takip edilmesini istemiştir.³⁵⁹ Aynı haberde AP'nin “milli dava” ile ilgili görüşleri Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan tarafından daha geniş şekilde açıklanmıştır. Londra Konferansı'nda savunulan federatif devlet tezinden yana olduklarını belirten Sükan, bu konuda kesinlikle taviz verilmemesi gerektiğini ve Rumlar'ın Türkler'i tecrit etmeyi hedefleyen politikalarının şiddetle karşısında olduklarını açıklamıştır.

Kıbrıs'taki gelişmeler dünyanın dikkatini Akdeniz'de bulunan bu Ada'ya çevirmişken, Başbakan İnönü de o günlerde belki de yabancı gazetelerin en fazla ilgi gösterdikleri liderler arasında yer almıştır. İnönü ile Kıbrıs konusunda görüşmek amacıyla Ankara'ya gelenler arasında United Press International (UPI) muhabiri de yer almıştır. Başbakan'a ajans ile yaptığı mülakat sırasında Kıbrıs'taki sorunun çözümü için Türk Hükümeti'nin nasıl bir siyaset izleyeceği de sorulmuştur. İnönü, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hem Türkler hem de Yunanlılar tarafından yapılan ortak bir fedakarlık sonucunda kurulduğunu ancak kuruluş aşamasında cemaatlerin iç içe geçmiş olan durumlarının düzeltilmediğini ve bunun da eksik bir “federal şekil” olduğunu ifade etmiştir. Başbakan İsmet İnönü, Ada'daki çözüm şekli ile ilgili olarak da iki toplumu bir arada yaşayacak şekilde “federal bir idare” şekline sokmanın adalete ve ihtiyaca taalluk eden bir formül olduğunu açıklamıştır.³⁶⁰

³⁵⁸ **Ulus**, 27 Ocak 1964, sayı: 14506, s. 7

³⁵⁹ **Hürriyet**, 27 Ocak 1964, sayı: 5660, s. 1-7

³⁶⁰ **Tercüman**, 30 Ocak 1964, sayı: 822, s. 7

Londra Konferansı'nın bitişinin ardından Başbakan İsmet İnönü, muhalefet liderleri ile bir araya gelerek Kıbrıs'taki son gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Başbakanlıkta gerçekleşen toplantı katılanlar arasında AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, CHP Genel Sekreteri ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır, CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, YTP Genel Sekreter Yardımcısı Avni Akşit, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yer almıştır.³⁶¹ Toplantıdan sonra görüşlerini açıklayan siyasi partilerin temsilcileri genel olarak milli bir dava olarak görülen Kıbrıs Sorunu'nda hükümete destek verdiklerini açıklamışlardır. Yalnız MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın toplantı sonrasında söyledikleri dikkat çekicidir. Bölükbaşı, açıklamasında hükümete kırgın olduğunu belirtmekten çekinmemiş ve Londra Konferansı öncesinde görüşlerinin sorulmadığını ifade etmiştir. Bölükbaşı, Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak hükümeti destekleyip desteklemedikleri yönündeki sorulara ise yanıt vermemiştir. Başbakan İnönü ise görüşmeden sonraki açıklamasında hükümet olarak liderlere Kıbrıs konusunda Londra'da varılan antlaşmalarla ilgili verdiklerini söylemekle yetinmiştir.

Konferans ile ilgili köşe yazarları da değerlendirme yazıları kaleme almışlardır. Ecvet Güresin, konferansın dağılmasından sonraki yorumunda Türkiye'nin Londra'da Kıbrıs konusunda hiçbir fedakarlıkta bulunmadığını, müdahale hakkını ise sadece müzakerelerin sonucuna kadar müdahaleyi ertelemiştir. Üç ay sonra olayların gelişimine göre bu hakkını tekrar kullanabilecektir. Güresin'e göre Londra Konferansı'nın sonucunda Kıbrıs Sorunu üç garantör devletin meselesi olmaktan çıkmış ve NATO'nun kaderi ile ilgili hale gelmiştir. "Makaros diğer Batılı devletler tarafından diplomatik temaslar ile yola getirilecektir ya da NATO'nun bir kanadı çökecektir."³⁶²

Akis Dergisi de Londra Konferansı ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. Londra'da büyük umutlarla bir araya gelen devletlerin sundukları önerilerin birbiri ile bağdaşmadığını vurgulayan dergi, İngiltere'nin Kıbrıs üzerine kesin bir planının olmadığını ve konferansın bu nedenle uzadığı görüşündedir. Yorumda Rumlar'ın sorunu BM'ye taşıma amacıyla olduğunu bilindiği de vurgulanmış ancak sanılanın aksine Kıbrıs'ın BM'de tartışılmasının Rumlar'ın aleyhinde olacağı öne sürülmüştür. Çünkü Türkiye'nin Ada üzerinde çok önemli hukuki hakları vardır. Uluslararası antlaşmalardan doğan bu haklarına rağmen Türkiye henüz silahlı

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1964, sayı: 14193, s. 1-7

³⁶² Ecvet Güresin, "Feragat Değil", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1964, sayı: 14191, s. 1

müdahalede bulunmamıştır. Türklerin hakları korunduğu sürece de bulunmayacaktır. Haberde öne sürülen bir başka ilginç görüşe göre BM, Kıbrıs konusunda teşebbüse geçmeye pek istekli değildir. Çünkü Genel Sekreter U-Thant, Yemen ve Malezya’da BM’nin yaşadığı deneyimlerden sonra Kıbrıs’a gözlemci gönderme konusunda çok yavaş davranmaktadır.³⁶³

Kim Dergisi’nde Londra Konferansı konusunda yapılan yorumlarda Kıbrıs Sorunu’na Doğu Bloku ülkelerinin bakış açısı yansıtılmıştır. Buna göre bu ülkeler, meselenin yalnızca Kıbrıslılar tarafından bir çözüme kavuşturulmasından yanadır. Çünkü, Batılı güçlerin olayları bahane ederek Kıbrıs’ı askeri bir ileri karakol durumuna getirmeleri olasılığı mevcuttur. Buna karşılık konferans sırasında Ankara’nın durumuna da değinilmiştir. Türkiye, hem insani açıdan hem de hukuki açıdan davanın haklı tarafı konumundadır. Ancak siyasi yönden bakıldığında Batı’nın Türkler’in durumunu anlayamadığı net olarak görünmektedir. Çünkü muhtelif sebepler tesiri ile Batı’nın halk oyu Rumlar’dan yana çıkmaktadır. Haberde yer alan bir başka ilginç tespite göre İnönü kabinesi, ilk andan itibaren kendisini hiçbir heyecana ve galeyana kaptırmamış ve Türkiye’de yeni bir “6-7 Eylül” ortamı yaratmamıştır.³⁶⁴ Dergide Londra Konferansı’nın sonuçsuz kalmasının ardından yapılan bir yorumda Kıbrıs’ta oluşturulacak NATO gücüne Fransa, İtalya ve Batı Almanya’nın asker vermeyi reddettiği belirtilmiştir. Buna göre İtalyanlar ve Almanlar, II. Dünya Savaşı’ndan kalan kötü hatıraların Yunanistan’daki olumsuz izlenimlerinden dolayı NATO gücüne katılma fikrine sıcak bakmamaktadırlar.³⁶⁵ Fransa’nın asker göndermeme nedenleri ise birden fazla faktöre bağlanmıştır. Öncelikle 1959 Antlaşmaları sırasında Fransa’nın fikri alınmamıştır. Fransız hükümeti ABD ve İngiltere’nin güdümünde olacak bir NATO gücüne katılmayı istememektedir. De Gaulle, Kıbrıs Sorunu’nda mutlu bir çözüme ulaşmanın imkansızlığının farkındadır. Bu nedenle de taraf olmamak ve ABD ve İngiltere’ye “Ortalığı siz karıştırdınız, siz düzeltin” mesajı vermektedir.³⁶⁶

Kıbrıs’ta oluşturulacak NATO gücüne dair çeşitli görüşler ortaya atılırken, Forum Dergisi, Londra Konferansı sonrasında yaptığı yorumda Makarios’un, 1959 Antlaşmaları’nı tanımayarak Türk cemaatine doğrudan azınlık hakları teklif ettiğini

³⁶³ **Akis**, 25 Ocak 1964, s: 500, s.15-16

³⁶⁴ **Kim**, 31 Ocak 1964, s: 289, s.20-21

³⁶⁵ Yunanistan, II. Dünya Savaşı sırasında 1941 yılında Almanya, İtalya ve Bulgaristan’ın işgaline uğramıştır.

³⁶⁶ **Kim**, 7 Şubat 1964, s: 290, s.26-27

ve bunu da tüm dünyaya kabul ettirme gayretinde olduğunu iddia etmiştir. Haberde sorunun uluslararası bir sorun haline dönüşmesinde İngilizler'in payına da değinilmiş ve bunun yanı sıra SSCB'nin Rumlara verdiği açık destek ile Ada'yı Küba'ya çevirme gayretinde olduğu öne sürülmüştür. Hükümetin Noel olaylarından bu yana takip ettiği siyasete açık destek veren dergi, ayrıca bunalım ile ilgili hükümetin muhalefet liderlerine birinci elden bilgi vermesini de “özlenen bir usul” yorumu ile övmüş ve gelecekteki nesillerle bir örnek olarak kalacak bir tavır olarak nitelendirmiştir.³⁶⁷

3. ABD'nin Kıbrıs Sorunu'na Dahil Oluşu ve Lemnitzer Planı

İngiltere'nin girişimleri ve İnönü'nün müdahale restinin ardından Kıbrıs Sorunu konusunda harekete geçmeye karar veren Amerika'da başkan Johnson, bunalım ile ne denli ilgili olduğunu ortaya koymak için 28 Ocak 1964'te NATO'nun Amerikalı kumandanı General Lyman Lemnitzer'i Ankara ve Atina'ya gönderdi. Generalin bu ziyaretleri yaparken amacı her iki ülkeye Batı ittifakına karşı olan sorumluluklarını anımsatmak ve Kıbrıs'ta bir askeri müdahale veya operasyonun NATO için ne kadar kritik sonuçlar doğurabileceği konusunda yetkilileri uyarmaktı.³⁶⁸ Lemnitzer'in Türkiye'ye geldiği gün, İnönü ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare'ye ertesi sabaha dek kendilerine yanıt verilmemesi durumunda tek taraflı müdahale hakkını kullanacaklarını açıklamıştır. Bu gelişme üzerine Başkan Johnson, 29 Ocak'ta ABD'nin Kıbrıs için oluşturulacak NATO gücüne katılacağını ilan etti.

Bu gelişmeler sonucunda 31 Ocak 1964 tarihinde “Anglo-Amerikan Planı” ya da “Lemnitzer Planı” olarak adlandırılan Amerikan-İngiliz ortak planı açıklanmıştır. Ancak Amerika bu güce katılmak için bazı şartlar öne sürmüştür. Buna göre Ada'da görev yapacak gücün görev süresi üç ay ile sınırlandırılacaktır, Yunanistan ve Türkiye bu süre içinde tek yanlı müdahale hakkını kullanmamayı taahhüt edeceklerdir, teminatçı ülkeler haricinde bir NATO üyesi ülkenin arabuluculuk yapmasını kabul edeceklerdir.³⁶⁹ Amerika'nın bu şartlarının haricinde barış gücü 10 bin kişiden az olmamak kaydı ile gönüllü NATO güçleri tarafından sağlanan askerlerden oluşacaktı. Kuvvet, Kıbrıs'ta İngiliz birliğinin komutası altında

³⁶⁷ **Forum**, 15 Şubat 1964, s: 237, s. 5-6

³⁶⁸ Uslu, **a.g.e.** s. 64

³⁶⁹ Erdal Camgöz, **Kıbrıs'a İlk Çıkarma 1964 Oradaydım**, Ankara, Kozan Ofset, 1. bs. 2008, 22.

olacaktı ve Ada'da önceki dönemlerden beri bulunan Türk ve Yunan birlikleri de bu kuvvete dahil edilecekti.³⁷⁰ Ayrıca barışı koruma gücü asker gönderen ülkelerin temsilcilerini içeren bir komite tarafından yönetilecekti. Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki çatışmalara son verebilecek nitelikte hazırlanan bu plan 1 Şubat 1964 günü Yunanistan ve Türkiye tarafından kabul edildi. İnönü, planı bütün ayrıntıları ile incelediği günlerde çok düşünceli görünmüştür. Dışişleri'nden gelen şifreleri okuyor ve en doğru karara varmaya çabalıyordu. Londra Konferansı'na katılan heyet, teklifin kabulünden yana değildi. Ancak İnönü, sonunda planı kabul etmeye karar vermiştir. Bu kararda en önemli etken, Türkiye'nin zorluk çıkartan taraf olmadığını kanıtlamaktı.³⁷¹ 2 Şubat günü de Anglo-Amerikan Planı, Kıbrıs Türk toplumu tarafından kabul edilmiştir.³⁷² Dr. Küçük, Kıbrıs Türkleri'nin planı çekinceli olarak kabul ettiğini açıklamıştır.³⁷³ Anglo Amerikan Planı'nı kabul etmesi gereken bir taraf daha vardı; Kıbrıs Rum Cemaati, yani Makarios... Ancak Rumlar daha yanıtını bildirmeye önce ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Amerika'nın kararından vazgeçmesinden çekinen İngilizler, daha konu tam olarak olgunlaşmadan üzerinde mutabakat sağlanan konuları basına sızdırmıştır. İngiliz Bakan Sandys de 3 Şubat'ta Rum Dışişleri Bakanı Kipriyanu'ya Ada'ya bir NATO kuvveti gönderileceğini bildirmiştir.

Anglo Amerikan Planı'nın detayları gazetelerde yer alır almaz Ada'da bir anda Amerikan aleyhtarlığı patlamış, Lefkoşe'de Amerikan Elçiliği'ne bomba atılmış ve Amerikalılar'ın arabaları yakılmıştır.³⁷⁴ Amerikalılara karşı yönelen şiddete rağmen Başkan Johnson, Makarios'a planı kabul etmesini önermiştir.³⁷⁵ Ancak 4 Şubat tarihinde Makarios, planı reddettiğini açıklamıştır. Çünkü onun amacı Kıbrıs Bunalımı'nı NATO'da değil BM'de görüşmektir. Makarios, bu planı reddederken, Kıbrıs Cumhuriyeti iki toplumlu niteliğini kaybetmiş ve Rumlar'ın egemenliği altına girmiştir.³⁷⁶ Rumlar'ın geri çevirdiği planda Ada'ya gönderilecek gücün sadece NATO devletleri askerinden oluşmaması, aynı zamanda BM tarafından da uygun bulunması ve BM'ye faaliyetlerle ilgili bilgi verilmesi gibi bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin anlamı BM'nin tamamen bertaraf edilmemesi ve

³⁷⁰ Uslu, **a.g.e.** s. 65

³⁷¹ Toker, **a.g.e.** s. 196

³⁷² Ahmet Aydoğdu, **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları, Annan Planı ve Referandum Süreci**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, 1. bs, 2005, s. 56

³⁷³ Denктаş, **a.g.e.** s. 87

³⁷⁴ Camgöz, **a.g.e.** s. 23

³⁷⁵ Denктаş, **a.g.e.** s. 90

³⁷⁶ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 114

NATO'nun tekelinin kırılması olmasına rağmen bu plan, aslında Kıbrıs konusunda Cumhuriyet'in bağımsızlığına ve ülke bütünlüğüne saygı gösterilmesi yükümlülüğü öngören bir Güvenlik Konseyi kararı peşinde olan Makarios tarafından yine kabul edilmemiştir.³⁷⁷

Rumlar, planı reddederken SSCB'nin de desteğini alacaklarından emindiler. Nitekim bekledikleri destek gelmekte gecikmemiştir. SSCB, BM'den Kıbrıs'ın bağımsızlığını korumasını talep etmiş ve Ada'nın istila tehdidi altında olduğunu, Kıbrıs'ın içişlerine müdahaleyi asla kabul etmeyeceklerini ve NATO gücü gönderilmesini kınadıklarını ilan etmiştir. Bununla da yetinmeyen SSCB Başbakanı Kruşçev, Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri ile Türkiye, Yunanistan ve Makarios'a bir nota yollamıştır. Kruşçev, notasında Kıbrıs'ın hükümranlığına saygı gösterilmesini istemiş ve bazı devletlerin BM yasalarını hiçe sayarak Kıbrıs Devleti'ne kendi çıkarları doğrultusunda dayatmalar yaparak, Ada'ya yapılacak askeri müdahalenin olası sakıncalarından söz etmiştir. Kruşçev, Kıbrıslılar'ın ya sorunlarını kendilerinin çözmelerini ya da meselenin bütün olarak BM'de ele alınmasını önermiştir.³⁷⁸ Amerika ve İngiltere, Kıbrıs Sorunu'nun BM'de ele alınmasına karşıydılar çünkü örgütün, soruna dahil olmasının Kıbrıs'ın soğuk savaş siyaseti tartışmalarını genişletmesinden endişe duyuluyordu. Böylesine kritik bir anda SSCB lideri Kruşçev'in verdiği açık destek, Makarios'un elini oldukça rahatlatmış ve Ada'da iki toplum arasındaki çatışmalar, 1964'ün şubat ayında yeniden tırmanışa geçmiştir.

Kıbrıs'ta soruna çözüm bulma adına çeşitli girişimler devam ederken bir yandan da Ada'da olaylar devam ediyordu. Türkler, ayrı bir polis ve posta hizmeti teşkilatı kurmuşlar ve Türkler'i Türk köylerine naklederek de facto bir taksim planı uygulamaya çalışmışlardır.³⁷⁹ Ocak ayında Rusya ve Çekoslovakya'dan çok sayıda silah ithal eden Rumlar ise Ada'daki Türkler'in yerleşim birimlerine yeni ve kanlı bir saldırı gerçekleştirmişlerdir. 3 Şubat günü Baf'ta Türk bölgesine ateş açılmıştır. Ertesi gün Lefke baskınında rasgele silahlar ateşlenmiş ve Hulu Köyü'nde bir Türk öldürülmüştür.

6 Şubat günü ise Arpalık Köyü'ne saldıran Rumlar yeni bir katliama girişmişlerdir. Ellerindeki eski piyade tüfeklerle direnmeye çabalayan mücahitlere

³⁷⁷ Toluner, **a.g.e.** s. 111

³⁷⁸ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.** s. 61

³⁷⁹ Toluner, **a.g.e.** s. 111

karşı, modern silahlarla saldıran Rumlar, beş Türk'ü öldürmüşlerdir.³⁸⁰ 7 Şubat tarihinde Dr. Fazıl Küçük, Başbakan İsmet İnönü'ye yıldırım telgraf yollamıştır. Mesajında Ada'da 20 binin üzerinde Türk'ün evsiz barksız kaldığına değinen Küçük, Türkler'in ikamet ettiği mahallelerde katliam yaşandığını ve soydaşlar arasında büyük bir moral çöküntüsünün yaşandığı ısrarla vurgulanmıştır. Küçük'ün telgrafı şu satırlar ile sona ermektedir:

“Her türlü imkanlarınızla Kıbrıs Türkü'nün yardımına koşmanızı saygılarımla tekrar rica ederiz”³⁸¹ Ancak olaylar durmak bilmiyordu. Dört gün sonra Rumların rehin aldığı 150 Türk'ün öldürüldüğü duyuruldu. Ada, dehşet günlerini yaşarken, dünya kamuoyu olayları izlemekle yetiniyor, Dr. Küçük ise İnönü'ye peşpeşe telgraflar yolluyordu. 9 Şubat tarihinde Başbakan İnönü'ye gönderilen telgrafta Kıbrıs'ta 48 günden beri devam eden olaylarda Türkler'in can ve mal kaybının önlenemediği, aksine daha da arttığı vurgulanmış ve Ada'daki soydaşların hem moral hem de ekonomik olarak büyük bir çöküntü yaşadığı dile getirilmiştir. Küçük'ün telgrafında hükümetin olaylar karşısındaki kesin tutumunun ne olduğu da sorulmuş ve Türkiye'nin her türlü imkanlarla Kıbrıs Türkü'nün yardımına koşması istenmiştir. Başbakan İsmet İnönü, kendisine gönderilen ve umutsuz ifadelerle dolu olan bu telgraflardan dolayı rahatsızlık duymaktadır.³⁸² İnönü, Dr. Küçük'e verdiği yanıtta Kıbrıs Türkleri'nin çektiği sıkıntıları yakından takip ettiklerini ve hükümet olarak en çok önem verdikleri meselenin Ada'da emniyetin sağlanması olduğunu vurgulamıştır. Amerikalılar ve İngilizler ile her gün Kıbrıs konusunda meşgul olduklarını belirten İnönü, mesajına şu satırlar ile devam etmiştir:

“Büyük mücadelelerin kesin neticeleri yaklaştığı zaman mücahitlerin ızdırapları son derece artar. Mesele, bu kadar zahmetten sonra alınacak neticelerin yaklaştığı günlerde tahammülün sarsılmasıdır. Her zarar telafi olunacaktır. Ufuk yakın günlerde aydınlanacaktır. Herhalde durumdan sizi haberdar edeceğiz”³⁸³

Kıbrıs krizinin yeni aktörü ABD, Ada'da olayların tekrar tırmanışa geçtiği sırada Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'u hem Kıbrıs'a hem de Türkiye'ye göndermiştir. Ball, bu ziyaretlerinde Makarios'u Türkiye'nin müdahalesini önlemek için barış gücünün şart olduğuna ikna etmeye çalışacaktır. Türkiye ziyaretinde ise İnönü'yü Amerika'nın kriz konusunda her şeyi yaptığına ikna etmeye

³⁸⁰ Denктаş, a.g.e. s. 95

³⁸¹ Batur, a. g. e. s.235

³⁸² Denктаş, a.g. e. s. 100

³⁸³ Denктаş, a. g. e. s. 101

çalayacaktı.³⁸⁴ 9 Şubat günü Ball, gezisine Londra'dan başlamış ve burada Kıbrıs Rum yönetimi Dışişleri Bakanı Kypriyanu ile de görüşme fırsatı elde etmişti. Ancak bu temas, Ball'u memnun etmemiş ve NATO Planı'nın başarısı konusunda umutsuzluğa düşürmüştü.³⁸⁵ Çünkü, Kypriyanu planı reddetme konusunda son derece "pervasız" davranmıştı. Öyle ki Ball, NATO gücünün Kıbrıs'a gönderilse dahi silahlı saldırıya uğraması ihtimalinden çekinmeye başlamıştı. Ancak yine de ABD, NATO gücü konusunda geri adım atmaya niyetli değildi.

Ball, Londra'da umutsuzluğa kapılmış ancak buna rağmen 10 Şubat günü Ankara'ya gelerek Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile görüşmüştür. İnönü, görüşmede Amerika'nın hemen harekete geçmesini istemiş ve Kıbrıs'ta cinayetler tekrar başlarsa Türkiye'nin askeri müdahalede bulunmak mecburiyetinde kalacağını vurgulamıştır.³⁸⁶ Yapılan görüşmede İnönü, George Ball'a Kıbrıs'a yapacakları bir müdahaleyi önleme düşüncesi hem Atina'da hem de Lefkoşe'de olduğu sürece temeli 1959 Antlaşmaları'nın kabulü olan her teklif sabote edilecektir. Ball, aksi fikirdeydi ve hemen Lefkoşe'ye giderek Makarios'a bu öneriyi kabul ettirecekti. Ancak karşısında Makarios'u artık çok iyi tanıyan bir kişi vardı. İnönü, görüşme sırasında Ball'a adeta kehanet gibi olan şu sözleri söylemiştir:

"Siz şimdi Lefkoşe'ye gideceksiniz, piskopusu göreceksiniz. Piskopos, teklifinizi kabul etmeyecektir. Yeni şartlar ileri sürecektir. Siz de tekrar gelip bunları bana kabul ettirmeye çalışacaksınız"³⁸⁷ Nitekim gelişmeler Başbakan'ın bu öngörüsünü haklı çıkarmıştır.

Ball ile yapılan temaslardan sonra Dışişleri Bakanı Erkin, ABD'nin sorunun BM'ye taşınmasına taraftar olmadığını ifade ederek, "Bunu sadece Makarios istiyor. Aslında bizim yanımızda olanlar konunun BM'ye götürülmesini istemiyorlar" ifadesini kullanmıştır.³⁸⁸ Başbakan İnönü, Ball ile görüşükten sonra açıklama yapmazken, Amerikalı konuk, Ankara'da yapıcı temaslara gerçekleştirdiğini ve sorunun çözümünde iyimser olmak gerektiğini belirtmiştir. Görüşmeden hemen sonra Başbakan İnönü, siyasi parti liderleri ile bir araya gelmiş ve yapılan temaslara ilgili bilgi vermiştir.

³⁸⁴ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 114

³⁸⁵ Uslu, **a.g.e.** s. 66

³⁸⁶ Uslu, **a.g.e.** s. 66

³⁸⁷ Toker, **a.g.e.** s. 197

³⁸⁸ **Ulus**, 12 Şubat 1964, sayı: 14522, s. 7

İnönü'nün çağrısına katılanlar arasında AP lideri Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkan Vekili Fahrettin Kerim Gökay, CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer, MP Genel Başkan Vekili Zekai Dorman da yer almıştır. Parti temsilcileri Kıbrıs konusunda yapılan görüşmenin ardından hükümete destek olduklarını açıklarken, AP lideri Gümüşpala, yaptığı açıklamada enerjik ve millet arzuları ile hareket eden hükümeti her zaman destekleyeceğini vurgulamıştır. CKMP Genel Başkan Vekili Hasan Dinçer de Kıbrıs'ta halen Türkler'e karşı şiddetin sürdüğünü ve böyle bir ortamda Kıbrıs'ın güvenliğinin tesisi için parti farkı gözetmeden çalışmaların sürdürüleceğini açıklamıştır. Dinçer, bu kritik dönemde Türkiye'nin Kıbrıs'a bir çıkartma yapması durumunda tavırlarının ne olacağını da açıklayarak, "Hükümet böyle bir şeye karar verdiği zaman lüzum var demektir. Elbette destekleriz" ifadesini kullanmıştır.³⁸⁹ YTP Genel Başkan Vekili, Fahrettin Kerim Gökay ise Kıbrıs konusunda hükümeti desteklediklerini ve partiler arasında fikir ayrılığı olmadığını açıklamıştır.³⁹⁰

12 Şubat günü George Ball, Kıbrıs'ta Makarios ile bir araya gelmiştir. Bu görüşmede Makarios, barışın korunması için Ada'da bir NATO gücü oluşturulması fikrine karşı çıkmış ve barışın tesisi konusunun tamamen BM'ye devredilmesi için ısrar etmiştir. Ona göre Güvenlik Konseyi ve BM, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti altına almalıdır. Ball, hatıralarında Makarios ile yaptığı görüşmeyi detaylarıyla anlatmıştır. Başpiskoposa açıkça "hayvanca" saldırıları durdurma çağrısı yapan Ball, Limasol olaylarına kesinlikle göz yumulmayacağını açıklamış ancak buna karşılık, Makarios, Rumlar ve Türkler arasında asırlardan beri bu tür geçici olayların yaşandığını söylemiştir. Bu yanıt karşısında öfkelenen Ball, 20. asırda medeni dünyanın eli kolu bağlı olarak katliama seyirci kalamayacağını söylemiş ancak karşılık olarak Makarios'tan "Oh, ne kadar da sertsiniz" yanıtını almıştır.³⁹¹ Ball, Makarios'un tezi ile ilgili olarak da şu görüşteydi: "Onun temel amacı Türk müdahalesini önlemektir. Bu şekilde Rumlar, mutlu bir şekilde Kıbrıslı Türkleri yok etmeye devam edeceklerdi. Ama biz böyle bir şeye asla izin veremezdik."

Görüşme sırasında Ball, Makarios'u uzlaşmakta direnmesi durumunda Türkiye'nin müdahalesinin kaçınılmaz olacağı konusunda da uyarmıştır. Bunun

³⁸⁹ **Hürriyet**, 12 Şubat 1964, sayı: 5671, s. 7

³⁹⁰ **Ulus**, 12 Şubat 1964, sayı: 14522, s. 7

³⁹¹ Artuç, **a.g.e.** s. 69

gerçekleştiği gün, “ne ABD, ne de bir başka Batılı devlet, Türkleri durdurmak için parmaklarını dahi kaldırmayacaklardı”³⁹² Ancak Ball’un bu uyarıları sonuç vermemiş ve Rumlar, ABD temsilcisi Ada’da bulunduğu sırada Türkler’e karşı yeni bir saldırı düzenleme cüretini göstermişlerdir. Limasol’da Türk mevzilerine karşı yapılan bu saldırıda 20 kişi yaşamını yitirirken, bir kale ve bir karakol da Rumlar’ın eline geçmiştir.³⁹³ Rumlar’ın saldırılarını kayda alan yabancı basın mensuplarının kameralarına ve filmlerine de el konulmuştur. George Ball, Kıbrıs’taki son durum ile ilgili Başkan Johnson’a ve Dışişleri Bakanı Rusk’a çektiği telgrafta Ada’da düzenin bir gecede yok olduğunu ve Rumlar’ın Türk mahallelerine ağır patlayıcılarla saldırdığını ve zayıatın çok büyük olduğunu bildirmiştir.³⁹⁴

Kıbrıs’ta tam barış süreci tartışılırken meydana gelen bu olaylar, Türkiye’de büyük bir tepki ile karşılanmış, Türkiye ve Yunanistan’da askeri manevraların yanı sıra stratejik noktalara askeri yığınaklar yapılmaya başlanmıştır.³⁹⁵ Kıbrıs’ta son olaylarla tırmanan gerilimin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nda Kıbrıs politikasının değiştirilmemesi kararına varılmıştır. Dışişleri Bakanı Erkin’in toplantı sonrasındaki açıklaması Kıbrıs Türk Cemaati ile hükümet arasında – belki de katliamlarının önünün bir türlü alınamamasından kaynaklanan – bir anlaşmazlığı da açığa çıkarmıştır. Rauf Denктаş’ın Rum katliamları karşısında Türkiye’nin müdahale etmekte geç kaldığı yönündeki eleştirisine Erkin, “Türkiye’nin politikasını takip etmek bize aittir” yanıtı vermiştir.³⁹⁶ Öte yandan Limasol saldırılarından sonra Dr. Fazıl Küçük, gönderdiği telgrafla bir kez daha Ankara’dan yardım istemiştir. 13 Şubat tarihli telgrafta Küçük, saldırılarda ölenlerin sayısının 50’yi geçerken İngilizler’in olaylara seyirci kaldığı, Ada’da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri McCleary’e göre tek çıkar yolun, üç garantör devletin bilfiil müdahaleye geçmesi olduğu vurgulanmıştır.

Küçük, anavatanın acilen müdahaleye geçmemesi durumunda Türkler’in akıbetinin çok kötü olacağını da ifade etmiştir.³⁹⁷ Olaylar üzerine toplanan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) da Türkiye’nin izleyeceği siyasetin ne olacağını tartışmıştır. Başbakan İnönü, toplantıdan ayrılırken yaptığı açıklamada, Ada’da hadiselerin üzüntü verici olduğunu ve güvenliği sağlanmasının en öncelikli mesele

³⁹² Uslu, **a.g.e.** s.67

³⁹³ **Tercüman**, 13 Şubat 1964, sayı: 836, s. 1

³⁹⁴ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 116

³⁹⁵ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 56

³⁹⁶ **Tercüman**, 13 Şubat 1964, sayı: 836, s. 7

³⁹⁷ Denктаş, **a.g.e.** s.104

olduğunu belirtmiştir. Özellikle Limasol olayları karşısında izlenecek tutum ile ilgili sorulara karşılık da Başbakan, “Olayları yakından izliyoruz. Müsterih olunuz” yanıtını vermiştir.³⁹⁸ Limasol saldırılarından sonra Dışişleri Bakanı Rusk’tan hemen Türkiye’ye dönme talimatı alan George Ball’ın yeni görevi Türk askerini yerinde tutmak olacaktı. Aynı zamanda Türklerle görüşürken, Amerika’nın sorunu çözmeye gayretlerinden vazgeçmediğini anlatacaktı. Ankara’daki temaslarda Amerika’nın Güvenlik Konseyi’nden çıkacak ve Türkiye’nin müdahale hakkını önemsemeyen bir kararı veto edeceğini söylemiştir.³⁹⁹ Ayrıca Türkiye’den BM Güvenlik Konseyi sorunu tartışana dek müdahale etmemesini de istemişti. Başbakan İnönü, Ball’un anılarında yazdığına göre “isteksiz bir şekilde” söylenenleri kabul etmiş ancak şiddet olayları tırmanışa geçerse Türkiye’nin “eli kolu bağlı olarak beklemeyeceğini” de vurgulamıştır.⁴⁰⁰

George Ball, temasların ardından Ankara’dan ayrılırken şundan emindi; Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri bir müdahalesi çok yakın bir tarihte gerçekleşebilir. 16 Şubat günü Londra’dan Başkan Johnson’a çektiği telgrafta “sadece birkaç gün içinde bir şey olmayacağına inanabileceklerini ancak yeni bir Rum saldırısında bu sürenin daha da kısalabileceğini” vurgulamıştır. Ball, telgrafında Türkler’in bu defa blöf yapmadıklarını da ifade etmiştir. Yunanlılar’ı ve Türkler’i çatışmaktan yalnızca bir dış gücün alıkoymaya çalışacağına de değinen Ball, Makarios’un tek isteğinin “Türkler’i öldürmede rahat bırakılmaları” olduğunu öne sürmüştür.⁴⁰¹ Ball, telgrafında krizin çıkmaza girdiğini belirtmiş ve bundan sonraki aşamada ne yapılabileceğine dair Johnson’a bazı öneriler sunmuştur. Bunlar arasında en önemlisi üç garantör devletin Garanti Antlaşması’nın 4. maddesinde belirtilen müdahale hakkını kullanmaları gerekliliğidir. Bu öneriyi kabul eden Johnson, İngiltere Hükümeti’nden üçlü bir müdahale için planlar hazırlanması için bir zirve konferansı toplanmasını istemiştir.⁴⁰² Ancak İngilizler bu çağrıya olumlu yanıt vermemişlerdir. Bu durumda Amerika’nın önündeki tek seçenek krizin BM çatısı altında ele alınmasını sağlamak olacaktı.

³⁹⁸ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 509

³⁹⁹ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 116

⁴⁰⁰ Uslu, **a. g. e.** s. 68

⁴⁰¹ Uslu, **a.g.e.** s. 69

⁴⁰² Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 117

4. TBMM’de Kıbrıs Sorunu Üzerine Yapılan Tartışmalar

Kıbrıs’ta akan Türk kanının durdurulması yolunda çabalar devam ederken, Rumlar’ın Limasol kentindeki saldırılarının çok sayıda can kaybı ile sonuçlanması Türkiye’de büyük tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkinin bir sonucu olarak 18 Şubat 1964 günü TBMM’de Kıbrıs konusunda bir genel görüşme açılması istenmiştir. Genel görüşme talebinde bulunan AP İzmir milletvekili Şinasi Osmalı, bu talebin nedeni açıklarken, İngilizler’in son dönemdeki kararsız ve gevşek tutum nedeni ile birçok Türk’ün canından olduğunu ve ufukta yeni katliamların görüldüğünü söylemiştir. Osmalı’nın bir başka gerekçesi de Makarios’un “ölüm çeteleri” ile yapılacak müzakerelerin yararsız olduğu inancıdır. Osmalı konuşmasında tüm partilerin bu konuda hükümeti desteklemesine rağmen, aciz, etkisiz, kararsız tutumun millete büyük bir hayalkırıklığı yaşattığını da öne sürmüştür. Kıbrıs’tan gelen acı haberlerin ardından defalarca hükümeti alınması gereken önlemler hakkında uyardıklarını belirten Osmalı, son olarak yaşanan Limasol faciasının İngilizler’in ihmali sonucu meydana geldiğini öne sürmüş ve hükümetin Ada’ya silahların sokulmasına seyirci kaldığını da ifade etmiştir. İnönü Hükümeti’nin SSCB’nin düşmanca tavırlarına karşı da bir yaptırım uygulamayı başaramadığını öne süren Osmalı, hükümetin bütün olup bitenlerle ilgili TBMM’ye izahat vermesini talep etmiştir.⁴⁰³

AP’nin genel görüşme talebi üzerine toplanan Meclis’te hükümet adına Başbakan İsmet İnönü, eleştirileri yanıtlamıştır. Türkiye’nin sorunun ortaya çıktığı ilk andan bu yana sürekli olarak diğer garantör devletler ile temas halinde bulunduğunu belirten İnönü, 21 Aralık saldırılarından sonra da teminatçı devletler nezdinde gereğinin yapılması için girişimde bulduklarını açıklamıştır. Bu teşebbüslerden beklenen neticenin çıkmaması üzerine 25 Aralık günü tek taraflı müdahalede bulduklarını ifade eden Başbakan, İngiltere’de bir konferans düzenlenmesini sağladıklarını ve burada Kıbrıs’ta bütün cemaatlerin birlikte yaşaması için bir çözüm şekli bulunamadığını da sözlerine eklemiştir. Ocak sonunda Anglo-Amerikan planının gündeme geldiğini anlatan İnönü, Makarios’un BM nezdindeki çözüm talebinin yine uzlaşmazlık ile neticelendiğini hatırlatmıştır. Kıbrıs Türkü’nün tekrar başlayan şiddet olayları karşısında kahramanca savunma yaptığını belirten Başbakan İnönü, kriz sırasında siyasi parti liderleri ile yaptığı görüşmeleri anlatırken, kamuoyunun bilmediği bir gerçeğe de şu sözlerle değinmiştir:

⁴⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 27, B: 55, O: 1, 18.02.1964, s. 8

“Liderler ile görüştüğümüz zaman aramızda meselenin idare tarzından, gösterdiği hal şeklinden çok şikayetler olmakla beraber kamuoyunun önünde parti başkanları genelde bizi desteklediklerini açıkladılar. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim”⁴⁰⁴ Krizle ilgili olarak şikayetlerin normal olduğunu ancak herkesin canla başla çalışarak elinden geleni yaptığını da ifade eden İnönü, Güvenlik Konseyi’ne intikal eden mesele hakkında şu aşamada genel görüşme yapmanın bir yarar getirmeyeceğini söylemiş ve genel görüşme talebinin reddini istemiştir. Nitekim, Başbakan’ın konuşması sonrasında genel görüşme talebinin gündeme alınması ile ilgili yapılan oylamada bu talep reddedilmiştir.

Kıbrıs 23 Şubat günü TBMM’de Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken tekrar gündeme gelmiş, siyasi partiler bu konudaki görüşlerini açıklamışlar ve hükümetin siyasetini eleştirmişlerdir. İlk olarak YTP adına görüşlerini belirten Fahrettin Kerim Gökay, hükümetin krizin ilk patlak verdiği 21 Aralık tarihinden beri soğukkanlı tutumunu koruyarak diğer devletler tarafından takdirle karşılandığını belirtmiştir. Gökay, konuşmasında hükümeti suçlayıcı ifadelerden kaçınarak ağır sorumluluk altında bulunan Dışişleri camiasını zorlu görevinde başarılar dilemiştir.

Millet Partisi adına konuşan Zekai Dorman, Kıbrıs’ta meydana gelen olayların halen devam etmesi üzerine hükümetin bazı açıklamalar yapmasının zorunlu olduğuna değinmiş ve bazı sorular yöneltmiştir. Dorman’ın yanıtlanmasını istediği en önemli soru “Türkiye’nin Kıbrıs’a karşı milli politikasının ne olduğu ve ne zaman çizildiği” şeklindedir.⁴⁰⁵ Dorman, bu siyaset belirlenirken, diğer partilerin ve Genelkurmay’ın görüşlerinin alınmadığını da öne sürmüştür. Türkiye’nin yasal hakkı olmasına rağmen Ada’daki olaylara müdahale edemediğini de belirten Dorman, bunun neticesinin vahim olduğunu da ifade etmiştir. Dorman, Türkiye’nin Kıbrıs’taki Türkler’in barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlamaya mecbur olduğunu ve tarih önündeki sorumluluğun büyük olduğunu da vurgulamıştır.

Adalet Partisi’nin görüşlerini dile getiren Faruk Sükan, özellikle hükümetin Londra Konferansı sırasındaki tutumunu eleştirmiştir. Hükümetin konferansa mevcut birlikleri ve taahhütleri arttırma amacı ile gittiğini ama bu görüşü yeterince savunmadığını belirten Sükan, tenkitlerine hükümetin çelişkilerini ortaya koyarak devam etmiştir. 31 Ocak’ta İngiliz-Amerikan Planı’nı hemen kabul eden hükümetin, bir gece önce konferansın başarısızlıkla sona erdiğini açıklamasına karşın Kıbrıs’a

⁴⁰⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 55, O: 1, 18.02.1964, s. 12

⁴⁰⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 60, O: 2, 23.02.1964, s. 549

uluslararası güç gönderileceğinin anlaşılmasından sonra bunu bir “başarı” olarak nitelendirmesini doğru bulmadıklarını anlatmıştır. Faruk Sükan, Başbakan İnönü’nün de bu “başarıyı” teyit ederek Kıbrıs’a en kısa zamanda barış gücünün çıkacağını açıklayarak kamuoyunu yanılttığını ifade etmiştir. Çünkü, barış gücünün Kıbrıs’a intikali ancak Makarios’un onayından sonra gerçekleşecektir. Sükan, henüz gerçekleşmemiş bir işi olmuş gibi gösteren hükümetin, Kıbrıs davasındaki politikasının kararsız, tavizkar ve başka ülkelerin inisiyatifine bağlı olduğunu da öne sürmüştür.⁴⁰⁶ Sükan, sözlerinin sonunda AP Grubu olarak bundan sonra yapılması gerekenin 1959 Antlaşmaları’nın bütün gereklerinin yerine getirilmesini sağlamak olduğunu görüşünde olduklarını da beyan etmiştir. Çünkü davada sergilenecek yeni tereddütler, tamiri mümkün olmayacak yeni ihtilafların da ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

TBMM’de yapılan görüşmelerde CHP Grubu adına Cihat Baban söz almış ve Kıbrıs’taki gelişmeleri özetledikten sonra Türkiye’nin uluslararası bir anlaşmazlıkta savaşı bir yöntem olarak kullanamayacağını ifade etmiştir. Baban, konuşmasında Türkiye’nin 40 yılı aşkın bir süredir savaşmadığı halde halen Sarıkamış’ın, Çanakkale’nin, Galiçya’nın milli bünyede açtığı zararların sıkıntısı içinde olduğunu ancak buna rağmen de herhangi bir hukuksuzluğa göz yumamayacağını anlatmıştır. Ona göre Türkiye, kalkınmasına sekte vurmamak isteyenlerin oyununa düşmeyecek ve Kıbrıs davasında hukuk yollarını sonuna dek zorlayacaktır. Baban, buna karşın Türkiye’nin bir gün silahlı çatışmaya sürüklenmesi halinde hiçbir devletin aksini öne süremeyeceği bir haklılık içinde vazifesini yerine getireceğini de ifade etmiştir. Kısa bir zaman önce Yunanistan’da yapılan seçimleri Papandreu’nun kazandığını⁴⁰⁷ ve bu siyasetçinin Türkler’e yabancı olmadığını ifade eden Cihat Baban, onun da gayretleri ile Türk-Yunan dostluğu sağlanacağına yürekten inandıklarını da sözlerine eklemiştir.⁴⁰⁸ Baban, konuşmasının son bölümünde dış politikada başarının yolunun bütün partiler arasında birlik beraberliğin sağlanmasından geçtiğini ve Türk Milleti’nin tarihin pek çok devresinde dış siyasette karşılaştığı zorlukları birlik ve beraberlik içinde atlattığını, Kıbrıs bunalımında da aynı usulün izlenmesi ile sonuca ulaşılacağını söylemiştir.

⁴⁰⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 60, O: 2, 23.02.1964, s. 557

⁴⁰⁷ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.** s. 62. Yunanistan’da şubat ayında yapılan seçimleri 300 sandalyeden 173’ünü elde eden Papandreu kazanmıştır.

⁴⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 60, O: 2, 23.02.1964, s. 565

Kıbrıs'taki son gelişmeler üzerine TBMM'de yapılan eleştirileri Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin yanıtlamıştır. Erkin, Ada'da Türkler'e karşı girişilen saldırıların başlamasından bu yana Türkiye'nin milletlerarası hukuka ve antlaşmalara bağlı kaldığını belirtmiştir. Özellikle Londra Konferansı öncesinde Kıbrıs'ta güvenliğin sağlanmasının başlıca konu olduğuna değinen Erkin, ikinci olarak Ada'daki Türk yurttaşlarının haklarını güvence altına alacak ek teminatlar elde etmeye çabaladıklarını açıklamıştır. Kıbrıs bunalımı ile ilgili kendilerine yöneltilen eleştirilere de yanıt veren Erkin, Dışişleri Teşkilatı'nın gereken vasıflara haiz olmadığı iddialarına karşılık, Hariciye'nin her gün 24 saat mesai harcayan, ehliyetli ve uzman personeli ile ülkenin gurur duyacağı bir meydan savaşı verdiğini ve bu savaşı kazandığını söylemiştir.⁴⁰⁹ Askeri müdahale seçeneğinin neden kullanılmadığı tartışmaları ilgili olarak Erkin, hükümetin görevinin imkan dahilinde sorunları çatışmalara yol açmadan çözmek olduğunu ve kendilerinin de bu usulü takip etmekte olduklarını sözlerine eklemiştir. Erkin'e konuşması sonrasında yöneltilen bir soruda Londra Konferansı'ndan dönüşünde konferansın amacına ulaştığı yönündeki demeci ve NATO gücünün Ada'ya çıkacağına bildirilmesine rağmen bunun gerçekleşmemesi hakkındaki fikri de sorulmuştur. Erkin, İngiltere'den ayrılırken yetkililerin planın tatbikini Makarios'a sunacaklarını bildirdiklerini ve kendilerini de buna güvenerek Türkiye'ye geldiklerini açıklayarak sözlerini noktalamıştır.⁴¹⁰

5. Yerli ve Yabancı Basında Kıbrıs Sorunu ile İlgili Tartışmalar

Kıbrıs bunalımında Londra Konferansı ve sonrasında yaşanan gelişmeler basında geniş şekilde yer almıştır. O günlerde Başbakan İnönü, sık sık yabancı gazeteciler tarafında ziyaret edilir ve Ada'da barışın sağlanması konusunda Türk Hükümeti'nin tezi ile ilgili görüşleri sorulurdu. Amerika'nın Kıbrıs'ta devreye girmesinden sonra bu ülkenin gazeteleri Kıbrıs'taki gelişmelere daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Şubat ayının ortasında Boston'da yayınlanan The Christian Science Monitor Gazetesi, İnönü ile bir mülakat yapmıştır. Görüşmenin başında ilginç bir şekilde İnönü, mülakatı yapan Mr. Rigos'a Kıbrıs ile ilgili görüşünü sormuş ve ondan sorunun sadece ilgili devletler arasında çözülebileceği yanıtını almıştır. Gazeteciyi haklı bulduğunu ifade eden Başbakan, Kıbrıs konusunun

⁴⁰⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 60, O: 2, 23.02.1964, s. 582

⁴¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 27, B: 60, O: 2, 23.02.1964, s. 589

Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluk ve ittifakın bozulmadan çözümünün zorunlu olduğuna işaret etmiştir.

Lozan'da iki devletin vardığı uzlaşmanın sonraki senelerde daha da pekiştiğini belirten İnönü, Kıbrıs'ta cemaatlerin çatışmasından sonra işlerin çok karmaşık hale geldiğini anlatmıştır. Bu çatışmanın milletler arasında büyük uçurumlara neden olacağını da anlatan İnönü, Yunanistan'da da kendisi gibi düşünen devlet adamlarının bulunduğundan emin olduğunu belirtmiş ancak fırsat bulup bir araya gelip konuşamadıklarından yakınmıştır. İnönü, Ada'da güvenliğin sağlanması için alınan önlemlerin işe yaramaması halinde vahim ihtimallere sürüklenmenin mümkün olduğunu da ifade ederek, bugün için Kıbrıs konusunda bulunabilecek en makul çözümün federal bir idareden geçtiğini de sözlerine eklemiştir.⁴¹¹ Başbakan İnönü'nün Kıbrıs konusundaki diğer Amerikalı konukları Times Gazetesi'nin muhabirleri olmuştur. İnönü, görüşmede ABD'nin Kıbrıs konusuna dahil oluşunun çözüme yönelik iyimserliği arttırdığını belirtmiş ve bu konuda söyleyeceği sözlerinin ve görüşlerinin bağlayıcı olacağına dikkat çekmiştir. Mülakat sırasında Başbakan'a Kıbrıs'taki olaylar nedeniyle kendilerine karşı halkın tepkisinin ne olduğu da sorulmuş buna karşılık İnönü, her gün gelen saldırı haberleri karşısında söyleyecek söz bulamadıklarını, orada üçlü emniyet gücü olmasına karşın saldırıların engellenemediğinden yakınmıştır.⁴¹²

Mülakat sırasında Başbakan'a yöneltilen enteresan sorular arasında Türkler ve Yunanlılar'ın geçmişte bir çok kez savaştığı ve ufukta yeni bir savaş olasılığının olup olmadığı konusundadır. İnönü, savaşın sadece zorunlulukta yapıldığını ve savaşların aslında harp istemeyenler olduğunu söylemiştir. Kıbrıs'ta iyi niyet olursa sorunun bir günde çözüleceğini ifade eden İnönü, Türk halkının protesto gösterileri yapma ihtimalinin sorulması üzerine de "Her tarafta güç halde tutuyoruz. Sıkıyönetim hiçbir toplantıya izin vermiyor. Yunanistan'daki bu hadiseler hükümetin de biraz teşvik eder, körükler bir durum almasındadır" ifadelerini kullanmıştır.⁴¹³

Kıbrıs'ta Londra Konferansı sonrasında tırmanan şiddet olayları Türkler'in can kaybına yol açınca gazetelerdeki tepkiler de çoğalmıştır. Tercüman'da Ahmet Kabaklı'nın köşesinde silahsız Türkler'in katledilmesine karşın İngilizler'in,

⁴¹¹ **Ulus Gazetesi**, 15 Şubat 1964, sayı: 14525, s.1-7

⁴¹² **Ulus Gazetesi**, 18 Şubat 1964, sayı: 14528, s. 7

⁴¹³ **Ulus Gazetesi**, 18 Şubat 1964, sayı: 14528, s. 7

Amerikalılar'ın, Fransızlar'ın, Ruslar'ın seyirci kaldığı vurgulanmış, buna karşılık hükümetin “sahte zafer” lafları ile milleti uyuttuğu öne sürülmüştür.⁴¹⁴

Adalet Partisi de Kıbrıs'taki gelişmelerin hız kazandığı günlerde “taksim”den yana olduğunu açıklamıştır. Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu, Ada'nın ikiye bölünmesinden başka çare olmadığını savunarak, “Kıbrıs'ta Rumlar çoğunlukta diye Ada onlara verilemez. Neden aynı şekil Trakya'da uygulanmıyor? Kıbrıs Türkleri'nin kaderini tayin etmek en tabii hakkıdır. Adayı ikiye bölmek en doğru yoldur. Adalet Partisi olarak bunu öneriyoruz” ifadesini kullanmıştır.⁴¹⁵

Gazetelerdeki eleştirilerde kimi zaman eski defterlerin de açıldığı ve cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana bazı dış politika hamleleri de eleştirilmiştir. On İki Ada konusunda yapılan büyük hataları, II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da İslam'ın lideri olma şansının da kaçırıldığı vurgulanmıştır. Hatta bu basiretsiz dış siyaset asırlık Türk dostlarını dahi gücendirmiştir. Bu yoruma göre Kıbrıs davası Türkiye'nin önündeki son sınav olacaktır ve bu sınav serinkanlı ve yumuşak bir politika ile verilemeyecektir. Ada'da Türkler öldürülürken serinkanlılıktan söz eden Hükümet Sözcüsü Ali İhsan Göğüş'ü de isim vermeden eleştiren yazıda bu tavrın Türk halkına hakaret niteliği taşıdığına özellikle dikkat çekilmiştir. 25 Aralık'ta jetleri Kıbrıs'a yollayan iktidarın daha vahim olaylar cereyan ederken neden sessiz kaldığını da bir anlam verilemediği belirtilmiştir. Yazının son bölümünde Kıbrıs Bunalımı'nın “Şark usulü” uyuşuk politikalarla değil, hayatta kalan Türkler'i kurtarma kararlılığı sergileyerek çözülebileceği ifade edilmiştir.⁴¹⁶

Limasol'de meydana gelen Rum saldırıları sonucunda çok sayıda Türk'ün ölümü basında yer alan eleştirilerin de dozunu arttırmıştır. Tercüman'da olaylar ile ilgili yer alan bir yorumda bütün insanlığın gözü önünde yaşanan cinayetlerin ardı arkası kesilmezken, dünya kamuoyunun hadiseleri izlemekle yetindiği, ABD başta olmak üzere büyük devletlerin Türk tezini benimsedikleri halde bir şey yapmadıkları ifade edilmiştir. Cinayetler sürerken, barış gücünün Ada'ya gelişinin devamlı olarak geciktirildiği de belirtilmiş ve yetkililere şu soru sorulmuştur: “Milletlerarası politika davranışlarının bu alçakça oyalama ve geciktirme taktiklerine daha ne kadar seyirci kalacağız? Kıbrıs son Türk'e mezar oluncaya kadar mı?”⁴¹⁷ Yorumda büyük

⁴¹⁴ **Tercüman Gazetesi**, 9 Şubat 1964, sayı: 832, s. 2

⁴¹⁵ **Tercüman Gazetesi**, 10 Şubat 1964, sayı: 833, s. 7

⁴¹⁶ **Tercüman Gazetesi**, Kanlı Ada ve Uyuşuk Politika, 11 Şubat 1964, sayı: 834, s. 1-7

⁴¹⁷ **Tercüman Gazetesi**, Kıbrıs'ın Son Türk'e Mezar Olması mı Bekleniyor?, 14 Şubat 1964, sayı: 837, s. 1-7

devletlere de çağrı yapılarak olaylara bir an önce müdahale edilmesi istenmiş ve Türk Milleti'nin sabır taşının çatlamak üzere olduğu da vurgulanmıştır.

Basında sert eleştirilerin yanı sıra hükümetin Kıbrıs siyasetine destek veren yorumlar da çıkmıştır. Ecvet Güresin, bazı kesimlerin Ada'daki olayları iç siyaset için malzeme haline getirdiğini belirterek, Türkiye'nin artık Kıbrıs meselesini tek başına çözemeyeceğini ancak BM Güvenlik Konseyi'ne intikal eden sorunun çözümüne inisiyatif kullanabileceğini ifade etmiştir. Güresin, Türk Dış Politikası'nın artık Osmanlı'nın çöküş döneminde uygulanan "Düvel-i Muazzama'ya dayanma siyasetinden farklı olduğunu da belirterek, Batı ittifakı içinde hareket etmenin bir zaruret olduğuna da değinmiştir.⁴¹⁸ Kayhan Sağlamer, buhranla ilgili ele aldığı yazıda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde son durumu irdelemiştir. Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk ve Venizelos'un kurduğu dostluk köprüsünün Makarios tarafından yıkıldığını ifade eden yazar, bu gafletin iki komşu ülkeyi arzu edilmeyen ihtimallere doğru sürüklediğini öne sürmüştür. Sağlamer, Başbakan İnönü ile Yunanistan'ın yeni başbakanı Papandreu arasındaki bir görüşmenin iki ülke arasına giren kara bulutları dağıtabileceğini de ifade etmiştir. Yazar bu temasın gerçekleşmesi durumunda sadece iki ülkede değil aynı zamanda Batı bloğunda da rahat nefes alınacağına değinmiş ancak bu konudaki girişimin Papandreu'nun hislerinden sıyrılarak bu görüşmeye istekli olmasına bağlı olduğunu da söylemiştir.⁴¹⁹

Dış basında Kıbrıs ile ilgili gelişmelere sayfalarında yer vermiş, Londra Konferansı'ndan sonra barış çabaları sürerken Türkler'e karşı girişilen saldırılar konu edilmiştir. The Times Gazetesi, 13 Şubat günü sabaha karşı Rumlar'ın Türklere karşı önceden planlanmış bir saldırıya geçtiğini buna karşılık İngilizler'in zayıf riskine karşı hiçbir girişimde bulunmadıklarını yazmıştır.⁴²⁰ Amerikan New York Times'ın yorumuna göre Kıbrıs'ta artık iki cemaatin beraber yaşamasına olanak kalmamıştır. Ada'da iki taraf da anlaşmaya yanaşmamakta ve sadece "Gayemiz uğruna ölmeye hazırız" sesleri duyulmaktadır. Gazetelere geçen haberlere göre Limasol olaylarını çekmek isteyen muhabirler engellenmiş, Newsweek'e ait otomobile de saldırılmış ve muhabirler tartaklanmıştır.⁴²¹

⁴¹⁸ **Cumhuriyet Gazetesi**, 21 Şubat 1964, sayı: 14208, s. 1

⁴¹⁹ **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 Şubat 1964, sayı: 14212, s. 5

⁴²⁰ Camgöz, a.g.e. s.31

⁴²¹ **Hürriyet Gazetesi**, 14 Şubat 1964, sayı: 5673, s. 5

6. BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs Kararı ve Sonuçları

15 Şubat'ta NATO Barış Gücü konusundaki planların Makarios tarafından geri çevrileceğini anlayan İngiltere, meseleyi Birleşmiş Milletler'e taşımıştır.⁴²² Sorunun BM gündemine alındığı dönemde Türkiye'de de hareketli günler yaşanmaktaydı. Limasol'da meydana gelen saldırılardan sonra Kıbrıs'a müdahale edileceğine ilişkin beklentiler yine artmıştı. Özellikle şubat ortasında 39. Pentomik Tümen Birlikleri'nin İskenderun'dan denize açıldıkları haberi Ada'ya çıkartma yapılacağı söylentilerini de beraberinde getirmiştir.⁴²³ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Sunay'ın müdahale haberlerinin gerçeği yansıtmadığını, bunun bir eğitim faaliyetinden ibaret olduğunu açıklamasına rağmen İnönü'nün yakınlarından Nihat Erim günlüğüne 15 Şubat tarihinde notlarında şunları yazmaktaydı:

“İstanbul'dayım. Bugün gazeteler İskenderun'dan donanmanın asker yüklü olarak hareket ettiğini yazıyor. Çıkarma mı acaba”

Erim'in ertesi gün tuttuğu notlar ise daha enteresandır:

“Donanma çıkarma yapmadan geri dönmüş. Herhalde İnönü, Amerikan Hükümeti'nin resmen muvafakatini almadan çıkarma yapmayacak. Bu işi 20-21 Aralık'ta ilk Rum hareketi başlar başlamaz yapabilirdi. Yapmadı”⁴²⁴

Başbakan İnönü'yü Kıbrıs'a zamanında müdahale edememekle ve ABD'den izin almadan harekete geçememekle itham eden Erim, oysa 2 Ocak 1964 günü Meclis'te yapılan hükümet programı üzerine görüşmelerde diğer vekillerin eleştirdiği hükümetin ve Başbakan'ın en önemli savunucusu olmuştu. O zamanki konuşmasında kritik dönemde tenkitlerin ikinci plana atılması gerektiğini savunan Erim, Türk-Yunan Savaşı ihtimalinden de söz ederek, Türkiye'yi Kıbrıs badiresinden tarihi kişiliği ve tecrübesiyle çıkartacak tek kişinin Başbakan İnönü olduğunu da ifade etmişti. Ancak belki de aradan geçen yaklaşık iki aylık zaman zarfında Erim, olayların aldığı istikametini görmüş ve o tarihte övdüğü İnönü'yü – kendi notlarında da olsa - bu defa eleştirmişti.

⁴²² Oberling, a.g.e. s. 87

⁴²³ **Hürriyet Gazetesi**, 15 Şubat 1964, sayı: 5674, s. 1

⁴²⁴ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 243

BM’de Kıbrıs görüşmeleri sürerken Türkiye’de yaşanan bir başka sıcak gelişme de 22 Şubat günü Başbakan İnönü’ye karşı yapılan suikast girişimi olmuştur. Başbakanlıktan çıkan İnönü’ye makam arabasının arka koltuğuna oturduğu sırada Mesut Suna isminde bir kişi 3 el ateş etmişti. Dört metreden atılan kurşunlar Başbakan’a rastlamamıştı. Suna’nın bir örgütle bağlantısı bulunamamış, sadece duyduklarının tesiri ile İnönü’yü öldürüp ülkeyi kurtarmak istediği anlaşılmıştı.⁴²⁵ Suikast teşebbüsünü soğukkanlılıkla karşılayan İsmet Paşa o gün hiçbir şey olmamış gibi Meclis’e gitmiş, muhalefet dahil bütün vekiller tarafından alkışlarla karşılanmıştır.

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken BM Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs konusundaki görüşmeler 18 Şubat’ta başlamıştır. Konseyde konuşan ABD’nin BM nezdindeki büyükelçisi Stevenson, halen geçerli olan 1959 Antlaşmaları’nın Kıbrıs Cumhuriyeti’ni oluşturan düzenlemelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu söylemiştir. Bu antlaşmaların BM Güvenlik Konseyi tarafından değiştirilemeyeceğini anlatan büyükelçi, Konsey’in en önemli görevinin Kıbrıs’ta barışı ve düzeni korumak olduğunu ifade etmiştir. Konseydeki tartışmalar sırasında beklendiği gibi Sovyet delegasyonu tamamen Batı karşıtı bir tavır sergilemiştir. SSCB’nin BM nezdindeki daimi temsilcisi Fedorenko tarafından savunulan görüşe göre Batılı güçler, Kıbrıs üzerindeki taleplerini Güvenlik Konseyi’ne zorla kabul ettirme çabasındaydı. Aslında Kıbrıs’taki çatışmalar iki toplum arasında dış tahriklerin tesiri ile çıkan anlaşmazlığın bazı güçler tarafından Kıbrıs’ın içişlerine karışmak için bir bahane olarak kullanılmasından kaynaklanmaktaydı. SSCB’ye göre BM, Ada’da emniyeti sağlamak için dışarıdan müdahalelerin önüne geçmek zorundaydı.⁴²⁶ Türk delegasyonundan Washington Büyükelçisi Turgut Menemencioğlu, Güvenlik Konseyi’nde daha etkili savunma yapabilmek için Nihat Erim’in de katılımını istemiş ve Başbakan İnönü’nün de talimatı ile Erim, New York’a giderek görüşmelere iştirak etmiştir.⁴²⁷

Konferansın başında BM Genel Sekreteri U-Thant, Ada’ya gidecek barış gücünün İngiliz Milletler Camiası ve tarafsız ülkelerin askerlerinden oluşmasını teklif etmiştir. Ancak bu öneri benimsendiği takdirde ABD ve öteki NATO ülkeleri bu gücün dışında kalacaklardır. U-Thant’ın bu teklifi Ankara’da sorunu daha da

⁴²⁵ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü**, s. 422

⁴²⁶ Uslu, **a.g.e.** s. 79

⁴²⁷ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 245

karmaşık hale getireceği düşüncesi ile benimsenmemiştir.⁴²⁸ Bu gelişmeden sonra ABD ve İngiltere'nin hazırladıkları karar tasarısı gündeme gelmiştir. Bu tasarı Kıbrıs'ın bağımsızlığında temel alınacak metinleri Londra ve Zürih Antlaşmaları olarak tanımlıyordu. Ayrıca garantör devletlerin Ada'ya ayrı ayrı müdahale hakları da yine tasarıda bulunmaktaydı. Ancak bu tasarı Yunanlı ve Rum delegeler arasında büyük telaşa yol açmıştır. Çünkü bu metnin kabul edilmesi aynı zamanda Makarios'un meşrutiyetini de sarsacak nitelikteydi. Gerek Yunanlılar ve gerekse Rumlar, bu tasarının engellenmesi için uğraşmış ve bunda da başarılı olmuşlardır.⁴²⁹

Müzakereler sırasında bir başka ilginç gelişme Rauf Denktaş'ın yapacağı konuşma sırasında olmuştur. Ruslar bu konuşmaya karşı çıkmış ancak engel olamamışlardır. 28 Şubat günü BM Güvenlik Konseyi'nde tarihi bir konuşma yapan Denktaş, 21 Aralık'tan bu yana Ada'da yaşanan gelişmeleri özetledikten sonra Makarios'un Ada'ya gönderilecek barış gücüne engel olarak katliamları istediği gibi yönlendirmek istediğini söylemiştir. Rum temsilcisi Kipriyanu'nun Rumlar'ın istediği karar çıkmadığı takdirde katliamların süreceğini söylediğini de ifade eden Denktaş, tek istediklerinin Garanti Antlaşmaları ile sağlanan hakların tam olarak işlerlik kazanması olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs'ta halen yüzlerce Türk'ün akıbetinin meçhul olduğunu da belirten Denktaş, kayıp ailelerinin hiç olmazsa yakınlarının mezarlarının nerede olduğunu bilmeye hakkı olduğunu da vurgulamıştır. Denktaş, garantilerin Anayasa'dan çıkartılması durumunda Ada'nın Yunanistan'a ilhakına engel teşkil edecek bir durumun kalmayacağını da vurgulamış, Konsey'den bu duruma izin vermemesini beklediklerini de sözlerine eklemiştir.⁴³⁰

New York'taki görüşmelere Türkiye'den gelerek katılan Nihat Erim'in notlarında Güvenlik Konseyi çalışmalarının perde arkasını yansıtan satırlar bulunmaktadır. 29 Şubat tarihli notta Erim, karar tasarısı metninin el altında dolaştığını ve bu metnin "uzlaştırıcı" olduğunu yazmıştır. Ancak Türk Heyeti buna rağmen daha fazla avantaj sağlamak umuduyla Amerikalı Başdelege Stevenson ile görüşmüş ve sorunun Türk iç siyasetindeki önemini anlatmıştır. Türkler'in bu hamlesine karşılık Rumlar da Garanti Antlaşması'nı yok etme veya kısmen geçersiz kılmaya çabalamışlar ancak bunu başaramamışlardır.⁴³¹ 2 Mart'ta BM'nin karar

⁴²⁸ **Hürriyet Gazetesi**, 19 Şubat 1964, sayı: 5676, s. 1

⁴²⁹ Uslu, **a.g.e.** s. 80

⁴³⁰ Denktaş, **a.g.e.** s. 140-152

⁴³¹ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 246

tasarısı Erim'e ulaşmıştır. Erim, tasarı ile ilgili görüşlerini Ankara'ya şu şekilde bildirir:

1- Bu teklif bu tür toplantılarda ifade edilen uzlaşma ifadelerinden birisidir. Taraflar her zaman olduğu gibi burada da kendi istedikleri metnin çıkmadığını söyleyeceklerdir.

2- Birinci maddede görüş tamamen Kıbrıslı Rumlar'ın istediklerinin tersi bir durumu ortaya koymaktadır. Yani Rumlar, emellerine ulaşamayacaklardır.

3- Rumlar'ın lehte kullanmayı tasarladıkları bölümlerden birisi BM Anayasası'nın 2. maddesinin 4. fıkrasına değinen sözlerdir. Ancak bu Garanti Antlaşmaları'nın tümüne bir işaret sayılamaz. Çünkü antlaşmaların BM Anayasası amaçlarına aykırı olduğu savına sadece Rusya ve Çekoslovakya iştirak etmiştir. Diğer dokuz ülke bu iddiayı tutmamıştır.

4- Ada'ya gidecek milletlerarası gücün Kıbrıs Hükümeti'nin onayı ile kurulması Rumlar tarafından başarı sayılabilir. Ancak önemli olan güç gönderme kararının Güvenlik Meclisi'nden alınmasıdır.

5- Kıbrıs Antlaşmaları ve Anayasası zedelenmiş sayılmaz. Önerinin 5. maddesinde kanun ve nizamın yeniden tesisi, normal koşullara dönüş, uluslararası gücün vazifeleri arasında sayılıyor. Oysa Rumlar, bu gücün görevinin yalnızca Kıbrıs'ı yabancı işgalinden korumak olmasını sağlamak istiyordu. Bu istekleri de gerçekleşmemiştir.

6- Bu öneri bize zarar verecek nitelikte değildir. Artık Kıbrıs meselesinin alacağı istikamet hükümetimizin tutumuna, politikasına, milletlerarası konjonktüre, dostlarımızın davranışına bağlıdır. Güvenlik Konseyi'nin iki haftadır bu mesele ile alakadar oluşu başta ABD olmak üzere diğer ülkelere davamızın anlatılması, sempati kazanılması gibi bir sonuç da vermiştir. Bu değeri hiç de azımsanmayacak bir başarıdır. Bu karar yolumuzu asla tıkamayacaktır.⁴³²

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant, Kıbrıs'ta tarafları tatmin edecek bir çözüm planı teklif etti. Tasarı, Konsey'in seçilmiş beş üyesi Bolivya, Fas, Brezilya, Fildişi Sahili ve Norveç tarafından hazırlanan, Türk tarafının olumlu yaklaştığı beşli tasarı şu maddelerden oluşuyordu:

⁴³² Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 250-251

- 1-Bütün devletlere Kıbrıs'taki durumu zorlaştırıp, karmaşaya neden olacak ve uluslararası barışı tehlikeye sokacak davranışlardan kaçınmalarını hatırlatmak
- 2- Kıbrıs Hükümeti'nden şiddet ve kan dökme olaylarına son vermesi için gereken önlemleri almasını istemek
- 3- Cemaatlere itidal ve temkinli hareket etmeleri için çağrı yapmak
- 4- Genel Sekretere karşı sorumlu ve Komutanın Genel Sekreter tarafından atanacağı bir barış gücünün kurulması
- 5- Barış Gücü'nün Ada'da sükuneti sağlayarak uluslararası barışı tehdit edecek hareketlere engel olması
- 6- Barış Gücü'nün 3 ay süre ile Kıbrıs'ta kalması ve masraflarının birliği oluşturacak ülkeler ve Kıbrıs Hükümeti tarafından karşılanması
- 7-Kıbrıs Meselesi'ne barışçı yollardan bir çözüm bulunmasını temin etmek için bir arabulucunun seçilmesi ve arabulucunun yapacağı girişimler hakkında Genel Sekretere raporlar sunması
- 8- Arabulucunun ödeneklerinin uygun biçimde BM tarafından sağlanması.⁴³³

Başbakan İsmet İnönü, Nihat Erim tarafından kendisine gönderilen taslağı inceledikten sonra 3 Mart'ta New York'a tasarının kabul edilmesi için talimat göndermiştir. Türkiye'den gelen talimatta dikkat çeken hususlar şunlardır; Güvenlik Konseyi üyelerinin çoğunluğunun uluslararası antlaşmaların herhangi bir biçimde değiştirilemeyeceği kabul edilmiştir. Talimatta bu surette Konsey'de Türk tezinin çoğunluk tarafından desteklendiği belirtilmiştir. Türk tezi bu karar tasarısında mahfuz tutulduğuna, ayrıca Ada'ya milletlerarası bir barış gücü gönderileceğine ve sorunu çözüme yardımcı olacak bir arabulucu atanacağına göre tasarının kabul edilmesi Türkiye için uygun olacaktır.⁴³⁴

BM Güvenlik Konseyi, bu planı oy çokluğu ile kabul etmiştir. 186 sayılı bu karar aslında tüm taraflarca desteklenmiştir. Makarios, memnundu çünkü o an için Türkiye'nin müdahalesinden kurtulmuştu. İnönü ise Ada'ya barış gücü gönderilmesinden yanaydı ve bu karar, Türk Hükümeti'ni de memnun edecekti. Üstelik bu karar, 1959 Antlaşmaları'ndaki müdahale hakkına da dokunmuyordu. Fakat bu karar aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs'ta artık anayasal düzen olmadığı yönündeki tezine de tezat oluşturuyordu. Çünkü Barış Gücü, anayasal düzeni tekrar

⁴³³ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, a.g.e. s. 62-63

⁴³⁴ Denктаş, a.g.e. s. 158

kurmakla görevli değildi. Tam tersine ancak Makarios isterse Ada'ya gönderilebilecekti. BM'nin Kıbrıs'a müdahalesini kabul eden Türkiye, bir bakıma Makarios rejimini tanımış oluyor ve 1959 Antlaşmaları'nın garantör devleti olarak üstlenebileceği rolden vazgeçiyordu.⁴³⁵ Bu konu ile ilgili bir başka görüşe göre de Kıbrıslı Rumlar, BM Güvenlik Konseyi'nde büyük bir mücadele vererek kendi isteklerini kabul ettirmişlerdir. Böylece Kıbrıs Türkleri'nin günümüze kadar süren yönetimin dışında tutulması ve Ada'daki Rumlar'ın Kıbrıs'ın tek temsilcisi olarak tanınması sürecini başlatmışlardır. Rumlar'ın bu çabalarına karşılık Türk tarafı, Güvenlik Konseyi üyeleri üzerinde etkide bulunmaya çalışmadan Rumlar'ın konumunu güçlendiren bu karara seyirci kalmışlardır. Bu, Kıbrıs Sorunu'nda dönüm noktası oluşturacak kadar “vahim bir hata” olmuştur.⁴³⁶

BM'deki çalışmalara bizzat iştirak eden Nihat Erim ise Güvenlik Konseyi'den çıkan kararın Türkiye'nin lehine olduğunu ifade etmiş ve bu kararı Türkiye açısından bir başarı olduğunu söylemiştir. Erim, özellikle Kıbrıs'a uluslararası bir güç gönderilecek oluşunu önemli bir adım olarak nitelendirmiştir. Ona göre artık Rumlar, Türkler'i öldüremeyeceklerdir.⁴³⁷ Oysa, görüşmelere Kıbrıs Türk toplumunun temsilcisi olarak katılan Rauf Denktaş aksi görüştedir. O, en başından bu yana “hükümet” sözcüğünün karar tasarisına sokulmasına karşıdır. Oysa, Rumlar'ın istediği bu sözcüğü tasarıya sokmaktır. Sonuçta Rumlar'ın istediği olmuş ve tasarıda “Kıbrıs Hükümeti” ifadesi yer almıştır. Denktaş, çok direnmiş ancak buna engel olmayı başaramamıştı. Çünkü hem ABD hem de İngiltere, “Hükümet”ten kastın iki cemaati temsil eden meşru hükümet olduğunu vurgulamış ve Türk delegelerini ikna etmeyi başarmıştı. Üstelik müzakereler sürerken, Baf'ta, KüçükKaymaklı'da, Girne'de hala saldırılar devam ediyordu. Makarios, barış gücü gelmeden Türk direnişini kırma amacında idi. Denktaş'ın ısrarı devam ederken İnönü'den gelen şu mesaj, onun da direncini kırmıştır:

“İnsanlar ölüyor, siz kelimeler üzerinde tartışıyorsunuz. Esas olan saldırıları durduracak kuvvetlerin derhal Kıbrıs'a çıkmasını sağlamaktır”⁴³⁸

⁴³⁵ Bölükbaşı, a.g.e. s.117

⁴³⁶ Uslu, ag.e. s. 80

⁴³⁷ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 251

⁴³⁸ Batur, a.g.e. s. 238

7. BM Güvenlik Konseyi'nin Kararı'na Yönelik Tepkiler

BM Güvenlik Konseyi'nin kararından sonra Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, TBMM'de gündem dışı bir konuşma yaparak Kıbrıs konusundaki son gelişmelerle ilgili bilgi vermiştir. Güvenlik Konseyi toplantısının başlangıcında Rumlar'ın amaçlarının belli olduğuna değinen Erkin, ancak başta ABD ve İngiltere olmak üzere üye devletlerin uluslararası antlaşmaların hiçbir koşul ve organda değiştiremeyeceğini açıklayarak Türk tezini desteklediklerini gösterdiklerini açıklamıştır. Rumlar'ın buna rağmen U-Thant'ın uzlaşma çabalarını baltaladıklarını da açıklayan Erkin, 3 Mart günü kendilerine ulaşan teklifin Türkiye'nin isteklerini büyük ölçüde desteklediğini ifade etmiştir.

Dışişleri Bakanı, tepkilere yol açan “Kıbrıs Hükümeti” tabirinden ne anlamak lazım geldiğini de milletvekillerine izah etmiştir. Erkin'in açıklamasına göre bu deyimden ancak Kıbrıs Anayasası'na uygun hareket eden ve sonuçta Türk bakan ve Bakanların ve özellikle Dışişleri, Savunma ve Emniyet konularında Cumhurbaşkanı ile müşterek ve müsavi yetkilere sahip bir Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın oylarını alan bir hükümet anlaşılabilir. Erkin, konuşmasının sonunda “Kıbrıs Hükümeti” tabirinin ancak Kıbrıs Anayasası'na uygun biçimde kullanılabileceği hususunun da tüm ilgili taraflara bildirildiğini de ifade etmiştir.⁴³⁹

Kıbrıs konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar ve arkasından da Dışişleri Bakanı Erkin'in açıklaması muhalefet partilerini tatmin etmemiştir. Kıbrıs konusu bu kez CKMP İstanbul milletvekili Saadet Evren'in TBMM'de genel görüşme açılması talebi ile Meclis gündemine gelmiştir. Meclis'te konu ile ilgili ilk söz alan muhalefet milletvekili Millet Partisi'nden Zekai Dorman olmuştur. Dorman, Türkiye'nin dış politikasının halen belli şahıslar aracılığı ile yürütüldüğünü öne sürerek bunun çok yanlış ve zararlı bir gelenek olduğunu vurgulamıştır. Dorman, koalisyon hükümetlerinin Kıbrıs siyasetinin çok yanlış ve yetersiz olduğunun ortaya çıktığını belirterek, mevcut hükümetin de “demokratik bir aleniyet” havasında olmasına rağmen Kıbrıs'ta çok gizli ve esrarlı bir siyaset izlediğini öne sürmüştür. Başbakan'ın bu konuda muhalefetle ve vatandaşla istişareleri göstermeliktir. Dorman'a göre bunun da ötesinde Kıbrıs'ta var olduğu öne sürülen “milli politika”nın ilhak mı, taksim mi, federasyon mu olduğu meçhuldür. Oysa gerçek manada “milli politika” bütün siyasi partilerin katılımı ve fikir birliği ile

⁴³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 67, O: 1, 10.03.1964, s. 483

belirlenebilir. Dorman, konuşmasında “dış siyasette iktidarla muhalefet arasında görüş ayrılığı yoktur” sözünün muhalefetin, iktidarı gölge gibi izlemesi ve alkışlaması manasına gelmediğini de söylemiş ve tavrının kabulünün hükümet için zaaf değil kuvvet anlamına geleceğini sözlerine eklemiştir.⁴⁴⁰

Takririyle ilgili olarak söz alan Afyon milletvekili Haluk Nur Baki’ye göre Kıbrıs’ta çatışmalar başladığı zaman Türkiye, askeri müdahalede bulunsaydı Kızıl Çin’den de onursuz bir duruma düşecek ve çıkarmanın bundan da vahim neticesi Ada’daki Türkler’in toptan katledilmesi olacaktı. Baki, eğer askeri hareket gerçekleşse neler olabileceğini sıralarken, Türkiye’nin dünya nazarında bir numaralı barış düşmanı olarak telakki edileceğini, BM’nin baskısı ile Türk Askeri’nin Kıbrıs’tan çıkarılması söz konusu olacaktı. Güvenlik Konseyi toplantısının önemli bir sonucunun ABD ve İngiltere gibi devletlerin Kıbrıs’a dikkatlerini yöneltmeleri de hükümetin basiretli siyasetinin bir sonucudur. Baki’nin bu noktadaki sözleri dikkat çekicidir: “Bunu anlayan anlar, anlamayana da tarih anlatır.”⁴⁴¹ Haluk Nur Baki, hükümete Kıbrıs konusunda tam destek verdiği konuşmasında, hükümetin Kıbrıs konusundaki değişmez hattının, “gerektiği zaman müdahale” olduğunu da söylemiştir. Ayrıca hükümetin Kıbrıs konusunda Meclis kürsüsünden detaylı olarak açıklanması davayı zaafa düşürecektir. Bu nedenle hükümetin genel görüşme taleplerini geri çevirmesi çok olağandır. Parlamento’da eğer hükümetin yanlış yolda olduğuna dair bir kanaat oluşursa, güvensizlik oyu ile kabinenin düşürülmesinin mümkün olduğunu belirten Baki, konuşmasının sonunda hükümeti Kıbrıs politikasından dolayı tenkit etmek değil aksine kutlamak lazım geldiğini belirtmiştir.

Adalet Partisi’nin konu ile ilgili görüşlerini Faruk Sükan dile getirmiştir. Sükan, BM Güvenlik Konseyi’nin kararının Kıbrıs’ın geleceğinde önemli rol oynayacağını söylemiştir. Ancak gene de kararda şüpheli olan ve yeterince aydınlanmamış noktalar mevcuttur. Sükan, özellikle kararın ilk maddesinde Konsey bütün devletlere Kıbrıs’ta durumu zorlaştırıp, karmaşaya neden olacak davranışlardan kaçınmalarını hatırlatır biçimindeki ifadenin – Türkiye’den başka müdahale yapacak devlet olmadığına göre – doğrudan Türkiye’yi hedef aldığını öne sürmüştür. Dolayısı ile Başbakan ve Dışişleri Bakanı, tasarı hakkında Meclis’e geniş izahat vermekle yükümlüdürler. Sükan’a göre bu tavrının kabulü Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve Kıbrıs konusundaki dış itibarı ve emniyeti bakımından çok

⁴⁴⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 533-535

⁴⁴¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 537

büyük öneme sahiptir.⁴⁴² AP'den Şinasi Osma, karar hakkında düşüncelerini bildiren bir diğer milletvekilidir. Osma'ya göre hükümetin politikası ürkek, çekingen ve beceriksizcedir. Osma'nın düşüncesine göre Kıbrıs'a müdahale için gelen şanslar kullanılmamıştır ve bu vahim hatayı yapanları Türk Milleti affetmeyecektir. Osma'ya göre Ada'da Türkler katledilirken mütteliklerden ya da BM'den medet ummak bir gaflettir. Osma, konuşmasında uluslararası gücün bir türlü gelemediği Ada'da katliamların sürdüğünü de belirtmiş Makarios'u yola getirmek için tek çareyi Ziya Paşa'nın ünlü beytini kullanarak göstermiştir: "Nush ile uslanmayı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmanın hakkı kötüdür."⁴⁴³

Takrir görüşmeleri sırasında CHP Grubu'nun görüşlerini New York'ta görüşmelere katılan Nihat Erim dile getirmiştir. Erim, Türkiye'nin 21 Aralık'tan bu yana Kıbrıs davasında kazançlı olan taraf olduğunu belirttikten sonra milletlerarası hukuka ve antlaşmalara bağlı bir devlet olarak her hareketini bu çerçevede yapmak zorunda olduğuna dikkat çekmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin toplantısı sırasında Amerikan kamuoyunun Kıbrıs'taki vahşeti basından tüm detayları ile öğrendiğini belirten Erim, Konsey'deki bütün üye memleketlere davanın en açık biçimiyle anlatıldığını söylemiştir. Soruna Amerika'nın dahil olmasının da Türkiye'nin lehinde olduğunu söyleyen Erim, Makarios'un BM'de ağır bir yenilgiye uğradığını da açıklamıştır. Çünkü, BM'nin 1959 Antlaşmaları'nı iptal edeceğinden emin olan Makarios, bu düşünce ile Güvenlik Konseyi'ne gelmiş ancak bu antlaşmaların hiçbir kurum veya organ tarafından değiştirilemeyeceğinin ilanı ile hüsrana uğramıştır. Muhalefetin BM Güvenlik Konseyi'nin kararını anlayamadığını, üstelik BM'nin yapısını dahi bilmediklerini söyleyen Erim, SSCB'nin bile 1959 Antlaşmaları karşısında boyun eğdiğini de ifade etmiştir.⁴⁴⁴

CKMP Grubu adına konuşan Uşak milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Kıbrıs'taki çatışmaların başlangıcında Türkiye'nin tezini dünyaya anlatamamasının Hariciye Teşkilatı'ndaki zaafa işaret ettiğini vurgulamıştır. Ona göre Amerikan kamuoyunun Kıbrıs'taki vahşeti basından öğrenmesi, Türkiye'deki Dışişleri Bakanlığı'nın bir kusurudur. Tahtakılıç, konuşmasında Yunanistan'ın dost mu düşman mı olduğunun da bilinmediğini, Türkiye'deki Rum asıllı yurttaşların rahat ve huzur içinde yaşarken, Yunanlılar'ın ne istediğini açıkça ortaya koyması icap ettiğini söylemiştir. Enosis'in

⁴⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 539

⁴⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 540

⁴⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 541-543

asıl destekçisi Yunanistan iken Türkiye'nin 1950'lerden beri bu konuda hiçbir şey yapmadığını savunan Tahtakılıç, Türk Dış Siyaseti'nin artık tek parti hegemonyasından çıkartılarak diğer partilerin de iştirak edeceği gerçek manada bir "milli politika"ya dönüştürülmesinin zorunlu olduğunu da vurgulamıştır.⁴⁴⁵

BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs kararının ardından Meclis'te genel görüşme açılması ile ilgili görüşmeler oldukça uzun sürmüştü ve kimi milletvekilleri ikinci kez kürsüye gelmişlerdir. Bunlar arasında ilk söz alan AP milletvekili Faruk Sükan olmuştur. Sükan, bu konuşmasında hükümete eleştirilerine devam etmiştir. III. Koalisyon'un izlediği dış siyasetin muhalefetin görüşü alınmadan, Meclis'e bilgi verilmeden hazırlandığını belirten Sükan, bu usulün demokratik memleketlerde bulunmadığını söylemiştir. Nihat Erim'in eski beyanatları ile şimdiki arasında büyük tezatlıklar bulunduğunu da ifade eden Sükan, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar üzerinde birçok çelişki olduğu ve bunlarla ilgili olarak hükümet tarafından daha detaylı bilgi verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Makarios'un önce Anayasa'yı yok ettiğini ve arkasında da tasarladığı gibi BM'ye gittiğini belirten Sükan, Rum liderin planladığı tüm işleri bir bir yaptığını ve Türkiye'nin de buna seyirci kaldığını vurgulamıştır. Hükümetin Londra Konferansı sonrasında NATO gücünü Kıbrıs'ta göreve başlayacağını söylemesine rağmen Makarios'un bunu da engellediğini ve katliamlara devam ettiğini belirten Sükan, BM gücüne onay verecek kişinin de Makarios olduğuna dikkat çekmiştir. AP'nin milli çıkarlara uygun dış politikadan yana olduğunu da söyleyen Sükan, gelecekte Meclis görüşmelerini inceleyecek olanların en doğru hükme varacaklarına olan inancını da dile getirerek konuşmasını noktalamıştır.⁴⁴⁶

CHP'den Nihat Erim, eleştirileri yanıtlamak için tekrar söz almış ve muhalefetin iddialarına cevap vermiştir. İlk olarak Hariciye'de kusurlar olduğunu kabul eden Erim, çok değerli elemanların da görev yaptıklarını söylemiş Kıbrıs konusunda DP döneminde de vazife yaptığını ve sorunu çok iyi bildiğine değinen Erim, Kıbrıs konusunda ülke çıkarlarının gereğinin yapıldığını ve aslında hükümeti tenkit etmek değil, teşekkür etmek lazım geldiğini söylemiştir. Kıbrıs Sorunu'nda İnönü Hükümeti'ni 9 Ocak 1963 tarihli konuşmasında eleştirdiğini ancak bugün gelinen noktada çok daha haklı durumda olduklarını beyan etmiştir. Koalisyon Hükümeti'nin kısa bir zaman önce Meclis'ten güvenoyu aldığını ve oradaki

⁴⁴⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 547-548

⁴⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 548-550

programın içinde Kıbrıs Siyaseti'nin de bulunduğuna dikkat çeken Nihat Erim, “milli politika”nın bu olduğunu da izah etmiştir. Erim'in konuşmasında muhalefeti “alternatif politika” sunmamakla da itham etmiştir. Muhalefet partilerinin eğer Kıbrıs politikasını beğenmiyorsa başka seçenekler sunması gerektiğine değinen Erim, ancak bunun yapılmadığını ifade etmiştir. Güvenlik Konseyi'nde Ruslarla çatışarak Rauf Denktaş'ın konuşmasını sağladıklarını ve bunun da çok iyi bir etki yaptığını değinen Erim, hükümetin siyasetini CHP Grubu olarak desteklediklerini Kıbrıs ile ilgili başka politikaları olanların açıkça ve müspet tekliflerle bunu ortaya koymaları gerektiğini de bildirmiştir.⁴⁴⁷

Millet Partisi adına söz alan Yozgat milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, hükümete güvenoyunu tüm partilerin vermediğini ayrıca güvenoyu veren her vekilin Kıbrıs siyasetini kabul ettiği anlamı çıkarılmaması gerektiğini söylemiştir. Erim'in sözlerine yanıt veren Akdoğan Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak bir siyasetleri olduğunu ve bu hususta tüm siyasi partilerin yetkililerinin bir araya gelerek devletin olanakları nispetinde bundan sonra izlenecek hareket hattının belirlenmesini istediklerini anlatmıştır. Eğer bu politika ittifakla kabul edilirse artık ona “milli politika” denebileceğini açıklamıştır.⁴⁴⁸

CHP Grubu adına konuşan İstanbul milletvekili Coşkun Kırca, “milli politika”dan ne anlamak lazım geldiğini izah etmiştir. Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde dış politikanın muhalefet ile beraber istişare edilerek belirlenmediğini ancak bu hükümetin, liderler ve parti temsilcileriyle bir araya gelerek, bunu gerçekleştirdiğini söylemiştir. Kırca, hükümetin olanak dahilinde bütün partilerle görüşerek üzerinde birleşmesi mümkün olan bir siyasetin tespitine uğraştığını ifade etmiştir. Kırca, tıpkı Erim gibi siyasi partilerin tenkit ettikleri politikanın alternatifini ortaya koymadıklarını ve bu nedenle de bu eleştirileri kabul edemeyeceklerini de ifade etmiştir. CHP'nin hükümete güveninin tam olduğunu ve Kıbrıs politikasının Cumhuriyeti ve Ada'nın geleceğini felakete götüreceğini düşünenlerin, bir gensoru ile 226'yı bularak hükümeti düşürmeye çabalamalarını önermiştir. Kırca, bu sayının bulunamaması halinde ise yapılacak tek şeyin, hükümetin sesinin uluslararası sahada Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil ettiğini kabul etmek olacağını da sözlerine eklemiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 550-553

⁴⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 553-554

⁴⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 554-556

Hükümet adına söz alan Başbakan İsmet İnönü'nün konuşması kısadır fakat muhalefete karşı açık bir “rest” niteliği taşımaktadır. İnönü, kürsüde, gerek tahririn kendisinin ve gerekse muhalefet milletvekillerinin söylediklerinin baştan başa hükümetin Kıbrıs politikasını onaylamamak anlamına geldiğini açıklamıştır. 21 Aralık'ta Kıbrıs olayları patlak verdiği zaman bu hükümetin kurulmadığını ve o zamanki kabinenin kendisinin ABD'de bulunduğunu zaman düşürüldüğünü anımsatan Başbakan, Kıbrıs'taki hadiselerin çeşitli aşamalardan geçtikten sonra çok nazik bir safhaya geldiğini anlatmıştır. TBMM'de tasvip edilmeyip tahkikat açılarak tetkik edilecek bir politika hakkında ve yarın ne karar vereceği belli olmayan bir muhalefetle dış siyasetin yürümeyeceğini belirten İnönü, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Şimdi size kolaylık göstereceğim; güvenoyu istiyorum dersem iki gün sonra rey vereceksiniz. CKMP'nin arzusunu iki gün sonraya tehir etmeyi arzu etmiyorum. Onun için bu tavrı kabul buyurursanız yarın emaneti sahibine teslim edeceğim. Reddederseniz vazifeye devam edeceğim.”⁴⁵⁰

Başbakan İsmet İnönü'nün açık bir şekilde hükümeti bırakma tehdidinden sonra TBMM'de tavrıyla ilgili oylama yapılmış ve muhalefetin önergesi 140'a karşı 162 oy ile reddedilmiştir.

8. BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın Basındaki Yankıları

21 Aralık 1963 tarihinden itibaren her gün Kıbrıs konusundaki gelişmelere sayfalarında yer veren gazeteler BM Güvenlik Konseyi'nin toplantısına ve 4 Mart'ta alınan kararları da yorumlamışlardır. Başbakan İnönü, müzakereler devam ederken Reuters'e verdiği demeçte, Kıbrıs'ta önceliğin emniyetin sağlanması olduğunu ve New York'tan olumsuz bir sonuç çıksa dahi şiddetin durması için teşebbüslerin devam edeceğini açıklamıştır. Başbakan, Türkiye'nin gerekli olduğu takdirde Kıbrıs'a tek başına müdahale edebileceğini de vurguladığı mülakatta Makarios'un Anayasa'yı ihlal etmek için kullandığı silahları arttırma gayretinde olduğunu ve bunun da şiddeti arttırmaktan başka işe yaramayacağını söylemiştir. İnönü, bu görüşmede de barışın tesisi için Yunanistan Başbakanı Papandreu ile Kıbrıs hakkında

⁴⁵⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, B: 68, O: 1, 11.03.1964, s. 556

görüşebileceğini ancak kendisine bu yolda herhangi bir talep gelmediği gibi kendisinin de teklif yapmayı düşünmediğini açıklamıştır.⁴⁵¹

Mart ayında Yunanistan'ın yeni Başbakanı Papandreu'nun Türkiye ile savaşı göze aldığı yönündeki haberler heyecan yaratmıştır. İnönü'nün Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahale yapabileceği hakkında yabancı gazetelere verdiği beyanatlar üzerine telaşa kapılan Papandreu, Atina'da hem ABD hem de İngiliz büyükelçileri ile bir araya gelmiştir. Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın yeniden ele alınması gerektiğini savunan Papandreu, Kıbrıslı Rumlar'ı haklı davalarında kayıtsız şartsız destekleyeceklerini de ifade etmiştir. Yunan Başbakanı, Amerikan elçisine Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'yi desteklemelerinin kendilerinde büyük hayalkırıklığı yarattığını da söylemiştir. Papandreu, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye ile harbi göze aldığını kanıtlayan şu sözleri enteresandır:

“Müttefiklerimize dostça tavsiyelerde bulunduk. Türkiye ile Yunanistan arasında bir çarpışma, bir çılgınlık sayılmaktadır. Eğer Türkiye tımarhanenin kapısını açıp, içeri girecekse biz de gireceğiz. Böyle bir teşebbüsü dost bir millete hiç tavsiye etmem”⁴⁵²

Yunanistan'dan gelen açık gözdağına karşılık Başbakan İnönü'nün ne yanıt verileceği merak ediliyordu. Basın mensuplarının sorularına gülümsemekle karşılık veren İnönü, her haber için yanıt verme yarışına kalkılırsa ortada münasebet diye bir şeyin kalmayacağını söylemekle yetinmiştir.⁴⁵³ Ancak Papandreu'nun sözleri kamuoyunda İnönü kadar yumuşak şekilde karşılanmamıştır. Papandreu'ya 9 Eylül 1922'yi anımsatan yorumlar, basında yer almıştır. Kıbrıs'ta Rum çetecilerin ilk dönemlerden beri Yunanlılar'dan destek aldığının vurgulandığı yorumda Türkler'e sıkılan her mermide, çevrilen her silahta Yunanistan izinin bulunduğu ifade edilmiştir. Yunanistan'daki “iktidar sarhoşları”nın garip tutumundan söz eden yorumda Papandreu'nun yaşı icabı 9 Eylül 1922'yi iyi anımsayacağı vurgulanmıştır. İstila hayali ile Türk topraklarına saldıran Yunanlılar'ın komutanı General Trikopis'in kılıcını teslim ettiği kişinin bugünkü Başbakan İnönü olduğuna değinilen yorumda Papandreu'nun 1959 Antlaşmaları'nda Yunanistan'ın da imzasının olduğunu unuttuğu belirtiliyordu. Tarihte her zaman Türkler'den “sille” yiyen

⁴⁵¹ **Ulus**, 29 Şubat 1964, sayı: 14537, s.7

⁴⁵² **Hürriyet**, 1 Mart 1964, sayı: 5687, s.7

⁴⁵³ **Hürriyet**, 2 Mart 1964, sayı: 5688, s.1

Yunanlılar'ın yaşlı başbakanının da acı gerçek bir gün kafasına “dank” edecek ve girdiği rüya aleminden uyanacaktı.⁴⁵⁴

Papandreu'nun tehditlerine yanıt veren bir başka isim Başbakan Yardımcısı Kemal Satır olmuştur. Türkiye'nin kendi ırkdaşlarını koruyabilmek için kendisine tanınan hakları kullanabileceğini söyleyen Satır, Güvenlik Konseyi'nden Makarios lehine çıkacak bir kararı kesinlikle tanımayacaklarını da ifade etmiştir.⁴⁵⁵

Güvenlik Konseyi'nde tasarının kabul edilmesi Kıbrıs'a milletlerarası bir güç gönderileceği biçiminde yorumlanmıştır. Oylamada sadece Fransa, SSCB ve Çekoslovakya'nın çekimser kaldığı bildirilmiş ve SSCB'nin Makarios'a verdiği açık destekten de söz edilmiştir. Yorumlarda üzerinde en fazla spekülasyon yapılan konu ise arabulucu konusudur. BM Genel Sekreteri U-Thant, bu konuda sır vermezken, Ankara'nın arabuluculuğa Pakistanlı Zafirullah Han'ı istediği iddia edilmiştir.⁴⁵⁶ Türk Başdelegesi Turgut Menemencioğlu, Türkiye'nin bu takriri kabul etmeye ve icaplarını yerine getirmeye hazır olduğunu belirterek, herkesin aynı tarzda hareket etmesinin meselenin çözümüne çabukluk getireceğini söylemiştir. Kıbrıs'a gönderilecek barış gücünün komutasını da Hintli general Gyani'nin üstleneceği öne sürülmüştür.⁴⁵⁷ Kararın kabulünün ardından yapılan yorumlarda hem Türk yetkililerin hem de Rumlar'ın bunu bir zafer olarak telakki ettiklerine de değinilmiştir. Makarios'un Dışişleri Bakanı Kipriyanu, bu kararın Rumlar için bir zafer olduğuna ifade etmiş ve bütün taleplerinin karşılandığını söylemiştir. Başbakan İnönü ise alınan neticenin Türkiye adına büyük bir başarı olduğunu ve Rumlar'ın bunu başarı olarak yorumlamasına katılmadığını söylemiştir. İnönü, bu kararlar hem 1959 Antlaşmaları'nın teminat altına alındığını hem de Kıbrıs'taki güvenlik sorununun hal yoluna girdiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁸

9. Hükümetin TBMM'den Kıbrıs'a Müdahale İçin Yetki Alışı

BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart'ta aldığı Kıbrıs kararı Ada'daki çatışmaları durdurmaya yetmemişti. Aslında BM Barış Gücü'nün kurulmasının gecikmesi Ada'daki şiddetin tırmanmasına da neden olmuştu. BM, Barış Gücü'nü ancak 14 Mart'tan itibaren Kıbrıs'a göndermeye başlamıştı. Rumlar'ın hedefi barış gücü

⁴⁵⁴ **Tercüman**, 3 Mart 1964, sayı: 853, s.1-7

⁴⁵⁵ **Hürriyet**, 2 Mart 1964, sayı: 5688, s.1-7

⁴⁵⁶ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1964, sayı: 14207, s.7

⁴⁵⁷ **Tercüman**, 5 Mart 1964, sayı: 855, s.7

⁴⁵⁸ **Hürriyet**, 5 Mart 1964, sayı: 5691, s.1-7

gelene dek durumlarını daha da sağlamlaştırmaktı. 5 Mart günü 200 Rum'dan oluşan bir kuvvet Girne civarında iki cemaatin bir arada yaşadığı Kazaphani ve Temblos köylerine saldırarak iki kişiyi öldürmüşlerdir. Lefkoşa'da Türk Cemaati Meclisi'nde bomba patlaması sonucu beş kişi yaralanmıştır. 7 Mart günü her iki cemaatin liderleri esirlerin değişimi için anlamışlardır. Ancak Türk rehinelere sadece 49'u serbest kalmış, geri kalan 179'unun öldürüldüğü anlaşılmıştır.⁴⁵⁹ 8 Mart'ta Rumlar, Baf, Lefkoşe ve Girne'ye saldırdılar. Beş Türk köyü saldırıların hedefi olmuş ve iki kişi yaşamını yitirmiştir. Başbakan İnönü, Kıbrıs'taki son olaylarla ilgili olarak Çankaya'da cumhurbaşkanına bilgi vermiş ve ardından gazetecilere, Kıbrıs'ta yine saldırılar olduğunu fakat artık bunların son bulacağını bildirmiştir. Hükümet, Makarios'un anayasaya aykırı hareketlerini garantör devletler nezdinde protesto etmiş Kıbrıs'a silah kaçırılması hususunda da İngiltere nezdinde girişimde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Erkin'de Kıbrıs'ta vahim olayların gerçekleştiğini, Ada'ya bir an önce uluslararası gücün gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁴⁶⁰ Ada'da bulunan İngilizler'in kumandası altındaki birlikler saldırıları önlemekte yetersiz kalıyordu.

İsmet İnönü, basına Kıbrıs'ta yakında çatışmaların sona ereceğini söylemesine karşın, Türkler'e karşı yapılan saldırılarda ölü sayısının tekrar artması üzerine "askeri müdahale" seçeneğini tekrar gündemine almıştır. Üstelik Kıbrıslı Türk liderlerden İsmet İnönü'ye gelen yardım talep eden telgraflar da artmıştır. 9 Mart 1964 tarihinde Paşa, defterine şu notu düşer:

"Kıbrıs'ta Rum tecavüzleri. Askeri Şura azaları ile görüştüm, çıkarmayı. Siyasi ihtilatlarından endişe ediyorlar. Behemehal Yunan harbi",⁴⁶¹

Başbakan, CHP'de kendisine en yakın isimlerden birisi olan Nihat Erim ile de bu konuyu görüşmüş ve Kıbrıs'a asker gönderecek durumda olmadıklarını, bunu günde üç kez komutanlarla istişare ettiklerini ifade etmiştir. Buna karşılık Erim, hükümetin doğru yolda olduğunu, kan dökmeden, orduyu bulaştırmadan milletlerarası güçlerle krizi önlemenin çok yerinde olacağını söylemiştir.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Oberling, a.g.e. s. 118

⁴⁶⁰ **Hürriyet**, 8 Mart 1964, sayı: 5694, s.7

⁴⁶¹ İsmet İnönü, **Defterler, (1919-1973)**, 2. c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı, 2008, s. 908

⁴⁶² Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 259

Kıbrıs'ta şiddet olaylarının giderek tırmanması üzerine 12 Mart 1964 günü toplanan MGK, Makarios'a sert bir nota verilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁶³ Rumlar'a gönderilen "son ihtar" niteliği taşıyan ultimatoma aynı zamanda garantör devletlere ve Amerika'ya da bildirmiştir. Notada Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gösterdiği itidal ve iyi niyetin Rum tarafında karşılık görmediği belirtilmiştir. Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta Türkler'e yönelik saldırılara engel olunmadığı ya da durdurulmadığı takdirde müdahale hakkını garantör devletler ile veya tek başına kullanacaktır. Hükümet, bu son ihtarın olumlu sonuçlarını görmek için "48 saat" süre tanımıştır. Eğer bu zaman zarfında Ada'da sükunet herhangi bir şekilde sağlanmazsa Türk Hükümeti üzerine düşeni yapacaktır.⁴⁶⁴ 13 Mart'ta Rumlar'dan gelen karşı notada Türkiye'nin Kıbrıs'ın içişlerine müdahale ettiği ve Garanti Antlaşmaları'nın tek taraflı müdahaleye izin vermediğini öne sürülmüştür.⁴⁶⁵ Oysa Türkiye, ultimatoda belirttiği kararlılığı göstermek adına İskenderun'da bulunan kıta nakliye araçlarına muharebe için hazır olan Türk Kara Kuvvetleri birliklerini bindirmişti.⁴⁶⁶ Türkiye'de protesto mitingleri yeniden başlarken, Kıbrıs'a askeri hareket düzenlenmesi neredeyse bir an meselesi idi.

Başbakan İsmet İnönü, Rumlar'a verilen notanın ardından 14 Mart Tıp Bayramı nedeniyle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeki törene katılmış ve burada Kıbrıs'taki son gelişmeleri değerlendirmiştir. Kıbrıs'taki Rumlar'ın hukuk tanımadıklarını, insanlık dışı bir politika takip ettiğini vurgulayan İnönü, BM'deki teşebbüse samimiyetle katıldıklarını ve BM'nin yapacağı hizmetlerle ilgili her fedakarlığı sabırla yaptıklarını ifade etmiştir. Türkler'e zulmetmeyi politika sananların bulunduğuna değinen Başbakan, kısa zamanda bunların daha büyük zulme, şiddete ve tecavüze yöneldiklerini ancak bunu kesinlikle durduracaklarını söylemiştir.⁴⁶⁷

ABD, bu sefer Türkler'in müdahale konusunda çok ciddi olduğunu kavramış ve kendisine de ulaşan nota metninden sonra Türkiye'den 24 saatlik bir süre istemiştir. Başkan Johnson, ülkesinin BM Barış Gücü'nün Kıbrıs'a nakli konusunda hava ulaşımını sağlayacağını da açıklamıştır. Ültimatoma ardından çok yoğun bir diplomasi trafiği başlamıştır. ABD, ilgili taraflara talepler karşılanmadığı takdirde

⁴⁶³ Uslu, **a.g.e.** s. 83

⁴⁶⁴ **Hürriyet**, 13 Mart 1964, sayı: 5699, s.1

⁴⁶⁵ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 60

⁴⁶⁶ Oberling, **a.g.e.** s. 89

⁴⁶⁷ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 535

çıkarmının kaçınılmaz olacağı duyurulmuş, Makarios ve Yunanistan da uyarılmıştır.⁴⁶⁸ O günlerde Akdeniz’de de büyük bir hareketlilik de göze çarpmaktaydı. Rumlar Lefkoşe’ye saldırmak üzere yığınak yaparken, Sovyetler’in denizaltı ve destroyerlerinin de bölgede olduğu yönünde istihbarat alınmıştır. Amerikan Altıncı Filosu, Kıbrıs’a hareket emri almıştır. Bölgede Yunan ve İngiliz savaş gemileri de bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Kanada, İsveç, Finlandiya ve İrlanda hükümetleri ile temasa geçerek, BM Barış Gücü’ne verecekleri askerleri hemen göndermelerini istemiştir. 14 Mart 1964 günü 42 Kanada askerinden oluşan ilk BM kuvveti Kıbrıs’a çıkmıştır. Hükümet, bunu büyük bir diplomatik başarı olarak duyurmuştur. Hükümet Sözcüsü Ali İhsan Göğüş, Türkiye’nin diplomatik çabalarının sonuç verdiğini ve Yeşil Ada’ya Barış Gücü’nün ulaştığını ve Rumlar’ın artık Türkler’e saldıramayacağını açıklamıştır. Nitekim BM Gücü’nün gelişi ile Kıbrıs’taki olaylar birkaç hafta içinde durmuştur.

Başbakan İsmet İnönü, Kıbrıs konusunda bir kere daha krizi tırmandırma siyaseti izlemişti. Bu siyaseti izlemesinde birden fazla neden vardı. Öncelikle barış için her yolun henüz tükenmediği inancındaydı. İkinci olarak da askeri müdahalenin Kıbrıs’ta problemi çözeceği kanısında değildi. Türk-Yunan savaşından endişeleniyor, bu durumda SSCB’nin tehdidini göz önüne alıyor ve Amerika’nın desteğini kaybetmekten çekiniyordu.⁴⁶⁹

Türkiye’nin Kıbrıs’ta elde ettiği diplomatik başarı, İngiltere basınında “Dillere destan olacak bir zafer”⁴⁷⁰ olarak yorumlanmıştır. İngiliz gazetelerinde İskenderun’da bulunan Türk harp gemilerinin resimleri yer almakta ve Türkler’in Rumlara verdiği nota ile BM Barış Gücü’nün Ada’ya sevkinin sağlanması övülmüştür. Daily Express, bütün ihtimalleri inceden inceye hesaplayan İnönü’nün bu tavrının BM’yi harekete geçirdiğini yazarak, Türkler’in bu hareketinin altında yatan nedenin Barış Gücü’nün kurulmasında karşılaşılan mali zorlukların üstesinden gelmek olduğu öne sürülmüştür. Aynı gazetede, Kıbrıs’ta Türkler’i tahrik eden Makarios buhranın baş sorumlusu ilan edilmiş, BM’nin de işi ağırdan alarak bu sorumluluğa ortak olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷¹

Başbakan İsmet İnönü’nün bundan sonraki adımı Anayasa’nın 66. maddesine göre Kıbrıs’a asker göndermek için TBMM’den yetki almak olmuştur. Meclis’te

⁴⁶⁸ Camgöz, a.g.e. s. 38

⁴⁶⁹ Bölükbaşı, a.g.e. s. 119

⁴⁷⁰ Cumhuriyet, 16 Mart 1964, sayı: 14232, s.7

⁴⁷¹ Cumhuriyet, 16 Mart 1964, sayı: 14232, s.7

yetki konusunda beş buçuk saat süren bir gizli oturum gerçekleştirilmiştir. 491 milletvekilinin katıldığı oturumda hükümete 487 oy ile “herhangi bir durumda Kıbrıs’a müdahale yetkisi” verilmiş, 4 vekil çekimser oy kullanmıştır.⁴⁷² Nihat Erim’in günlüğüne yansıyan satırlarda askeri çıkarma girişiminin bir kez daha yapılamamasının perde arkası vardır. Grup toplantısı öncesinde İnönü, Erim’e ne ABD’nin ne de Rusya’nın harekate izin vermediği itirafında bulunmuştur. Buna karşılık Nihat Erim, askeri bir hareket beklemediğini, nota ile Rum saldırılarının durduğunu ve gereken neticenin alındığını söylemiştir. Erim’e göre BM Gücü gelene dek bu netice yeterli olacaktır.

Birleşmiş Milletler’in kararı ve Türkiye’nin notasından sonra BM Genel Sekreteri, çalışmalarını hızlandırmıştır. Teşkilat emrine verilen kuvvetler, Ada’ya gelerek 27 Mart’ta Hintli General Gyani’nin komutasında resmen göreve başlamışlardır. Yine Konsey kararı gereğince arabulucu olarak tayin edilen Finlandiyalı diplomat Shari Tuomioja, nisanın ilk günlerinde Kıbrıs’a gitmiştir.⁴⁷³

10. Rumlar’ın Türkiye’den Sınırdışı Edilmesi ve Sonuçları

Kıbrıs’ta meydana gelen olaylar Türkiye’de kamuoyunun dikkati Fener Rum Patrikhanesi’ne, Rum azınlığa ve Türkiye’de yaşayan Yunanlılar’ın üzerine çekilmiştir.⁴⁷⁴ 1955 yılında yaşanan 6/7 Eylül Olayları’nın izleri henüz hafızalarda taze iken, Kanlı Noel’in ardından 9 sene sonra Türkiye’de benzer bir olayın yaşanmaması Times tarafından övgüyle karşılanmıştı. Ancak gerek 1964’ün şubat ayında ve gerekse mart ayında Kıbrıs’ta tırmanan şiddet, çok sayıda can kaybı ile neticelenmiştir. Ada’ya müdahale edemeyen İnönü Hükümeti, Yunanistan’ı Kıbrıs konusunda tavize zorlamak için elinde bulunan kozları gözden geçirmeye başlamıştır. Bu dönemde hükümet, Kıbrıs konusunda 1930 yılında yapılan Türk-Yunan Antlaşması ile Türkiye’ye yerleşen yaklaşık 11 bin Yunanlı’nın haricinde bir koz bulamamış gibi görünmektedir. Aslında bu Yunan uyruklu Rumlar ile Türk vatandaşı olan Rumlar’ın aradan geçen 34 yılda aile bağları, ticaret bağları ve psikolojik bağlar dolayısı ile tamamen iç içe geçmişlerdi ve Türk makamları bunun farkındaydılar. Fakat amaç hem Rumları, hem de Yunanistan’ı Kıbrıs siyasetinde tavize zorlamaktı. Ancak bunun için izlenecek metot son derece karmaşıktı. Yunan

⁴⁷² Cumhuriyet, 17 Mart 1964, sayı: 14233, s.1

⁴⁷³ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, a.g.e. s. 64

⁴⁷⁴ Oran, a.g.e. s. 732

uyruklu Rumları sınırdışı etmekle tehdit etmek, eğer icap ederse bu tehdidi uygulamak, Yunan uyruklu vatandaşların Atina'ya baskı yapmalarını sağlamak, ardından Yunanistan'ın da Makarios'a baskı yapmasını sağlayarak EOKA'nın Kıbrıs'taki saldırılarına son vermek.⁴⁷⁵

Kimi gazetelerde çıkan yazılarda da Rumlar'ı çok sert bir üslupla suçlayan ifadeler yer almıştır. Bu tip yazılar, toplumu Türkiye'deki Rumlar'a karşı dolduruyordu. Bu yazılarda açıkça “şiddete karşı şiddet” politikası körüklenmekte, üstelik olaylardan dolayı zaten gergin olan toplumu, bu üslubun daha da gerebileceği ve yeni bir “6/7 eylül” faciası yaşanabileceği, hesaba katılmadan. Bir tür “göze göz dişe diş” siyaseti olarak değerlendirilebilecek bu yorumlar, gazete sütunlarına şu satırlar ile yansımaktadır:

“Atina'da her Allah'ın günü toplanıp kelle ve baş isteyen papazlar sürüsünün önüne çok sevdikleri bir kelleyi Makarios hazretlerinin kellesini atalım. Türklere karşı her gün nümayiş yapan palikarya veletlerine dünyanın kaç bucak olduğunu gösterelim”⁴⁷⁶

Aynı yazıda Türkiye Rumları'nın lüks ve bolluk içinde yaşadıklarını ifşa eden şu satırlar da dikkat çekicidir:

“Sözde Türkiye Rumları Kıbrıs Yunandır adı altında bir dernek kurmuşlar. Bu söylenti yayılır yayılmaz Türkiye radyoları bu haberi yalanlamış. Doğrusu yalan olmasına biz de seviniriz. Çünkü Türkiye Rumları'nın İstanbul'daki o muhteşem refah ve saltanatını tepip, Makarios'un ardına düşecek kadar akılsız olduklarını sanmıyoruz”⁴⁷⁷

Yine Rumlar konusunda benzer tarzda yazılara aynı gazetenin başka yazarlarında da rastlamak mümkündür. Rumlar'ın ortak özelliklerinden söz edilirken, Türkiye'deki Rumlar da ayırt edilmeden sütunlara şu ifadeler yansımıştır:

“Rumlar arasında iyi insanlar vardır elbet. Fakat o kadar az ki milletçe gözlem ve muhakemenin neticesini değiştirmiyor.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Samim Akgönül, **Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.256

⁴⁷⁶ Ahmet Kabaklı, “Yetsin Artık”, **Tercüman**, 9 Şubat 1964, sayı: 832, s. 2

⁴⁷⁷ Ahmet Kabaklı, “Yetsin Artık”, **Tercüman**, 9 Şubat 1964, sayı: 832, s. 2

⁴⁷⁸ Kadircan Kafılı, “Rum”, **Tercüman**, 28 Ocak 1964, sayı: 820, s. 5

İnönü Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda ilk başta düşündüğü yaptırım Fener Rum Patrikhanesi'nin sınırdışına çıkartılması olmuş ancak bunun yurtdışında tepki ile karşılanabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak vazgeçilmişti.⁴⁷⁹ Bunun üzerine Türkiye'de yaşayan Yunan vatandaşları üzerinden bir yaptırım uygulama seçeneği tercih edilmiştir. 1964 yılında Türkiye'de 2990'ı Batı Trakyalı olmak üzere 12.724 Yunan vatandaşı yaşamaktaydı.⁴⁸⁰ Hükümet, 16 Mart 1964 tarihinde 1930 tarihinde Yunanistan ile imzalanan "İkamet, Ticaret ve Sefain Antlaşması"nı tek taraflı olarak aldığı bir kararla feshetmiştir. 34 seneden beri geçerli olan bu kanunla Türkiye'de ikamet eden Yunan uyruklular her türlü ticaret yapma, şirket kurma, mal edinme, mal satma, ihracat yapma haklarına sahip bulunuyorlar ve ayrıca bu faaliyetlerinden ötürü çeşitli vergi ve resimlerden de muaf tutuluyorlardı.⁴⁸¹ Bu mukavelenin iptali ile Yunan uyruklular, Türkiye'de bulunan diğer yabancılar gibi muamele göreceklendir. Hükümetin bu kararı alırken seçtiği '16 Mart' tarihinin aynı zamanda İstanbul'un 1920'de İngilizler tarafından işgal edildiği tarihin yıldönümüne rastlaması ilginç bir ayrıntıdır.

Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar altı ay sonra geçerli olacaktır. Bu karar sonucunda 12 bin Yunan uyruklu vatandaşı Türkiye sınırları dışına çıkartılması beklenmekteydi, buna karşılık Yunanistan'da bulunan 3 bin Türk'ün de dönüş yapması beklenmekteydi. 1930 Antlaşması, söz konusu mukavelenin 36. maddesine göre tek taraflı olarak feshedilmiştir. Bu maddeye göre taraflardan birisi altı ay önceden haber vermek kaydı ile mukaveleyi kaldırabilecekti. Bu zaman zarfında Yunan uyruklular, ya işlerini tasfiye edecekler, ya da altı ay sonra hala tasfiye gerçekleştirmemiş ise ek süre talebinde bulunacaklardı.⁴⁸² Fesih nedeni olarak "mukavelenin imzalanmasından bu yana uzun zaman geçmiş olması ve bugünkü icaplara uygun olmaması" gerekçe gösterilmiştir.⁴⁸³

Anlaşmanın yenilenmeyeceğinin ilan edilmesine karşı kimi gazetelerdeki yorumlarda bu karardan Türkler'in değil Yunanlılar'ın zararlı çıkacaklarını öne sürmüşlerdir. Çünkü Yunanistan'daki Türkler küçük esnaf konumunda iken Türkiye'deki Yunanlılar, büyük ticaret işleri ile meşgul olmaktadır.⁴⁸⁴ Başbakan İsmet İnönü, konu ile ilgili olarak açıklamasında fesihten söz etmemiş ve yapılan

⁴⁷⁹ Oran, a.g.e. s. 732

⁴⁸⁰ Oran, a.g.e. s.732

⁴⁸¹ **Hürriyet**, 17 Mart 1964, sayı: 5703, s. 1

⁴⁸² **Hürriyet**, 18 Mart 1964, sayı: 5704, s. 1

⁴⁸³ **Tercüman**, 17 Mart 1964, sayı: 867, s. 7

⁴⁸⁴ **Ulus**, 18 Mart 1964, sayı: 14555, s. 7

işlemin sadece mukavelenamenin yenilenmesi için normal bir siyasi teşebbüsten ibaret olduğunu açıklamıştır.⁴⁸⁵ Türkiye, Kıbrıs'taki durumun nazikliği nedeniyle uygulamayı hemen başlamayı tercih etmiştir. 1930 Antlaşması'nda bulunan 16. madde ülke savunması ve genel güvenliği ilgilendiren konularda ithalat ve ihracatta iki ülkenin birbirine tanıdığı ayrıcalıkların kaldırılabileceğini öngörüyordu. İlk etapta zararlı faaliyette buldukları saptanan 997 kişi altı aylık süre dolmadan sınır dışına çıkartılmıştır. Yıl sonuna kadar geçen sürede toplam 8600 Yunan uyruklu Türkiye'den ayrılacaktı.⁴⁸⁶

1964 yılının nisan ayı başında Birleşmiş Milletler tarafında arabulucu olarak tayin edilen Tuomioja, Kıbrıs'a gelmiş ve çalışmalarına başlamıştır. Cemaatlerin temsilcileri ile görüşerek tarafların isteklerini belirleyen Tuomioja, bir çözüm şekli bulmayı başaramamıştır. Barış Gücü de henüz Ada'da çatışmaları önleyebilecek vaziyette değildir. İki toplum arasında halen çarpışmalar sürmektedir.⁴⁸⁷ Nisan başında Rumlar, Ada'nın kuzeybatısında Tylliria bölgesine hücum etmişler ve bu saldırılarda üç Türk yaşamını yitirmişti.⁴⁸⁸

Arabulucunun Kıbrıs'a varışından kısa bir zaman sonra Kıbrıs Hükümeti, Türk Hükümeti'ne İttifak Antlaşması'nı feshettiğini bildirmiştir.⁴⁸⁹ Makarios, bir oldu bitti ile Türk Birliği'nin Kıbrıs'ta üslenmesini önlemek amacıyla İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini Türkiye Büyükelçisi Mazhar Özkol'a bildirmiştir. Ancak bunun milletlerarası hukuka aykırı olduğunu söyleyen Özkol, notayı kabul etmemiştir.⁴⁹⁰ Türk Hükümeti ise yaptığı açıklama ile hukuksal geçerliliği bulunmayan bu kararı tanımadığını bildirmiştir. Başbakan İnönü de Makarios'a yolladığı mesajda, uluslararası antlaşmaların ancak bu antlaşmalarda belirlenen usullerle değiştirilebileceğini hatırlatmış ve İttifak Antlaşması'nda "tek taraflı fesih" hükmü olmadığından yapılan işlemin bir hukuki değerinin olmadığını açıklamıştır. İnönü, uygulamayı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olarak şiddetle protesto ettiklerini de bildirdikten sonra, Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalarla muteber olan haklarını kullanmaya devam edeceğini, bu hakların kullanılmasına

⁴⁸⁵ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 536

⁴⁸⁶ Oran, **a.g.e.** s. 732

⁴⁸⁷ Gönlübol, **a.g.e.** s. 396

⁴⁸⁸ Oberling, **a.g.e.** s. 91

⁴⁸⁹ Uslu, **a.g.e.** s. 85

⁴⁹⁰ **Tercüman**, 5 Nisan 1964, sayı: 886, s. 7

engel olacak her türlü hareket ve tecavüzlere karşı lazım gelen tedbirleri alacaklarını bir kez daha kararlılıkla vurgulamıştır.⁴⁹¹

BM Barış Gücü Kıbrıs'a gelmeden kısa zaman önce Kıbrıs'taki EOKA'cılar Atina'da Grivas ile temasa geçerek kendisini "Kıbrıs İçin Ulusal Konsey"nin başkanı seçmişlerdir. Onun da aracılığı ile Kıbrıs'a çok sayıda Yunan askeri Kıbrıs'a sızmaya başlamışlardı. Ada'daki Türkler de boş durmuyorlar Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) yeniden canlandırılıyor ve Anadolu'dan da silah temini için çaba gösteriliyordu.⁴⁹² Kıbrıs'ta BM Güvenlik Konseyi kararı ile düzeni sağlamak üzere Barış Gücü atanmasına ve arabulucu tayinine rağmen toplumlararasıındaki bu silahlanma yarışı Kıbrıs'ta yakın bir tarihte yeni silahlı çatışmalar olacağını sanki bir göstergesi gibiydi.

1964'ün nisan ayında yaşanan bir başka önemli gelişme Makarios'un Yunanistan'ı ziyaret etmesi olmuştur. Atina'da Başbakan Papandreu ile görüşen Makarios, bu gezi sırasında Kıbrıs politikaları hakkında Yunanistan'dan tam destek almayı başarmıştır. Görüşmelerde Başbakan Papandreu ile Makarios arasında tam dört konuda mutabakat sağlanmıştır. Bunların birincisi, Kıbrıs Meselesi'ne BM kanalı ile bir çözüm aramak olmuştur. Her iki lider de Ada'da NATO'nun söz sahibi olmasının kabul edilmesi veya Türkiye ile Yunanistan arasında ikili temaslar yapılmasının Rumlar'a zarar vereceği üzerinde anlaştılar. İkinci olarak bu görüşmelerde nihai hedef Enosis olarak belirlenmiştir.

Üçüncü olarak yapılacak girişimler kesinlikle Türkler'i kışkırtacak bir şekil almayacaktı. Türk azınlığa bazı tavizler verilmesi, barış için çabalara girişilmesi, mutlaka gerekli olarak görülmüştür. Son olarak da bir Türk saldırısı karşısında Yunanistan, Makarios'un yardımına koşacaktı. İkilinin görüşmesinde çok önemli bir karar da alınmıştı. Kıbrıs, coğrafi olarak Yunanistan'a uzak bir konumdaydı ve eğer Türkiye askeri müdahalede bulunursa Yunanistan'ın askeri yardımı anlamsız olacaktı. Kıbrıs'a Yunanlılar'ın Ada'ya askeri katkısı ancak askeri harekattan önce olabilirdi. Bu nedenle Papandreu Kıbrıs'a el altından silah ve asker göndermeyi teklif etmiştir. Bu teklif Makarios için bulunmaz bir fırsattı. Makarios, teklifi kabul edince operasyon başlamıştır. Silah ve askerle dolu gemiler geceleri Kıbrıs'a yanaşiyor, sivil giyinmiş gönüllüler Kıbrıs'a çıkararak Rum birliklerine katılıyorlardı. 1964'ün yaz

⁴⁹¹ İlhan Turan, a.g.e. s. 550

⁴⁹² Oran, a.g.e. s. 725

aylarının ortalarına kadar süren yardım hareketi sonucu 20 bin tam teçhizatlı subay ve er Kıbrıs'a çıkartılmıştı.⁴⁹³

BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs konusunda aldığı karar Kıbrıs'ta çatışmaları önleyememişti. Ada'da hala Rumlar'ın saldırıları sonucunda Türkler öldürülüyordu. 6 Nisan'da Limasollu dört Türk Lefkoşa'da Magosa kapısında silahlı Rumlar tarafından durdurulmuş ve yakındaki tarlaya götürülerek kurşuna dizilmişlerdi. Cesetleri Lefkoşa Kıbrıs Türk Kesimi'ne teslim edilmiş ve "doğal nedenlerden öldükleri"ni bildiren defin ruhsatları "Doğum ve Ölüm Kütüğü Müdürlüğü tarafından da onaylanmıştı.⁴⁹⁴

Bu kritik dönemde Kıbrıs'taki Türk liderliği ile Türk Hükümeti arasında da bazı çatlaklar baş göstermiştir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'nin kararından sonra Kıbrıs'ta çatışmaların duracağı sanılırken, tam aksine artmıştı. Üstelik Rauf Denktaş'ın Ada'ya dönüşü sürekli engellenmekte ve eğer döndüğü takdirde Rumlar tarafından tutuklanacağı bildirilmektedir. Mart ayında Dr. Küçük'ten İnönü'ye gelen telgrafta Rumlar'ın en ağır silahlarla saldırılarının sürmekte olduğu ve Türkler'in kayıtsız şartsız teslim olması istendiği belirtilmiştir. Üstelik BM yetkilileri de teslim olmayı tavsiye etmektedirler. Bu umutsuz ortamda Başbakan İnönü verdiği yanıtta Kıbrıs Türkleri'nin "topraklarını sonuna dek şerefle savunmalarını" istemiştir.⁴⁹⁵ Ancak olaylar devam ettikçe Küçük'ten gelen mesajlardaki üslup da sertleşmiştir.

22 Mart'ta Dr. Fazıl Küçük'ten Denktaş'a gelen uzun mesajın içeriği İnönü'yü kızdırmıştır. Mesajda Londra Konferansı'ndan önce yalnız Lefkoşe ve civarı ile sınırlı kalan saldırıların artık Ada'nın tamamına yayıldığı, Rumlar'ın zaman içinde 40 bin kişiden oluşan bir silahlı güç oluşturduğu belirtilmiştir. Son saldırıların bu ordu tarafından gerçekleştirildiği ve bu hücumların ne üçlü idare ne de BM gözlemcileri tarafından önlenemediği vurgulanmıştır. Son olayların ardından Kıbrıs'ta 26 bin Kıbrıs Türk'ünün göçmen durumuna geldiği ve bunun nüfusun dörtte birine karşılık geldiğine de dikkat çekilen mesajda "Mücadelenin şimdiye dek Anavatan imdada geliyor imanı içinde yürütüldüğü fakat bugün Kıbrıs'ta Anavatan'ın artık müdahale edebileceğine inanan kimse kalmamıştır" ifadesi ile içinde bulunulan çaresizlik ve umutsuzluk vurgulanmıştır.⁴⁹⁶ Mesajda Rumlar'ın da

⁴⁹³ Andreas Papandreu, **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1977, s. 169-170

⁴⁹⁴ Oberling, **a.g.e.** s. 91

⁴⁹⁵ Batur, **a.g.e.** s. 244-245

⁴⁹⁶ Denktaş, **a.g.e.** s. 217-220

müdahale yapılmayacağını bildiklerinden dolayı saldırganlıklarını daha da artırdıkları ve bu durumda Türkler için “sabır, metanet, cesaret” sözü edenlere alaylı bakışlarla karşılaştığı anlatılmıştır. Mesajda Denктаş’tan Türkiye’de Kıbrıslı Türkler’in anavatana veya başka bir bölgeye göç imkanlarını araştırması da istenmiştir. Dr. Küçük, mesajında savunma amacıyla kendilerine 50 tank, 5 uçak, 200 tepmesiz top, 200 havan topu, 500 bazuka, 1000 ağır, 2000 hafif makineli tüfek ve bol mermi, 2000 yangın bombası, 5000 el bombası, 200 cip ve 10 bin gönüllüden oluşan bir vurucu güç gönderilmesini de talep etmiştir.⁴⁹⁷

Mesajın hemen ardından Rauf Denктаş, Başbakanlık’a çağrılmış ve mesajın içeriği ile ilgili olarak önce Haluk Bayülken ile görüşmüştür. Bayülken, bu görüşmede İnönü’nün İstiklal Savaşı görmüş bir komutan olduğunu, Kıbrıs’tan gelen “göç edelim... teslim olalım... başka çare kalmadı” şeklindeki mesajlara çok kızdığını söylemiştir.⁴⁹⁸ Bayülken, Denктаş’tan İnönü’yü teselli etmesini de istemiş ve “Allah da biliyor ki İnönü elinden gelen her şeyi yapıyor, yaptırıyor” ifadesini kullanmıştır.⁴⁹⁹ Hatıralarında o gün İnönü ile görüşmesini detayları ile anlatan Rauf Denктаş, kızgın olacağını düşündüğü Başbakan’ı çok yorgun ancak sakın gördüğünü belirtmiştir. İnönü, mesajla ilgili Denктаş’ın fikirlerini sormuş ve Kıbrıslı Türkler’in umutsuzluğunun nedenini anlamaya çalışmıştır. Denктаş’a Dr. Küçük’ün taleplerini Kıbrıs’a göndermenin zorluklarından söz eden İnönü, Rumlar’ın bunu haber alır almaz genel taarruza geçeceklerini, bunun da iç savaş anlamına geleceğini ve vahim sonuçları olabileceğini söylemiştir. Başbakan, çatışmaları önleyeceklerini ancak bunun için sabır gerektiğini de ifade ederek, şu sözleri kullanmıştır:

“Dr. Küçük’e selam söyle. Türkiye Kıbrıs’ı Yunan’a bırakmaz. Endişe etmesinler”⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Denктаş, a.g.e. s. 219

⁴⁹⁸ Batur, a.g.e. s. 246

⁴⁹⁹ Denктаş, a.g.e. s. 220

⁵⁰⁰ Batur, a.g.e. s. 247

IV. BÖLÜM

Johnson Mektubu ve İnönü'nün ABD Gezisi

1. İnönü'nün Time Dergisi'ne Demeci ve Demecin Yankıları

Kıbrıs'a bir askeri hareket düzenlenmesi yönünde Türkiye'ye yönelik baskılar artarken, Başbakan İnönü'yü başarısızlık ihtimali korkutuyordu. Bu olasılığı daha önce Nihat Erim'e anlatan İnönü, 1 Nisan 1964 günü Erim ile buluşmasında bir kere daha “orduyu bir başarısızlık ihtimali ile karşı karşıya bırakamayacağını” söylemiştir. Buna karşılık Erim, alınan neticeden memnun olmak gerektiğini belirtmiş ve Başbakan'a Amerika'yı daha çok sıkıştırmasını tavsiye etmiştir. Başbakan İnönü de “Yapıyorum, yapıyorum. Bilhassa NATO devletlerine söylemediğimi bırakmıyorum. Sadece Almanlar'dan memnun olduğumu kendilerine söyledim” yanıtını vermiştir.⁵⁰¹ Fakat gerek Ada'da bir türlü dinmek binmeyen şiddet olayları, gerekse Barış Gücü'nün ve Batılı büyük devletlerin olaylara seyirci kalmaları Türkiye'de Batı İttifakı'na ve ABD'ye karşı olan inancı yavaş yavaş sarsmaya başlamıştır. Üstelik Kıbrıs Türkleri'nden gelen “imdat” mesajları hükümeti bir an önce daha aktif olarak harekete geçmeye zorlamaya başlamıştır. Makarios'a 12 Mart'ta verilen “sert nota”nın ardından ayın 20'sinde İnönü, Kıbrıs'ta büyük bir çatışma çıkabileceğini, bu durumda da Türkiye'nin müdahale edebileceğini açıklamıştır. Bu sözler kamuoyunda askeri müdahale beklentilerini arttırmış ancak bu bir türlü gerçekleşmemiştir. Askeri hareketin bir türlü yapılamaması bazı söylentileri de beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı başta Amerika olmak üzere Batılı güçlerin Türkiye'nin müdahale hakkını kullanmasına engel olmasıdır.⁵⁰²

İşte bütün bu faktörlerin sonucunda Başbakan İsmet İnönü, birdenbire ABD'ye yönelik tutumunu değiştirmiş ve ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a karşı olan tutumunu eleştirmeye başlamıştır.⁵⁰³ Bu eleştirinin en bariz örneği ise İnönü'nün ünlü Time Dergisi'ne 15 Nisan 1964 günü verdiği mülakattır. Bu görüşmede

⁵⁰¹ Erim, **Günlükler: 2.c.** s. 766

⁵⁰² Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979 s. 229-230

⁵⁰³ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 119

Başbakan İnönü, Türkiye'nin geleneksel dış politikasında ciddi değişimler olabileceği mesajını vermiştir. İnönü, Time ile yaptığı görüşmede –daha önce de defalarca vurguladığı gibi – Türkiye'nin Kıbrıs'ta asla vazgeçmeyeceğini ve 1959 Antlaşmaları'nı kesinlikle pazarlık konusu yapmayacağını ifade etmiştir. İsmet İnönü, Kıbrıs konusunda müttefiklerin ve Amerika'nın tutumu hakkında sorulan soruya karşılık olarak, Türkiye'nin müttefiklerinin, NATO'nun dağılması için çabalayan uzak devletlerle yarış halinde olduğunu söylemiş ve ittifakın dağılmaması için sabır göstermekte olduklarını söylemiştir. İnönü'nün bundan sonra söylediği tarihe geçen şu sözleri, günümüzde dahi Paşa'nın en fazla bilinen beyanatları arasında yer almıştır:

“Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur. Türkiye de bu yeni dünyada kendi yerini alır”⁵⁰⁴

Kıbrıs meselesinde en başından beri soğukkanlılık ve ittifaka saygı ile hareket ettiklerine de değinen Başbakan, ABD ve İngiltere'nin Barış Gücü'nün Ada'ya geleceği günlerde Türkiye'ye çıkarma yapmamayı tavsiye ettiğini, çıkarma olduğu takdirde de dünyaya karşı Türkiye'yi savunamayacaklarını söylediklerini ifade etmiştir. İnönü, bu şekilde müttefiklerin Kıbrıs'a yapılacak Türk müdahalesine engel olduklarını da açıklamıştır. Başbakanın bu uzun mülakatında hedef tahtasında bu defa Amerika vardır. İnönü, ABD'nin tutumunu şu sözlerle eleştirmiştir:

“Bize, karışmıyoruz ne istiyorsanız yapın, diyebilirlerdi. O zaman bunu yapmadılar. Şimdi ise bunu bize karşı yapıyorlar”⁵⁰⁵ Başbakan, Ada'daki Türklerin akıbetinin ne olacağı sorusuna da verdiği karşılıkta oradaki Türkler'in belki de Makarios tarafından katledileceğini ve bunun Amerikan tarihine yazılmasını istediklerini söylemiştir. Başbakan İsmet İnönü'nün Time Dergisi'ne itirafları devam etmektedir. Türkiye ve ABD ilişkilerinin “kader birliğine” dayandığını söyleyen İnönü, Kıbrıs ile ilgili yalnızca şikayette bulunduğumuzu, buna karşılık ABD'nin “sesini yükselterek” Yunanistan'ın ve Rumlar'ın tutumunun uluslararası hukuka ve NATO ittifakına aykırı tutumlarını kınamasını beklediklerini açıklamıştır. Başbakan'ın şu sözleri de Kıbrıs konusundaki yanılığının itirafı olarak yorumlanabilir:

⁵⁰⁴ **Ulus**, 17 Nisan 1964, sayı: 14585, s.1

⁵⁰⁵ **Ulus**, 17 Nisan 1964, sayı: 14585, s.7

“İttifakın içinde mesuliyeti olan Amerika’nın önderliğine inanıyordum, bunun cezasını çekiyorum”⁵⁰⁶

Başbakan’ın Time’a verdiği mülakat dergi tarafından yayınlanmamış ancak Türk gazetelerinde tüm detayları ile yer almıştır. Yayınlanır yayınlanmaz da büyük tartışmalara yol açmıştır. Herkes Türk Dış Siyaseti’nde değişimin olup olmadığını tartışmaktadır. Bu da şunu göstermektedir; Türk Dış Politikası artık bir tabu değildir. Herkes tarafından enine boyuna tartışılmakta ve eleştiriler getirilmektedir. İnönü’nün sözleri ilk olarak siyasiler arasında geniş yankı uyandırmıştır. Başbakanın sözleri ile ilgili yorum yapan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, İnönü’nün Batılı ülkeleri Makarios’u desteklemekte ve Kıbrıs olayları ile ilgili oyalama tutumlarından şikayet etmekte haklı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, Kıbrıs’ta gelen ve EOKA’nın yaptıklarını gözler önüne seren haberler de bu haklılığı sergilemektedir. Ekrem Alican, mülakattan Türk Dış Politikası’nın değişmekte olduğu kanısına varılamayacağını, İnönü’nün Batı’ya uluslararası antlaşmalara bağlı bir milletin “köhne usullerle kandırmanın mümkün olmadığı” mesajı verdiğini açıklamıştır. Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Faruk Sükan ise açıklamasında arabulucunun Türkiye’ye yapacağı ziyareti beklediklerini ve şu aşamada hükümeti zora sokmak istemediklerini söylemiştir.

CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, hükümeti Meclis’e bilgi vermemekle suçlamıştır. CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de basına verdiği demeçte Rumlar’ın ve Yunanlılar’ın Hitler devrinden kalma usullerle anlaşmaları hükümsüz saydığını belirtmiş ve Türkiye’nin beklentisinin Batı’nın bu kıyam karşısında en azından bir “kınama” olduğunu ifade etmiştir. Erim’e göre Türkiye’de sabrın sonuna gelinmektedir ve Türkiye verilen sözlere, imzalanan antlaşmalara saygısızlık edenlerin bulunduğu “acayip bir topluluk üyesi midir, değil midir?” sorusuna yanıt aranan bir ülkedir.⁵⁰⁷ Konuşmanın baş aktörü İsmet İnönü, gazetecilerin verdiği demeçle ilgili sorularına karşılık önce konuşmak istememiş, ısrarlı sorular üzerinde de YTP Genel Başkanı Alican’ın demecine atıfta bulunarak, “Aferin Alican’a” dedikten sonra sözlerinin Batı’ya karşı bir şikayet mahiyetinde olduğunu açıklamakla yetinmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ **Ulus**, 17 Nisan 1964, sayı: 14585, s.7

⁵⁰⁷ **Tercüman**, 17 Nisan 1964, sayı: 898, s.7

⁵⁰⁸ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 558

Kıbrıs Sorunu'na siyasi bir çözüm bulmak amacıyla BM Genel Sekreteri U-Thant tarafından arabulucu olarak tayin edilen Sakari Tuomioja, 18 Nisan'da Türkiye'ye bir ziyaret yaparak Başbakan İsmet İnönü ile bir araya gelmiştir. Tuomioja, görüşme sonrasında krize çözüm bulma amacıyla görüşmeler yaptığını ifade etmiş ve detaylı açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Hükümet, bu görüşmelerde Tuomioja'ya sorunla ilgili detaylı bilgi vermiş ve fikir alışverişinde bulunmuştur. Arabulucu Tuomioja, Ankara'da muhalefetteki Adalet Partisi'nin genel başkanı Ragıp Gümüşpala ile bir araya gelmiştir. Gümüşpala, görüşme ile ilgili açıklamasında Tuomioja'ya Türkiye'nin dış politikada dostluklarına ve antlaşmalarına sadık bir ülke olduğunu söylediğini, Kıbrıs'ın Türk Milleti için büyük bir acı kaynağı olduğunu ve Yunanistan'ın bu acıyı arttırdığını vurguladığını söylemiştir. Tuomioja ise bu acıyı anladığını ve Yunanlılar'dan anlayış beklediğini ifade etmiştir.⁵⁰⁹ Tuomioja'nın temasları ertesi gün de devam etmiştir. Başbakan İnönü'nün iştiraki ile yapılan toplantıda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda "Federatif Devlet" sistemi haricinde bir çözüme asla yanaşmayacağı vurgulanmıştır.

2. TBMM'de Batı İttifakı'na Bağlılık Konusundaki Tartışmalar

Çatışmaların nisan ayı boyunca da devam etmesi ile Kıbrıs Türkiye'nin "bir numaralı" gündem maddesi olmaya devam ediyordu. Ne İnönü'nün ABD'yi ve Batı İttifakı'nı eleştirmesi ne de arabulucunun girişimleri olayları yatıştırabilmişti. Hükümetin Kıbrıs siyasetini ve son gelişmeler ışığında Türk-Yunan ilişkilerini değerlendirmek amacıyla Meclis'te bir genel görüşme açılması gündeme gelmiştir. Bu kez genel görüşme talebi milletvekilleri AP'den Tahsin Demiray ve CHP'li Nihat Erim'den gelmiştir. 5 Mayıs 1964 günü toplanan Meclis'te bu kez ilk sözü Başbakan İsmet İnönü almıştır. İnönü, konuşmasının başında Kıbrıs'ın Türkiye'nin "milli davası" olduğunu vurgulamış ve bu davanın milletin şeref ve haysiyetinin icap ettirdiği şekilde sonuçlanacağını açıklamıştır.

Kıbrıs Türkleri'nin topraklarında hür ve güven içinde yaşamalarını temin etmenin Türkiye için bir şeref görevi olduğunu ifade eden Başbakan, Kıbrıs'ın 1959'dan beri geçirdiği aşamaları yeniden özetledikten sonra Rumlar'ın Anayasa'yı ihlal teşebbüslerine kimi çevrelerin iddia ettiğinin aksine hiçbir zaman hareketsiz kalmadıklarını söylemiştir. Kıbrıs'taki olaylar karşısında hiçbir istila amacı

⁵⁰⁹ **Tercüman**, 18 Nisan 1964, sayı: 899, s.7

taşımayan bir devlet olarak önemi ve ağırlığı neticesinde bir yanıt verdiklerini söyleyen Başbakan, hiçbir emrivaki karşısında boyun eğmeyeceklerini de gösterdiklerini belirtmiştir. Rumlar'ın Noel'de önceden planlamış bir eylem dahilinde harekete geçtiğinden emin olduğunu söyleyen Başbakan, şiddeti durdurmaya hiçbir gücün muvaffak olamadığını da ifade etmiştir. Yunanlılar'ın Rumlar'ın vahşetini tasvip edip “elenizm” hayalini kapılması ile ihtilafın hem siyasi hem de diplomatik alanda çıkmaza sürüklendiğine dikkat çeken İsmet İnönü, NATO içinde Yunanistan ile bundan sonra nasıl bir mesai yürüteceklerini NATO'nun ciddi şekilde düşünmesi ve müzakere etmesi gerektiğini de belirtmiştir. Hükümet olarak Kıbrıs Meselesi'ni ciddiyetle takip ettiklerini vurgulayan İnönü, Yunan Parlamentosu'nda 6/7 Eylül Olayları konusunda yöneltilen suçlamalarla ilgili olarak şöyle konuşmuştur:

“6/7 Eylül vakası bir gün içinde başlamış ve son bulmuş olan bir akılsızlık fırtınasıdır. Dört aydan bu yana Kıbrıs'ta cereyan eden kasıtlı faciaların yanında kazaen çıkmış bir zabıta vakası kadar sade kalır. Türk Milleti bu vakayı zamanında ve ondan seneler sonra tekrar tekrar muhakeme etmiş ve en geniş şekilde tazmin etmiştir. Kıbrıs'ta bir 6/7 Eylül Vakası her gün oluyor ve bunu yapanlar övünüyorlar. Yunan hükümeti açıktan bu hareketleri desteklediğini bütün dünyaya söylüyor”⁵¹⁰

Türkiye ve Sovyetler arasındaki ilişkilere de değinen Başbakan İnönü, bu ülke ile karşılıklı saygı ve haklara riayet esasları dahilinde iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme açısından Kıbrıs bunalımının bir ölçü teşkil edeceğini söylemiştir. İnönü'nün konuşmasında bir başka önemli nokta da kısa bir süre önce Time'a verdiği demeç ile ilgili yaptığı açıklamadır. İnönü, Türkiye'nin müttefiklerinin kimi zaman Kıbrıs'taki soruna kayıtsız kaldığı izlenimi yarattıklarını ve bunun tesiri ile bazen “samimi ve üzüntülü bir dostun ruh haleti içinde” bazı ifadeler kullandıklarını ifade etmiştir. Bu sözleri, Time'da çıkan demecin bir bakıma “tashihi” olarak değerlendirmek kanımızca doğru olacaktır. Başbakan'ın bir sonraki açıklamasında Türkiye'nin dış politikasında “eksen kayması” olduğu iddialarını da yanıtlanmıştır. İsmet İnönü, Türkiye'nin dış siyasetinde izlediği ana hattın ve antlaşmalardan

⁵¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 209

ayrılacağı söylentilerinin tamamen yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁵¹¹ İsmet İnönü, açıklamasında Türk Milleti'ne de seslenerek, Kıbrıs davasının acı ve aziz bir dava olduğunu ve her evi, her insanı meşgul eden bir dava olduğunu söylemiştir. İnönü'ye göre bu dava uzun sürecektir ancak hükümet bu haklı davayı bir sonuca ulaştırmak için kararlıdır. İnönü'ye göre bu aşamada milletten de fedakarlık istenecektir ve bu fedakarlığı yapmak için millet de kararlıdır.

Genel görüşme isteminde bulunan Nihat Erim, Kıbrıs'ta durumun birkaç gün içinde "sakat bir yöne gittiği" inancı ile bu talepte bulunduğunu açıklamıştır. Erim'e göre Yunanistan ile dostluk ilişkileri önemli ölçüde zedelenmiştir ve bunda da kusur Yunanlılar'dadır. "Milletlerarası antlaşmalara saygı" prensibini çiğneyen Rumlar ile beraber olan Yunanistan'ın bu tutumu Kıbrıs meselesinin en feci tarafını teşkil etmektedir. Nihat Erim, konuşmasında Dışişleri'nde Yunanistan'ın 1959 Antlaşmaları'na aykırı bir tutumu saptanmış ise buna karşılık Devletler Hukuku'nda tanınan misilleme hakkı artık kullanılmalıdır. Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar karşısında Türkiye'nin müdahale hakkının olduğunu da belirten Erim, müttefiklerle olan ilişkilere de değinmiştir.

ABD'nin, İngiltere'nin ve diğer NATO ülkelerinin Rumlar'a ve Yunanlılar'a karşı sessiz kalmalarından şikayetin haklı olduğunu belirten Nihat Erim, "En ufak mesele karşısında NATO bu çekingenliği gösterirse biz güvenliğimizi NATO'da bulduk diye nasıl rahatlıkla, güvenlikle bütün stratejimizi NATO'ya göre düzenler ve rahata varabiliriz" diye konuşmuştur.⁵¹² NATO'nun Güneydoğu Avrupa kanadının Türk-Yunan dostluğuna dayandığını anlatan Erim, bu dostluğun artık yıkıldığını ve NATO'nun bu duruma göre bir tavır izlemesinin zorunlu olduğunu da açıklamıştır. Dışişleri'nin Kıbrıs davasında bazı yanlışları olduğunu öne süren Nihat Erim, Yunanlılar'ın bu işlerde ne denli uyanık olduğunun bilincinde olarak hareket etmenin şart olduğu uyarısını da yapmıştır.

Hükümetin Kıbrıs'ta göçmen durumuna düşen soydaşların temel ihtiyaçlarını karşılamak için hangi önlemleri aldığını soran Erim, Kıbrıslı mücahitlerin direnişlerini överek onların direnişlerinin Türkiye'nin diplomatik alanda işini kolaylaştırdığını söylemiştir. Kıbrıs ile İngiltere'de Türkler'i başka yere göç ettirmek eğiliminin oluştuğuna dikkat çeken Erim buna kesinlikle göz yumulmaması gerektiğini sözlerine eklemiştir.

⁵¹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 210

⁵¹² **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 225

Kıbrıs ile ilgili görüşmelerde CKMP Grubu adına söz alan Konya milletvekili Kadircan Kafı, daha çok Rum Patrikhanesi üzerinde görüşlerini bildirmiştir. Patrikhanenin tarihçesine ve Fatih döneminde verilen imtiyazlara değinen Kafı, bu kurumun tarihin her döneminde siyaset ile iç içe olduğunu ve Türkler aleyhinde sayısız faaliyet gösterdiğine değinmiştir. Lozan'da patrikhane ve Rumlarla olan düzenlemelerin kötüye kullanıldığını söyleyen Kafı, Kıbrıs olaylarında da Patrikhane'nin rolünün araştırılmasını istemiştir. CKMP olarak İstanbul Patrikhanesi'nin durumunun Lozan Antlaşması'nın ruhu ve yeni anayasanın icapları çerçevesinde tekrar ele alınmasını gerekli gördüklerini söyleyen Kafı, bu kurumun fonksiyonunun bitip bitmediğinin tespit edilmesini istediklerini de açıklamıştır.⁵¹³

AP Grubu adına konuşan Konya milletvekili Faruk Sükan, Kıbrıs davasının bir kördüğüm halini aldığını ve milletçe bu davadan nasıl başarı ile sıyrılabileceğimizin bilinmediğini söylemiştir. Hükümeti 21 Aralık'tan beri sadece "laf üretmekle", "edebiyat yapmakla" itham eden Sükan, gerçek tatbikatın ortaya konması durumunda problemin çoktan çözüme kavuşmuş olacağını anlatmıştır. Davanın en başından beri bir Yunan-Türk davası olduğunu ancak hükümetin bunu geç fark ettiğini belirten Sükan, sorunu Makarios'un oyunları ile uluslararası alana taşımanın "vahim bir hata olduğunu" açıklamıştır. İnönü'nün Time'a verdiği demeci de hatırlatan Sükan, aylardan beri Türkler katledilirken elinde bulundurduğu yetkileri kullanamayan hükümetin ABD siyasetinde ve NATO'ya bağlılıkta değişiklik yapamayacağını ancak bu sözlerin sadece bir "tehdit gösterisi" olarak algılanması gerektiğini söylemiştir. Sükan, az bir olasılıkla da olsa bir politika değişikliğinin Türkiye'yi büyük tehlikelere sürükleyeceğini anlatmıştır. İnönü'nün ABD ve müttefiklere serzenişini hatalı gördüklerini söyleyen Faruk Sükan, hükümetin kendi siyasetini kendisinin tayin etmesi gerektiğini de açıklayarak şöyle konuşmuştur:

"Onlara güvendim şimdi cezasını çekiyorum demek olmaz. Zira çekilen ceza bir şahsa değil, millete ait olmaktadır. Bir şahsın kendi itirafı ile safdilane hareket etmesinin cezasını millete ve memlekete yüklemek ise ne siyasete ne insafa sığar"⁵¹⁴

⁵¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 229

⁵¹⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 231

Sükan, İnönü'nün Time'da yer alan sözlerini eleştirmeye devam ederek, şayet Makarios, Ada'daki Türkler'i katlederse bunun ABD tarihine değil, Türk tarihine yazılacağını söylemiştir. Kıbrıs'taki Türkler'i korumanın hükümetin vazifesi olduğunu da söyleyen AP milletvekili, bunda gösterilen aczin sorumluluğunu sadece hükümete ait olduğunu da vurgulamış ve bir hükümetin kendi hatalarından başkalarını sorumlu tutmasının eşi benzeri görülmemiş bir durum olduğunu söylemiştir. Sükan'a göre Türkiye büyük mücadelelerle elde ettiği Batı ittifakındaki yerini bazı nedenlerle kaybedemez. Bu nedenle de hükümetin Kıbrıs siyasetindeki hatalarından dolayı Türkiye'nin genel dış siyasetini değiştirmeye kalkışması daha vahim neticelere neden olabilir.

AP milletvekili Sükan, Türkiye'nin zayıf durumda olmadığı halde Kıbrıs davasında zayıfmış gibi davranıldığını ve bunun da davayı zaafa uğrattığını da söylemiştir. Bu konudaki en önemli eksiklik hükümetin bir "milli politikası"nın olmamasıdır. Sükan, bu aşamada "milli politika"dan ne anlaşılması gerektiğini de izah etmiştir; milli politika, tamamen milli bünyeye sahip parlamento gruplarının fikrinin alınması ve hükümetin bu müzakereler sonucunda bir siyasetin belirlenmesidir. Bunu yapmayan hükümetin şikayete hakkı yoktur. Sükan, Kıbrıs davasında başarı için milli politikanın bir an önce tespitini isteyerek konuşmasını tamamlamıştır.

CHP Grubu adına görüşlerini bildiren İstanbul milletvekili Cihat Baban, Kıbrıs meselesinin artık Makarios ile yaşanan bir sorun olmadığını tamamen bir Türk-Yunan ihtilafı haline geldiğini söylemiştir. Bu ihtilaf, Papandreu'nun iktidara gelişi ile tehlikeli bir istikamet almıştır. Baban, Yunan halkının da Papandreu'dan memnun olmadığını ve bu kötü akıbetten ancak İnönü ile sıyrılabileceklerine inandıkları yönünde duyular aldıklarını da açıklamıştır.⁵¹⁵ Kıbrıs'ı kan gölüne çevirenlerin Türkler olmadığını vurgulayan Baban, Türkiye'nin Ada'nın Yunanistan'a ilhak edecek her türlü teşebbüse kesinlikle karşı olduğunu da söylemiştir. Baban, AP'nin Kıbrıs'a müdahale edilmemesi ile ilgili eleştirilerini de yanıtlamış ve 30 milyon Türk'ü riske atamayacaklarını söylemiştir. Baban, çıkarma yapılması halinde Ada'da daha büyük bir kıyam yaşanması ihtimalinin de göz önüne alındığını söyleyerek, "Eğer bu olsaydı, şimdi bizi harekat yapmamakla eleştirenler o zaman da sorumsuzlukla suçlayacaklardı" demiştir. Baban, Sükan'a yönelik

⁵¹⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 236

eleştirilerinin dozunu arttırarak, AP milletvekilinin bütün gizli görüşmelerin içeriğini bildiği halde muhalefet yapma kaygısı ile konuştuğunu da söylemiş ve Başbakan İnönü'nün Batı ittifakından ayrılmanın söz konusu olmadığını açıklamasına rağmen Sükan'ın sözlerinin “açık kapıları zorlamak” olduğunu ifade etmiştir. Baban, Kıbrıs meselesinde NATO'nun üstüne düşeni yapmasını beklemeye hakları olduğunu da söyleyerek, Türkiye'nin bu meselede uluslararası problemleri zorlaştırmamak adına fedakarlıklara katlandığını söyleyerek, bunun Kıbrıs davasını tek başına çözmenin olanaksızlığından değil kolektif barış davasına gösterdiği saygıdan kaynaklandığını belirtmiştir. Baban, konuşmasının sonunda bütün Meclis'in ve milletin birlik içinde olması halinde tıpkı Kurtuluş Savaşı zamanında olduğu gibi Kıbrıs'ta da başarıya ulaşılacağını söylemiştir.

CKMP Grubu adına Konya milletvekili İrfan Baran da Kıbrıs Sorunu'nda hükümetin milli birliği sağlayamadığını, dahası bunu hiç istemediğini söylemiştir. Baran, bu buhranı 1946 öncesinin “tek parti” ve “tek adam” anlayışı ile götürmek isteyen hükümetin hem kendisini hem de ülkeyi zora düşürdüğünü söylemiştir. Hükümetin tamiri imkansız hatalarının Kıbrıslı soydaşların katledilmesi ile neticelendiğini açıklayan Baran, askeri müdahalenin BM ya da başka bir güç tarafından önlenemeyeceğini çünkü bunun garantörlük antlaşmalarından gelen bir hak olduğunu savunmuştur.

Baran, CKMP olarak Time dergisine konuşan Başbakan'ın sözlerini “tek parti” zamanının “tek şef” anlayışına yönelişin bir kanıtı olarak gördüklerini de ifade etmiştir.⁵¹⁶ Hükümetin Kıbrıs siyasetinin sürekli inişte olduğunu da söyleyen İrfan Baran, en başından bu yana katliamlar duracak diyen Başbakan'daki “Eyüp sabrının” İngilizleri bile tedirgin ettiğine dair duyular aldıklarını söylemiştir. Baran, henüz İnönü'nün ne ceza çektiğinin de belli olmadığını ama asıl cezayı Türkiye'nin ve Kıbrıs Türkleri'nin çektiğini de vurgulamıştır.

Kıbrıs Meselesi ile ilgili oldukça uzun süren genel görüşme maratonunda YTP adına görüşleri Uşak milletvekili Ahmet Tahtakılıç dile getirmiştir. YTP temsilcisi öncelikle Kıbrıs olayında Anayasal düzen bozulduktan sonra cumhuriyetin ortadan kalktığını ancak hükümetin buna rağmen Makarios'u muhatap alarak görüşmeler yapmasının yanlışlığını anlatmıştır. Tahtakılıç, hükümetin 1930 Antlaşması'nı yenilemeyerek senelerdir Türkiye'yi “kemiren” Yunanlılar'ı hudut

⁵¹⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 245

dışına çıkartılmasını olumlu bulduklarını fakat bunun için bile çok geç kalındığını ifade etmiştir.⁵¹⁷

Meclis'te yapılan görüşmeler 6 Mayıs'ta da devam etmiş ve siyasi partiler Kıbrıs ile ilgili görüş ve eleştirilerini dile getirmişlerdir. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, meselenin özünün Makarios'un Anayasa'da yapmak istediği değişiklikler ile ortaya çıktığını söylemiş ve bu hukuksuz talebe karşı ne öteki garantör devletlerin ne de NATO'nun hiçbir itirazda bulunmadığı ifade etmiştir. YTP'nin bu meselede Türkiye'ye dost olan devletlerin vazifelerini yerine getirmediği kanaatinde olduğunu açıklayan Alican, Makarios'a el atından verilen destekten de söz etmiş ve Türkiye'nin yalnız başına bırakıldığını söylemiştir.⁵¹⁸

Alican'a göre Kıbrıs olayı, Türk Dış Siyaseti'nde radikal bir değişikliğe yol açmamalı ancak bazı değişmelerin kaçınılmaz hale geldiğini kanıtlamıştır. Karşımızda "enosis" için canla başla mücadele eden bir zihniyet olduğunu anlatan Alican, buna karşılık hangi politikanın takip edileceğinin açıkça saptanmasından yana olduklarını izah etmiştir. Ekrem Alican, konuşmasının son kısmında son derece ilginç bir çağrı yapmış ve AP ve CHP'nin Türk Milleti'nin en az %80'ini temsil ettiğini belirterek, bu iki partinin "ahkam kesmeyi bırakarak" meselenin çözümü ile ilgili bütün söylediklerini uygulamaya koymalarını istemiştir. Alican, bunun her iki partiye düşen bir mesuliyet olduğunu ve kendisinin sadece bu mesuliyeti hatırlattığını da ifade etmiştir. Alican'ın Türkiye'nin ikinci partisi durumundaki AP'yi sadece laf üretmekle suçlayarak, aktif olarak çözüme katkıda bulunmasını istemesi, bu partiye mensup vekiller tarafından tepki ile karşılanmıştır. Ancak Alican tepkiler karşısında iki partinin sorumluluğunun büyük olduğunu ve Kıbrıs davasını çözüme kavuşturma adına daha çok çabalamalarını istemiştir.

MP adına konuşan Zekai Dorman, dış politikayı muhalefetle işbirliğine girmeden yürüten hükümet, Kıbrıs'ta ortaya çıkan durumun sorumlusudur. Dorman, dış siyasette kimi zaman her türlü fedakarlığın göze alınması gerektiğini söylemiş ve Hatay davasında Atatürk'e ihtiyat tavsiye eden müşavirlere rağmen O'nun cesur davranışları ile Hatay'ın Türkiye'ye dahil edildiğini örnek göstermiştir. Taviz vermenin yeni taleplere kapı açmak anlamına geldiğini belirten Dorman, hükümetin Kıbrıs konusunda baştan sona hatalı bir siyaset takip ettiğini açıklamıştır. Birkaç jeti Ada'ya yollamanın ya da İskenderun açıklarında seyredip dönen gemilerin

⁵¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 30, B: 97, O: 1, 05.05.1964, s. 247

⁵¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 30, B: 98, O: 1, 06.05.1964, s. 269

Makarios'a Türkler'in müdahale edemeyeceklerini kanaatini yerleştirdiğini anlatan Dorman, bu tutumun cinayetleri körüklediğini söylemiştir.⁵¹⁹ Hükümetin Kıbrıs'ta sürekli geri adım atmasının nedenlerinin halen meçhul olduğunu ve bunun nedenlerinin izahını milletin beklediğini ifade etmiştir. Kıbrıs'ta milli politikadan yana olduklarını söyleyen Dorman, hükümeti bir an önce bunu tespit etmek için göreve çağırdıklarını da söylemiştir.

Genel görüşmede eleştirilere hükümet adına yanıt vermek üzere Başbakan İsmet İnönü, bir kez daha kürsüye gelmiştir. İnönü, milletvekillerinin kimi zaman sertleşen eleştirilerinden istifade edilecek noktaları bulma gayretinde olduklarını söylemiştir. İnönü, kendilerine askeri müdahale hakkında çok sayıda tenkit geldiğini söyleyerek, öncelikle Garanti Antlaşması'nın 4. maddesini okumuştur. 21 Aralık olayında antlaşmada belirtildiği gibi –Yunanistan ve İngiltere ile temasa geçerek - hareket ettiklerini açıklayan İnönü, başka türlü hareket olanaklarının bulunmadığını açıklamıştır.

BM'de 4 Mart tarihinde müdahale kararı verildiğini belirten İnönü, barış gücü teşkilinde güçlükler yaşandığını ve mezalimin devam etmesi üzerine teşebbüse geçtiklerini ve müdahale edeceklerini söylediklerini hatırlatmıştır. Bunun üzerine barış gücünün çok yakında harekete geçeceği teminatını aldıklarını anlatan Başbakan, ertesi gün Kanada birliklerinin Kıbrıs'a ulaştığını söylemiştir. NATO'ya ve Avrupa Konseyi ile ilgili eleştirilere de yanıt veren İnönü, Kuzey Atlantik Paktı'na ilk müracaatın 25 Aralık günü yapıldığını, bu tarihin hadiselerin başlamasından sadece 4 gün sonra ve Garantör devletlere yapılan çağrı ile aynı zamanda olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁰ Konunun Yüksek Adalet Divanı'na götürülmemesini Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bu kuruluşa üye olmaması ile izah eden Başbakan, Londra Konferansı sonrasında NATO'nun devreye sokulmasının olanaksızlığı yüzünden BM seçeneğinin tercih edildiğini söylemiştir.

Eleştirileri yanıtlamaya devam eden İnönü, meseleyi ilk günden bir Türk-Yunan sorunu olarak kabul etme imkanı olmadığını çünkü, Yunanistan'ın da bir garantör devlet olduğunu söylemiştir. Kıbrıs meselesinin bir Yunan-Türk sorunu haline dönüşmesinin yeni Yunan hükümeti ile alakalı olduğunu anlatan Başbakan İsmet İnönü, sözü dış politika tartışmalarına getirerek şunları söylemiştir:

⁵¹⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 98, O: 1, 06.05.1964, s. 277

⁵²⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 98, O: 1, 06.05.1964, s. 298

“Time dergisine verdiğim beyanat bugüne dek bu dergide yayınlanmamıştır. İç politika olarak bir cümlesi nasıl olmuşsa içeride çıkan bir gazetede yer almış onun üzerine herkes kendi mizacına ve meşrebine uygun olarak mana vermeye çalışmıştır. Bunun münakaşasına girmeme imkan yoktur. Müttefikler arasında şikayetler daima olacaktır. Bunun sınırı ve usulü de bellidir. Dolayısı ile ittifakların ömrü ve hayatiyeti üzerine uzun konuşmak beyhude zahmet olmuştur.”⁵²¹ İnönü, konuşmasında Ekrem Alican’ın önerisine de yanıt vererek, dış politikada büyük partilerin bir araya gelerek politika belirlemesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Başbakan, konuşmasının son bölümünde müttefiklerden ilgi gördüklerini de açıklayarak Kıbrıs’ın sabırla bir neticeye varacağını söylemiş ve sonuçta kazanan tarafın Türkiye olacağını ifade etmiştir.

3. Türkiye İşçi Partisi’nin Kıbrıs Sorunu İle İlgili Görüşleri

1964 yılında henüz TBMM dışında olmasına rağmen Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşleri üzerinde durulması gereken partilerden birisi de sol kesimin en önemli temsilcilerinden birisi olan Türkiye İşçi Partisi (TİP)’dir. TİP, 27 Mayıs sonrasının özgürlükçü ortamında 13 Şubat 1961 günü 12 sendikacı tarafından kurulmuştur.⁵²² Partinin kurucu genel başkanı sendikacı Avni Erakalın’dı. Ancak TİP’in ilk günlerinde fazla bir varlık gösterememesi üzerine sol kesimin önde gelen isimlerinden Mehmet Ali Aybar ile temaslara başlanmıştır. Parti kurucuları bu temaslara sonucunda Aybar’ın genel başkan olmasını kararlaştırmıştır. Bu karar bir gece vakti Aybar’a evinde bildirilmiş ve 8 Şubat 1962 tarihinde Mehmet Ali Aybar’ın genel başkan olarak seçildiği kamuoyuna duyurulmuştur.⁵²³

Bu seçimden sonra partinin sosyalist bir kimliğe kavuşması sağlanmış ve hızla büyümeye başlayan TİP, 1960’lı yıllarda Türk siyasetinin önemli figürlerinden birisi haline gelmiştir.

TİP’in programı pek çok açıdan diğer partilerden farklı bir şekilde yazılmıştır. Programda partinin dış siyasetinin ilkelerinden bazıları şu şekilde sıralanmıştır:

1. Milli bağımsızlığı ve egemenliği korumak
2. Anavatanın toprak bütünlüğünü korumak

⁵²¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 98, O: 1, 06.05.1964, s. 300

⁵²² Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.bs. 2006, s.77.

⁵²³ Barış Ünlü, **Bir Siyasi Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 177

3. Uluslararası ilişkilerde tam eşitliği sağlamak
4. Sömürge halklarının milli kurtuluş hareketlerini bütün güç ile barışçı yoldan desteklemek
5. Barışı tehdit eden ve bir nükleer savaş riski yaratan askeri blokların ve yabancı ülkelerdeki üslerin tasfiyesi için gayret göstermek
6. Anavatan topraklarının ilk hedef teşkil etmesini veya geçici bir süre için bile olsa topraklarımızın düşman kuvvetlerine bırakılmasına karşı çıkmak
7. Atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılması için aktif siyaset izlemek.⁵²⁴

Bu programla beraber Türkiye’de ilk defa bir siyasal parti, ittifaklara karşı olduğunu açıklamıştır. Ancak bu programın ortaya çıktığı dönemde henüz Kıbrıs olayları dikkat çekecek bir duruma gelmediğinden programda Kıbrıs konusu yer almamıştır. TİP’in Kıbrıs konusu üzerine titizlikle eğilmesi 1964 yılındaki olayların bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır.

TİP , Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak kısa sürede değişik tezler öne sürmüştür. Bunun temel nedeni emperyalizm olgusunun yeterince iyi değerlendirilmemesi olarak görülmüştür.⁵²⁵ TİP’in Kıbrıs konusundaki ilk yaklaşımı ‘‘Misak-ı Milli’nin savunulması’’, ikinci yaklaşımı ise 1965 ve sonrasında görülen ‘‘milliyetçi ve militarist’’ bir yaklaşımdır. Partinin genel sekreteri Nihat Sargın, Kıbrıs gibi netameli bir konuda TİP’in görüşlerini saklı tuttuğunu ve Aybar’ın bu konuda sıkıntılı olduğunu söylemiştir. Aybar, Türkiye’nin ‘‘misak-ı milli’’ ye bağlı kalarak sınırlarımız dışındaki bir toprak parçasında gözü olmaması gerektiği düşüncesindedir.⁵²⁶ Ancak Ada’da sürekli olarak Türkler’in kayıplarının artması TİP’in bu konuya daha fazla kayıtsız kalamayacağı gerçeğini de açığa çıkartmıştır.

Partinin Genel Yönetim Kurulu, 10 Mayıs 1964 günü Bursa’da bir toplantı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda genel başkan Aybar, Kıbrıs’taki yeni gelişmelere değinen bir konuşma yapmıştır. Aybar, geçen aralıktan beri Kıbrıs’ın çok ciddi ve derin endişeler yaratan bir konu haline geldiğini söylemiş ve hükümetin meseleyi ittifaklara, dostluklara, komşularla ilişkileri Kıbrıs mihengine vurarak değerlendirdiğini söylemiştir. Aybar, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

⁵²⁴ Fırat, a.g.e. s. 100

⁵²⁵ Nebil Varuy, **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler – Yorumlar (1961-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2010, s. 114

⁵²⁶ Serpil Çelenk Güvenç, **İkili Antlaşmalardan Kıbrıs’a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi, 1960-1970**, İstanbul, Daktylos Yayınevi, 2008, s. 162

“Başbakan NATO içinde müttefikimiz olan Yunansitan ile Kıbrıs için savaşabileceğimizi ima etti. Şimdiye kadar toz kondurulmayan Amerikan dostluğundan çok acı bir dille şikayette bulundu. Bilindiği gibi Kıbrıs'ta kanlı olaylar cereyan ediyor, çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar öldürülüyor, gençler rehine olarak götürülüyor, köyler ateşe veriliyor. Kanlı olaylar yer yer bir iç savaş şekline dönüşmüştür. Bu olayların rastgele başladığını kabul etmek zordur. Kullanılan vasıtalar, silahlar ve olayların başlangıç tarihi ve gelişme şekli göz önüne alınca bu saldırıların önceden planlanmış bir plana dayandığı sonucuna varmak gerekir”,⁵²⁷

Aybar, konuşmasında Kıbrıs Türkleri'nin “Türkiye'ye ilhak” düşüncesinde olmadıklarını ve Osmanlı'dan bu yana barış istediklerini de açıklamıştır. Aybar'a göre İnönü'nün Batı ittifakından ayrılmayı ima eden sözleri sadece “siyasal bir taktik”ten ibarettir. Kıbrıs bunalımının içeride huzuru bozacak bir hale dönüşmesine izin verilmemelidir. Gayrimüslimlerin de bu vatanın evladı olduğu Anayasa ile hükme bağlandığına göre “yurttaşlar arasındaki sevgi, saygıyı ve dayanışmayı bozacak” dalgalanmalara fırsat tanınmamalıdır.

Mehmet Ali Aybar'ın Bursa konuşmasından sonra TİP'in görüşü haline gelecek olan Kıbrıs tezi de açıklanmıştır. Bu tez şu esaslardan oluşmaktadır:

1. TİP, öncelikle Ada'da aşırı milliyetçi, ENOSİS'çi, faşist bir tedhiş örgütü olan EOKA tarafından hazırlanmış bir plana göre süren kanlı olaylara derhal son verilmesini ister.

2. Kıbrıslı Türkler'in tüm temel hak ve hürriyetlerine hemen kavuşturulmasını ve bütün bu hakları güvenlik altına alan bir düzenin kurulmasını ister.

3. BM silahlı kuvvetlerini, bugünkü pasif durumlarını bırakarak Ada'da kan dökülmesini önleyecek kesin tedbirleri almaya davet eder.

⁵²⁷ Varuy, a.g.e. s. 115

4. Kıbrıs Buhranı'nın ancak Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin vazgeçilmez temeli olan "Misak-ı Milli" ışığı altında yürütülen, kişiliği olan bir politika ile çözülebileceğine inanır.⁵²⁸

TİP, sorunun çözümünde İstiklal Savaşı dönemine ve Misak-ı Milli'ye yaptığı göndermenin, o yılların Batı Cephesi Kumandanı İsmet İnönü'nün hükümet başkanlığı yaptığı döneme denk gelmesi ironiktir. Bu açıklamalar ve Aybar'ın Kıbrıs Sorunu'nda Misak-ı Milli'nin dışına taşılmaması düşüncesi Milliyet Gazetesi tarafından "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur" şeklinde haber haline getirilmiş ve kıyamet kopmuştur. Yurdun dört bir yanından TİP'e karşı tepkiler arasında parti merkezi binalarının basılması, tehdit mektupları, Aybar'ın Ankara'ya girişinin yasaklanması sayılabilir.

Tepkiler bununla da sınırlı kalmamış ve biri senatör Esat Çağa olmak üzere dört kişi partiden istifa etmiştir. Parti örgütüne duyurulan istifa gerekçesinde parti liderlerinin Kıbrıs davasındaki "haksız ve yanlış" tutumlarından kaynaklandığı açıklanmıştır.⁵²⁹ TİP, dört maddeden oluşan "Kıbrıs Tezi"ni kamuoyuna ilan ettikten sonra partiden, Aybar'ın "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir davasının olmadığı"ni söylediği yalandır açıklaması yapılmıştır. Nitekim 30 Mayıs 1964 günü Genel Merkez'de toplanan İl Başkanları, Aybar'ın Kıbrıs tezini desteklemişler ve böylece partinin Kıbrıs politikasının bütün birimlerce de onaylandığı duyurulmuştur.⁵³⁰ Ancak TİP'in Kıbrıs politikası 1965'ten sonra tamamen farklı bir istikamete yönelmiştir.

4. Kıbrıs'a Müdahale Seçeneğinin Yeniden Gündeme Gelişi

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) toplantısına katılmak üzere 21 Nisan'da Amerika'ya gitmiş ve burada Başkan Johnson ile 20 dakika görüşme fırsatı bulmuştur. Görüşmenin ardından kısa bir açıklama yapan Erkin, ABD Başkanı Kıbrıs'ta nizam ve güvenliğin tekrar kurulmasından dolayı memnuniyetini dile getirmiş ve "bu feci meseleye bir an önce tatmin edici bir çözüm yolu ümidini" belirtmiştir.⁵³¹ Ancak Kıbrıs'ta durum Başkan Johnson'un umut ettiği gibi çözüm yolunda ilerlemiyordu. Çünkü Makarios, Yunanistan'da Papandreu ile görüşmesinden sonra Enosis yolunda ilerlemeye devam

⁵²⁸ Varuy, a.g.e. s. 115

⁵²⁹ Güvenç, a.g.e. s. 163

⁵³⁰ Varuy, a.g.e. s. 116

⁵³¹ Tercüman, 30 Nisan 1964, sayı: 908, s.7

edecekleri yolunda beyanlar vermeye devam ediyor, Ada'da Türkler'e yönelik saldırıları hız kesmeden devame diyordu. 6 Mayıs'ta Baf'ın Yeroskipos Köyü'nde bir açıklama yapan Makarios, ne pahasına olursa olsun Enosis'e ulaşacaklarını bir kez daha açıklamıştı. Bu konuşmasında Makarios, mücadelenin nihai hedefinin Yunanistan ile birleşme olduğunu söylemiş ve amaca ulaşmak için çıkan engellere aldırmandan yürüyeceklerini söylemişti.⁵³² Kıbrıs'ta olaylar son hızla devam etmektedir; 1 Mayıs'ta iki Türk Rumlar tarafından kaçırılmıştır. 2 Mayıs'ta Gaziveren Köyü'ne Rumlar'ın bıraktığı paketin patlaması sonucu beş kişi yaralanmıştır. 3 Mayıs'ta Girne Dağları'ndan Türk köylerine ateş açılmış ancak mücahitlerin direnişi sonucu Rumlar geri çekilmiştir. 4 Mayıs'ta Rumlar bu kez BM askerlerine el bombası atmışlardır. Bu olayda da iki İngiliz askeri yaralanmıştır.⁵³³ Olaylar devam ederken Başbakan İnönü, Genelkurmay ile görüşerek Rum ve Yunanlılar'ın saldırıları karşısında Kıbrıs mücahitlerini dirençlerinin kırıldığı anda Kıbrıs Türk Alayı'nın savaşa katılması emrini vermiştir.⁵³⁴

Kıbrıs'ta çatışmalar devam ederken, soruna müzakereler yolu ile çözüm bulma çabaları da devam ediyordu. 8 Mayıs'ta ABD Başkanı Johnson'un Kıbrıs ile ilgili temaslar yapmak üzere görev verdiği ABD Senatosu Dış Münasebetler Komisyonu Başkanı Fulbright, Ankara'ya gelmiş ve temaslarda bulunmuştur. Fulbright, yaptığı açıklama ABD'nin Kıbrıs'a bakışını bir kere daha izah etmiş ve asıl meselenin Türkiye ve Yunanistan arasında bir çatışma çıkmaması olduğunu söylemiştir.⁵³⁵ Fulbright, Batılı devletlere çatışmalara neden olabilecek krizlerden uzak durmalarını tavsiye ederken, dünyada Kıbrıs gibi düzinelerce mesele olduğunu da söylemiştir. Fulbright, gezisinin amacının yalnızca Türk Hükümeti'nin fikirlerini öğrenmek olduğunu da ifade etmiştir. Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Erkin ile yapılan görüşmede Fulbright'a hükümet Kıbrıs'ta tek çözüm tarzı olarak "taksim"i gördüğü ancak başka yol bulunamazsa Türkiye'nin "büyük fedakarlıkta" bulunarak "federatif devlet"i kabul edebileceği de ifade edilmiştir.⁵³⁶ Fulbright, Nihat Erim aracılığı ile siyasi parti temsilcileri ile de görüşmüştür. Bu görüşmede muhalefet

⁵³² Oberling, **a.g.e.** s. 92

⁵³³ Denктаş, **a.g.e.** s. 282-284

⁵³⁴ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 64

⁵³⁵ **Ulus**, 8 Mayıs 1964, sayı: 14603, s.7

⁵³⁶ **Hürriyet**, 8 Mayıs 1964, sayı: 5752, s.7

partileri, Fulbright'a hükümetin Kıbrıs'ta izlediği siyaseti desteklediklerini söylemişlerdir.⁵³⁷

11 Mayıs günü üç Yunan subayı ve bir Kıbrıslı Rum polis bir güç gösterisi yapmak amacıyla bir araç içinde Magosa'nın duvarlarla çevrili Türk mahallesini yarıp geçmeye çalışmışlardır. Çıkan çatışma sonucu üç Rum ve bir Kıbrıslı Türk yaşamını yitirmiştir. Rumlar, bu olaya misilleme yapmak amacı ile iki günde 32 Kıbrıslı Türk'ü kaçırmış ve vurmuşlardır.⁵³⁸ Aynı tarihte BM Genel Sekreteri U-Thant, Ekvadorlu Galo Plaza'yı Kıbrıs'a özel temsilci olarak tayin etmiştir. Plaza'nın yetkileri arasında arabuluculuk da olacaktır.⁵³⁹ Ancak iki arabulucu olmasına rağmen Kıbrıs'ta şiddet dinmek bilmemektedir. Magosa'daki olayın ardından Kaymaklı'daki Türk evleri de ateşe verilmiştir.

Kıbrıs'ta olaylar devam ederken, Türkiye'de de Meclis'te yapılan genel görüşmenin arkasından sular durulmuş değildi. AP İzmir Milletvekili Şinasi Osma, Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektupta 12 Ada gibi Kıbrıs'ın da elden çıkması durumunda gelecek nesillerin kendilerini "lanetle" anacağını vurgulamıştır. Osma, Meclis'teki görüşmelerin bir "oldu-bittiye" getirildiğini söylemiş ve hükümetin çok daha aktif bir siyaset izlemesini istemiştir. Osma, Kıbrıs ile ilgili bir tereddüt varsa konunun Türk Milleti'nin referandumuna da sunulabileceğini ifade etmiştir.⁵⁴⁰ TBMM'deki görüşmeler sırasında kürsüye çıkmayan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, haziranda yapılacak Senato seçimleri öncesinde eleştirilerin dozunu arttırmıştır. Kıbrıs konusunda "hükümetin uyuduğunu" söyleyen AP lideri, "Bir adım sonrasını göremeyen hükümetin yüzünden Kıbrıs katliamı ortaya çıkmıştır" ifadesini kullanmıştır.⁵⁴¹ AP'nin açıkladığı seçim beyannamesinin hedefinde ise yine hükümet vardır. Hükümetin şahsiyetli ve tüm milletçe benimsenen bir dış politikasının olmadığı vurgulanan beyannamede Kıbrıs davasında hükümetin "pasif ve çekingen" tutumunun sorunu içinden çıkılmaz bir hale getirdiği belirtilmiştir.⁵⁴²

Basında Başbakan İsmet İnönü'nün "Lozan ile hesaplaşmasını" isteyen yorumlar da çıkmaktadır. Lozan'ın, 40 sene önce Batı tarafından "yarı zorla" kabul ettirilen bir metin olduğu vurgulanan yazıda, birçok Türk'ün bu antlaşmanın değiştirilmesini istediği açıklanmıştır. Çünkü Lozan, 'Türk'ün boynunu Yunan

⁵³⁷ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.299

⁵³⁸ Oberling, **a.g.e.** s. 92

⁵³⁹ Denктаş, **a.g.e.** s. 295

⁵⁴⁰ **Hürriyet**, 10 Mayıs 1964, sayı: 5754, s.1

⁵⁴¹ **Hürriyet**, 18 Mayıs 1964, sayı: 5762, s.7

⁵⁴² **Tercüman**, 17 Mayıs 1964, sayı: 925, s.7

karşısında bükük bırakan” bir antlaşmadır. Yorumu göre Lozan, 1923’ün şartlarına göre “kazanılmış bir sulh zaferi” olsa bile 1964’ün şartlarına uymamaktadır ve değiştirilmesi gerekir. Yazıda Lozan’ın başdelegesi, başbakan İnönü’ye de “zaferini tamamlama” çağrısı yapılmaktadır. Yazıda bu çağrı şu satırlarla desteklenmektedir:

“Kıbrıs’a çıkarma yapmaktan çok daha kolay olan bu feyizli hamleyle Türkiye’nin gücü yetmez mi? Bizzat kendi eseri olan Lozan’ı kurtarmak İnönü’nün emeli değil midir? Milli kader belki de 41 yıl sonra, sadece o pürüzleri temizleyip halkımızı Yunan şerrinden kurtarmak için İsmet Paşa’yı tekrar işbaşına getirmiş olamaz mı? İnönü ve rahmetli arkadaşları tarafından belki de istenmeyerek imzaladıkları bazı maddeler yine İnönü tarafından silinme şansını beklemiyor mu?”⁵⁴³ Yorumda I. TBMM’de Lozan’ı “eksik ve Türk çıkarlarına aykırı” bulan milletvekillerinin hepsinin haklı çıktıkları da vurgulanmıştır.

Türk Hükümeti’nin yurt içinden gelen ve giderek artan tepkilere rağmen, Kıbrıs bunalımını masa başında müzakere yolu ile çözüme gayretleri devam ediyordu. Mayıs ayının bir başka önemli gelişmesi de Kıbrıs konusunun Lahey’de toplanan NATO Bakanlar Konseyi’ne götürülmesi olmuştur. Yunanistan’ın da NATO’nun krizle ilgili olarak devreye girmesini bu ülkenin muhalefeti İngiliz, Amerikan ve Kanada baskısına teslim olmak olarak yorumlamıştır.⁵⁴⁴ Toplantıda Kıbrıs Meselesi’nin Türk-Yunan bağlantısı nedeniyle NATO’nun Güney-Doğu kanadını etkilemesi ele alınmış ve NATO üyeleri soruna kayıtsız kalamayacaklarını belirtmişlerdir. Toplantının sonunda NATO Genel Sekreteri Stikker, gelişmeleri yakında izleyip, Konsey’e bilgi vermekle görevlendirilmiştir.⁵⁴⁵ Ancak bu görevlendirme konusunda da Türk ve Yunan tarafları uzlaşma sağlayamamışlar ve Genel Sekreter’e verilen vazifenin tanımını üzerinde anlaşamamışlardır. Bu nedenle de Stikker’in belirsiz görevi birkaç uzlaştırma girişiminden öteye geçememiştir.

Lahey’de Konsey’in toplandığı gün olan 12 Mayıs’ta İsmet İnönü, ABD’nin Ankara Büyükelçisi ile bir araya gelmiştir. İnönü, bir yandan Lahey’deki görüşmelere katılarak uzlaşma yönünü göstermek istiyor bir yandan da ABD’ye Türkiye’nin kararlılığını kanıtlamak istiyordu. Hare’ye Kıbrıs ile ilgili bilgiler veren İnönü, sorunun Türkiye ve Yunanistan arasında çözümlenebileceğini ancak Papandreu’nun Makarios ile adeta özdeşleştiğini söylemiştir. Yunanistan’ın sorunun

⁵⁴³ Ahmet Kabaklı, “Lozan’ı Kurtarmak”, **Tercüman**, 11 Mayıs 1964, sayı: 919, s.2

⁵⁴⁴ Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.** s.72

⁵⁴⁵ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 64

çözümü konusunda NATO'ya bile karşı çıktığını anlatan İnönü, büyükelçiye kesin tavrını şu sözlerle açıklamıştır:

“Konuşma zamanı artık geçmiştir. Eski devlet adamı anlayışı bu noktadan sonra yürümez. Ya Makarios, boyun eğecek, ya da kafasına güçle vurarak aklının başına gelmesi sağlanacaktır”⁵⁴⁶

Büyükelçi, Başbakan'a bunun bir Türk-Yunan Savaşı'na yol açabileceğini söylemesi üzerine İsmet İnönü, çok net bir şekilde buna karar verecek tarafın Yunanistan olduğunu Türkiye Cumhuriyeti'nin her iki ihtimale karşı da hazır olduğunu söylemiştir. Hare, görüşme ile ilgili ülkesine gönderdiği raporda İnönü'nün tavrının asla bir iç politika yaklaşımı olmadığını açıklamıştır. İnönü, Hare ile yaptığı bu konuşma ile defterine “ABD sefiri, eşi ile öğle yemeğinde. Ciddi görüşme” notunu düşmüştür.⁵⁴⁷

Türkiye'yi mayıs ayında yeniden Kıbrıs'a çıkarmayı ciddi biçimde düşündüren iki önemli olay vardır. Birincisi Makarios'un silahlanmaya devam etmesi ve zorunlu askerlik uygulamasına geçme teşebbüsü, ikincisi de Rumlar'ın rehin aldıkları Türkler'i işkence ile öldürerek katliamlara devam etmesidir. Öncelikle Makarios Hükümeti Ada'ya küçük uçak ve helikopterler, zırhlı araçlar ve ağır toplar getirmeye devam etmiştir. Bununla da yetinmeyen Rumlar, 27 Mayıs'ta çıkan bir yasaya göre 18-59 yaş arasındaki bütün Kıbrıslı erkeklerin altı ay süre ile sadece Kıbrıslı Rumlar'dan oluşan Milli Muhafız Ordusu'nda askerlik hizmeti yapmaları zorunlu hale getirilmiştir. Türkiye bu gelişme üzerine 29 Mayıs'ta garantör devletler İngiltere ve Yunanistan' birer nota vererek, hem zorunlu askerlik yasasını hem de Cumhurbaşkanı Muavini'nin onayının alınmamasını Anayasa ihlali olarak nitelendirerek protesto etmiştir.⁵⁴⁸ Ada'daki Rumlar'ın bu tutumu Türkiye'den sonra İngiltere ve Yunanistan tarafından da protesto edilmiştir.

Kıbrıs'ta Rumlar'ın elinde bulunan rehinelere konu da mayıs ayındaki başlıca sorunlardan birisi olmuştur. Türk Dışişleri'ne göre 21 Aralık'ta olayların başlamasından beri Rumlar'ın elinde 244 esir bulunurken, Makarios sadece 17 esir

⁵⁴⁶ Camgöz, a.g.e. s. 50

⁵⁴⁷ İnönü, a.g.e. s. 914

⁵⁴⁸ Aydoğdu, a.g.e. s. 64

bulduğunu açıklamıştır.⁵⁴⁹ Gaziveren Köyü'ndeki olaydan sonra kaçırılanların sayısı ise 42'dir. Türk makamları Rumlar'ın elindeki rehinelere öldürüldüğü düşüncesindedir. Dışişleri Bakanı Erkin, BM'in kayıpların bulunabilmesi için General Gyani'nin harekete geçmesini istediklerini söylemiştir. 30 Mayıs 1964 tarihinde Makarios ile bir görüşme yapan Gyani, Türkler'in verdiği notalardan şikayette bulunmuş ancak Gyani, Türkler'den şikayet etmeye hakları olmadığını, Rumlar'ın bulunduğu kesimde hiçbir Türk'ün güvende olmadığını söylemiştir. Özellikle 11 Mayıs'ta 32 Türk'ün kaçırılması bunu ispatlamaktadır.⁵⁵⁰ Makarios bir yandan Türkler'i şikayet ederken, diğer yandan da askerlik konusunu resmileştirmeye çalışmıştır. 1 Haziran 1964 günü tasarı kanunlaşmıştır. Türkiye, 3 Haziran tarihinde yasayı tekrar protesto etmiş ancak Makarios, yapılan işlemlerin hukuki geçerliliğini Ada'nın savunması için gerekli olan tüm önlemleri almak konusunda haiz olduğu vazgeçilmez hakkına dayandırarak açıklama yoluna gitmiştir.⁵⁵¹

5. ABD Başkanı Johnson'ın Müdahaleyi Önlemesi

1963'ün 21 Aralık tarihinden beri Türkiye'nin "bir numaralı" gündem maddesini Kıbrıs konusu oluşturuyordu. Ada'da meydana gelen katliamlar, hukuk dışı eylemler, Türkler'e yönelik baskılar sonucu yüzlerce Türk'ün göçmen durumuna düşmesi gibi sorunlar, İnönü Hükümeti'ni içeride çok sıkıntılı durumlara düşürmüştü. Batı ittifakını Kıbrıs'taki vahim gelişmelerle ilgili defalarca uyararak ancak müttefiklerden beklediği desteği bir türlü alamayan Başbakan İsmet İnönü, mayısın sonlarında meydana gelen Rumlar'ın ordu kurma girişimleri ve rehinelere sayısının giderek artması ve rehinelere birçoğunun katledilmesi sonucu Kıbrıs'a askeri müdahale için yeniden kararlı hale gelmiştir. Yani hükümetin artık Kıbrıs'taki Rum girişimlerine daha fazla tepkisiz kalması beklenemezdi. 2 Haziran'da toplanan Bakanlar Kurulu, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunma kararı almıştır.⁵⁵² Başbakan İsmet İnönü, toplantıda tarihi kararlar arifesinde bulduklarını söyleyerek, askeri harekatlarda çok dikkatli olmak zorunda olduklarını belirterek şöyle konuşmuştur:

⁵⁴⁹ **Hürriyet**, 24 Mayıs 1964, sayı: 5768, s.7

⁵⁵⁰ Denктаş, **a.g.e.** s. 317

⁵⁵¹ Toluner, **a.g.e.** s. 116

⁵⁵² Uslu, **a.g.e.** s. 95

“Siyasi geri çekilmeler telafi edilir. Konjonktür müsaittir, siyaseten kaybettiğimiz alanı tekrar kazanırız ama askeri mağlubiyetlerin telafisi gayri kabildir. Atatürk’ün Cumhuriyeti’nin kazandığı bunca başarı bir anda yok olur gider. Elli yıllık çalışmamız bir anda biter.”⁵⁵³

İsmet İnönü’nün bu sözleri onun Kıbrıs’a müdahale kararı alırken, ne kadar zorlandığını ve adeta “kılı kırk yardığını” göstermektedir. İnce hesapların ardından alınan karara göre askeri müdahale, Türkiye’nin güney kesiminde Akdeniz sahillerinde bulunan İskenderun’a yerleştirilmiş Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılacaktı. Bu bölgedeki kuvvetlerin vazifesi, Kıbrıs’a çıkarak, Türkiye’ye Rumlar ile yapılacak olan görüşmelerde üstünlük sağlayacak olan kıyı bölgelerini kontrol altına almaktı. Bu şekilde çıkartmadan hemen sonra başlaması planlanan görüşmelerde Türkiye, Rum ve Yunan hükümetlerine göre daha avantajlı bir durumda olacaktı.

1964 yılında Kıbrıs’a çıkartma yapmak için askeri koşulların elverişli olmadığı önceki aylarda bizzat Başbakan İnönü tarafından da vurgulanmıştı. Ancak İnönü, bir yandan diplomatik girişimlerini hızlandırırken, bir yandan da gerektiği zaman Kıbrıs’a çıkmak üzere ciddi hazırlıklara başlamıştır. Başbakan, ilk olarak Kıbrıs’a çıkarma yapabilmek için özel bir kolordu oluşturulması için emir vermiştir. Hava Kuvvetleri’nde iyileştirme hamleleri de bu döneme rastlamaktadır. Örneğin, Ankara’da Hava Ulaştırma Komutanlığı, Etimesgut’ta 12. Hava Ulaştırma Üssü’nün kuruluşu, Erkilet’te Hava Nakliye Grubu’nun oluşturulması 1964 yılında gerçekleşmiştir. Çıkartma grupları için de şileplerden askerleri sahile taşıyacak küçük botların yapımı yine o döneme denk gelmiştir.⁵⁵⁴

Türkiye, aylardan beri beklediği askeri hareket için artık hazır sayılırdı. Böyle bir girişimin kısa vadede “tatminkar bir sonuç” getirmesi bir yana, Ada’daki gelişmeler artık müdahalenin kaçınılmaz bir hal aldığını göstermekteydi.⁵⁵⁵ Başbakan İnönü bu kez hareket için son derece istekliydi. Basın ve kamuoyu zaten uzun zamandır askeri hareket istediği için hükümetin arkasındaydı. Dışişleri Bakanı Erkin’in 5 Haziran’da kamuoyuna yaptığı açıklama bu konudaki kararlılığın bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Erkin, Rumlar’ın bu tarz hareketlerinin bir gün

⁵⁵³ Ali İhsan Göğüş, **Hep İsmet Paşa’nın Yanında**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008, s. 114

⁵⁵⁴ Camgöz, **a.g.e.** s. 48

⁵⁵⁵ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 122

Ada'ya çıkmayı zorunlu hale getireceğini vurgulamış ve Anayasa'yı ihlal ve Türkler'i kaçırmakla yok etme teşebbüslerinin Türkiye'de sonsuza dek tepkisiz kalamayacağını söylemiştir. Erkin'e göre Rumlar, bu düşüncelerinde son derece yanılmaktadırlar.⁵⁵⁶

Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkartma kararını Başbakan İnönü'nün operasyon başlamadan hemen önce Amerika'ya haber verdiği bugüne dek birçok kaynakta yer almıştır.⁵⁵⁷ Ancak bu konu ile ilgili olarak III. Koalisyon Hükümeti'nde Sanayi Bakanlığı görevinde bulunmuş olan o günlerin "1 numaralı tanıklarından" Muammer Erten'in anlattıkları çok farklıdır. Erten, Kıbrıs'taki vahim gelişmeler sonucunda 1-2 Haziran tarihlerinde kabinenin sabah 04:00'e dek süren toplantılar yaptığını, bu toplantılar ve MGK'da yapılan müzakereler sonucunda askeri harekate karar verildiğini anlatmıştır. Toplantıya katılan askerler Mersin Limanı'ndan hareket edecek kuvvetlerin 5 Haziran'da Kıbrıs'a çıkabilecekleri bildirilmişti. Bakanlar Kurulu'nda uzun müddet operasyonun garantör devletlere ve ABD'ye bildirilmesi tartışılmıştı. Ancak bu görüşmelerde varılan karara göre daha önceki dönemde müzakere yolu ile Ada'da barış sağlanamazsa müdahale hakkının kullanılacağı bildirildiği için bu hareketin resmen haber verilmesine gerek duyulmamıştır.⁵⁵⁸ O günlerdeki Bakanlar Kurulu toplantılarını ve İsmet İnönü'nün hareket ile ilgili tutumunu çok detaylı biçimde anlatan Erten, Başbakan'ın ABD'ye önceden haber verilmesi fikrine şu yanıtı verdiğini anlatmaktadır:

"Kıyılarımızdan kuş uça İncirlik üssünden anında tespit olunur. Onun için harekate başlayınca haberleri olacaktır. Gizli kalması mümkün değildir. Amerika'nın ve buradaki büyükelçisinin bugüne kadar izledikleri tutum karşısında resmen haber vermeye gerek görmüyorum."⁵⁵⁹

Erten'in o dönemdeki Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmış bir kişi olarak söyledikleri şimdiye dek öne sürülen tezlerin aksini göstermektedir. Dönemin bakanlarından Hükümet Sözcüsü Ali İhsan Göğüş'ün hatıralarında da hükümetin askeri harekattan önce büyük müttefik olarak "üzerine düşeni yapacağı düşüncesi

⁵⁵⁶ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 66

⁵⁵⁷ Uslu, **a.g.e.** s. 96, Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 122, Aydoğdu, **a.g.e.** s. 65

⁵⁵⁸ Hakkı Uyar, **Topraktan Parlamento'ya Muammer Erten**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2010, s. 159-160

⁵⁵⁹ Uyar, **a.g.e.** s. 164

ile’’ ABD’ye haber verildiğini yazmıştır.⁵⁶⁰ Nihat Erim, anılarında o günlerde bir konferans için bulunduğu Erzurum’da Dışişleri Bakanı Erkin’den bir çağrı aldığını ve New York’taki Güvenlik Konseyi toplantısına katılmasını istediğini yazmıştır. Bu talep Erim’in de katılımı ile hareket üzerine BM’de kopacak gürültüyü bastırmak için yapılmıştır.⁵⁶¹

Yine bugüne dek birçok kaynakta İsmet İnönü’nün askeri hareketi Amerika’ya önceden haber verme talebine Dışişleri Bakanı Erkin’in karşı çıktığı ancak Başbakan’ın onu dinlemediği yazılıdır.⁵⁶² Muammer Erten’in anılarında bu konu da daha farklı şekilde anlatılmıştır. 3 Haziran’daki kabine toplantısına ABD Büyükelçisi Hare’nin randevu almadan Dışişleri’ne geldiği haberi ulaşmış ve toplantıdan ayrılan Erkin ve Dışişleri Genel Sekreteri Bayramoğlu’nun Hare ile görüşmeye gitmiştir. Hare’nin ani ziyaretinin nedeninin Başbakan ile acil görüşme talebi olduğu kısa zamanda ortaya çıkmıştır. Ancak İnönü, Hare’nin şu ana kadar verdiği hiçbir sözü tutmadığı, yeni bir görüşmenin fayda vermeyeceği gerekçesi ile bu talebe olumsuz yanıt vermiştir. İnönü’ye bu görüşme için ısrar eden kişi Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin olmuştur. Başbakan İnönü, Hare ile görüşmeyi kesinlikle arzulamadığını ancak buna Bakanlar Kurulu’nun karar vermesini istemiş ve yapılan müzakerelerden Hare ile İnönü’nün bir araya gelmesinin uygun olduğu kararına varılmıştır.⁵⁶³ İnönü ve Hare’nin görüşmesinde Amerikan elçisi ısrarla operasyonun 24 saat ertelenmesini istemiştir. ABD, Rum şiddetini durdurmak için elinden geleni yapacağını da vaat etmiştir. Başbakan, elçiye güvenmemesine rağmen konuyu kabine getirmiştir. Geceyi bulan uzun tartışmalar sonunda, askeri hareketin 12 saat tehir edilmesi kararı çıkmıştır. Hare, bu kısa zaman içinde ABD’nin konuyu müzakere edemeyeceğini bildirmiş olmasına rağmen henüz bu süre dolmadan Johnson’un mektubu hükümete ulaşmıştır.⁵⁶⁴

İnönü ile yaptığı bu görüşmeyi yıllar sonra anlatan Hare, anılarında haziran ayı başında operasyona dair bazı sezgileri olduğunu ve İnönü ile bu konuda görüşmek istediği Erkin’e ilettiğini söylemiştir. Erkin’e askeri harekattan kuşkulandığını anlatan Hare, operasyon ile ilgili son kararın o gece verileceği yanıtını aldığı anda hızla elçiliğe dönerek ülkesine bilgi verdiğini ifade etmiştir.

⁵⁶⁰ Göğüş, a.g.e. s. 114

⁵⁶¹ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.300

⁵⁶² Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2. bs. 1985, s. 274-275, Uslu, a.g.e. s. 96, Bölükbaşı, a.g.e. s. 122, Aydoğdu, a.g.e. s. 65

⁵⁶³ Uyar, a.g.e. s. 164

⁵⁶⁴ Uyar, a.g.e. s. 164

ABD'den gelen 'itidal tavsiye et, kafanı kullan, kendi olanaklarınla hareket et'' talimatları ile tekrar Erkin ile buluşan Hare, onun da telkini ile İsmet İnönü ile bir araya gelmiştir. Hare'nin anılarında bu zirve ile ilgili olarak İnönü'nün kendisini nezaketle karşıladığını, zaman kazanmak için –bu konuda ülkesinden talimat almadığı halde- 24 saat süre istediğini yazmıştır. Hare'ye göre İnönü, bu isteği kabul etmiştir.⁵⁶⁵

4 Haziran'da ABD'ye gitme hazırlıkları yapan Nihat Erim, Dışişleri'nde son defa Bakan Erkin ile görüştüğünde ABD Elçisi'nin harekate razı olmadığını sorunun barış yolu ile çözümünden yana olduğu bilgisini almıştır. Böylece askeri operasyon bir kez daha geri bırakılmış oluyordu.⁵⁶⁶ Aynı günlerde Kıbrıs Türkleri arasında da operasyonu bilen birkaç kişi arasında büyük bir heyecan yaşanmaktaydı. 3 Haziran'da İsmet İnönü, Kıbrıs'ta vahşetin durmadığını ve askeri operasyon yapılacağını Hare'ye bildirirken, KüçükKaymaklı'da Türkler'in evleri yıkılmış ve ölü ve yaralı sayısı sürekli olarak artış göstermeye devam etmiştir. Ancak sonunda Türkiye, Kıbrıslı Türkler'in yardımına koşuyordu. Bu düşünce ile başta Denктаş olmak üzere bazı Türkler coşku doluydu: "İsmet Paşa artık çizmelerini giydi; bunun dönüşü yoktur artık." Ancak bu büyük coşku, Başkan Johnson'un mesajı geldiğinde yerini yeniden umutsuzluğa ve tedirginliğe bırakmıştır.⁵⁶⁷

Türkiye ve Kıbrıs cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, ABD, bu operasyonu nasıl engelleyebileceğinin hesaplarını yapmaktaydı. Başbakan İsmet İnönü ile görüşen ABD Büyükelçisi Raymond Hare, Dışişleri'ne bilgi amaçlı bir telgraf çekmiş ve görüşlerini bildirmiştir. Telgrafında Başbakan İsmet İnönü ile üç saat boyunca zaman zaman sertleşen bir görüşme yaptığını belirten Hare, Türkler'in kesin karara vardıklarını, Ada'nın sadece bir kesimine gireceklerinden, ABD'den daha anlayışlı bir tavır istediklerini yazmıştır. İnönü, elçiye Amerika'nın operasyon kararına katılmasının sadece Kıbrıs'ın değil, iki ülke arasındaki ilişkilerin de dayanak noktası olabileceğini söylemiştir. Başbakan, Hare'ye hareketin durdurulmasının oluşturacağı hayalkırıklığının bir felakete dönüşebileceğini de bidirmiştir. Bu sözlerin, henüz Johnson mektubu ulaşmadan önce ABD'ye - elçi vasıtası ile - bildirilmesi İsmet İnönü'nün bir öngörüsü olarak değerlendirilebilir. Çünkü operasyon bu mektupla durdurulduğu zaman Türkiye'de büyük bir tepki meydana

⁵⁶⁵ Haluk Şahin, **Gece Gelen Mektup Türk-Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası**, İstanbul, Cep Kitapları, 1987, s. 23-24

⁵⁶⁶ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.300

⁵⁶⁷ Denктаş, **a.g.e.** s. 325-329

gelmiş ve hem Türk toplumunda ABD aleyhtarlığı artmış, hem de Türk Dış Politikası'nın Batı ittifakındaki yeri çok geniş bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Hare, telgrafında ABD'ye bu durumda ne yapılması gerektiğini de anlatmıştır: “Türkler'i vazgeçirebilmek için en güçlü ve en kısa zamanda verilecek teminatlar ve mümkün olan en iyi argümanlar gereklidir”⁵⁶⁸

Hare'nin Ankara'dan yolladığı mesaj Amerika'yı telaşa düşürmüştü. Beyaz Saray, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı hareketi mutlak suretle önlemeyi amaçlıyordu. Bu hareketi durdurmaya yönelik olarak ABD, NATO Avrupa Komutanı Lemnitzer'i hemen Ankara'ya göndermiştir. Generalin görevi Türk askeri yetkililerle görüşerek bu müdahalenin NATO'nun askeri çıkarlarına ters düşeceğini anlatmak olacaktı.⁵⁶⁹ Generalin ani ziyareti dönemin basınında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Lemnitzer, yaptığı açıklamada “beklenmedik ziyaretin” nedenini soran gazetecilere Türkiye'nin asker ve sivil yetkilileri ile görüşmeye geldiğini belirtmekle yetinmiştir. Lemnitzer, Kıbrıs'ın görüşme masasında olup olmayacağı sorularına karşılık da temaslarının ağırlık noktasının Kıbrıs olacağını söylemiştir.⁵⁷⁰ ABD'nin çıkartmayı önlemeye bir başka girişimi bir uçak gemisi, bir kruvazör ve dört destroyerden oluşan Amerikan 6. Filosu'na bağlı bir özel kuvveti Kıbrıs'a 8 saat uzaklığa yerleştirmişti. Bu gücü Kıbrıs ile Türkiye arasına yerleştirerek Türkiye'nin Ada'ya çıkmasına engel olmak amaçlanıyordu.⁵⁷¹ Altıncı Filo'ya bağlı kuvvetlerin Türkler'in askeri operasyonunu başarı ile yürütmelerini engellemeye yönelik olarak elektronik aletler yolu ile Türk birlikleri arasında haberleşmeyi kesintiye uğratması da düşünülmüştü.

ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkmasını önleme yolunda en sert adımı 5 Haziran 1964 günü Başkan Johnson imzası ile Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen ve tarihe “Johnson mektubu” olarak geçen bildiri ile atmıştır. Aslında bu mektup Washington'da Dışişleri Bakanı Dean Rusk, yardımcıları Harlan Cleveland ve Joseph Sisco'nun yardımıyla hazırlanmıştı.⁵⁷² Aslında bu mektubun nasıl hazırlandığının perde arkası oldukça enteresandır. Uzun seneler Türkiye'de kalmış olan emekli Amerikalı diplomat Daniel Newberry, bu mektubun nasıl yazıldığı konusunda şunlar anlatmıştır:

⁵⁶⁸ Camgöz, **a.g.e.** s. 53-54

⁵⁶⁹ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 124

⁵⁷⁰ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1964, sayı: 14311, s.1

⁵⁷¹ Uslu, **a.g.e.** s. 96

⁵⁷² Uslu, **a.g.e.** s. 97

“Adam (Johnson) dış politikayı sevmiyor. Yıl, seçim yılı. Orada, burada, Kongo’da, Dominik Cumhuriyeti’nde çıkan çıban başları onu rahatsız ediyor. Bunca iş arasında bir de Yunanistan ile Türkiye... Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkartma yapacağı haberi gelince dış politika ekibini çağırıp, bağırıyor:

‘Stop ‘em!’ (Durdurun şunları)

O kadar. Ne ile nasıl durdururlar onların işidir. Onlar da o malum mektubu kaleme alıyorlar.”⁵⁷³

Başkan Johnson’un Kıbrıs harekatı ile ilgili Başbakan İsmet İnönü’ye yolladığı mektup diplomatik bir üsluptan uzak bir dille yazılmıştır.⁵⁷⁴ Mesajda dikkat çeken belli başlı noktalar şöyle özetlenebilir:

1. Başkan Johnson, Türkiye’nin müdahale haberini Dışişleri’nden aldığı andan itibaren ciddi endişeye kapılmıştır. Başkana göre geniş çapta neticeler doğurabilecek bu tür bir harekete girişmek Türk Hükümeti’nin Amerikan yöneticileri ile “önceden tam bir istişarede bulunmak” konusundaki taahhüdüne uygun değildi.

2. 1959 Antlaşmaları, teminatçı devletler arasında tam bir istişareyi gerektiriyordu. Halbuki ABD, bu durumda tüm istişare olanaklarının kullanılmadığı ve dolayısı ile tek taraflı müdahale uygulaması olanağının bulunmadığı kanaatindeydi. Ayrıca bu müdahale Türkiye ile Yunanistan arasında kaçınılmaz bir çatışmaya neden olacaktı. Oysa NATO’ya katılmak demek esas itibarı ile NATO’ya üye ülkelerin birbirleri ile çatışmamaları demektir.

3. Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı müdahale Sovyetler’in aynı şekilde Türkiye’ye bir müdahalesine yol açabilirdi. NATO müttefikleri henüz Türkiye’yi SSBC’ye karşı korumak yönünde bir karar almamışlardır.

4. Başkan Johnson, Türkiye’nin askeri müdahalesinin BM’nin Kıbrıs’taki koşulları iyileştirme çabalarını da baltalayacağı fikrindeydi. BM üyelerinin çoğu bu zor meseleye BM tarafından makul ve barışçı bir çözüm tarzı bulunmasına yardım edecek herhangi bir umudu yok edecek Türkiye’nin tek yönlü müdahalesine en sert biçimde tepki verecekti.

5. ABD Başkanı, mesajında Türkiye’nin Kıbrıs’ta Amerika tarafından askeri yardım çerçevesinde verilen silahları kullanamayacağını da belirtmekteydi.

⁵⁷³ Şahin, a.g.e. s. 19

⁵⁷⁴ Johnson Mektubu’nun tam metni Ek II’de görülebilir

6. Başkana göre Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıslı Türkler'in toplu olarak katledilmesine de yol açabilecekti. Başkan Johnson, Amerikan Anayasası'na göre henüz başkan yardımcısı seçilmediği için yurtdışına çıkamadığını belirtiyor ve meseleyi “yüz yüze” görüşmek için Başbakan İsmet İnönü'yü ABD'ye davet ediyordu.⁵⁷⁵

6. Johnson Mektubu'na Karşı Türkiye'de Oluşan Tepkiler

ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektup iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Kimi yazarlara göre Türk Dış Politikası'nda “Johnson Mektubu kadar etkili olan bir başka örnek” göstermek olanaksızdır.⁵⁷⁶ Çünkü bu mektup ile Türkiye'nin çok güvendiği Batı ittifakının aslında “kağıttan bir kule olduğu” tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmış oluyordu. Mektup, Türk siyasetçileri için en basit anlamıyla Türkiye'nin Yunanistan lehine olmak üzere ABD tarafından terk edilmesini temsil etmekteydi. Çünkü Amerika'nın Kıbrıs Sorunu'nda “Yunan yanlısı ve Türk karşıtı” bir tavırda olduğu net bir biçimde görülmekteydi.⁵⁷⁷ Amerikan Başkanı'nın mesajı, aynı zamanda Türkiye'nin bağımsızlığına ve iç işlerine doğrudan müdahale anlamı da taşımaktaydı. Ayrıca Türkiye'nin olası bir Sovyet saldırısı karşısında NATO'daki müttefikleri tarafından savunulmayabileceğinin ima edilmesi ülkenin güvenlik sorununu da ortaya çıkarmış oluyordu.⁵⁷⁸

Mektuptaki bir başka önemli mesaj da Türkiye'nin ABD tarafından verilen silahları Kıbrıs'ta kullanmaması gerektiğine yapılan vurgudur. Bu hükmün dayanağı da 1947'de yapılan bir anlaşmadır. O yıl ABD Başkanı Truman tarafından kabul edilen “Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Kanunu” çerçevesinde ABD ve Türkiye arasında askeri malzeme yardımı ve askeri modernizasyonda kullanılmak üzere 100 milyon dolar hibeyi içeren bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın 4. maddesine göre Türkiye, ABD'nin silah ve teçhizat yardımını bu ülkenin onayını almadan hiçbir şekilde başka bir amaç için kullanamayacaktır.⁵⁷⁹ Bu anlaşma hükmüne dayanan ABD, hareket için kendilerinden izin almadan Amerikan silahlarını Kıbrıs'ta kullanamayacağını Türkiye'ye bildirmiştir. 1947 yılında iki ülke arasında yapılan

⁵⁷⁵ Uslu, **a.g.e.** s. 99-100

⁵⁷⁶ Cüneyt Akalın, **ABD ve Türkiye – 2 Yumuşama Yılları (1961-1989)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011, s.105

⁵⁷⁷ Uslu, **a.g.e.** s.101

⁵⁷⁸ Akalın, **a.g.e.** s. 107

⁵⁷⁹ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 69

anlaşma sırasında Cumhurbaşkanı olarak görev yapan İsmet İnönü, 1964 yılında Başbakan iken tarihin garip bir cilvesi olarak – kendi döneminde yapılan anlaşmadaki maddeye dayanarak – Kıbrıs Harekatı’nda Amerikan silahlarını kullanmaması hakkında uyarılıyordu.

Dönemin bazı politikacılarının Johnson Mektubu ile ilgili görüşlerini de belirtmekte yarar vardır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, basına yaptığı açıklamada Amerika’dan gelen mesajı “ağır değil, endişeli” bulduğunu açıklamıştır.⁵⁸⁰ Mesajın muhatabı İnönü’nün Bakanı Muammer Erten, Başbakan ile beraber çalıştığı 12 yıl içinde İnönü’nün hiç o günkü kadar ıstırap duymadığını açıklamıştır.⁵⁸¹ Erten, İnönü’nün mektuptaki mesajlar içinde en çok NATO ile ilgili kısmın üzerinde durduğunu da vurgulamıştır. İnönü, bu mesajla Kıbrıs konusunda yeni bir olayın ortaya çıktığını belirterek şunları söylemiştir:

“Bu olay Türkiye’nin güvenliği sorunudur. Çünkü bu mesajda Türkiye’nin haksız bir kendi haksız bir davranışı ile Türkiye bir tecavüze maruz kalırsa NATO otomatik işlemez. Halbuki biz NATO’ya bir tecavüze uğradığımız zaman güvenliğimizi sağlamak için girdik. Böyle bir tecavüz vaki olursa NATO anlaşmasının hükümleri otomatik olarak uygulamaya geçer. Eğer NATO böyle yorumlamaya başlanırsa biz tecavüze uğradığımız zaman menfaatleri ne gerektirmiyorsa bin türlü bahane bulurlar. NATO müttefikimiz bizi Sovyetler ile tehdit ediyor. Öncelikle bu sorunu çözmeye mecburuz.”⁵⁸²,

Başbakan İnönü, Johnson’un mesajının kendisine ulaşmasından sonra TİP Genel Başkanı Aybar dışındaki siyasi parti temsilcilerine gelişmelerle ilgili bilgi vermiştir.⁵⁸³ İnönü, liderlere açıklamasında Amerika’nın askeri müdahale girişimini hem diplomatik yoldan, hem de bizzat askeri güç ile önlemeye çalıştığını bildirmiştir. İsmet İnönü, planlı Türk çıkartmasının uygulamasına geçileceği sırada ABD’nin Akdeniz’deki Altıncı Filo’ya Türk Donanması harekete geçtiği takdirde buna mani olmak emri verdiğini de belirterek hareket fikrinden vazgeçilme nedenini izah

⁵⁸⁰ **Hürriyet**, 13 Haziran 1964, sayı: 788, s.1

⁵⁸¹ Uyar, **a.g.e.** s. 160

⁵⁸² Uyar, **a.g.e.** s. 164

⁵⁸³ Güvenç, **a.g.e.** 169. TİP lideri Aybar, bu durumu İnönü’ye yolladığı bir telgraf ile protesto etmiştir.

etmiştir.⁵⁸⁴ AP temsilcisi Saadettin Bilgiç'in ABD gezisine partisinden bir kişinin götürülmesi teklifine İnönü, yalnız kendisinin davetli olduğu gerekçesi ile olumsuz yanıt vermiştir.

Görüşmeden sonra siyasi parti temsilcileri son gelişmelerle ilgili görüşlerini beyan etmişlerdir. CKMP Genel Başkan Yardımcısı Seyfi Öztürk, Kıbrıs politikasının mili olması gerektiğini söylemiş ve bu milli politikanın dış telkinler ile çizilemeyeceğini de ifade etmiştir. Öztürk'e göre hükümetin Kıbrıs politikası bu nitelikte değildir. CKMP temsilcisi Başkan Johnson'un mesajının metnini ağır bulduklarını da söylemiş ve açık bir Kıbrıs siyaseti olmadan yapılacak bir ABD ziyaretinin sonuç vermeyeceğini savunmuştur. MP lideri Osman Bölükbaşı da Kıbrıs'ta milli politika yoksunluğundan söz ederek, şu anki vaziyetin parlak görünmediğini belirtmiştir.⁵⁸⁵ Toplantıya katılan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ise İnönü'nün ABD gezisi öncesinde karşılıklı fikir teatisinde bulduklarını açıklamış ve partisinin Kıbrıs konusunda daha önceki görüşlerinin devam ettiğini söylemiştir.⁵⁸⁶

CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim ise Johnson'un mesajının iki ülke arasındaki ilişkileri ve Kıbrıs meselesini derinden etkilediği görüşündedir. Erim, mektubun geldiği tarihe kadar, dünya üzerinde Amerikalılar'a "Go Home" denilmeyen tek memleketin Türkiye olduğunu da söylemiştir. Ancak bu mektup Türkiye'de ABD'ye karşı duyulan güven sarsılmıştı. Mektubun aslında ABD için de bir talihsizlik olduğunu belirten Nihat Erim, mesajı Johnson'a yazdıranların Amerika'daki Yunan asıllı Amerikalılar olduğunun söylendiğini de belirtmiştir.⁵⁸⁷

Dönemin Çalışma Bakanı ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı sırasında Başbakanlık görevinde bulunan Bülent Ecevit, bu mektubun Türkiye'nin egemenliğinin ABD tarafından "açık şekilde ihlali" anlamına geliyordu. Ecevit'e göre mektup, aynı zamanda şu anlamlara da gelmekteydi:

1. Amerika hukuken kendisini ilgilendirmeyen dış politika konularında dahi Türkiye'nin harekete geçmeden kendisinden izin almasını beklemektedir.

2. Amerika, Türkiye'ye yaptığı askeri yardımın kendisine silahlı kuvvetlerimizin kullanımında kesin söz hakkı tanıdığı kanısındadır.

⁵⁸⁴ **Hürriyet**, 13 Haziran 1964, sayı: 788, s.7

⁵⁸⁵ **Tercüman**, 12 Haziran 1964, sayı: 950, s.1

⁵⁸⁶ **Ulus**, 12 Haziran 1964, sayı: 14648, s.1

⁵⁸⁷ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.303

3. Türkiye, NATO'yu güvenliği için en önemli teminat görüyordu. Ama bu mesaj NATO'ya bel bağlamanın ne denli tehlikeli olabileceğini de ispatlamıştır.⁵⁸⁸

Johnson Mektubu'nun Türkiye'ye ulaştığı tarih olan 5 Haziran günü AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Senato seçimleri için bulunduğu İstanbul'da vefat etmiştir. Aslında Türkiye, 6 Haziran'da yapılacak Senato seçimlerine hazırlanırken, hem hükümete ABD'den Kıbrıs'a çıkmaması için mesaj ulaşmış hem de ana muhalefet lideri seçim çalışmaları sırasında hayatını kaybetmişti. Son derece sıkıntılı bir döneme denk gelen mesaj, uzun süre kamuoyundan gizli tutulmuş ve 1966 yılında içeriği tam olarak açıklanmıştır. Dolayısı ile o günün basınında mesajın içeriği bilinmeden yapılan yorumlar bulunmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkması yönünde beklentilerin arttığı dönemde bu gerçekleşmemiş ve Hürriyet Gazetesi'nde ABD Başkanı Johnson'dan Türkiye'ye "itidal" tavsiye eden bir mesaj geldiği belirtilmiş ve "Amerika Yine Çıkarmayı Önledi" başlığı ile haber kamuoyuna duyurulmuştur.⁵⁸⁹ Haberde, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkararak Yeşil Hat'ta kadar olan bölümü kontrol altına almayı amaçladığı ancak bunun ABD Elçisi Raymond Hare ile yapılan görüşme sonrası hareketin tehir edildiği belirtilmiştir.

Haberde ismi verilmeyen bir hükümet üyesinin, ABD'nin müdahalesi olmasa Kıbrıs'a mutlak suretle çıkılacağı şeklindeki sözleri dikkat çekicidir. İçeriği bilinmeyen Johnson'ın mesajı hakkında bazı spekülasyonlar da yapılmıştır. Mesajda Türkiye'ye "itidal ve müzakere yolu" tavsiye edilmekte ve NATO kanalı ile Türkiye'ye verilen silahların maksatları üzerinde durulmaktadır. Haberdeki yoruma göre ABD Başkanı'nın mesajında, bu silahların genellikle dünya barışını koruma ve bir komünizm tecavüzünü önleme hedefini güttüğü ileri sürülmüştür. Türk yetkilileri ise Başbakan İnönü'nün vereceği yanıt üzerinde çalışmaktadırlar.⁵⁹⁰

Tercüman Gazetesi'nde mesajın Ankara'ya ulaşmasından sonra "Kıbrıs'ta savaşın eşiğinden geri dönüldüğü" yorumu yer almıştır. Askeri hareket kararından Amerika'nın ricası ile "şimdilik" vazgeçildiği, İnönü'nün ABD'ye davet edilmesinin ise olumlu bir adım olduğu görüşü savunulmuştur. Türkiye'nin ABD'den Kıbrıs'ta daha aktif bir siyaset izleyeceği yönünde teminat aldığı için

⁵⁸⁸ Uslu, a.g.e. s. 102

⁵⁸⁹ Hürriyet, 6 Haziran 1964, sayı: 5781, s.1

⁵⁹⁰ Hürriyet, 7 Haziran 1964, sayı: 5782, s.7

harekattan vazgeçtiği, Başbakan İnönü'nün Washington'da Yunan Başbakanı Papandreu'nun da görüşmelerde bulunmasını şart koştuğu belirtilmiştir.⁵⁹¹

Cumhuriyet Gazetesi'nde mesajın Türkiye'ye ulaşmasından bir gün sonra yapılan yorumlarda General Lemnitzer'in gezisinin Kıbrıs'a yapılacak askeri müdahaleyi önleme amacı güttüğü yorumu yapılmıştır. Haberde Başkan Johnson'un Türkiye'ye gelme olanağı olmadığını ileterek, İnönü'yü ABD'ye beklediği de yazılmıştır.⁵⁹² Aynı gazetede ismi verilmeyen bir hükümet yetkilisine dayanılarak manşetten duyurulan haberde Başbakan İnönü'nün Johnson'un davetini kabul etmediği yazılmıştır. Aynı haberde Nihat Erim'in sözleri de yer almış ve Erim, ABD'nin Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkmasını önlemekle üzerine büyük bir sorumluluk aldığını açıklamıştır. Erim, bu tavrın Türkiye'de büyük bir hayalkırıklığına da yol açtığını sözlerine eklemiştir. Beyaz Saray'dan Başkan Johnson'ın mesajına dair yapılan resmi açıklama da gazetenin sütunlarında yer almıştır. Bu açıklamada Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gittikçe artan kaygılarını dikkate alan Başkan'ın İnönü ile tekrar temasa geçtiği ve iki ülke arasındaki mesajların sadece fikir teatisinden ibaret bulunduğu belirtilmiştir.

Bu arada Türkiye'de Johnson Mektubu'nun henüz içeriğinin bilinmediği bu dönemde Lefkoşe kaynaklı bazı haberlerde Amerika Başkanı'nın İnönü'ye Kıbrıs'a hareket yapmaması için ihtar verdiği de gazetedeki yorumlar arasında yer almıştır.⁵⁹³

Başbakan İsmet İnönü, mesajdan sonra basına yaptığı açıklamada Kıbrıs konusunda son zamanlarda artan spekülasyonlara değinerek, "Birkaç gün gayret eder, ağzımızı sıkı tutar, ileri geri konuşmazsak Kıbrıs meselesi kendiliğinden açıklık kazanır" ifadesini kullanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde Ankara'da halen ABD'nin talebi ile Kıbrıs'a yapılacak müdahalenin "şimdilik" kaydı ile geri bırakılmasının günün konusu olduğu da belirtilmiş ve bir hükümet yetkilisinin açıklamasına dayanılarak Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkma kararından kesinlikle vazgeçmediği, sadece bir süre için ertelediği yorumu yapılmıştır. Aynı hükümet yetkilisi, Kıbrıs'a yapılacak müdahalenin bir "işgal" maksadı taşımayacağını, sadece Türkler'in güvenliğini ve haklarını koruma amaçlı olacağını söylemiştir.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ **Tercüman**, 7 Haziran 1964, sayı: 945, s.7

⁵⁹² **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1964, sayı: 14311, s.7

⁵⁹³ **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964, sayı: 14312, s.7

⁵⁹⁴ **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1964, sayı: 14313, s.7

İsmet İnönü, ABD Başkanı Johnson'un Kıbrıs konusundaki sert mesajına 13 Haziran tarihinde gönderdiği mektupla yanıt vermiştir. Türkiye'nin vereceği yanıt Bakanlar Kurulu'nda uzun süre tartışılmıştır. Erten'in anılarına göre kabinedeki tartışmalarda Johnson'un mesajının "blöf" olduğu veya harekate devam edilmesi gerektiği de bazı bakanlar tarafından savunulmuştur. Bütün mesajları dinleyen İsmet Paşa, şöyle konuşmuştur:

"Devlet adamlarının hatalı veya maceracı kararları nedeni ile harp meydanlarında yatan binlerce genç şehit vatan evladını yüreğimiz sızlayarak görmüştür. Diplomaside mağlubiyet yoktur. Müzakere edersin, edersin işine gelmezse bir noktada keser, şartların müsait olduğu bir zamanda tekrar müzakere masasına oturursun. Ama harp meydanlarında zafer kadar mağlubiyet de vardır. İsbetsiz bir karar sonucu harp meydanında mağlup olduğun zaman şartlarını sana dikte ettirirler. O zaman vatanın felaketi karşısında o kararları alan devlet adamlarının sorumluluğu neye yarar. Millet in onları sorumlu tutması memleketin felaketine çare olur mu?"⁵⁹⁵

Başbakan İnönü'nün bu konuşmasında Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasına neden olan İttihat ve Terakki yöneticilerinden, onların hatalı kararları sonucu şehit düşen vatan evlatlarından, bizzat kendisinin yürüttüğü ve önce görüşmelerin kesilmesi ile sonuçlanan ancak bir süre sonra tekrar başlayarak sonuca ulaştırılan Lozan Antlaşması'ndan söz ettiği açıktır. İnönü, tarihi kişiliği ile yaşadığı deneyimlere de dayanarak Kıbrıs Sorunu'nda olabilecek en iyi sonucu Türkiye'nin uluslararası antlaşmalarda elde ettiği haklarından da taviz vermeden, gereğince askeri hareket yapabileceğini de ilan ederek, müzakereler yolu ile elde etmeye çabalamıştır.

Başkan Johnson'a verilecek yanıt üzerine Bakanlar Kurulu'nda gece yarısına kadar görüşmeler devam etmiştir. Saat 01:00'de Başbakan İnönü, yanıtı bizzat Dışişleri Genel Sekreteri Fuat Bayramoğlu'na dikte ettirmiştir. Bakanlar Kurulu'nda bazı değişiklik önerileri olmuşsa da bunların metnin ahengini bozacağı endişesi ile bu değişimler yapılmamıştır.⁵⁹⁶

Dönemin tanıklarından Haluk Bayülken, İnönü'nün cevabı konusunda anlattıkları daha farklıdır. Bayülken, mesajın Başbakan'ın direktifleri doğrultusunda Dışişleri'ndeki uzmanlar tarafından yazıldığını anlatmıştır. Mesaj, diplomaside her

⁵⁹⁵ Uyar, a.g.e. s. 160

⁵⁹⁶ Uyar, a.g.e. s. 165

sözün önemini bilen İnönü tarafından “didik didik” denetlenmiştir. Bayülken, İnönü’nün mesajını hazırlayan ekipte bulunduğunu ve verilen yanıtta o dönemde Vietnam için müttefiklerinden yardım isteyen Amerika’nın Kıbrıs konusunda müttefikleri Türkiye’ye bu tür bir mesaj göndermesini sorgulayan “sert bir paragraf” koyduklarını ancak bunun İnönü tarafından “çok sert olduğu” gerekçesi ile metinden çıkartıldığını açıklamıştır.⁵⁹⁷

Başbakan İnönü, ABD Başkanı Johnson’un mesajına verdiği yanıtta askeri hareketin geri bırakıldığını açıklamıştır. Mesajın belli başlı noktaları şöyledir:

1. Türkiye, en büyük müttefikleri Amerika’dan böyle bir mektup aldığı için düş kırıklığına uğramıştır. Bu mektup, Kıbrıs gibi hayati bir meselede ABD ve Türkiye arasında derin görüş ayrılıkları olduğunu ortaya çıkarmıştır.

2. Türkiye’nin Kıbrıs’a son müdahale girişiminden önce ABD’ye danışmadığı iddiası doğru değildir. Türkiye her müdahale girişiminde olduğu gibi bu kez de ABD’ye bilgi vermiştir. Ancak her defasında Amerikalılar’ın girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

3. Kıbrıs’ta Türklere karşı uygulanan zulme ve Yunanlılar’ın tavrına karşı ABD bir şey yapmadı. Eğer baskı uygulanacaksa onlara karşı uygulanmalıydı. Amerika Kıbrıs Sorunu’nda hangi tarafın haklı olduğu yönünde bir açıklama yapmamıştır. Bu da Türkiye’ye büyük sıkıntı yaşatmıştır.

4. Türkiye’nin kriz sırasında öteki garantör devletlerle istişare etmediği iddiası gerçek dışıdır. Türkiye, 21 Aralık 1963 tarihinden beri hem İngiltere hem de Yunanistan ile sorun hakkında temas kurmuş ve ortak müdahale önermiştir. Ancak bu girişimlerinden sonuç alamadığı gibi Yunanlılar, Kıbrıslı Rumları kanunsuz ve insanlık dışı hareketlerini açıkça desteklemişlerdir.

5. Mektup Türkiye ve ABD arasındaki ittifakın niteliği konusunda bazı sorulara yol açmıştır.

6. Mesaj, NATO konusunda da bazı sorulara yol açmıştır. Eğer NATO, mektuptaki gibi işleyecekse “tedaviye muhtaç” demektir.

7. NATO müttefikleri kendi arasındaki uluslararası antlaşmalara, kendi ortak anlaşma ve taahhütlerine eşit şekilde riayet etmesi ortaklığın hayati bir gerekliliğidir. Türkiye, Kıbrıs konusunda Yunanistan’ı ortak hareket etmeye çağırmasına ve

⁵⁹⁷ Şahin, a.g.e. s. 79

Yunanlılar'ın sorumluluklarına rağmen Türkiye'ye hücum ederlerse bunun sorumluluğu Türkiye'ye ait olmayacaktır.

8. Türkiye, ittifakın bir üyesi olarak sorumluluklarının bilincindedir. Türk yöneticilerin Kıbrıs meselesinin mevcut antlaşmalara ait hükümlerin kabulü ile hal yoluna ulaşmasından başka bir amacı bulunmamaktadır. Eğer Amerikan liderleri Amerikan milletinin karakterindeki adalet duygusu ile yüksek otoritelerini kullanırlar ve bu yoldaki çabaları desteklerlerse bir çözüme ulaşmak mümkün olabilir.

9. İsmet İnönü, mesajında ABD'ye gelerek Kıbrıs meselesini Başkan Johnson ile görüşmekten memnun olacağını da açıklamıştır.⁵⁹⁸

ABD Başkanı Johnson'un temel amacı Kıbrıs Sorunu'nu Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan yapılacak görüşmelerle sonuca bağlamaktır. Bu nedenle de İnönü ile beraber Yunanistan Başbakanı Papandreu da Washington'a davet edilmişti.⁵⁹⁹ Yunanistan Dışişleri Bakanı Palamas, seyahat öncesi Atina'da yaptığı açıklamada Türkiye ile iki taraflı görüşmeleri bazı koşullar altında kabul edebileceklerini açıklamıştır. Öncelikle Türkiye'de Kıbrıs Bunalımı'na paralel olarak alınan bazı tedbirlerin kaldırılması istenmiştir. Palamas'a göre bu tedbirler şunlardır:

1. Yunanlılar'ın Türkiye'den çıkarılması durdurulmalıdır
2. 1930 Antlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasından vazgeçilmelidir.
3. Balık avı için karasularının 12 mile çıkartılmasından vazgeçilmelidir.
4. Vize zorunluluğunu kaldıran anlaşmanın feshi kötü olmuştur, bu değiştirilmelidir.⁶⁰⁰

İnönü'nün ABD gezisinden önce Amerikalılar'ın Türkiye'de yoğun temasları sürüyordu. Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball, 12 Haziran'da Ankara'da Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Erkin ile bir araya gelmiştir. Ball, meselenin barış yolu ile çözümü konusunda umutlu olduklarını söylemiş ve ülkesinin Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için elinden gelen her şeyi yapacağını açıklamıştır. Ball ile yapılan görüşmede İnönü ve Erkin Kıbrıs'a hareket yapılmayacağına dair kimseye teminat veremeyeceklerini söylemişlerdir. İkilinin bu görüşmesinde Ball'a Kıbrıs'a gitmedikleri takdirde ABD'nin oraya gitmesi gerektiğinden söz edilmiş ve Ada'daki

⁵⁹⁸ Uslu, **a.g.e.** s. 112, Aydoğdu, **a.g.e.** s. 69. İnönü'nün Johnson'a verdiği yanıtın tam metni Ek III'te görülebilir.

⁵⁹⁹ Oran, **a.g.e.** s. 726

⁶⁰⁰ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.322

sorunların çözümü ile ilgili ABD'nin gereğini yapmasını bekleyecekleri mesajını vermişlerdir. İnönü, Ball ile temaslarının ardından Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunların çözümü için müttefiklerin araya girdiklerini söylemekle yetinmiştir.⁶⁰¹

Kıbrıs Meselesi'nin en kritik olduğu aşamada Başbakan İsmet İnönü, ABD'ye gitmeden önce TBMM'den güvenoyu istemeye karar vermiştir. İnönü'yü TBMM'den destek istemeye iten neden 1963'ün kasım ayında Kennedy'nin cenazesi için ABD'de bulunduğu sırada ortakların çekilmesi ile II. Koalisyon Hükümeti'nin dağılmış olmasıdır. Başbakan, bu defa ABD'deki temaslarına Meclis'in tam desteği ile çıkmaya hazırlanıyordu.⁶⁰² 15 Haziran 1964 günü Meclis'te yapılan gizli oturumda Başbakan Kıbrıs'taki son gelişmeleri anlatmıştır. Bu gizli oturumda Johnson Mektubu ve ona karşı verilen İnönü'nün yanıtı ve milletvekillerine açıklanmıştır. İnönü, oturum sonrasında Nihat Erim'e güvenoyu talebinin doğru olup olmadığını sormuştur. Erim'in Meclis'teki usullere uygun olduğunu belirtmesinden sonra İnönü, Erim'e ABD'ye giderken kendisini CHP'den müşavir olarak alacağını da bildirmiştir.⁶⁰³

TBMM'de hükümetin güvenoyu talebi 17 Haziran'da görüşülmeye başlanmıştır. İlk olarak CKMP'den Sivas milletvekili Cevat Odyakmaz, kürsüye gelmiş ve son gelişmelerle ilgili partisinin görüşlerini açıklamıştır. Odyakmaz, İnönü'nün en başından beri Kıbrıs konusunda milli bir siyasetten uzak, kendi bildiği ölçüler dahilinde hareket ettiğini söylemiştir. CKMP'nin öteden beri Kıbrıs'ta enerjik, şahsiyetli ve tavizsiz bir siyaseti destekleyeceğini açıkladığını söyleyen Odyakmaz, zamanın kendi görüşlerini haklı çıkardığını da belirtmiştir. Hükümetin Londra Konferansı'ndan beri izlediği siyaseti "iflas" olarak nitelendiren Cevat Odyakmaz, Kıbrıs'ta halen can kayıplarının sürdüğünü, haklı davanın müttefiklere dahi anlatılmadığını belirtmiştir. Son olarak haziran başındaki askeri müdahale girişiminin ABD Başkanı tarafından önlendiğini belirten Odyakmaz, CKMP olarak baştan sona başarısız olan hükümetin Kıbrıs siyasetine güvenoyu veremeyeceklerini beyan etmiştir.⁶⁰⁴

Millet Partisi adına konuşan Yozgat milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, dış politikasının dış güçleri talebi ile değil iktidar ve muhalefetin işbirliği ile şekillenmesi gerektiğini söylemiştir. Akdoğan, ABD Başkanı'nın onur kırıcı

⁶⁰¹ **Hürriyet Gazetesi**, 12 Haziran 1964, sayı: 787, s.7

⁶⁰² Şahin, **a.g.e.** s. 83

⁶⁰³ Erim, **Günlükler 2.c.** s. 772

⁶⁰⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 598

mesajının karşısında hükümetin geri adım atmasını bir zaaf olarak nitelemiş ve bu tavrın Kıbrıs'a Türkiye'nin müdahale edemeyeceği yönündeki kanaati pekiştirdiğini söylemiştir. ABD'nin bu mesajdaki onur kırıcı üslubu tamir edilmeden ABD'ye yapılacak bir gezinin yararsız ve mahzurlu olacağını söyleyen Akdoğan, hükümetin güvenoyu istemekle geçmiş hatalarının tamirinin peşinde olduğunu ancak MP olarak bu talebe "hayır" diyeceklerini de ifade etmiştir.⁶⁰⁵

Adana milletvekili Kasım Gülek, yaptığı konuşmada ABD Başkanı Johnson'un davetini kabul etmenin bir zaruret olduğunu söylemiştir. Yunan Başbakanı'nın da bu ülkeye gideceğini belirten Gülek, bu kritik görüşme öncesi Meclis'in Başbakan İnönü'ye güçlü bir destek vermesini zorunlu gördüğünü anlatmıştır. Kasım Gülek, hükümetin bu talebinin herhangi bir zamanda alınan güvenoyu talebi olmadığını da belirtmiş ve muhalefetin bazı noktalarda haklı görülse bile bu meseleyi çok iyi değerlendirmesini istemiştir. İnönü'nün Başkan Johnson'un karşısına arkasında güçlü bir destek ile çıkmasının öneminden de söz eden Gülek, hükümetin düşürülmesi durumunda ülkenin büyük bir kaosa girebileceğini anlatmıştır. Johnson'un mesajında kullandığı dilden üzüntü duyduğunu anlatan Gülek, bugüne dek her koşulda Türkiye'nin yanında olduğu ABD'ye teessüflerini Meclis huzurunda bildirmek istediğini de söylemiştir. Gülek, sözlerinin sonunda parti liderlerinin ABD gezisi öncesinde bir araya gelerek hükümet başkanına güven telkin etmelerini de istemiştir.⁶⁰⁶

Güvenoyu görüşmelerinde AP'nin görüşlerini Balıkesir milletvekili Cihat Bilgehan açıklamıştır. Partisinin Kıbrıs konusuna şu ana dek partiler üstü milli bir dava olarak baktığını savunan Bilgehan, hükümetin Garanti Antlaşmaları ile tanınan müdahale hakkını kullanmakta geç kalması sonucu olayların çığrından çıktığını söylemiştir. Bilgehan, İnönü'nün ABD seyahati öncesinde güvenoyuna başvurması ile ilgili olarak da Başbakan'ın Meclis tarafından verilen Kıbrıs'a müdahale yetkisine sahip olduğunu hatırlatmış ve bunun güvenoyundan daha önemli gördüklerini söylemiştir. Aslında Amerika gezisinin iki ülke başkanının fikir teatisinden öte anlamı olmadığını da söyleyen AP temsilcisi bu durumda güvenoyu talebinin tamamen iç siyasete yönelik bir manevra olduğunu belirtmiştir. Bilgehan, hiçbir

⁶⁰⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 599

⁶⁰⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 602-603

icraatını onaylamadıkları bir iktidara böyle bir konuda güvenoyu veremeyeceklerini ifade ederek sözlerine son vermiştir.⁶⁰⁷

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican da partisinin görüşlerini açıklarken, Kıbrıs meselesinin barış yolu ile çözümünü arzuladıklarını, esasen hükümetin de bu fikirde olduğunu söylemiştir. Alican, İnönü'yü ABD'ye yapacağı kritik ziyaret öncesinde bu talebinde haklı bulduklarını açıklayarak, AP'nin Kıbrıs konusunda hükümete yeterince yardımcı olmadığını söylemiştir. Başbakanı ABD'ye olabildiğince güçlü göndermek gerektiğine inandıklarını söyleyen Alican, AP'lilere çağrıda bulunarak güven oylamasında ret oyu vermeden önce yeniden bir değerlendirme yapmalarını istemiştir. YTP'nin konu ile ilgili görüşlerine de değinen Ekrem Alican, Başbakan'ın asıl beklentisinin AP'nin kendisine destek vermesi olduğunu, bunun aksi durumunda ise ABD'ye güçlü bir şekilde gitmesine imkan bulunmadığını söylemiştir. YTP'nin Meclis'teki dağılıma göre meseleye ağırlığını koyması olanağının olmadığını söyleyen Alican, bir kez daha güvenoyu meselesinin AP-CHP arasında halledilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁰⁸

CHP Grubu adına görüşlerini bildiren Nihat Erim, Anayasa'nın 104. maddesine göre Başbakan'ın güvenoyu istemeye hakkı olduğunu ve bu durumda da bu talebin sorgulanmasının lüzumsuz olduğunu söylemiştir. Güvenoyu talebini iç siyasetle ilişkilendirmenin yanlış olacağını söyleyen Erim, bu kritik günlerde muhalefetin daha sorumlu davranmasının beklendiğini ifade etmiştir. Başbakan'ın Amerika'ya yapacağı önemli ziyaret öncesinde Meclis'ten güvenoyu istemesinin tenkit değil takdir edilmesi gerektiğini belirten Erim, İnönü'nün milletvekillerine Kıbrıs Siyaseti'ni beğenmedikleri takdirde hükümeti değiştirme olanağı tanıdığını söylemiştir. Hükümetin 21 Aralık'tan bu yana Kıbrıs'ta ana çerçevesi değişmeyen bir politika izlediğini savunan Erim, bu siyaseti desteklemeyen siyasi partilerin ortaya alternatif bir siyaset koymaları gerektiğini ancak bunun yapılmadığını söylemiştir. Hükümetin haziran başında Kıbrıs'a müdahale kararı aldığını ancak ABD Başkanı Johnson'un mesajı üzerine bunu durdurmak mecburiyetinde kaldığını söyledikten sonra muhalefetin "her şeye rağmen Kıbrıs'a yürümek lazımdı" diyemediğini ama buna karşın güven oylamasında kırmızı oy vermekten söz ettiğini ifade etmiştir.

Nihat Erim, muhalefetin Başbakan'a ABD'de izlemesi gereken siyasetten hiç söz etmediğini de belirterek, Kıbrıs'ta söz edilen milli politikanın Meclis'in

⁶⁰⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 604-605

⁶⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 607-608

Anayasa'nın gösterdiği usullerle belirlenmiş siyaset olduğunu ve bunun üzerinde müzakere yapılabileceğini söyleyerek sözlerini tamamlamıştır.⁶⁰⁹

Güvenoyu görüşmelerinde muhalefetin eleştirilerine hükümet adına Başbakan İnönü yanıt vermiştir. İnönü, genç subaylık günlerinden beri birçok çetin mesele ile uğraştığını ancak hiçbir zorluk karşısında istifa etmediğini ifade etmiştir. Hükümetin aciz durumda olmadığını belirten Başbakan, güvenoyu talebinden maksadın Meclis'in güven ve yetkisinin kabinenin üzerinde olması düşüncesi olduğunu da belirtmiştir. Başbakan İsmet İnönü, kimi partilerin savunduğunun aksine güvenoylamasının bir iç politika manevrası olmadığını vurgulamış ve kabinenin düşürülmesi durumunda kendileri dışında bir hükümet kurulursa bunu destekleyeceğini de açıklamıştır.

İsmet İnönü, Kıbrıs'ta mayıstan beri vahim gelişmeler yaşandığını belirtmiş ve müdahale kararı aldıkları anda karşılıklarına ABD'nin çıktığını ve onların notaları üzerine müdahaleyi tehir ettiklerini anlatmıştır. Güvenoyu konusunu çok düşündüğünü ve sonuçta bu karara vardığını belirten İnönü, her iki ihtimalin de kabulü olduğunu ve güvenoyu alamadığı takdirde asla bir kırgınlık duymayacağını söylemiştir. Tüm partilerin görüşlerinin kendisi için değerli olduğunu söyleyen İsmet İnönü, itimat oyu almadan ve bu oyda hükümetin vaziyetinin istikrarlı ve güçlü olduğuna ikna olmadan ABD'ye gidemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Johnson'un davetine uymanın bir zaruret olduğunu söyleyen Başbakan, memleketi zayıf, hükümeti beceriksiz göstermenin kamu yararına aykırı olduğunu da söyleyerek, Meclis'ten çıkacak her türlü sonuca saygılı olacaklarını belirtmiş ve konuşmasını noktalamıştır.⁶¹⁰

Meclis'te 19 Haziran'da yapılacak güven oylamasından hemen önce ilginç bir gelişme yaşanmış ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel muhalefet partilerinden hükümete güvenoyu vermelerini istemiştir. Gürsel'in siyasi partilere konu ile ilgili gönderdiği mesaj şöyledir:

“Partilerin hükümete ait temayüllerini takip ediyorum. Hükümete güvenoyu vermemek ve bir buhrana doğru gidilmek istendiği anlaşılıyor. Bir hükümet beğenilmeyebilir ve düşürülebilir de. Ancak bunun memlekete zararlı olabilecek bir zamanda yapılması asla caiz değildir. Buna itina ile dikkat etmek partilerin ciddi ve önemli bir vazifesidir. Aylardan

⁶⁰⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 609-612

⁶¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 30, B: 107, O: 1, 17.06.1964, s. 628-630

beri ıstırabını çektiğimiz Kıbrıs meselesi hal yoluna girebilecek gibi görüldüğü sırada hükümet buhranına gidilmesini asla doğru bulmuyorum. Bu partilerin hususi faydalarına uygun düşebilir. Ancak memleket menfaatlerinin alınmaması, tarihi mesuliyet taşıyacaktır. Dikkatinize sunarım’’⁶¹¹

Cumhurbaşkanı Gürsel, güvenoylaması ile ilgili olarak görüşlerini açıklarken de TBMM’de aklı selimin hakim olacağına inandığını söylemiş ve Kıbrıs meselesi ciddi bir aşamada iken vekillerin kriz çıkartacaklarına ihtimal vermediğini vurgulamıştır. Gürsel, kabinenin düşmesi durumunda Kıbrıs’taki çözüm sürecinin duracağını da ifade ederek, bu kadar çetin bir meselede hükümeti düşürmenin zor olduğu fikrini taşıdığını belirtmiştir.

Çankaya’nın güvenoylaması konusunda yaptığı uyarının ardından siyasi partiler Cumhurbaşkanı’nın siyasete müdahale ettiği görüşünü savunmuşlardır. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, açıklamasında hükümetin güvenoyu talebi ile bunalımı kendisinin doğurduğunu öne sürmüştü ve böylece Kıbrıs konusunda geçmişteki icraatlarının sorumluluğundan kurtulmayı amaçladığını söylemiştir. AP adına Cumhurbaşkanı’na yanıt veren Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, hükümeti şimdiye dek bir çok yanlış kararına rağmen desteklediklerini açıklamıştır.

Bilgiç de tıpkı MP lideri Bölükbaşı gibi hükümetin buhranı bizzat kendisinin yarattığını söylemiş ve bu konuda kınanması gereken tarafın muhalefet değil, hükümet olduğunu öne sürmüştür. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ise Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e verdiği yanıtta, güvenoyu talebinin asıl nedenini iç politika tartışmalarında aramak lazım geldiğini belirterek, CHP ve AP’nin iki büyük siyasi parti olarak Kıbrıs konusunda mutabakata varmalarının şart olduğunu da söylemiştir. Alican, YTP olarak üzerilerine düşen mesuliyeti yerine getireceklerini de ifade etmiştir.⁶¹²

Cumhurbaşkanı’nın partilere yaptığı ikazın ardından Başbakan İsmet İnönü de oylama öncesinde gazetecilere yaptığı açıklamada istifa ederse muhalefetin hükümeti kurmaya mecbur olduğunu belirterek, kendisinin yeni bir hükümet kurmayacağını da söylemiştir. 19 Haziran’da TBMM’de yapılan güvenoylaması tam bir heyecan fırtınası şeklinde geçmiş ve İnönü Hükümeti sadece 6 oy farkla

⁶¹¹ **Hürriyet Gazetesi**, 19 Haziran 1964, sayı: 5794, s.1

⁶¹² **Hürriyet Gazetesi**, 20 Haziran 1964, sayı: 5795, s.7

güvenoyu alabilmiştir.⁶¹³ 396 milletvekilinin katıldığı oylamada güvenoyu verenlerin sayısı 200 iken, güvensizlik oyu verenlerin sayısı 194 olmuş, iki vekil de çekimser kalmıştır.⁶¹⁴ Bu oylamadan çıkan sonuçlarla İnönü'nün Kıbrıs politikası için Meclis'ten destek beklemesi zorlaşmıştı.⁶¹⁵

Meclis'ten çıkan bu tablo üzerine İsmet İnönü, Başbakanlık'tan istifa edip etmemek konusunda tereddüde düşmüştür. Çankaya'da cumhurbaşkanı ile de görüşen İnönü, Gürsel'in sonuçtan memnun olduğunu öğrenmiştir. Gün boyu oylama üzerinde bakanlarla fikir alışverişinde bulunan İsmet İnönü, akşam saatlerinde göreve devam kararı verdiğini şu açıklama ile kamuoyuna duyurmuştur:

“Güvenoyu isteği Anayasa hükmüne göre neticelenmiş ve sonuç hükümet için müspet olmuştur. Güvenoyu talebi hükümetin Kıbrıs meselesinin son safhası üzerinde ve onu takip edecek müzakere istikametinde Meclis desteği bulunup bulunmadığı safhasında toplanmış idi. Verilen oylar aradığımız desteğin mevcut olduğunu göstermiştir. Güvenoyu isteğinin maksadı hasıl olmuştur.”⁶¹⁶ Başbakan basına ABD'ye gitmeye karar verdiğini de açıklamıştır. İnönü, bu karara varırken şu amaçları güdüyordu; öncelikle Johnson'un çevresini görece ve bundan sonra tutumunu ona göre belirleyecekti. İkinci olarak Türkiye'nin bu geziye katılmakla güçlük çıkarmayan taraf olduğunu gösterme amacındaydı. Beyaz Saray'a Papandreu da davetliydi ve Amerika güçlük çıkararak bir taraf görece ise “başka taraftan” görmeliydi.⁶¹⁷

7. Başbakan İsmet İnönü'nün ABD Gezisi ve Sonuçları

Başbakan, ABD seyahatinden bir gün önce Nihat Erim ile bir araya gelerek müzakereler sırasında izlenecek siyaseti tespit etmiştir. Bu görüşme sırasında Erim, İnönü'ye Türkiye'nin en önemli dayanak noktasının Londra ve Zürih Antlaşmaları olduğunu söylemiş ve bu antlaşmalardan kazanılan güvencelerin daha da sağlamlaştırılmasının talep edilmesini önermiştir. Ayrıca Başbakan'a Kıbrıs'ta göçmen durumunda olan Türklerin kış gelmeden evlere yerleştirilmesinin sağlanması gerektiğini de söylemiştir.⁶¹⁸ Bu arada İnönü'nün gezisinden hemen önce

⁶¹³ **Hürriyet**, 20 Haziran 1964, sayı: 5795, s.7

⁶¹⁴ **Ulus**, 20 Haziran 1964, sayı: 14646, s.1

⁶¹⁵ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **a.g.e.** s. 277

⁶¹⁶ **Hürriyet**, 20 Haziran 1964, sayı: 5795, s.7

⁶¹⁷ Toker, **a.g.e.** s. 208

⁶¹⁸ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.324

Ankara'daki ABD Elçiliği binasına iki el ateş edilmiştir.⁶¹⁹ Can kaybının yaşanmadığı olay, Kıbrıs'taki hareketi önleyen ABD'ye karşı Türk toplumunda yükselmeye başlayan tepkinin ilk belirtisi olarak yorumlanabilir.

Başbakan İnönü, 21 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson'un özel uçaklarından birisi olan "Beyaz Kuş" ile ABD'ye gitmiştir. Seyahat öncesinde kamuoyuna açıklama yapan İnönü, ABD'de Başkan Johnson ile görüşeceğini, ardından New York'ta BM'de çalışmalar yapacağını anlatmış ve meselenin süratli bir çözüme kavuşturulmasını olası görmediğini söylemiştir. Bunun nedeni olarak ilgili taraflar arasında fikir birliği olmamasını gördüğünü söyleyen İnönü, ABD'nin sorunun çözümü yolundaki dostane gayretlerinden de umutlu olduğunu söylemiştir. Başbakan, vatandaşlarına mesajında da meselenin barış yolu ile çözümünün ciddi temennileri olduğunu belirtmiştir.⁶²⁰

İnönü'nün ABD gezisine Türk Basını da büyük ilgi göstermiş, sütunlarında gezi ile ilgili izlenimlere geniş yer vermiştir. Seyahat günü İnönü'den "İkinci Bir Lozan Zaferi" beklendiğini yazan Ulus, Başbakanı uğurlamaya gelen Cumhurbaşkanı Gürsel'in İnönü'ye "tezimiz kuvvetli, muvaffak olacaksınız" dediğini de yazmıştır.⁶²¹

Aynı gazetede geziyi yorumlayan Cihad Baban, Türk Halkı'nın ABD ve müttefikleri konusunda hayalkırıklığına uğradığı düşüncesinde olduğunu yazmıştır. Hükümetin Kıbrıs konusunda muhaliflerin haksız ithamlarına maruz kaldığını ifade eden Baban, İnönü'nün hem bir müttefikin dostluğunu bozmamaya çalışmakta olduğunu, hem de olası bir müdahalenin olumsuz etkilerinden 30 milyonu koruma çabasında olduğunu yazmıştır. Baban, ABD'nin Türkiye ile olan dostluğunu sürdürme niyetinde yaptığı yardımlar karşılığında Türk Milleti'ni rencide edecek tavizler istememesi gerektiğini de savunmuştur. İnönü'nün gezisinden beklenen ise ABD ve Türkiye arasındaki zedelenen ilişkileri tekrar eski gücüne kavuşturmasıdır. Baban, Başbakan'ın bunu gerçekleştireceğine inancının tam olduğunu da vurgulamıştır.⁶²²

Tercüman Gazetesi'nde ABD gezisi ile ilgili yorum enteresandır. Hızla değişen dünyada 40 yıl değişmeyen, Türk Dış Siyaseti'nin ön safında yer alan kişinin

⁶¹⁹ Cumhuriyet, 20 Haziran 1964, sayı: 14325, s.1

⁶²⁰ İlhan Turan, a.g.e. 616

⁶²¹ Ulus, 22 Haziran 1964, sayı: 14648, s.1

⁶²² Cihad Baban, "Türk-Amerikan Dostluğu İmtihandan Geçiyor", Ulus, 22 Haziran 1964, sayı: 14648, s.1

İnönü olduğu vurgulanan yorumda, Başbakan'ın 1923'te Lozan'a giden baş delege İsmet Paşa ile aynı konumda olduğu savunulmuş ve Lloyd George'un yerini Johnson'un aldığı öne sürülmüştür. Yorumda İnönü'nün 40 sene önceki gibi yine Rum menfaatleri ile savaşa gittiği belirtilmiş ve Türk'ün bu kez de yalnız olduğu vurgulanmıştır. Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama gayretlerinin Lozan'dan beri sürdüğü ve bugün ABD, SSCB ve BM'nin Ada'yı Rumlar'a verme konusunda birleştikleri de yazıda ifade edilmiştir. Yoruma göre bu planı bozabilecek tek kişi İsmet İnönü'dür. Bunun için gerekiyorsa Amerika ile NATO ile bağlar kopabilir, Lozan, Londra ve Zürih Antlaşmaları yeniden gözden geçirilebilir. Başbakanını ABD'ye yollayan Türk Milleti, son iyi niyet gösterisini yaptığını da öne süren yazar, yazısının sonunda Rumlar'ın Türkler'e yaptıklarını misli ile ödeyeceğini de iddia etmiştir.⁶²³

Hürriyet Gazetesi'nde Başbakan ile beraber ABD'ye giden Metin Toker'in yorumu yer almıştır. Toker'e göre gezinin başarı şansı tamamen ABD Başkanı Johnson'un tavrına bağlıdır. Şayet Başkan, Kıbrıs meselesi ile ilgili Türkiye'ye yine "itidal", "batı ittifakı", "bölgenin huzuru" gibi bildik lafları ederse, geziden bir fayda beklemek de anlamsız olacaktır. Türk Milleti, Amerika'ya karşı yıllardan beri ilk kez büyük bir kırgınlık içindedir. Bu ortam içinde Başbakan'ın ABD gezisi, dostluğu kurtarma çabası olarak da görülebilir. Toker'in yorumuna göre görüşme sırasında İnönü, Johnson'a müdahale hakkımızın saklı olduğunu ve Kıbrıs'ta Türk kanı durmazsa bu defa harekatı ABD'nin elinin de önleyemeyeceğini anlatacaktır. Yazıda Başbakan'ın ABD'nin dostluğuna büyük önem verdiği de belirtilmiş fakat Kıbrıs meselesinde Beyaz Saray'ın tavrı bu dostluğa gölge düşürmüştür. Bunun tekrar aydınlanması ABD'nin tavrına bağlı olacaktır.⁶²⁴

Başbakan'ın ABD'ye uğurlanışı da Hürriyet Gazetesi'nde detaylı şekilde yer almıştır. AP'nin İnönü ile beraber ABD'ye gitmek üzere Seyfi Kurtbek'i görevlendirmesi Başbakan tarafından Kurtbek'in Meclis dışından olduğu gerekçesi ile kabul edilmemiş ve ana muhalefet partisi başka bir isim göndermeye yanaşmamıştır. İnönü'yü uğurlamaya AP'den kimse gelmezken, YTP'den Genel Sekreter Turan Kapanlı hazır bulunmuştur. Gazetede ki yorumlara göre havaalanına kalabalık bir vatandaş topluluğu gelmiş ancak İnönü'nün yorgun ve düşünceli

⁶²³ Ahmet Kabaklı, "Amerika'da", **Tercüman**, 23 Haziran 1964, sayı: 961, s. 2

⁶²⁴ Metin Toker, "İsmet Paşa Amerika'ya giderken", **Hürriyet**, 21 Haziran 1964, sayı: 5796, s. 1-7

görüntüsü nedeniyle kimse yanına sokulmaya cesaret edememiştir. Vatandaşlar İnönü'yu sevgi gösterileri ve başarı temennileri ile Amerika'ya uğurlamışlardır.⁶²⁵

Cumhuriyet'te Kayhan Sağlamer'in yorumunda Kıbrıs'ta sorun devam ettiği sürece hür dünyanın tehlikede olduğu görüşü savunulmuş ve meselenin çözümü için İnönü ve Papandreu'nun ABD'ye davet edildiği belirtilmiştir. ABD'nin Ruslarla Türkler'in yakınlaşmasından çekindiği ve Başkan Johnson'un, Yunanlılar'ı "aklına başına toplaması" için uyaracağı da savunulmuştur. Yazıda ayrıca ABD Başkanı'nın Kıbrıs'ta iki cemaati memnun etmeyecek ancak Türkiye ve Yunanistan tarafından benimsenecek bir barış teklifi yapacağı da öne sürülmüştür. İnönü ve Johnson'un buluşmasının büyük önem taşıdığı belirtilen yazıda, ABD Başkanı'nın İnönü'ye Kıbrıs'ı "zarif bir ambalaj içinde sunacağını sanmak safdillik olur" yorumu yapılmıştır.⁶²⁶

İnönü'nün Kıbrıs gezisinde bulunan Akis muhabiri, Başbakan ile görüşmüş ve İnönü, ABD'yi ziyaret nedeninin "asla taviz vermek olmadığını" açıklamıştır. İnönü'nün bu dergiye verdiği demece göre gezide asıl amaç Türk-Amerikan ilişkilerinin korunmasını sağlamak olacaktır. Bu demece göre aslında yeni bir ittifak arayışında değildir. Asıl hedef Amerika ile ittifakı "sağlama alma düşüncesi" olacaktır.⁶²⁷

Bu arada yabancı basının İnönü'nün ABD gezisi ile ilgili izlenimlerine de gazetelerde yer verilmiştir. ABD kaynaklı haberlerde iki lider arasındaki görüşmelerde müttefikler arasındaki bir savaştan çekinen Başkan Johnson'un İnönü ve Papandreu'yu uzlaştırma çabasında olacağı belirtilmiştir. Amerika'da yaygın olan kanaate göre Johnson, iki başbakanı bir araya getirmek için nüfuzunu kullanacaktır. ABD Başkanı, Kıbrıs'ta barışın temini için iki ülkenin gerek başbakanlar gerekse bakanlar düzeyinde bir araya gelmesini istemektedir çünkü iki taraf arasında bir savaş olasılığını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. ABD kaynaklı haberlerde Başkan Johnson'un bu meseleyi bizzat İnönü ile konuşmak istediği de belirtilmiş, Başbakan'ın Meclis'teki güvenoylaması sonucunda görevde kalmasından da memnuniyet duyulmuştur. Beyaz Saray, İnönü'nün başbakanlıkta kalmasını da destekleyecek ve onu zayıf duruma düşürmemek için Johnson, bazı tavizlerde

⁶²⁵ **Hürriyet**, 22 Haziran 1964, sayı: 5797, s.1-7

⁶²⁶ Kayhan Sağlamer, "İnönü ABD Yolunda", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1964, sayı: 14326, s.7

⁶²⁷ Hasgüler, **a.g.e.** s. 238

bulunacaktır. Çünkü, İnönü devrilirse yerine gelecek hükümet Kıbrıs'a hemen bir müdahale gerçekleştirebilir.⁶²⁸

Türkiye'nin 80 yaşındaki Başbakanı İsmet İnönü'ye bu uzun gezide İnönü'ye eşi Mevhibe İnönü de eşlik etmiştir. İnönü, yolculuk boyunca hem çalışmış, hem de eşine daha önce gittiği ABD ile ilgili bilgiler vermiştir.⁶²⁹ 21 Haziran'da ABD'ye gelen İnönü, Beyaz Saray'da Başkan Johnson tarafından törenle karşılanmıştır. Törende bir konuşma yapan Johnson, İnönü'yü ikinci defa ağırlamaktan onur duyduklarını belirtmiş ve Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihinden söz ederek tüm dünya için üzüntü vesilesi olan Kıbrıs Sorunu'na bir çözüm şekli bulunacağından umutlu olduğunu bildirmiştir. Başbakan İnönü ise konuşmasında Türk Milleti'nin bu ziyareti iki memleket arasında dostluğun bir göstergesi olarak gördüğünü söylemiştir. İnönü, ülkeler arasındaki dostlukların zor zamanlarda ispat edildiğini de belirterek, barışa inandıklarını ancak adalete dayanmayan barışın bir yarar getirmeyeceğini ifade etmiştir.⁶³⁰

ABD Başkanı Johnson'un temel amacı Türk ve Yunan başbakanlarını bir araya getirerek Kıbrıs meselesine köklü bir çözüm bulmaktır. İnönü, Papandreu ile görüşmeye hazır olduğunu bildirmiş ancak Yunanistan Başbakanı, bu tür bir görüşmenin meseleyi bir "Türk-Yunan Sorunu" durumuna getireceği düşüncesi ile İnönü ile bir araya gelmeye yanaşmamıştır.⁶³¹ İsmet İnönü'nün "güçlük çıkartan taraf olmama" stratejisi doğru çıkmıştır. Nitekim Papandreu'yu üçlü zirve konusunda ikna edemeyen Johnson, taraflarla ayrı ayrı görüşerek soruna çözüm şekli aramaya çabalamıştır.

Türkiye ve Amerika arasında görüşmeler 22-23 Haziran'da başlamıştır. Görüşmelerden önce İnönü ile bir araya gelen ABD eski Dışişleri Bakanları'ndan Dean Acheson, Başbakan ile yaptığı görüşmede Türkler'i memnun etmek için çareler arayacağını söylemiş, İnönü de buna karşılık "Antlaşmalara saygı ve Kıbrıslı Türkler'in insanca yaşamalarını istiyoruz" yanıtını vermiştir.⁶³² Bu arada ABD'deki Türk Heyeti'nde bulunan Nihat Erim ile görüşen arabulucu Tuomioja, Kıbrıs'ın Rumlar'a bırakılması karşılığında Türkiye'nin toprak tavizi kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Erim, buna Rumlar'ın yanaşmayacağını söylemesine karşın Tuomioja,

⁶²⁸ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1964, sayı: 14327, s.7

⁶²⁹ Gülsün Bilgehan, *Mevhibe: Çankaya'nın Hanımefendisi*, 2. c. İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1998, s. 249

⁶³⁰ *Ulus*, 24 Haziran 1964, sayı: 14649, s.7

⁶³¹ Şahin, a.g.e. s. 93

⁶³² Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, s.329

“ya kabul ederlerse” yanıtını vermiş, buna karşılık Erim, bir kabine üyesi olmadığını ancak bir milletvekili olarak Kıbrıs’ın Midilli Adası ile değişmeyi anlayabileceğini söylemiştir.⁶³³ Bu diyaloga göre ABD ve BM, Türkiye’ye Kıbrıs’ı bir Yunan Adası ile takasını teklif etmeyi planlamışlar ve Erim aracılığı ile Türk Heyeti’nin düşüncesini öğrenmek istemişlerdir.

İki ülke arasındaki temaslar sonucunda İnönü ve Johnson Kıbrıs konusundaki ihtilafı sona erdirmek için mevcut antlaşmalar altında müzakerelerin yapılması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Temaslar sonucunda Beyaz Saray’dan yapılan ortak açıklamada ise şöyle deniyordu:

“Görüşmelere mevcut antlaşmaların halihazır bağlayıcı mahiyeti noktasından hareket ederek bugünkü güçlüklerin müzakere ve mutabakat yolu ile giderilmesini sağlayabilecek yolları kapsamıştır. Devamlı hal çarelerine varabilmek için böyle bir mutabakata varmanın acil bir zaruret olduğu belirtilmiştir. Başbakan ve Başkan Kıbrıs’taki cemaatlerin emniyet ve selametlerini sağlamak için BM tarafından sarf edilen gayretlerin takviyesi yolunda neler yapılabileceği de incelemiştir.”⁶³⁴

Amerikan ve Türk Heyetleri’nin temasları sonucunda ortaya çıkan bildiri metni aslında Türk tarafının amacına ulaştığının da bir göstergesi olmuştur. Çünkü Türkiye, Kıbrıs konusundaki temel tezini 1959 Antlaşmaları’nın geçerliliğine dayandırmaktaydı ve bu antlaşmalardaki müdahale hakkını kullanarak Kıbrıs Türkleri’nin haklarını koruyacağına inanıyordu. ABD’nin ortak bildiri metni ile bu durumu onaylaması aynı zamanda Türkiye’nin Kıbrıs davasında büyük bir destek elde etmesi anlamına gelmekteydi.⁶³⁵ Ayrıca görüşmelerin sonunda Kıbrıs Sorunu’na BM çerçevesinde çözüm arama yerine NATO içi ikili görüşmeler yolu ile çözüm aranması kararlaştırılmıştır. Temasların sonuçlanmasının ardından bir açıklama yapan Başbakan İsmet İnönü, Amerikalılar’ın iyi niyetlerini gösterdiklerini söyleyerek, yapılan müzakereler sonucunda varılan neticenin zorlukların aşılmasında yardımcı olacağını belirtmiştir. Başbakan, artık sıranın Yunanlılar’da olduğunu ima

⁶³³ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 774

⁶³⁴ Gönlübol, **a.g.e.** s. 398

⁶³⁵ Uslu, **a.g.e.** s. 119

ederek, Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nda "lüzumsuz güçlük çıkarmama" tutumunu sürdüreceğini açıklamıştır.⁶³⁶

ABD ile yapılan görüşmelere katılan Nihat Erim de ortak bildiri metni ile ilgili yorumunda en başından beri Londra ve Zürih Antlaşmaları'nın müzakerelerde temel alınmasını istediğini ve sonunda bunun başarılı olduğunu açıklamıştır. Erim'e göre ABD'nin bu antlaşmaları tanıması en çok Makarios'u üzecektir. Çünkü Rumlar, uzun zamandır 1959 Antlaşmaları'nın "ölmüş" olduğundan söz ediyorken, Amerikan Hükümeti tam aksine Garanti Antlaşmaları'nın halen geçerli olduğunu ve onlara saygı gerektiğini ilan etmiştir.⁶³⁷

Türkiye ve Amerika'nın yayınladıkları ortak bildiri Yunanistan'da büyük yankı uyandırmıştır. Yunan basını, ABD'nin 1959 Antlaşmaları'nın tanınmasının Başbakan Papandreu'ya bu ülkeye yapacağı gezide "büyük bir baskı" unsuru olabileceğini görüşünü savunmuştur. Ortak bildiri ile ilgili olarak bazı Yunan gazeteleri şunları yazmıştır; Messimvrini: "Açıklanan bildiri Yunanistan Başbakanı ile arkadaşlarının hoşuna gitmeyecektir", Ta Nea: "Görüşmeler bir çözüme değil, fakat BM'nin Kıbrıs'taki görevini sonuna dek yapmasını sağlayacak ılımlı bir havanın yaratılmasına ulaşacaktır", Estia: "Washington bildirisi ulusal emellerimizi boğuyor."⁶³⁸

ABD Başkanı Johnson, İsmet İnönü'den sonra Yunanistan Başbakanı Papandreu ile 24 Haziran'da bir araya gelmiştir. İkilinin görüşmesinde Türkiye ile yapılan müzakerelerdeki olumlu hava yoktu. Bu görüşmede Yunan Başbakanı, Başkan Johnson'un Camp David'de İsmet İnönü ile bir araya gelme teklifini kesin bir dille reddetmiştir. ABD'nin Yunanistan Başbakanı'nı görüşme için ikna çabaları ertesi gün de sürmüştü ve Amerikan Savunma Bakanı McNamara, Papandreu'ya Türk Hava Kuvvetleri'nin çok güçlü olduğunu ve olası bir Türk-Yunan Savaşı'nda Türk uçaklarının bütün Yunanistan'ı yerle bir edebilecekleri ve bu durumda ABD'nin "kılını dahi kıpırdatmayacağı" tehdidini savurmuştur. Bu sözlere karşılık Papandreu, alaylı bir şekilde Türkiye'ye sağladığı güçlü hava desteği için teşekkür ederek, Türkler'in saldırması durumunda bu ülkenin hava kuvvetleri daha güçlü olan bir başka ülke ile komşu (SSCB) olduğunu vurgulamış ve bu ülkenin olaya seyirci

⁶³⁶ **Hürriyet**, 25 Haziran 1964, sayı: 5800, s.1

⁶³⁷ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.329

⁶³⁸ **Ulus**, 26 Haziran 1964, sayı: 14651, s.1

kalmayacağını belirtmiştir.⁶³⁹ Bu konuşma tıpkı Makarios gibi Yunanistan'ın da Kıbrıs Sorunu'nda en önemli dayanak olarak Ruslar'ı gördüklerini kanıtlamıştır.

Amerika ve Yunanistan arasında sürdürülen görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde arabulucunun yetkisi teyit edilmiş ve yeni bir çözüm şeklinin aranmasının zorunlu olduğu da kabul edilmiştir. Yunanistan, yayınlanan bu bildiri ile Amerikan-Türk ortak bildirisinde yer alan 1959 Antlaşmaları'nın tarafları bağlamaya devam ettiği konusunda yaratılan izlenimin silindiğini öne sürmüştür.⁶⁴⁰

ABD ve Yunanistan arasındaki görüşmeler devam ederken Başbakan İnönü, Washington'daki temaslarının ardından 24 Haziran'da New York'a geçmiş ve burada Türkler'in büyük sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. İnönü, burada yaptığı basın toplantısında çok ilginç bir soru ile karşılaşmıştır. Başbakan'a "Atatürk hayatta olsa Kıbrıs olayları karşısında tepkisi ne olurdu?" şeklinde yöneltilen soruya Başbakan, "Atatürk'ün tepkisinin ne olacağını kestirmek için Atatürk olmak lazımdır" yanıtını vermiştir.⁶⁴¹ İnönü, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Enosis'i bile kabul edebileceğini açıklamış ancak Enosis'i ilk biçimini yani bir kısmının Rumlar'a, bir kısmının Türkler'e verilmesi şartını esas aldıklarını açıklamıştır. İnönü, basın mensuplarına Türk Dış Politikası'nda bir değişiklik planlamadıklarını da ifade etmiştir. Başbakan, 25 Haziran'da bu kez Time Dergisi'nin yöneticileri ile bir araya gelmiştir. Buradaki görüşmede bulunan Nihat Erim, İnönü'nün bu kez daha farklı bir üslup ile konuştuğunu yazmıştır.

Başbakan, konuşmasında Türkler'in bağlandığı ülkeye inancı yıkılana dek tam bir yakınlık içinde olduklarını söylemiş ancak Türkler'in inancını yitirdikleri zaman onları tekrar kazanmanın çok zor olduğunu vurgulamıştır. İnönü, bu konuda ABD'li gazetecilere çarpıcı bir de örnek vermiş ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Sovyetler ile kurulan sıkı bağları, bu ülkenin II. Dünya Savaşı sırasındaki talepleri ile nasıl zayıflattığını anlatmıştır. SSCB ile tekrar eski bağları kurmanın uzun zaman alacağını belirten İnönü, ABD'ye de sıkı bir inanç ile bağlandıklarını ancak bu ülkenin Kıbrıs konusundaki tutumunun kendilerini kaygı ve kuşkuya düşürdüğünü ifade etmiş ve Türkler'in ABD'ye olan inancını tamamen yitirmesi halinde bunu

⁶³⁹ Fırat, **a.g.e.** s. 135

⁶⁴⁰ Oran, **a.g.e.** s. 727

⁶⁴¹ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 620

yeniden kurmanın çok uzun zaman alacağını sözlerine eklemiştir. ⁶⁴² ABD temalarının başından bu yana iyimser demeçler veren Başbakan'ın bu demeci aslında Johnson Mektubu'nun kendisinde yarattığı hayalkırıklığının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Türk Heyeti, Amerika'daki temaslarını tamamlayıp Londra'ya hareket edeceği gün, Yunanistan'ın ABD'nin önerisi doğrultusunda Kıbrıs konusunda Cenevre'de yapılacak bir konferansa katılmayı kabul ettiği açıklanmıştır. Konferans, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında BM arabulucusu Tuomioja'nın gözetiminde ve ABD eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un arabuluculuğunda yapılacaktır. Görüşmeye Makarios da davet edilmiş ancak Rumlar bu teklifi kabul etmemişlerdir. ⁶⁴³

8. İsmet İnönü'nün Avrupa'daki Temaları ve Sonuçları

Amerika'da yaptığı temaslarda Garanti Antlaşmaları'nın geçerliliğinin bu ülke tarafından onaylanması sonucunu elde ederek ayrılan Başbakan İsmet İnönü, 27 Haziran'da Londra'ya ulaşmıştır. İngiltere'nin başkentinde Türkler'in coşkun tezahüratı ve "taksim" sloganları ile karşılanan Başbakan, havaalanında kendisini karşılayanlar arasında bulunan Rauf Denktaş'a İngiltere'deki havayı sormuş ve karşılığında "bahar havası" yanıtını almıştır. İsmet Paşa, siyasi havayı sorduğunda ise Denktaş, "Sayenizde o da güzel olur" yanıtını vermiştir. Rauf Denktaş'ın izlenimlerine göre İnönü, bütün gece yolculuk etmesine rağmen uyanık ve her şey ile ilgilenen bir görüntüdedir. ⁶⁴⁴

Başbakan İnönü, İngiltere'deki ilk gününde önce Observer Gazetesi'nin Kıbrıs ile ilgili sorularına yanıt vermiştir. Amerika temalarından memnun olduğunu İngiliz basınına da söyleyen İnönü, Türk Halkı'nın Kıbrıs meselesinde barış yolunu arzuladığını fakat kendilerine "savaş empoze edilecek olursa bunu bütün neticeleri ile kabul edeceklerini" söylemiş ve tek istediklerinin mevcut antlaşmalara saygı olduğunu belirtmiştir. ⁶⁴⁵ Başbakan'dan mülakat alan ikinci gazete ise Sunday Times olmuştur. İnönü, buradaki demecinde Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde müttefikleri tarafından ortada bırakıldığını söylemiş ve Türk Halkı'ndaki düş kırıklığını ifade etmenin çok güç olduğunu ifade etmiştir. İnönü, aynı günlerde Kıbrıs'a giden

⁶⁴² Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.330

⁶⁴³ Oran, **a.g.e.** s. 727

⁶⁴⁴ Denktaş, **a.g.e.** s. 385

⁶⁴⁵ **Tercüman**, 29 Haziran 1964, sayı: 967, s.7

Grivas'ın etkisi ile Enosis konusunda yapılacak bir teklifi kabul etmeyeceklerini de belirtmiştir.⁶⁴⁶

İngilizler, 29 Haziran'daki müzakerelerde Kıbrıs konusunda askeri işbirliğine yanaşmamışlar ancak Türkiye'nin asker çıkarmasına karşı olmadıklarını açıklamışlardır. Kıbrıs'taki üslere dokunmamak koşulu ile antlaşmaları ve Anayasa'yı yürürlükte kabul ettiklerini de beyan etmişlerdir. Görüşmeler sırasında Başbakan İnönü, İngilizler'den şu sorunun yanıtını açık olarak istemiştir; "Kıbrıs'ta Rumlar, İngilizler'in antlaşmalardan doğan haklarını çiğnerlerse Türkiye sizin hakkınızı korumak için yanınızda olacaktır. Aynı durum bizim başımıza gelse İngilizler bizim yanımızda yer alır mı?" İngiliz yetkililer, bu soru karşısında sıkıntı yaşamışlar ancak müdahaleyi ancak kendi üslere karşı bir saldırı karşısında düşünebileceklerini de gizlememişlerdir.⁶⁴⁷ İki heyet arasında yapılan görüşmelerde İngiltere Başbakanı Sir Alec Douglas Home, Başbakan İsmet İnönü'ye eğer Kıbrıs Adası Yunanistan'a verilirse Türkiye'nin buna karşılık talebinin ne olacağını sormuştur. Bu teklif karşısında "adeta kulaklarına inanamayan" Başbakan İnönü'nün Douglas Home'a yanıtı şöyle olmuştur:

"Siz kimin malını kime veriyorsunuz?"⁶⁴⁸

İngiltere'de Başbakan İsmet İnönü'ye sorulan bu sorunun bir benzeri ABD'de BM Arabulucusu Tuomioja tarafından Nihat Erim'e sorulmuştu. İki farklı ülkede Türk Heyeti'ne Kıbrıs'a karşı taleplerinin ne olacağını sorulması, ABD ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanlılar'a devretme konusunda fikir birliğinde olduklarının bir göstergesidir. Nitekim bu talep temmuz ayındaki Cenevre Konferansı sırasında Türk tarafına sunulan Acheson Planı'nda da yer almıştır.

Kıbrıs konusunda İki ülke arasında yapılan temasların ardından bir Türk-İngiliz ortak bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride her iki ülke başbakanının Kıbrıs meselesinden doğan güçlüklerin "anlaşma ve müzakere" yolu ile çözümünü inceledikleri kaydedilmiş ve İnönü ve Alec Douglas'ın Kıbrıs'ta cemaatlerin emniyeti için BM'nin çabalarını güçlendirme ve 1960 Anayasası'na uygun şekilde düzeni sağlama imkanlarını araştırdıkları belirtilmiştir. Bildiride ayrıca iki başbakanın Kıbrıs'ta mevcut antlaşmaların ve Anayasa'nın geçerli olmasını esas kabul ederek 1959 Garanti antlaşmaları gereğince yüklendikleri sorumlulukları da

⁶⁴⁶ Tercüman, 29 Haziran 1964, sayı: 967, s.7

⁶⁴⁷ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.337

⁶⁴⁸ Toker, a.g.e. s. 209

dikkate alarak Kıbrıs meselesinde kalıcı çözüm yoluna varılmasının “acil bir zorunluluk” olduğu konusunda anlaşmaya vardıkları da açıklanmıştır.⁶⁴⁹

Başbakan İsmet İnönü, İngiltere’den sonra Fransa’nın Başkenti Paris’e geçmiş ve burada da Kıbrıs Sorunu ile ilgili temaslarda bulunmuştur. 1 Temmuz’da İnönü, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle ile bir araya gelmiştir. İki tarihi kişiliğin Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak gerçekleşen randevusunda İnönü, Fransa Cumhurbaşkanı’ndan Kıbrıs konusunda yakın ilgi istemiştir. De Gaulle’ün Kıbrıs konusunda “yüksek otorite”sini kullanmasını isteyen İnönü’nün talebini kabul eden Fransa Cumhurbaşkanı, ülkesinin de bu barış arama çabalarına katılacağını söylemiştir.⁶⁵⁰

Başbakan İnönü, Nihat Erim’e Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle ile yaptığı görüşmenin detaylarını anlatmış ve görüşmeden memnun kalmadığını açıklamıştır. De Gaulle, antlaşmalar ve hukuk açısından Türkiye’nin görüşünü haklı bulmuş, taksimi en uygun çözüm şekli olarak saymış ancak bunu kabulü halinde sınır tespitinde zorluk, toplumlararası çekişmelerin devam edeceği düşüncesi ve Yunanlılar’ın karşı çıkması nedeniyle sonuç olarak Enosis’ten yana olduğunu açıklamıştır. Fransa Cumhurbaşkanı’nın Türkler için düşündüğü sistem milletlerarası garanti olacaktır. Bunun usulü de Rusya’nın da dahil olacağı Büyük Devletler Konferansı’nda tespit edilecektir.⁶⁵¹

Başbakan İnönü, De Gaulle ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamada General’den bir arabuluculuk beklemediklerini söylemiş ve Kıbrıs’ta barış ve güvenliğin sağlanmasına Rum saldırılarının engel olduğunu ifade etmiştir. İnönü, 12 Ada ile Kıbrıs’ın takası yolunda çıkan söylentilerle ilgili olarak, De Gaulle ile görüşmesinde bu konusun bahsinin geçmediğini açıklamıştır. Konu ile ilgili olarak görüşlerini bildiren Başbakan, Türkiye’nin Kıbrıs’ta çözümü yine Ada’nın üzerinde aradığını söylemiştir. İsmet İnönü, Kıbrıs Sorunu’nun referandum yolu ile çözümüne olanak görmediklerini de belirtmiştir.⁶⁵² İnönü, Fransa’dan ayrılmadan önce Nihat Erim ile yaptığı görüşmede Kıbrıs’a askeri bir hareket yapmayacağını, Yunanlılar’ın aldığı savunma tertibi karşısında bu müdahalenin çok kanlı olacağını söylemiştir.

⁶⁴⁹ **Ulus**, 30 Haziran 1964, sayı: 14655, s.7

⁶⁵⁰ **Hürriyet**, 2 Temmuz 1964, sayı: 5807, s.1-7

⁶⁵¹ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.338

⁶⁵² İlhan Turan, **a.g.e.** s. 629

İnönü, Erim'e meselenin diplomatik ve hukuki tedbirler yolunda yürüyeceğini de belirtmiştir.⁶⁵³

Amerika'da ve Avrupa'daki temaslarını tamamlayan Başbakan İnönü ve beraberindeki heyet 2 Temmuz'da Türkiye'ye dönmüşlerdir. Başbakan İnönü, dönüş yolunda Roma'da yurtdışı gezisi ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. İnönü, üç ülkede Kıbrıs Sorunu ile ilgili faydalı temaslar yaptığını ancak bu temasların çözüme yönelik değil Kıbrıs anlaşmazlığı konusunda fikir teatisinde bulunmak için yapıldığını açıklamıştır.⁶⁵⁴

Başbakan İsmet İnönü, Türkiye'ye dönüşünde basın karşısına geçerek, hem temaslarında edindiği izlenimleri anlatmış, hem de soruları yanıtlamıştır. İnönü, müttefiklerle yapılan toplantıların amacına ulaştığını söylemiştir. Başbakan'a göre 1959 Antlaşmaları'nın hem ABD'de hem de İngiltere'de tanınması ile seyahat amacına ulaşmıştır. Başbakan, ABD ile Türkiye arasında Kıbrıs meselesinde "tam bir mutabakat" sağlandığını söylemiş ve Amerika'nın Ada'da barışın sağlanması yolunda çabalarını arttırmasına karar verildiğini belirtmiştir. İnönü, müttefiklerin Kıbrıs konusunda Türkiye ile temas kurmadan bir karar almayacaklarını da söylemiş ve Türkiye'nin onaylamayacağı bir kararı uygulanmasının olanaksız olduğunu da belirtmiştir.⁶⁵⁵ Bu arada İnönü'nün yurtdışında bulunduğu sırada Kıbrıs'a giden EOKA şefi Yunanlı Grivas, Ada'nın Yunanistan ile birleştirilmesini savunmuş ve asıl gayenin Enosis olduğunu vurgulamıştır. Grivas, açıklamasında Enosis yolunda kendilerine yardım edecek devletlerin yardımını kabul edebileceklerini de söylemiştir.⁶⁵⁶

9. I. Acheson Planı ve Türkiye'nin Plana Karşı Tepkisi

ABD'de Kıbrıs Sorunu'na çözüm bulma amacıyla yapılan müzakerelerin ardından ilk girişim temmuz ayı başında Cenevre'de toplanan konferans ile başlamıştır. Bu arada konferansın başlamasından önce ABD Başkanı Johnson, hem Başbakan İnönü'ye hem de Yunanistan Başbakanı Papandreu'ya birer mesaj göndermiştir. ABD Başkanı'nın İnönü'ye yolladığı mesajda Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde arabulucu Dean Acheson'a destek olunmasını istemiş ve Yunanlılar ile müzakere masasına oturulmasını istemiştir. Papandreu'ya gönderilen mesajda ise bir

⁶⁵³ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 775

⁶⁵⁴ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 630

⁶⁵⁵ **Ulus**, 3 Temmuz 1964, sayı: 14658, s.7

⁶⁵⁶ **Hürriyet**, 4 Temmuz 1964, sayı: 5809, s.1

kere daha Türkler ile uzlaşmaz tutumun sürmesi durumunda bunun sorumlusunun Yunanistan olacağı bildirilmiştir.⁶⁵⁷

Bu konferansın görünürde arabulucusu BM tarafından görevlendirilen Tuomioja'ydı. Ancak esas arabuluculuk rolünü Dean Acheson üstlenmiştir. Konferansta Türkiye, İngiltere, Yunanistan temsilcileri arasında Kıbrıs konusunda görüşmeler yapılması planlanmıştı. Yunanistan, önce görüşme fikrine yanaşmamış ancak ABD'den gelen mesajdan sonra doğrudan doğruya değil Acheson aracılığı ile dolaylı olarak görüşmelere katılmıştır.⁶⁵⁸ Türkiye'yi Cenevre'deki bu önemli toplantıda temsil edecek ismin Nihat Erim olmasına karar verilmiştir. Cenevre'ye gitmeden önce Başbakan ile görüşen Erim'e İnönü, başarı kazanacağından kuşkusu bulunmadığını söylemiştir.

Kıbrıs konusunda yaptığı çalışmalarla Ada'daki sorunu Türkiye'de en iyi bilen kişilerden birisi olan Erim, Cenevre'de Acheson ile bir araya geldiğinde "antlaşmalara saygı" istediklerini vurgulamıştır. Erim'in bu sözleri Türkiye'nin bu konferanstaki temel tezini yine 1959 Antlaşmaları'nın oluşturduğunu göstermektedir. Kıbrıs'taki gelişmeleri özetleyen Nihat Erim, Makarios'un hukuk dışı davranışlarına ve saldırganlığına karşı Türkiye'nin kararlı tutumunun ve gerektiği anda askeri müdahale seçeneği kullanacağını göstermesinin Rumlar'ın teşebbüsünü sonuçsuz bıraktığını da açıklamıştır.⁶⁵⁹ Erim, Kıbrıslı Türkler'in mevcut antlaşmalar dahilinde güvende olmadıklarını da söylemiş ve bu antlaşmalarda ek teminatların şart olduğunu da belirtmiştir. Nihat Erim, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda bir başka önem verdiği konunun güvenlik ihtiyacı olduğunu da açıklamıştır. Erim, Kıbrıs'ın Türkiye kıyılarına çok yakın konumda olması nedeniyle Türkiye'ye düşman bir memleketin eline geçmesinin kabul edilemeyeceğini de belirtmiştir. 14 Temmuz'da Acheson, Kıbrıs için hazırladığı çözüm planını taraflara sunmuştur. Acheson'un çözüm planı kısaca şu hükümlere dayanıyordu:

1. Kıbrıs, Yunanistan ile birleşmeyi seçmekte özgür olacaktı (enosis)
2. Kıbrıs'ın kuzeydoğusunda bulunan Karpaz'da bir bölge Türkiye'ye bırakılacaktı. Bu bölge Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olacaktı ve Türkiye buraya istediği kadar asker yerleştirebilecekti. Bu da Kıbrıslı Türkler'in güvenliğini korumayı kolaylaştıracaktı.

⁶⁵⁷ **Tercüman**, 7 Temmuz 1964, sayı: 975, s.7

⁶⁵⁸ Gönübol, **a.g.e.** s. 399

⁶⁵⁹ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.348

3. Kıbrıslı Türkler'in çoğunlukta olduğu küçük bölgelerdeki Türk topluluğu self-determinasyon hakkına sahip olacaklardı.

4. Rum kontrolündeki bölgelerde bulunan Türkler, Lozan'ın Yunanistan'da kalan Türklere tanıdığı tüm olanaklardan faydalanacaktı.

5. BM veya Uluslararası Adalet Divanı tarafından atanan bir gözlemci, Kıbrıslı Türkler'in hakkına saygı gösterilip gösterilmediğini denetleyecekti.

6. Yunanistan'a ait olan Meis Adası Türkler'e verilecekti.⁶⁶⁰

Acheson'un bu planı hem "enosis" hem de "taksim" taleplerine yanıt vermiş oluyordu. Bu teklif ile Türkiye'nin stratejik ve güvenlik kaygıları da giderilmiş olacaktı. Kıbrıs dolaylı olarak NATO'nun denetimine girmiş olacak ve Doğu Akdeniz'i Batı blokunun çıkarları bakımından güvenli bir bölge haline dönüştürmüş oluyordu.⁶⁶¹

Acheson'un teklifi üzerine Türk tarafının görüşlerini bildiren Erim, önerilen sistemin kesin bir çözümden uzak olduğunu söylemiştir. Nihat Erim, teminatların karmaşık olduğunu ve bunların uygulanmasında zorluklar doğabileceğini de belirtmiştir. Erim'e göre bu önerilerin esasının Yunanlılar'ın kabulüne bağlanması mahzurludur. En önemlisi Türkiye'ye önerilen arazi parçası beklentileri karşılamayacak kadar azdır.⁶⁶² Yunan delegesi Nicolareisis ise Türkler'e verilecek bölgenin çok geniş olduğunu söylemiş, ayrıca Türkler'e bir üs verilmesine de karşı olduklarını açıklamıştır.⁶⁶³ Erim, Acheson'un önerilerini yazılı olarak aldıktan hemen sonra Türk Hükümeti'nin görüşlerini almak üzere Ankara'ya dönmüştür. Başbakan İnönü, Acheson'un teklifinden memnun olmuş ve Bakanlar Kurulu'nun Acheson Planı ile ilgili yaptığı görüşmede Nihat Erim'e bu öneriler doğrultusunda pazarlık yapma yetkisi verilmiştir.⁶⁶⁴

İnönü, Nihat Erim ile Cenevre'ye dönmeden önce özel olarak görüşmüş ve ona yeni talimatlar da vermiştir. 18 Temmuz'da yapılan görüşmede İnönü, Erim'den Cenevre'de "Asker çıkartacaktık ama bırakmadınız" şeklinde bir söylemde bulunmamasını istemiş ve "Böyle bir çıkarma yapamayız. Bunu bırak" ifadesini kullanmıştır.⁶⁶⁵ Başbakan'ın bu sözleri Türkiye'nin bir kere daha askeri müdahale seçeneğini kullanamayacağını bir göstergesi olmuştur. İnönü, Kıbrıs'ta Acheson'un

⁶⁶⁰ Uslu, **a.g.e.** s. 130

⁶⁶¹ Fırat, **a.g.e.** s. 136-137

⁶⁶² Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.360

⁶⁶³ Bölükbaşı, **a.g.e.** s. 130

⁶⁶⁴ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 776

⁶⁶⁵ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 776

teklif ettiği bölgenin genişletilmesi için çaba gösterilmesini de istemiştir. Başbakan İnönü tarafından Erim'e verilen diğer talimatlar ise şöyledir; “Ada'da işgal vardır. Bu durumda anlaşma sağlansa da bunun uygulanması zor olacaktır. Bir nüfus değişimi şart ve mecburi olmalıdır. Karpaz'dan genişçe bir alan verirlerse hoş görebiliriz.”⁶⁶⁶

20 Temmuz 1964'te Nihat Erim'in Cenevre'ye dönmesi ile Kıbrıs konusunda görüşmelere devam edilmiştir. Erim, planda Türkiye'nin talepleri doğrultusunda yapılacak değişikliklerden sonra müzakerelerde esas olarak alınabileceğini söylemiştir. Bu müzakerelerde Türkiye'nin en önemli husus, Kıbrıs'ta Türkiye'ye verilecek toprak parçasının belirlenmesi olmuştur. Bu toprak parçasının hangi sınırlar içinde kalacağı askeri açıdan da değerlendirilmelidir. Cenevre görüşmelerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ni temsilen bulunan Turgut Sunalp, planda Türkiye'ye bırakılması düşünölen bölgenin çok küçük olduğu ve bu denli dar bir alanda gereken askeri faaliyetlerin yapılmasının imkansız olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁷

Türkiye, Acheson Planı üzerindeki görüşlerini bu şekilde açıklarken, Yunanistan'da 22 Temmuz'da bir açıklama yapan Başbakan Papandreu, yapılan tekliflerin gizli kalmasında ısrarcı olmuştur. Çünkü ABD'nin Türkiye ile bir anlaşmaya vararak kendisini tuzağa düşürmesinden kuşkulmaktadır. Yunanlılar, ayrıca Kıbrıs'a karşılık Meis Adası'nın Türkiye'ye verilmesine karşı çıkmamışlardır.⁶⁶⁸ Bu arada Türkler'den yeni tavizler vermesi de beklenmekteydi. Erim'e Yunanlılar'dan gelen “İngiliz üslerinden Türkler'in de yararlanma” teklifi gelmiş ancak bu kabul edilmemiştir. 24 Temmuz'da arabulucu Tuomioja, Nihat Erim'e yeni bir teklif ile bu kez Karpaz Yarımadası'nın 99 yıllığına Türkiye'ye kiralanmasını önermiştir. Erim'in bu öneriye de yanıtı olumsuzdur. Cenevre'de temmuzun son günlerinde Kıbrıs konusunda yapılan pazarlıklar kızıışmıştır. 25 Temmuz'da ABD'den gelen iki asker de müzakerelere katılmışlardır. Aynı gün Nihat Erim, gelişmeleri günü gününe bildirdiği Ankara'dan yeni haber alamamaktan dolayı endişelenmiştir. ABD'li subaylar ile yapılan görüşmelerde Türk tarafı Karpaz'ın yetersizliği konusundaki tezini savunmuştur. Bu arada Tuomioja, üslerden yararlanma veya Kapraz'ın kiralanması hususunda Ankara'nın fikirlerini öğrenmek

⁶⁶⁶ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.372

⁶⁶⁷ Uslu, **a.g.e.** s. 133

⁶⁶⁸ Zahariadis-Alp, **a.g.e.** s. 34

istemiş, buna karşılık Erim, kendisine bu yönde bir talimat verilmediğini bildirmiştir.⁶⁶⁹

Türk Heyeti ile Dean Acheson arasında Cenevre’de devam eden görüşmelerde General Turgut Sunalp’in Karpaz’dan daha büyük bir bölge talebi Amerikalılar arasında kabul görmeye başlamıştır. 28 Temmuz’da Türk Heyeti’nin Magosa Körfezi’nin kuzeyinde ve Boğaz tarafından Akantu Boğazı Hattı’nı Amerikalılar kabul etmişlerdir. Amerikalılar’ın bu sınırı benimsemesinden sonra yüzölçümü 3572 mil kare olan Kıbrıs’ın yaklaşık 350-400 mil karesi Türkler’e verilen bölge olacaktı. Erim, bunun Ada’nın yaklaşık %11’ine karşılık geldiğini belirtmiştir. Bunun haricinde en az beş Türk kanton bölgesi de alınmış olacaktı. Bu durumda Türkler Kıbrıs’ın %25-30’un da hak sahibi olabileceklerdi. Nihat Erim, yapılan son görüşmenin Ankara’dan gelen talimata uygun olduğunu belirtmiş, sınır üzerinde uzlaşma sağlanmasının “çok önemli bir netice” olduğunu vurgulamıştır. Fakat Erim’in notlarına da yansıyan düşüncesi şudur: “Şimdi asıl iş Yunanlılar’a ve Kıbrıslılar’a bunun nasıl kabul ettirileceğidir”⁶⁷⁰

Acheson’un Türkiye’ye yaptığı gizli tekliflerin Makarios tarafından öğrenilmesi uzun sürmemiştir. 30 Temmuz’da Atina’da planı açıklayan Makarios, bunları asla kabul etmeyeceğini vurgulamıştır. Çünkü bu “adı konulmamış bir taksim planıdır”. Makarios’un suçlamalarından Acheson da nasibini almıştır. Rum lidere göre Acheson, “Kıbrıs meselesi için kabul edilemez çözümler getiren, kendi kendine bir arabulucudur.”⁶⁷¹ Makarios’un bu nitelemesi ABD’nin de tepkisini çekmiş ve Rum lider Yunanistan nezdinde protesto edilmiştir. Makarios’un bu sırada Yunanistan’ı da Acheson Planı’nu reddetmesi için ikna etmeyi başarmıştır. Kıbrıs Sorunu ile ilgili bir girişim daha sonuçsuz kalmak üzeredir.

Yunanistan, Acheson Planı’na karşılık Kıbrıs konusunda taraflara karşı bir öneri getirmiştir. Bu öneriye göre El Greco Burnu’nda 32 kilometrekarelik bir bölge, 25-30 yıllık bir süre için Türkiye’ye üs olarak kullanması amacıyla kiralanacaktır. Bunun dışında Kıbrıs Türkleri’ne milletlerarası bir makama başvuru hakkı ve Batı Trakya Türkleri’ne tanınan azınlık hakları da tanınacaktı. Bu öneri de Türk tarafınca kabul edilmedi.⁶⁷² Yunanlılar, Acheson’un müdahalesi ile alanın genişliğini 50

⁶⁶⁹ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.374

⁶⁷⁰ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 778

⁶⁷¹ Zahariadis-Alp, **a.g.e.** s. 34

⁶⁷² Toluner, **a.g.e.** s. 121

kilometrekareye, kira süresini de 50 seneye çıkardıysa da Türkiye, bu teklifi Yunanistan lehine Enosis'e yol açacağı gerekçesi ile reddetti.

6 Ağustos'ta Acheson ile görüşen Erim, arabulucuya Yunanlılar'ın önerisini benimsemiş görüldüğünü söylemiş, Acheson'un bu söylemi kabul etmemesine rağmen inandırıcı olmadığını açıklamıştır.⁶⁷³ Bu arada Cenevre'deki görüşmeler Rumlar'ın Erenköy'e saldırımları sonucunda kesilmiş ve Nihat Erim, Türkiye'ye dönmüştür.

Acheson Planı, Türk kamuoyuna Makarios'un planı reddi ile beraber temmuz ayının sonunda gazetelerde yer alan haberler ile girmiştir. Bu da planın içeriğinin Türk kamuoyundan da gizlendiğinin bir kanıtı olarak görülmektedir. "Dost Amerika'nın Planı"⁶⁷⁴ olarak sunulan bu tasarıda Kıbrıs'ın Yunanlılar'a verilmesi basında şiddetli tepkilerle karşılanmıştır. Haberlerde Acheson Planı ile ilgili öne çıkan düşünce "Amerika'nın Kıbrıs'ı Yunanistan'a teklif etmesidir."⁶⁷⁵ Bu haberler, Johnson'un haziranda Türkiye'nin Ada'ya çıkmasını engelledikten sonra Amerika'nın Türkiye'deki olumsuz imajını sürdüren bir gelişme olarak yorumlanabilir. Acheson Planı ile ilgili ana muhalefet partisinin görüşlerini AP Aydın milletvekili Reşat Özarda bir makale ile dile getirmiştir. Özarda'ya göre Acheson Planı ile ilgili olarak Amerika'yı suçlamak bu aşamada bir yarar getirmeyecektir. Çünkü, ABD'nin bu planı hükümetin onayı olmaksızın hazırlamasına olanak bulunmamaktadır.

AP milletvekiline göre Başbakan İsmet İnönü, ABD'de bulunduğu sırada Acheson'a bu görevin verildiğini biliyordu. Acheson, bu dönemde İnönü'den Türkler'in Kıbrıs konusundaki düşüncelerini öğrenmişti. Cenevre'de Nihat Erim, Acheson ile hükümetin talimatları dahilinde müzakerelere girişmişti. Reşit Özarda, bu planın Rumlar tarafından geri çevrilmesi ve Türkiye'de tepki ile karşılandığını belirttikten sonra İnönü'nün Kıbrıs'ı iç siyasetteki başarısızlıklarına karşı bir "paravan" olarak kullandığını söylemiştir. Özarda, hükümetin Kıbrıs'ta asıl gayesinin Kıbrıs'taki Türk Alayı'nın orada kalmasını sağlamak olduğunu da belirtmiş ve Acheson Planı'nın bu açıdan değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁶ AP milletvekili Özarda'nın bu yazısında Acheson Planı'nda Ada'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda ABD'ye karşı eleştirel bir tavır takınmaması

⁶⁷³ Erim, *Günlükler*, 2.c. s. 779

⁶⁷⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1964, sayı: 5836, s.1

⁶⁷⁵ *Tercüman*, 31 Temmuz 1964, sayı: 999, s.1

⁶⁷⁶ *Tercüman*, 6 Ağustos 1964, sayı: 1005, s.1-7

ilginçtir. Yaklaşan 1965 seçimleri öncesinde ABD'ye muhalif bir tavır takınmamakta özen göstermeye çabalayan AP'li Özarda Gümüşpala'nın ölümünden sonra henüz yeni bir genel başkan seçmemiş olan partisinin görüşlerini açıklarken Kıbrıs'ta asıl sorumluluğun ve beceriksizliğin İnönü Hükümeti'nde olduğunu ifade etmiştir.

10. Erenköy Kuşatması ve Hükümetin Bombardıman Kararı

Kıbrıs'ta 1963'ün Noel'inde başlayan olaylar devam ediyordu. Ne Londra Konferansı ne de Cenevre görüşmeleri Ada'da Türkler üzerindeki şiddeti önlemeye yetmemişti. Özellikle Yunan subayı Grivas'ın 9 Haziran'dan itibaren Kıbrıs'ta bulunuşu ve Garanti Antlaşmaları dışında Ada'ya asker sevkıyatına göz yumulması dikkatlerden kaçmamıştır. Grivas'ın Ada'ya gelişi ile ilgili olarak ABD'de yapılan yorumlarda "koyu bir komünist düşmanı olan Grivas'ın Kıbrıs'taki Rum komünistleri sindireceği" öne sürülmüştür.⁶⁷⁷

Bu arada Yunanistan Başbakanı Papandreu, Makarios'a söz verdiği gibi Kıbrıs'a gizli olarak asker sevkine başlamıştır. Yunan Savunma Bakanı Garoufalias tarafından yönetilen bu sevkıyatta sadece küçük yelkenliler ve balıkçı tekneleri kullanılmış ancak buna rağmen tam teçhizatlı ve ağır silahlı 9 bin asker ve 950 subay Kıbrıs'a çıkmıştır.⁶⁷⁸ Cenevre'den de bir türlü beklenen sonucun çıkmaması Ada'da yine tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Ağustos ayının başında Kıbrıs Rum Bakanlar Kurulu, aldığı bir kararla Ada'nın karasularının 3 milden 12 mile çıkarılmasını öngören bir tasarıyı kabul etmişlerdir.⁶⁷⁹ Grivas'ın da Ada'ya gelişinden itibaren daha saldırgan bir politika izleyen Rumlar, öncelikle Türkler'in direnişini kırmak amacı ile Kızılay'dan gelen ikmal malzemelerin dağıtılmasına yasak getirmişlerdir. Ardından 1 Ağustos'ta Milli Muhafızlar, Saint Hilarion Kalesi'ni ve Beşparmak Dağları'ndaki Kıbrıs Türk Müstahkem Mevkileri'ni bombardımana tutmuşlardır. Rumlar, baraj ateşini BM Barış Gücü askerlerinin gelmesi ile beraber kesilmiştir.⁶⁸⁰

5 Ağustos'ta Erenköy ve Mansura'ya top ateşi ile desteklenen yeni bir saldırı başlatmışlardır. Rumlar'ın özellikle bu bölgeyi tercih etmelerinin nedeni Erenköy ve Mansura'nın stratejik önemi ve bu bölgenin Kıbrıslı Türkler tarafından doğal bir liman olarak Türkiye'den gelen tıbbi yardım ve askeri teçhizatın Ada'ya

⁶⁷⁷ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 74

⁶⁷⁸ Oberling, **a.g.e.** s. 93

⁶⁷⁹ **Ulus**, 2 Ağustos 1964, sayı: 14688, s.7

⁶⁸⁰ Oberling, **a.g.e.** s. 95

sokulmasındaki rolü etkili olmuştur.⁶⁸¹ Saldırının başladığı gün Makarios, Enosis mücadelesinin son aşamasına geldiğini ilan etmiştir. Rumlar'ın saldırıları başladığı anda Kıbrıs'a sükuneti sağlamak üzere gelen BM Barış Gücü'nün olayları önlemekte yetersiz kalması ilginçtir. Gerçi BM yetkilileri, taraflar arasında ateşkes sağlamak için girişimde bulunmuşlar fakat herhangi bir başarı elde edememişlerdi. Üstelik yaptıkları çağrılar Rumlar tarafından reddedilince geri çekilmekten başka bir çare bulamamışlardı.⁶⁸² 7 Ağustos'ta Rumlar'ın saldırıları sonucunda kısıtlı imkanlarla savunulmaya çabalanan Türk mevzileri düşmeye başlayınca Ada'da bulunan Barış Gücü'nün komutanı Thimayya, ateşkes istemiş ancak Makarios'u ikna edememiştir. BM, ağustos başından beri artan Rum saldırılarını protesto etmekten başka bir şey yapamamıştır. Mansura ve Erenköy bölgeleri denizden top ateşine tutulurken, Rum Mahi, 1922'de Yunanlılar'ın Anadolu'da yenilmesine gönderme yaparak, "Küçük Asya yenilgisinin intikamı alınacaktır" başlığı ile yayınlanmıştır.⁶⁸³

Cenevre Konferansı'nda müzakereleri yürüten Nihat Erim, 7 Ağustos'ta Ankara'ya döndüğünde Kıbrıs'ta durumun son derece "vahim" bir hal aldığını söylemiştir. Başbakan İsmet İnönü ile görüşen Erim, Kıbrıs'ta Makarios'un aklını başına getirmek için yapılacak fiili bir müdahalenin Acheson ile yaptığı görüşmelerden aldığı izlenime göre Amerikalılar tarafından anlayışla karşılanacağını söylemiştir.⁶⁸⁴ Kıbrıs'ta özellikle Rumlar'ın abluka altına aldığı Türk köylerinde hayatta kalmanın giderek zorlaşması BM Barış Gücü'nün çatışmaları durdurmakta aciz kalması üzerine İnönü Hükümeti yeniden Ada'ya askeri müdahale seçeneğini gündemine almak zorunda kalmıştı. Erim'in ABD'lilerin harekate göz yumabileceğini de bildirmesi üzerine Bakanlar Kurulu'nda konu tartışmaya açılmıştı. Bakanlar, artık Kıbrıs'a müdahalenin zorunlu hale geldiğini savunurken, İnönü henüz acele etme yanlısı değildi. Erkin'in ABD Elçisi'nden Makarios'un ateşkesine razı olduğu bilgisini alan İnönü, harekattan tamamen vazgeçmişti. Ancak sonuç olarak Rumlar'ın tavrının beklenmesine karar verilmişti.⁶⁸⁵ Ancak Rumlar'dan beklenen ateşkes gerçekleşmediği gibi kabinenin bir türlü Ada'yı bombalama kararı almaması subaylar üzerinde olumsuz etki yapmıştır.

⁶⁸¹ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 76

⁶⁸² Uslu, **a.g.e.** s. 135

⁶⁸³ Denктаş, **a.g.e.** s. 446

⁶⁸⁴ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.381

⁶⁸⁵ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 780

Bir askerin bir ara dışarıya çıkan Ali İhsan Göğüş'e çatması üzerine İnönü'yü olaydan haberdar eden Nihat Erim, Başbakan'a hislerin etkisinde kalmamasını, tecrübesi ile karar vermesini önermiş ve Kıbrıs'a yapılacak hareketin bütün sonuçlarının çok iyi hesaplanmasını gerektiğini söylemiştir. Bu zorlu günlerde İnönü'nün en yakınında bulunan kişilerden Nihat Erim, Başbakan'ın Kıbrıs konusundaki tavrını kendisine şöyle anlattığını yazmıştır. İnönü, böylesine kritik bir zamanda Türkiye'yi bir maceraya sürüklemekten kaçınmaktadır. Ayrıca Kıbrıslı Türkleri kurtarma pahasına Anadolu'yu ateşe atmak istememektedir ve atılacak her adımın yakın ve uzak gelecekteki neticelerini düşünmüştür. İnönü'nün en büyük tereddüt noktasını ise Türkiye'nin savaş için gerekli donanıma sahip bulunmaması oluşturmaktadır.⁶⁸⁶

Rumlar'ın ablukası altındaki Erenköy'deki Türkler ile hala irtibat sağlanamamış olması ve oradaki soydaşlar için tek kurtuluş umudunun havadan yapılacak bir destekle mümkün gözükmesi İnönü'nün bütün tereddütlerine rağmen hükümetin Ada'ya müdahale etmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. Hükümet önce BM ve NATO'ya Kıbrıs'taki olaylarla ilgili başvurmuş ve ardından 7 Ağustos'ta Türk jetleri Kıbrıs üzerinde "ihtar uçuşu" yapmışlardır.⁶⁸⁷ Aynı gün yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı öncesinde Dışişleri Bakanı Erkin, ABD Elçisi Hare'ye ihtar uçuşlarını haber vermiş ve uçaklara ateş açma yetkisi tanıdıklarını da söylemiştir.⁶⁸⁸ 1963'ün aralık ayındaki ilk girişimden sonra gelen bu ikinci ihtar uçuşuna katılan dört jet uçağı Kıbrıs'ın kuzeybatısında bir liman şehri olan Poli'deki Rum hücumbotlarına ikaz ateşi açmışlardır.⁶⁸⁹ Türk uçaklarının Ada'ya geliş günlerdir Rum kuşatması altında bulunan Türk köylerinde ve mücahitler arasında büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu arada Rum Kesimi'nde kabine Türk uçaklarının Ada'ya gelişinin ardından acilen toplanmış ve Grivas'ın da katıldığı bu toplantıda BM Güvenlik Konseyi'ne başvurulması ve saldırılara devam edilmesi kararı alınmıştır.⁶⁹⁰ Amerika'da ise Başkan Johnson'u arayan Savunma Bakanı Mc Namara, Kıbrıs'ta Rumlar'ın Türkler'i yok etmekte olduğunu ve Türk Hükümeti'nin buna seyirci kalamayacağını açıklamıştır. ABD, Kıbrıs'ta yine diplomatik bir girişimin etkili olabileceğini düşünürken öncelikle Yunanistan aracılığı ile Rumlar'a Türk

⁶⁸⁶ Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s.383

⁶⁸⁷ Oran, **a.g.e.** s. 729

⁶⁸⁸ Camgöz, **a.g.e.** s. 231

⁶⁸⁹ **Hürriyet**, 8 Ağustos 1964, sayı: 5844, s.1

⁶⁹⁰ Denктаş, **a.g.e.** s. 449

uçaklarına ateş açılmaması yönünde talimat göndermiştir. Çünkü Kıbrıslı Rumlar'ın Türkler'e karşı saldırısı Kıbrıs Sorunu'nu bir savaşa dönüştürebilirdi. Ancak ABD'nin girişimlerine rağmen 9 Ağustos'ta Rumlar'ın saldırıları daha da şiddetlenmiştir. Artık amaç 500 Türk mücahidini ezerek Erenköy'deki kıyı şeridini ele geçirmektir.⁶⁹¹

Türk uçaklarının Kıbrıs üzerinde ikinci kez gözükmesi Rumlar'ı durdurmaya yetmemiştir. Diplomatik alandaki girişimler yine istenen sonucu vermemiştir. Bu durumda İnönü Hükümeti, Ada'nın bombalanmasına karar vermiştir. Bu kararı almak Başbakan için kolay olmasa da artık kaçınılmaz bir hale gelmişti. İnönü, harekatı hafta sonuna getirerek dünya liderlerinin tatilde oluşunu bir fırsata çevirmeyi düşünmüştür.⁶⁹² 8 Ağustos'ta Erenköy'deki insanları kurtarmak amacıyla Rum kuvvetleri tarafından kullanılan ikmal yollarına sınırlı bir hava saldırısı düzenlenmesi kararı alınmıştır. Bu harekate 30 jet katılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun harekat ile ilgili açıklamasında Kıbrıs'ta Türk bölgelerine Rumlar'ın yoğun bir saldırı başlattıkları, halkın en temel ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı çektiği, Ada'da Yunanistan'dan gelen asker sayısında büyük artış olduğuna değinilmiş ve alınan kararlar şöyle belirtilmiştir:

1. Türk Hava Kuvvetleri, Kıbrıs'tan ya da Yunanistan'dan gelebilecek saldırılara karşı alarm halindedir.

2. Yunanistan'ın Ege Adaları cephesinde, Trakya sınırında ve Kıbrıs'taki taarruzlarına karşı önlemler alınmıştır.

3. Kıbrıs'ta farklı bölgelerde, aynı zamanda ve birbirini izleyen saldırı hazırlıklarına karşı havadan sürekli teyakkuz halinde bulunulacak ve baskınlar süratle takip edilecektir.

4. Bakanlar Kurulu, aşıkâr ve gizli yapılan tüm saldırılara karşı memleketi hazırlıklı bulunduracaktır.⁶⁹³

Müdahalenin başladığı gün bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Gürsel, Rumlar'ın yola gelmemesi halinde harekatın artarak devam edeceğini söylemiştir. 8 Ağustos'taki hava harekatı sırasında beş Rum şilebi ve bir hücum bot batırılmış, Rum mevzilerine takviye götüren 70 kamyonet de tahrip edilmiştir. Ancak Rumlar'ın uçaksavar bataryalarının açtığı ateş sonucunda Yüzbaşı Cengiz Topel'in kullandığı

⁶⁹¹ Batur, a.g.e. s. 276

⁶⁹² Toker, a.g.e. s. 214

⁶⁹³ **Ulus**, 9 Ağustos 1964, sayı: 14695, s.1-7

jet isabet almıştır.⁶⁹⁴ Gazetelerdeki haberlerde Topel'in paraşütle atlayarak kurtulduğu ve Amerikan Hastanesi'ne götürüldüğü bildirilmiştir ancak gerçek sonradan ortaya çıkmıştır. Yüzbaşı Topel, Rumlar'ın eline yara almadan geçmiş olduğu halde vahşiyane işkencelerle öldürülmüştür.⁶⁹⁵

Türkiye'nin Ada'ya yaptığı hareket kısa zamanda dünyada geniş yankı uyandırmıştır. ABD'nin bütün gelişmeleri yakında izlediği ilan edilirken, Amerikan Büyükelçisi, Ankara'dan müdahalenin durdurulmasını istemiş ancak olumsuz yanıt almıştır. Jetlerin bombardımanı Yunanistan'da da büyük yankı uyandırmış ve Başbakan Papandreu, Makarios'a askeri hareketi acilen durdurmasını isteyen bir mesaj yollamıştır. Makarios'a derhal Ada'da barışın sağlanması yolunda harekete geçmeye davet eden Papandreu, Kıbrıs'ta tek çözümün barış yolu ile çözülebileceğini bildirmiştir.⁶⁹⁶ Kısa bir süre önce Makarios'a destek sözü veren ve Ada'ya Yunan subayları ve teçhizatını gönderen Papandreu'nun Türkler'in Kıbrıs'ı bombalaması karşısında paniğe kapılması ve Rum saldırılarını durdurma çabasına girişmesi anlamlıdır. Makarios'a destek verirken, muhtemelen Türkler'e karşı Rus kozunu kullanabileceğini düşünen Yunan Başbakanı, beklediği destek gelmeyince sulh için çabalamaya başlamıştır.

9 Ağustos günü bu kez 64 jetin katılımı ile Kıbrıs'a Türk müdahalesi devam etmiştir. Harekatın devam etmesinin nedeni Erenköy'e yönelik saldırıların devam etmesi olmuştur. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra bir açıklama yapan Hükümet Sözcüsü Ali İhsan Göğüş, Rum saldırılarını durdurmak amacı ile yapılan harekatta sivil yerleşim birimlerinin hedef dışında tutulduğunu açıklamıştır. Nitekim bazı Rum köylerinin de hedef alındığı öne sürülmüşse de hükümet iddianın gerçeği yansıtmadığını ilan etmiştir. Ada'nın bombalanması devam ederken, Makarios, Rusya, Mısır ve Suriye'den yardım talep etmesine rağmen sonuç alamamıştır.⁶⁹⁷

Rusya Devlet Başkanı Kruşçev, Makarios'a fiili yardımda bulunmasa bile yine de devreye girmiş ve 9 Ağustos'ta Başbakan İnönü'ye gönderdiği mesajda Kıbrıs'a karşı girişilen harekatın durdurulmasını istemiştir. Rus lider mesajında Başbakan'ın "uzun yıllara dayanan tecrübesi ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı

⁶⁹⁴ **Hürriyet**, 9 Ağustos 1964, sayı: 5845, s.1

⁶⁹⁵ Serter, **a.g.e.** s. 233-234. Cengiz Topel'in cesedini gören mücahit Eşref Düşenkalkar, Topel'in sol gözünün tahrip edildiğini, pazılarının matkapla oyulduğunu, kafatasının sol tarafına beton çivisi çakıldığını, sol ayağının kırık olduğunu, boğazından göbeğine kadar göğsünün yarılarak "çuval diker gibi" dikildiğini ifade etmiştir.

⁶⁹⁶ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1964, sayı: 14375, s.1

⁶⁹⁷ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 77

düzenlediği askeri saldırının Türkiye'ye nelere mal olabileceğini anlayacağını umduğunu” belirtmiştir. Bu mesaja 13 Ağustos'ta cevap veren İnönü, Rum liderliğinin “insanlık ve hukuk dışı” saldırılarla Türkler'i yok etmeye giriştiğini, Türkiye'nin dünyaya karşı olan sorumluluğunun bilincinde hareket ederek, antlaşmaların kendisine tanıdığı “müdahale hakkı”nı yerine getirdiğini söylemiştir. İnönü, Kruşçev'den Rum liderlerin de dünya barışı hakkındaki sorumluluklarını yerine getirmesi için nüfuzunu “onlar nezdinde de kullanmasını talep etmiştir.”⁶⁹⁸

BM Güvenlik Konseyi, 9 Ağustos'ta Kıbrıs'taki son gelişmeleri değerlendirmek üzere yaptığı toplantıda “ateşkes” kararı almıştır. Alınan bu kararlar Türkiye'nin derhal bombardımana son vermesi, Kıbrıs'a karşı her tür kuvvet kullanımına son vermesi, Kıbrıs Hükümeti'ne de kontrolü altındaki kuvvetlere derhal ateşkes çağrısı yapmasını istemiştir. İlgili tüm devletlerden de Kıbrıs'taki durumun kötüleşmesine ve çatışmaların genişlemesine yol açabilecek her türlü hareketten kaçınmaları önerilmiştir.⁶⁹⁹ ABD Başkanı Johnson da Ada'nın “bir kan gölüne dönüşmesi” olasılığına karşılık her iki tarafı da uyarılmış ve çarpışmaların sona erdirilmesini istemiştir. Konunun BM'ye intikal etmesi üzerine Makarios ateşkese uyacağını açıklamış ve ablukayı kaldıracağını ilan etmiştir. Bunun üzerine Türkiye de hava hareketine son verdiğini ilan etmiştir. 9 Ağustos'taki hareket sırasında 33 Rum'un öldüğü açıklanırken, yaralı sayısı da 230 olarak açıklanmıştır.⁷⁰⁰

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ve jetlerin Ada'yı bombalaması aylardan beri gazetelerin sabırla beklediği bir haberin gerçekleşmesi olmuş ve basında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Köşe yazarları da hükümetin sonunda beklenen hamleyi gerçekleştirdiğini savunarak, hareketi desteklemişlerdir. Aylardır Kıbrıs'ta süren vahşet karşısında hükümeti daha aktif olmamakla suçlayan Ahmet Kabaklı, hükümetin müdahalesini yorumlarken, Rumlara ağır ifadelerle yüklenmiş ve bu milletin “20-30 yılda bir muntazam Türk dayağı yemedikçe rahat edemediğini” öne sürmüştür. Kıbrıs'ta sabırların tükendiği dile getiren yazar, “Kıbrıs'ın ve Akdeniz'in Rumlara mezar olacağını” da yazmış ve Bakanlar Kurulu'nun aldığı müdahale kararının sıcak yaz günlerinde milletin yüreğine su serptiğini ifade etmiştir.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Artuç, a.g.e. s. 87

⁶⁹⁹ Toluner, a.g.e. s. 123

⁷⁰⁰ Fırat, a.g.e. s. 139

⁷⁰¹ Ahmet Kabaklı, “Hakkı Kötektir”, **Tercüman**, 10 Ağustos 1964, sayı: 1009, s.2

Ecvet Güresin, Kıbrıs'ta aylardır süren çatışmaların son aşamada Türkler'i boğma noktasına geldiğini ve bu durumun Türkiye'yi bir kararın eşiğine getirdiğini yazmıştır. “Ya bir müdahale yapılacak ve bunun sonuçları göze alınacaktır, ya da Türkler ile beraber Türkiye'nin haysiyeti de yok olacaktı. Türkiye ilk yolu seçerek doğru olanı yapmış ve bu karar bir tecavüzü değil bir savunma tertibini getirmiştir.”⁷⁰²

CKMP milletvekili Kadircan Kaflı, gazetede ki köşesinde Türk jetlerinin Rumlar'a ilk dersi verdiğini yazmış ve aylardır katliamlara seyirci kalınmasının sonunda Kıbrıs'a çıkmayı zorunluluk haline getirdiğini belirtmiştir. Bu aşamada hiçbir devletin Türkiye'ye söyleyecek sözü olmadığını da ifade eden Kaflı, “Türkiye'de bazı meselelerde fikir ayrılığı olmasına rağmen Kıbrıs konusunda görüş birliği olduğunu da savunmuş ve hükümeti desteklemiştir.”⁷⁰³

Kayhan Sağlamer ise yorumunda meselesinin en başından bu yana uyarılara kulak asmayan Makarios'un sonunda “anladığı dilden” yanıt verildiğini yazmıştır. Bu hareketin hem Rumlar'ı hem de Yunanlılar'ı mağlup ettiğini belirten Sağlamer, müdahalenin bazı avantajlar getirdiğini de söylemiştir. Öncelikle Türkler'in Elenizm'in bir oldu bittisinden kurtarılmıştır. Türkiye'nin azmi başarılı bir sınavdan geçmiştir. Türk Milleti'nin ve Kıbrıslılar'ın moralleri yükseltilmiştir. BM ve müttefikler bundan sonra daha enerjik harekete zorlanacaklardır. Rumlar, artık Yunanlılar'dan medet ummamaları gerektiğini öğrenmişlerdir.⁷⁰⁴

11. II. Acheson Planı ve Türkiye'nin Plana Karşı Tepkisi

Kıbrıs'a yapılan müdahaleden sonra 11 Ağustos'ta kabine toplanmış ve kuvvet komutanlarının da katıldığı bu toplantıda Başbakan İnönü'ye hareketin devamı tavsiye edilmiştir. Ancak bu taleplere karşı çıkan İnönü, bu durumda Türkiye'nin haksız duruma düşeceğini belirtmiş ve “Makarios ateşkese uydukça biz de uyalım. Dünya bombardımanımızı hazmetti. Biz de sabırla isteklerimizi diplomatik yollardan takip edelim” demiştir.⁷⁰⁵ İnönü'nün sözünü ettiği diplomatik usuller, 15 Ağustos'ta Kıbrıs'ta silahların susmasından sonra yine Cenevre'de Acheson'un arabuluculuğunda başlamıştır. Türkiye'yi bu görüşmelerde yine Nihat

⁷⁰² Ecvet Güresin, “Son Karar”, **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1964, sayı: 13475, s.2

⁷⁰³ Kadircan Kaflı, “Kim Ne Diyebilir?”, **Tercüman**, 11 Ağustos 1964, sayı: 1010, s.3

⁷⁰⁴ Kayhan Sağlamer, “Askeri Harekatımızın Sağladığı Faydalar”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1964, sayı: 14378, s.5

⁷⁰⁵ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 781

Erim temsil etmiştir. Erim, Cenevre’de Acheson ile görüşmüş ve Yunanlılar’ın Enosis karşılığında Karpas’ın ucunda 25-35 yıl süre ile geçerli olacak bir üs teklif ettiklerini öğrenmiş ve derhal öneriyi reddetmiştir. Ankara ile temas kuran ve talimat isteyen Erim’e Başbakan, şu direktifleri bildirmiştir:

1. Yunan üs teklifindeki El Greco Burnu konuşulamaz.
2. Acheson formülü esas alınacak
3. Kayıtsız şartsız bizim olacak arazi
4. Burada askeri önlemler serbest olacak
5. Arazi ihtiyaca yeter olacak
6. Erim, bildiği hususlarda ısrar edecek
7. Konuşurken nazik ve yumuşak olunacak.⁷⁰⁶

Ankara’dan gelen talimatlardan sonra BM arabulucusu Tuomioja, ani olarak bir beyin kanaması geçirmiş ve tedavi altına alınmıştı. Bunun zirveyi etkileyip etkilemeyeceği belirsizken Dean Acheson, 20 Ağustos’ta taraflara II. Acheson Planı adıyla anılan yeni bir öneri sunulmuştur. Acheson, bu defa önerinin bizzat ABD Başkanı Johnson’dan geldiği söylemiştir. Bu plan hazırlanırken amaç, Yunan tarafını memnun ederek ilk plandaki tıkanıklığı aşmak olarak belirlenmiştir. Yeni teklifin esasları şunlardır:

1. Komikebir’in iki mil batısından geçen bir kuzey-güney çizgisinin doğusu (yaklaşık 200 mil kare) 50 yıl süre ile Türkiye’ye kiralanacaktı.
2. Kıbrıs Türkleri’ne I. Plan’daki haklar tanınacaktı ve Lefkoşe’de Türk işlerine bakan yüksek rütbeli bir memur bulunacaktı.
3. Yunanistan’da Kral’ın başkanlığındaki bir şurada yapılacak bu kararlar müzakere edilecektir. Ada’da önce Enosisi olacak, sonra Türk hakları ABD garantisi altına verilecekti.
4. Yunanlılar, Türkiye’ye kiralanacak sahanın batı sınırını duyurmakta zorluk çekerse bu sınırı NATO Başkomutanı Lemnitzer belirleyecek.⁷⁰⁷

II. Acheson Planı, ilkinde göre daha “geri” bir metin olarak dikkat çekmiştir. Çünkü birinci planda Türkiye’ye Karpas’ta “daimi” bir üs verilecekken, ikinci planda Türkiye’ye 50 seneliğine daha ufak bir üssün kiralanması önerilmiştir. Bunun yanı sıra ikinci planda Türkler’e verilecek otonom bölgeler de kaldırılmıştır.⁷⁰⁸

⁷⁰⁶ Erim, *Günlükler*, 2.c. s. 782

⁷⁰⁷ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, s.400

⁷⁰⁸ Bölükbaşı, *a.g.e.* s. 136

İnönü'den gelen talimatta I. Plan'ın uygulanması esas alınmıştı ve dolayısı ile Türkiye'nin ilk plana göre daha kötü olan bir metne “evet” demesi düşünülemezdi. Ankara'dan gelen ret cevabı üzerine Acheson, “daha fazlasını elde edemeyeceğini” söylemiş ve Erim ile oldukça sert bir şekilde tartışmıştır. Cenevre'de bu gelişmeler yaşanırken, Ankara'da da Başbakan İnönü, ABD Elçisi Raymond Hare ile uzun bir görüşme yapmış ve Türkiye'nin ancak I. Acheson Planı'nı kabul edebileceğini söylemiş ve “Kira ile üs olmaz, halk efkarı kabul etmez. Etse bile ben etmem ve mücadele açarım” ifadesini kullanmıştır.⁷⁰⁹

İkinci Acheson Planı'nı Yunanistan tarafından ilk başta olumlu karşılanmış ve görüşmelerde temel alınabilecek bir belge olarak görülmüştür. Başbakan Papandreu'ya göre kendilerine büyük bir bina (Kıbrıs) veriliyor ve bunun “köhne bir kısmının” komşulara (Türkler'e) kiraya verilmesi isteniyordu. Ancak bu konuda Papandreu'dan farklı düşünen bir kişi vardı: Makarios. Bağımsızlıktan ve katıksız Enosis'ten başka şey düşünmeyen Rum lider, ikinci planı da reddetmiştir. Bu durumda da Yunanlılar, II. Acheson Planı ile ilgili fikirlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır.⁷¹⁰ Acheson Planları'nı her iki tarafın da reddetmesi bir bakıma Kıbrıs konusunda Amerikan arabuluculuğunun da “fiyasko” ile neticelenmesine yol açmıştır. 31 Ağustos'ta ABD yönetimi Cenevre görüşmelerinden çekildiğini açıklamış ve Türk-Yunan tarafları arasındaki dolaylı görüşmeler de sona ermiştir.

Kıbrıs Sorunu'na Cenevre Konferansı'nda da bir çözüm bulunamaması, Başbakan İsmet İnönü'nün - özellikle Başkan Johnson'un kabul edilmesi için Acheson kanalı ile yaptığı baskılara rağmen - II. Acheson Planı'nı reddetmesi, Amerika'nın İnönü'nün yerine bir başbakan aramaya başlamasına neden olmuştur.⁷¹¹ Ağustos ayı sonunda Türkiye'ye askeri elçi olarak gelen Amerikalı General Porter, Kıbrıs konusunda İnönü'nün reddettiği teklifleri kabul edebilecek bir başbakan aramakla görevlendirilmişti.

Porter, Türkiye'de Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) vasıtası ile “İnönü istifa ederse yerine kim gelebilir?” şeklinde bir anket de yaptırmıştır.⁷¹² Bir süredir Amerika'da yayılan bir takım söylentilere göre Türkiye'de Kıbrıs Sorunu nedeniyle ordu ile İnönü arasında gerilim yaşanmaktaydı ve askerler İnönü'nün ılımlı

⁷⁰⁹ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 783

⁷¹⁰ Uslu, **a.g.e.** s. 141

⁷¹¹ Toker, **a.g.e.** s. 211

⁷¹² **Hürriyet**, 27 Ağustos 1964, sayı: 5863, s.1

siyasetinden şikayetçiydiler. General Porter, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ile de görüşmüş ve ondan ordunun İnönü'ye yüzde yüz bağlı olduğunu öğrenmiş ve arkasından ABD'ye bu konuda alınan istihbaratın yanlış olduğunu bildirmiştir. General Porter'ın Ankara'daki temaslarını yakından izleyen İnönü, Amerikalılar'ın kendisinin yerine bir başbakan aradıklarının da farkındadır. İnönü'nün 28 Ağustos 1964 tarihinde defterine düştüğü notlar arasında şu cümle dikkat çekicidir:

“Amerikalıların benden sonraki hükümet üzerinde araştırmaları”⁷¹³

⁷¹³ İnönü, a.g.e. s. 926

V. BÖLÜM

Türkiye’de ABD’ye Karşı Oluşan Tepkiler ve Sonuçları

1. Türkiye’de Amerikan Aleyhtarlığının Artışı

Hükümetin Kıbrıs’a 8-9 Ağustos tarihlerinde gerçekleştirdiği bombardımanın BM Güvenlik Konseyi kararının ardından kesilmesi, Cenevre Konferansı’nda ABD tarafından Türkiye’ye dayatılan ve kabulü beklenen II. Acheson Planı, Amerikalı General Porter’ın Ankara’yı ziyareti, Türkiye’deki tansiyonu yeniden yükseltmiştir. Ana muhalefet partisi AP, ağustos sonunda Kıbrıs davasının kaybedildiğini ve yakında TBMM’yi toplantıya çağıracaklarını ilan ederek, hükümeti yine “enerjik davranmamakla” suçlamıştır.⁷¹⁴ Gazetelerde yapılan yorumlarda da hükümetin Kıbrıs’ta ne olduğu tam anlaşılmayan bir siyaset güttüğü, buna karşılık ABD’nin Türkiye’ye çözüm altında Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesini dayattığı yazılmıştır. Acheson Planı ile ilgili yapılan bir yorumda “ABD’nin çözüm diye kabule zorladığı plana Türk Halkı’nın tepkisi geniş olacaktır” ifadesi kullanılmıştır.⁷¹⁵

Ağustos sonunda gazetelere yansıyan haberlerde hükümetin Cenevre’deki görüşmelerde ne üzerine pazarlıklar yaptığının bilinmemesinden de şikayet edilmiştir. Yunanlılar’ın müzakerelerle ilgili her türlü bilgiyi kamuoyuna açıklarken, İnönü Hükümeti’nin Kıbrıs Sorunu’nun en kritik aşamasında halka yeterince bilgi vermemesi eleştirilmiştir. Türk Halkı, görüşmelerle ilgili bilgileri yabancı kaynaklardan edinmekte ve Ada’nın geleceğinin ne olacağı konusunda kuşklar içinde bulunmaktadır. Amerika’nın Enosis emeli peşinde koşan Yunanlılar’a Ada’yı vermek üzere olduğundan da söz edilerek, Türkiye’nin başında Milli Mücadele kahramanı ve II. Dünya Savaşı’nda büyük sınavlar vermiş bir kişi bulunmasına rağmen “Kıbrıs’ta tavizler vermenin Türk Milleti’ni kabul ettirilemeyeceği” de ifade edilmiştir.⁷¹⁶ II. Acheson Planı ile ilgili olarak basında yer alan yorumlarda eleştirilerin odak noktasında Amerika vardır.

⁷¹⁴ **Hürriyet**, 27 Ağustos 1964, sayı: 5863, s.7

⁷¹⁵ Cüneyt Arcayürek, Tıpkı Mehter Yürüyüşü Misali, **Hürriyet Gazetesi**, 26 Ağustos 1964, sayı: 5862, s.7

⁷¹⁶ Şemsi Kuseyri, Kıbrıs İşinde Kritik Günler, **Tercüman Gazetesi**, 27 Ağustos 1964, sayı: 1021, s.7

Forum Dergisi'nin yorumunda ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini hiçe saydığı ve “Yunanistan'ın Türkiye aleyhine toprak genişlemesi Amerikan eliyle gerçekleştirilmek istendiği” öne sürülmüştür. Başkan Johnson'un Makarios'un yanında yer alarak Batı ittifakını tehlikeye attığı ve kullanılan “dayatmacı metodun” sadece NATO'da değil, dünyanın her yanında Amerika'nın ilişkilerini zedeleyecek bir mahiyette olduğu yazılmıştır. Aynı yazıda ABD'nin İnönü'nün yerini alabilecek kişiyi araması “haddini bilmezlik” olarak değerlendirilmiş ve sert ifadeler ile eleştirilmiştir. Bu tutumun iki ülke arasındaki ilişkileri tersine çevirebilecek bir durum olduğu hatta “Kıbrıs Meselesi'nden de daha fazla önem taşıyan bir husus olduğu” ifade edilmiştir.⁷¹⁷ Yorumda, Türkiye'nin barış için müzakere yolunu takip etmesinin bir “zaaf değil, aklın yolu” olarak değerlendirilmesi gerektiği de ifade edilerek, Türkiye'ye “Stalin'in müttefiklerine yaptığı dayatmaları layık gören zihniyetin dünyanın her yerinde zarar göreceği belirtilmiştir.

Kıbrıs'taki son gelişmeler ile ilgili olarak Amerika'nın tavrı konusunda ılımlı yorumlar da yapılmıştır. Akis'te bu ülkenin Ada'da “herkesi memnun edebilecek bir çözüm” peşinde koşmasının anlaşılmasız olduğu vurgulanmış ancak ABD'nin iyi niyetinden Türkiye'de kimsenin kuşkusu olmadığı belirtilmiştir. Bu yorumdan sonra “Ama artık Amerika lütfen tuttuğu yolun kendisini arzuladığı hedefin tam aksine götürdüğünü fark etmelidir” temennisinde bulunulmuştur.⁷¹⁸

Basında Cenevre Konferansı ve ABD ile ilgili yapılan yorumlar sonucunda bu ülkenin aleyhinde gösteriler ve mitingler tertiplenmeye başlamıştır. Ankara'da Kızılay Meydanı'nda üniversite gençliği bir protesto yürüyüşü yapmış ve Amerika'ya “Yankee Go Home”, “Amerika- Eşittir Menfaat”, “Hür İnsanın Temsilcisi Olamazsınız”, “Sen Bizi Dolarlarınla Satın Alamazsın” yazılı dövizlerle tepki göstermiştir.⁷¹⁹ Protesto gösterileri sonraki günlerde de devam etmiş, 28 Ağustos'ta Ankara'da Yunanistan Büyükelçiliği taşlanmıştır. Ancak asıl büyük olay, İzmir Fuarı'nda sergilerin tahrip edilmesi ile yaşanmıştır. 29 Ağustos günü geç saatlerde İzmir'de düzenlenen miting, sonradan katılımlarla beraber 60 bin kişiyi geçmiştir.

İzmir Fuarı'nda Amerikan, Rus, İngiliz, Çekoslovakya, Bulgaristan, Birleşik Arap Cumhuriyeti pavyonları ile I. Kordon'da bulunan Yunan Konsoloslugu

⁷¹⁷ “Müttefikiz, Peyk Değil”, **Forum Dergisi**, 1 Eylül 1964, sayı: 250, s. 3-4

⁷¹⁸ Hasgüler, **a.g.e.** s. 247

⁷¹⁹ **Tercüman**, 28 Ağustos 1964, sayı: 1027, s.1-7

tamamen tahrip edilmiş, bu ülkelerin bayrakları yırtılmış, “kahrolsun Yunanistan”, “Makarios’un kuklaları” sloganları atılmıştır. Olaylar aralıksız sürerken, bir kilise de tahrip edilmiş, sabaha karşı “çapulculuk ve yağmacılık” faaliyetleri de gözlenmiştir.⁷²⁰ Güvenlik güçleri gece boyunca olayları önlemekte yetersiz kalırken, askeri birlikler de fuar alanına sevk edilmiş, başta vali Niyazi Dalokay olmak üzere yüksek rütbeli subaylar ve garnizon komutanı hadiseleri önlemeye çabalamışlardır. Olayların sonunda Fuar’ı tahrip eden binlerce kişiden ancak 100 civarında protestocu gözaltına alınabilmiş ve yargılama sonucunda 15 kişi tutuklanmıştır.⁷²¹

Kıbrıs ile ilgili olarak yaklaşık 10 yıl önce yaşanan 6/7 Eylül Olayları’nın izleri hafızalardan silinmeden, bu defa İzmir Fuarı’nda meydana gelen olaylar hükümet çevrelerinde telaş yaratmış ve Fuar’ın “süresiz” olarak kapatıldığı açıklanmış⁷²², hadiseler ile ilgili olarak kusurlu bulunan Vali Niyazi Dalokay da merkeze alınmıştır. Başbakan İsmet İnönü, mitinglerle ilgili olarak radyoda yaptığı konuşmada, protesto gösterilerinin kanunsuz olduğunu açıklamış ve bu tür olayların Kıbrıs Davası’na zarar vereceğini söylemiştir. Cenevre’de görüşülen planlar ile ilgili bir karara varmadıklarına değinen İnönü, davanın selameti bakımından fazla açıklama yapamayacağını ancak hükümetin TBMM’nin ve dolayısı ile Türk Milleti’nin kabul edemeyeceği bir kararı benimsemeyeceğini açıklamıştır.⁷²³

İzmir Fuarı’ndaki olaylar ile ilgili olarak o sırada Cenevre’de bulunan Nihat Erim de günlüğüne olaylar ile ilgili olarak, “Hükümet buna nasıl müsaade eder? Yoksa önlenemiyor mu? Önce müsamaha mı, sonra kontrolü elden mi kaçırdı” ifadesini kullanmıştır.⁷²⁴ İzmir’de olaylarda zarar gören ülkeler de tepkilerini dile getirmişlerdir. SSCB, hadise ile ilgili olarak verdiği notada Fuar’daki Sovyet pavyonuna yapılan saldırının Türk Hükümeti’nin Sovyetler’e karşı vermiş olduğu taahhütlere aykırı olduğunu belirtmiştir. Sovyet notasında bu tip hadiselerin iki devlet arasındaki ilişkilere zarar vereceği de bildirilmiş ve olayın sorumlularının cezalandırılması ve zararın tespitinin ardından bu zararın Türk Hükümeti’nden talep edileceği vurgulanmıştır. Ankara’daki ABD Büyükelçisi Hare, olayların Türk Milleti’nin Kıbrıs ile ilgili duyarlılığından kaynaklandığını söylemiş ve hadiseleri “geçici” olarak nitelendirmiş ve Amerikalılar’ın olaylar yatışana dek evlerinden

⁷²⁰ **Hürriyet**, 30 Ağustos 1964, sayı: 5866, s.1

⁷²¹ **Tercüman**, 30 Ağustos 1964, sayı: 1029, s.1-7

⁷²² İzmir Fuarı, 1 Eylül tarihinde yeniden açılmış ve yeni saldırı ihtimaline karşı önlemler arttırılmıştır.

⁷²³ **Hürriyet**, 31 Ağustos 1964, sayı: 5867, s.1-7

⁷²⁴ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 785

çıkılmalarını istemiştir.⁷²⁵ Amerikan Yönetimi ise Washington Büyükelçiliği'ne şifahi olarak "endişe ve üzüntü" ifadesinde bulunmuştur. Fuardaki olaylardan zarar gören ülkelerden Yunanistan ve İngiltere de hadiseleri protesto eden notalar vermişlerdir.

2. Hükümete Karşı TBMM'de ve CHP'de Oluşan Tepkiler

Kıbrıs Sorunu'nun ağustos sonunda meydana gelen olaylarla beraber Amerika'ya tepki hareketine dönüşmesi, İzmir Fuarı'nda yaşanan şiddet olayları, Cenevre Konferansları ve Acheson Planları hakkındaki belirsizlikler siyasi partileri Kıbrıs ile ilgili farklı çözüm arayışlarına itmiştir. Bu konuda ilk ciddi girişim Millet Partisi'nden gelmiş ve Kıbrıs'ta sorumluluğun "bütün milleti temsil eden bir heyet tarafından paylaşılması için" milli bir koalisyon kurulması fikri ortaya atılmıştır. Bu girişim ile ilgili olarak yetkili kılınan kişi ise parti lideri Osman Bölükbaşı olmuştur.⁷²⁶ Kıbrıs ile ilgili olarak ana muhalefet partisi AP, TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırması ve hükümetin son gelişmeler hakkında milleti aydınlatmasını istemiştir.

Meclis toplanmadan önce "milli koalisyon" ile ilgili partilerle temasa geçen Millet Partisi lideri Bölükbaşı, bu oluşumda CHP'nin de yer almasının zorunluluk olduğunu belirtmiş ve bu partinin koalisyona katılmaması halinde diğer partilerin yola devam edebileceklerini açıklamıştır. Bölükbaşı'nın teklifi ile ilgili yorum yapmaktan kaçınan AP, "Bugün için bir hükümetin işbaşında bulunduğunu" açıklamakla yetinmiştir.⁷²⁷

AP'nin Kıbrıs ile ilgili olağanüstü toplantı çağrısına CHP de dahil tüm partilerin katılması ile 3 Eylül'de TBMM toplanmış ve Kıbrıs ile ilgili görüşme başlamıştır. Başbakan İsmet İnönü, yaptığı konuşmada temmuz ayında Cenevre'de toplanan konferanstan sonra ortaya çıkan I. Acheson Planı'nı hükümet olarak müzakere edilebilir bir çerçevede bulduklarını ancak Türkiye'ye verilecek arazinin sınırlarının ne olacağı konusunda hangi görüşlerinin hakim olacağını düşünüldüğünü ve sonuçta askeriye'nin görüşünün öncelikle ele alınmasının kabul edildiğini belirtmiştir.

⁷²⁵ **Hürriyet**, 31 Ağustos 1964, sayı: 5867, s.7

⁷²⁶ **Hürriyet**, 2 Eylül 1964, sayı: 5869, s.7

⁷²⁷ **Hürriyet**, 4 Eylül 1964, sayı: 5871, s.7

Makarios'un müzakerelerin gizliliğine uymayarak planı açıkladığına değinen İnönü, Yunanlılar'ın bu planı reddettiklerini açıklamıştır. Ağustos ayında yoğunlaşan Rum saldırılarına karşı Ada'ya hava kuvvetlerini sevke mecbur kaldıklarını belirten Başbakan, ABD'nin taarruzların durdurulacağını vaat etmesi ile operasyonu bitirdiklerini söylemiştir. Amerika'nın Kıbrıs meselesindeki tavrını da açıklayan İnönü, bu ülkenin 1959 Antlaşmaları'nda taraf olmadığını belirtmiş ve hükümet olarak bu ülkeden Kıbrıs Sorunu'nda aktif bir rol oynamasını istediklerini ifade etmiştir. Amerika'nın amacının NATO'daki iki müttefik arasındaki bir savaşı önlemek olduğuna işaret eden İsmet İnönü, Amerika'nın bu tavrının anlaşılabilir olduğunu söylemiştir. Bu ülkenin, krizde Türkiye'ye karşı olan tutumunu ve Enosis'e karşı eğilimin de açıklayan Başbakan, ABD'nin Kıbrıs idaresi ve Yunanistan tarafından yanıtlanmış olmakla açıklamıştır.⁷²⁸

TBMM, Kıbrıs'ta izlenen politikayı sorgularken, İnönü'nün siyaseti sadece muhalefet tarafından eleştirilmemiş, aynı zamanda CHP Grubu'nda şiddetli tenkitlere uğramıştır. Grubun aldığı "gizlilik" kararı gereğince 5 Eylül'de yapılan görüşmelerin detayları açıklanmamış ancak gazetelere yansıyan haberlerde hükümetin "acı bir dille tenkit edildiği" yazılmıştır. Hükümete yöneltilen eleştirilerde Emin Paksüt, Coşkun Kırca, Turhan Feyzioğlu başı çekmişlerdir. Yöneltilen eleştirilerde hükümetin iyice zayıf düştüğü ve bu nedenle takviye edilmesi gerektiği ifade edilmiş, hükümetin Kıbrıs konusunda aktif, olumlu ulusun şerefine layık bir tutum takınmasının zorunlu olduğu bildirilmiş ve İzmir olayları büyük bir gaflet olarak nitelendirilmiştir. Parti liderleri, millete gerçekleri açıklayamamakla da suçlanmıştır.⁷²⁹

Nihat Erim, muhaliflerin çıkışını "Kıbrıs siyasetini tenkitten ziyade parti içindeki bir güç gösterisi" olarak değerlendirirken, Başbakan İsmet İnönü, eleştirilere yanıtında Turhan Feyzioğlu'nun sözlerini "şakadan da ileri bir hafiflik" olarak nitelendirmiştir.⁷³⁰ İnönü, Enosis ilanının bir savaş nedeni olacağını da vurgulamış ve Yunanistan ile çıkacak bir savaşın sahasının "Kıbrıs olmayacağını" söylemiştir. ABD'nin herhangi bir saldırı olması durumunda Türkiye'nin yalnız bırakılmayacağını söylediğini de belirten İnönü, "Ancak laf torbaya sığmaz. Bunun kat'i bir şekilde anlaşmaya bağlanması gerekir. Bunu istedim" ifadesini kullanmıştır.

⁷²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 32, B: 130, O: 1, 03.09.1964, s.274-277

⁷²⁹ Cumhuriyet, 6 Eylül 1964, sayı: 14403, s.1

⁷³⁰ Erim, Günlükler, 2.c. s. 786

Kuvvetli bir hükümet talebinin bir günlük iş olmadığını oysa Kıbrıs'ın beklemeye tahammülü olmadığını da vurgulayan Başbakan, kendisinin içte ve dışta politikasının belli olduğunu da söylemiş ve “Bunu benimserseniz ne ala. Aksi olursa daha önce de söylediğim gibi kıymetli emanetinizi iade ederim” demiştir.⁷³¹

CHP Grubu'ndaki fırtına atlatılmıştı ancak 7 Eylül'de bu kez Kıbrıs ile ilgili genel görüşme talebi ile TBMM'de konuşulmaya başlanmış ve siyasi parti temsilcileri, hükümetin siyasetini eleştirmişlerdi. CKMP Grubu adına konuşan İstanbul milletvekili Ahmet Oğuz, Kıbrıs meselesinin artık Ortadoğu'nun en önemli sorunu haline geldiğini, dahası Türk Milleti'nin bekası davası haline geldiğini belirtmiştir. Hükümetin tekelci tutumunun davanın seyri hakkında milli görüş birliğine varılmasını engellediğini belirten Oğuz, bu davanın artık sadece iktidarın keyfi tutumu ile yürütülemeyecek bir duruma geldiğini söylemiştir.

Makarios'un Enosis gayretlerinin en büyük destekçisinin Yunanistan olduğunun ortaya çıkmasından sonra hükümetin bu devletten medet ummasını “gaflet” olarak niteleyen Oğuz, Ada'daki katliamlara rağmen müdahale edemeyen Türkiye'nin dünyada inanırlığını yitirdiğini öne sürmüştür. Oğuz, artık gelinen noktada parti içi çekişmeleri bırakıp meselenin TBMM tarafından gerekli tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğunu da ifade etmiştir.⁷³²

YTP Grubu adında konuşan Genel Başkan Ekrem Alican, Kıbrıs Sorunu'nun son gelişmeler ışığında artık bir dünya meselesi haline geldiğini ve bunun sonucunda Türkiye'nin garantör devlet olduğu halde haklarını kullanamadığını öne sürmüştür. Hükümetin Kıbrıs meselesindeki kararsız ve çekingen tutumunun Rumlar'a cesaret verdiğini de anlatan Alican, siyasette “en kötü kararın kararsızlıktan iyi” olduğunu da belirtmiştir. CHP ve AP'nin Kıbrıs ile ilgili olarak ortak bir tavır koyamadıklarını ve bunun da davayı zaafa uğrattığını söyleyen Alican, Türk Dış Politikası'nın ekonomik ihtiyaçlara göre artık düzenlenmesinin olanak dışı olduğunu söylemiştir. Alican, halkın tepkisini göstermekte haklı olduğunu ancak 6/7 Eylül benzeri hareketlerin tasvip edilecek yönünün bulunmadığını da ifade etmiş ve Kıbrıs Davası'nda başarıya ulaşmak için tüm milletin birlik olmasını istemiştir.⁷³³

AP Grubu adına konuşan Isparta milletvekili Sadettin Bilgiç, Kıbrıs meselesinde son durumun İnönü'nün söylediklerinin aksine endişe verici boyutlarda

⁷³¹ **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1964, sayı: 14403, s.1

⁷³² **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.307-313

⁷³³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.314-316

olduğunu ifade etmiştir. Başbakanın milletlerarası müzakerelerin açıklanamayacağı gerekçesi ile gerçekleri sakladığını ve iş işten geçtikten sonra kamuoyuna açıklamalar yaptığını söyleyen Bilgiç, partisinin “Kıbrıs’ın milletin bilgisi dışında meçhul istikametlere götürülmesine izin vermeyeceğini” söylemiştir.⁷³⁴ Hükümetin Kıbrıs Sorunu’nda en baştan beri akıl almaz yanlışlar yaptığını belirten Bilgiç, 4 Mart 1964 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararının kabulünü “gaflet” olarak tanımlamıştır. AP temsilcisi, 8-9 Ağustos’taki bombardımanın ardından Rumlar’ın sindirilmiş olmalarına karşın, hareketin durdurulması ile hükümetin eski siyasetine döndüğünü ve davayı zaafa uğrattığını da belirtmiştir. Bilgiç’e göre Ada’nın bombalanmasından sonra hükümetin Kıbrıs’a askeri çıkartma yapması gerekirken, bu yapılmamış ve büyük bir fırsat kaçırılmıştır. Hükümet’in Cenevre’deki görüşmelere lüzumundan fazla önem verdiğini çünkü Yunanistan’ın bu konferansa delege yollamadığını belirten Bilgiç, hükümetin Yunanistan’ın Makarios ile olan ilişkilerini anlayamadığını da söylemiştir.

AP temsilcisi, Amerika’nın Kıbrıs konusundaki tutumu ile ilgili olarak bu ülkenin meselenin barış yolundan halli çabaları sırasında ciddi hatalar yaptığını söylemiştir. ABD’nin kavga eden iki ülke arasında en uysal olanını yola getirme siyaseti güttüğünü ve bu uysal ülkenin de Türkiye olduğunu söyleyen Bilgiç’e göre bu tavır şaşkıncı değildir ve ABD’nin en önemli hatası acz içindeki hükümetin zaaflarını Türk Milleti’nin zaafı olarak görmesidir. Bilgiç, Türk dış siyasetinde istikamet değişimi olabileceği yolundaki söylentilerle ilgili olarak da hükümetin kendi beceriksizliğinin karşılığı olarak Türkiye’yi Batı’dan koparmaya kalkışmasının vahim neticelere yol açacağını da belirtmiştir. Bilgiç, Kıbrıs Sorunu ile hükümetin hem içeride hem de dışarıda ülkeyi vahim akıbetе sürüklediğini de belirterek, bundan sonraki dönemde hükümetin TBMM’de daha aktif bir müzakere süreci yönetmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁷³⁵

CHP Grubu adına görüşleri Cenevre Konferansı’nda müzakereleri yürüten Nihat Erim bildirmiştir. Erim, Kıbrıs Sorunu’nda 8 aylık bir sürenin geride kaldığını ve bu zaman zarfında birçok toplantılar yaptıklarını söyleyerek, AP temsilcisinin eleştirdiği BM Güvenlik Konseyi kararını başarı olarak nitelemiştir. Çünkü bu karar

⁷³⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.317

⁷³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.318-322

beş büyük devletten birisinin⁷³⁶ daimi veto hakkına rağmen ve bir bin “cambazlıkla” elde edilmiştir. Barış Gücü’nün Kıbrıs’taki olaylara seyirci kalmasının nedeninin SSCB temsilcisi olduğunu söyleyen Erim, kendisinin de orada olduğunu ve bu devletin temsilcisinin Barış Gücü’nün silah kullanması yönünde alınacak kararı Konsey’den geçirtmediğini belirtmiştir.⁷³⁷ Erim, uluslararası teşekküller ve devletlerin Türkiye’nin emrinde çalışan kurumlar olmadığını ve müzakereler sırasında milleti aydınlatırken bu hususun gözardı edilmemesi gerektiğini de söylemiştir. Erenköy’deki çatışmalar sırasında mücahitlerin hiçbir mevziyi Rumlar’a kaptırmadığını söyleyen Erim, bunun zayıf olduğu öne sürülen hükümetin başarısı olduğunu belirtmiştir. CHP temsilcisi, İnönü’nün Washington ziyaretinde 1959 Antlaşmaları’nın bağlayıcı olduğunun ortak bildiride yer almasının takdir edilmemesini de eleştirmiş ve I. Acheson Planı’nı muhalefetin anlamadığını öne sürmüştür. Erim, Acheson ile yaptığı görüşmelerde, kendisine, “taksim” formülünü benimsettiğini ve bunun yazılı olarak taahhüdünü aldığını açıklamıştır. Erim, üs talebinin de askeri ihtiyaçlar doğrultusunda gündeme geldiğini belirttikten sonra CHP olarak hükümeti başarısızlıkla değerlendiremeyeceklerini ifade etmiştir. Erim, hükümetin neden Ada’ya hareket düzenlemediğini de şu sözlerle ifade etmiştir:

“Üzerinde hükümet mesuliyeti taşıyan, 30 milyonun çoluğunun çocuğunun, kardeşinin kanının mesuliyetini taşıyan insanlar bu kanın zerresini harcamadan eldeki bütün imkanları ihtimamla kullanmadan karar verirse işte o zaman tarih onların yakasından tutar”⁷³⁸

Nihat Erim, daha önceki TBMM’deki konuşmalarında olduğu gibi bu kez de muhalefet partilerinin, “milli politika” söylemine sarıldıkları ve hükümetin Kıbrıs Siyaseti’ni beğenmedikleri halde ortaya alternatif bir siyaset koyamadıklarını ve bu mesuliyetten kaçtıklarını ifade etmiştir. Başbakan İnönü’nün siyasetini çok açık olarak beyan ettiğini ve sonuna dek barışçı çözümler arayacağını ancak haysiyet ve şerefın başka türlü kurtuluş imkanı yoksa harbe gireceğini söylediğini belirten Erim, Başbakan’ın hedefinin, Ada’da Türkiye’nin ihtiyacını karşılayacak bir parçanın Türk

⁷³⁶ BM Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesi olan ABD, Çin, İngiltere, Fransa, Rusya’nın veto hakkı bulunmaktadır.

⁷³⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.323

⁷³⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.326

hükümlerine bırakılmasını sağlamak ve Kıbrıs'ın diğer kısımlarında yaşayacak Türkler'in haklarını "bir nevi kanton idaresi" temin etmek olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin Kıbrıs Davası'nı ileri bir noktaya taşıdığına inandıklarını söyleyen Erim, CHP Grubu olarak hükümeti desteklemeye devam edeceklerini de açıklamıştır.⁷³⁹

Başbakan İnönü, genel görüşme talebi ile ilgili parti temsilcilerinin görüşmelerinin tamamlanmasından sonra yeniden kürsüye gelerek eleştirilere yanıt vermiştir. İnönü, hükümetin muhalefet tarafından "insafsızca" eleştirildiğini, konuşmalarda mahalli ve uluslararası zorlukların gözardı edildiğini belirtmiştir. Kıbrıs siyasetinde tüm partilere bilgi verildiğini söyleyen Başbakan, hatiplerin haklı olarak Kıbrıs'a çıkarma konusunda ısrarcı olduklarını ancak bunun güç bir mesele olduğunu söylemiştir. Mevcut antlaşmalara göre çıkarma koşullarının bilindiğini belirten İsmet İnönü, Türkiye'nin tek başına, kimseye haber vermeksizin, Kıbrıs'a çıkmasının imkansız olduğunu hatırlatmıştır. Özellikle BM'nin görev yaptığı bir yerde çıkarma ile muharebe sebepleri yaratmanın zor olduğunu söyleyen İnönü, kesin ihtiyaç olduğu anda da harekate, müttefiklerin ve çıkarmayı bir "istila" olarak yorumlayacağını beyan eden SSCB'nin durumu daha da nazikleştirdiğini belirtmiştir. Kıbrıs ile ilgili tüm safhaları bütün Meclis'in bildiğini belirten İnönü, buna rağmen hükümetten gözü kapalı maceraya atılmasını beklemenin haksızlık olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁰

Kıbrıs'a 8-9 Ağustos tarihinde yapılan bombardımanın kısa kesilmesi ile ilgili eleştirilere yanıt veren Başbakan İnönü, BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararının muhalefet tarafından gözardı edildiğini söylemiştir. 1959 Antlaşmaları'nın halen geçerli olduğunu müttefiklerin tanınmasının takdir edilmesi gereken bir durum olduğunu belirten İsmet İnönü, hükümetin amacının Türkiye'yi ve Kıbrıs'ı bunalımdan ittifak antlaşmalarına zarar vermeden çıkartmak olduğunu ifade etmiştir.

Başbakan, Cenevre'de Garanti Antlaşmaları'nın zedelenmemesini esas tuttıklarını açıklamış ve konferans sırasında kendilerine Enosis'ten söz edilince ancak iki taraflı bir Enosis'e rıza gösterebileceklerini belirtmiştir. Konferans sırasında Türkiye'ye arazi verilmesi ve Ada'daki Türkler'in yaşamlarının garanti altına alınacağı yolundaki söylemin kendilerine "çıkarma yolu" olarak görüldüğünü söyleyen İnönü, hükümet olarak "kanlı bir şekilde süren ihtilafın bir çözüme

⁷³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 32, B: 132, O: 1, 07.09.1964, s.327-328

⁷⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 32, B: 133, O: 1, 08.09.1964, s.386-388

bağlanmasını ve bu şekilde iki cemaatin ve Devlet'in haklarını koruyacak unsurlar aradıklarını'' da ifade etmiştir.

Başbakan İsmet İnönü'nün konuşmasında dikkat çeken bir başka önemli husus da Kıbrıs Türk Cemaati'nin Acheson Planı çerçevesinde bir çözüm aranmasına karşı olduğunu açıklamasıdır. Başbakan'ın izahatına göre Türk Cemaati, iki toplumun mutlak suretle birbirinden ayrılacak biçimde bir "taksimden" yanadır. İnönü, Kıbrıslı Türkler'in Meclis'te bu konunun görüşülmesini ve görüşmelere kendilerinin de katılmasını talep ettiklerini de söylemiş ve kanlı bir ihtilafı kesin çözüme ulaştıracak bir yolun bulunmasının hem TBMM'ye hem de diğer ilgililere kabul ettirmenin ne denli zor bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Başbakan İnönü, Kıbrıs Türkleri'ne yapılacak tecavüzlere her vasıta ile ve her şekilde cevap verileceğini de söyleyerek, bu süreçte Yunanistan'ın Kıbrıs Rum idarecilerine vereceği desteğin Türkiye ile Yunanistan arasında sadece Kıbrıs'ta değil, tüm cephede savaş hali meydana getireceğini de belirtmiştir. Bunu önleme gayretinde olacaklarını söyleyen İnönü, bir emrivaki olarak savaş çıkarsa bunun mesulünün Yunanistan olacağını da vurgulamış ve Yunanlılar'a bir an önce Ada'da sulh temini ve iki devlet arasında müzakere temini için çalışmasını tavsiye etmiştir.⁷⁴¹

Başbakan İnönü'nün konuşmasında sonra CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, hükümeti düşürmek amacıyla gensoru açılmasını talep etmiş ancak YTP ve CHP'nin birlikte hareket etmeleri sonucunda gensorunun gündeme alınması reddedilmiştir.⁷⁴²

3. Kamuoyunda Türk Dış Politikası Üzerinde Tartışmalar

Kıbrıs Sorunu'nun 1964'ün ortasında aldığı istikamet ve özellikle ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye 5 Haziran'da gönderdiği mektup Türk Dış Politikası'nın kamuoyunda tartışılmasına neden olmuştur. Özellikle 1965 yılından sonra şiddetlenecek olan radikal dış politika eleştirilerinin ortaya çıkmasının temel nedeni Kıbrıs Sorunu olarak görülmüştür.⁷⁴³

Kurtuluş Savaşı yıllarında I. TBMM, yabancı devletlere karşı yürütülecek siyasetin en geniş biçimde tartışıldığı ilk yasama organı olmuştur. Türkiye'de çok

⁷⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 32, B: 133, O: 1, 08.09.1964, s.388-391

⁷⁴² Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, s.431. Gensorunun gündeme alınması yönünde 169 oya karşılık, gündeme alınmasını reddedenlerin sayısı 198 olmuştur.

⁷⁴³ Fırat, *a.g.e.* s. 159

partili hayata geçişe dek dış politika yürütmenin elinde kalmıştır.⁷⁴⁴ Bu tarihten sonra ise dış siyaset konularının tartışılması partilerin ideolojik sınırlarını aşmayan bir nitelik göstermiştir. Türk Dış Politikası'nın gerçek manada tartışılması 1961 Anayasa'nın getirdiği özgürlükler ortamı ve bu ortam içinde gelişen "ideolojik sol"un siyaset sahnesine girmesi ile başlamıştır. Bu dönemde solun en önemli temsilcisi konumunda olan TİP, Kıbrıs Sorunu ile ilgili görüşlerini 1964'ün mayıs ayında açıklamıştı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Türk Solu, Kıbrıs bunalımı sırasındaki ABD karşıtlığından da faydalanarak, Türk Dış Politikası'nın NATO ve ABD bağlantılarına yönelik radikal eleştirilerini 1965 yılından sonra yapmıştır.⁷⁴⁵

6 Eylül 1964 tarihinde partinin Ankara'daki Genel Yönetim Kurulu toplantısında Aybar, yeni bir öneri dile getirmiş ve anlaşmazlığın doğrudan tarafları olan Yunanistan, Kıbrıslı Türk ve Rum taraflarını "acilen" bir yuvarlak masa konferansına çağrılmasını istemiştir. Parti bir süre sonra Kıbrıs konusunda yeni bir yaklaşım belirlemiş ve Ada'daki yabancı üslerin tasfiyesini savunmaya başlamıştır. Bu görüşe göre Kıbrıs'ın tarafsızlaştırılması sağlanmalı ve uluslararası garantiye kavuşmuş, tam bağımsız, yabancı üslerden arındırılmış, Ada'da yaşayan Türkler'in her tür hak ve hürriyetlerinin güvencesi sağlanmış bir Kıbrıs'ın varlığını istemek çözümü kısa süreli olmayacak bir yola sokmuş olacaktır.⁷⁴⁶ TİP'in Kıbrıs konusundaki görüşleri 1965 yılı seçimlerinde partinin TBMM'de temsil edilmesinden sonra milliyetçi ve militarist bir siyasete doğru kaymıştır.⁷⁴⁷

1960'lı yılların sol merkezlerinden birisini de Yön Dergisi oluşturmuştur. Dergi, 1964 yılı sonuna dek koalisyon hükümetinin 1959 Antlaşmaları esasına dayalı çözümden başkasını reddeden politikasını desteklemiştir.⁷⁴⁸ Ancak 1964'ün sonbaharından itibaren Kıbrıs konusunda farklı görüşler içeren yazılar çıkmaya başlamıştır. İbrahim Çamlı tarafından yazılan bazı yazılarda hükümete Kıbrıs Siyaseti'nde yeni bir değerlendirmeye gitmesinin zorunlu olduğuna değinmiştir. Dergide savunulan en önemli görüşe göre 1959 Antlaşmaları'nı sürdürmek artık mümkün değildi ve Türkiye bundan sonra müzakereler sırasında üç önemli noktanın üzerinde durmalıydı. Çamlı, bu üç noktayı şöyle sıralamıştır:

⁷⁴⁴ Gönlübol, **a.g.e.** s. 514

⁷⁴⁵ Fırat, **a.g.e.** s. 162

⁷⁴⁶ Varuy, **a.g.e.** s. 116

⁷⁴⁷ Güvenç, **a.g.e.** s. 172

⁷⁴⁸ Dergi, 5 Haziran 1963-25 Eylül 1964 tarihleri arasında 14 ay boyunca kapalı kalmıştır.

Öncelikle Makarios ve Grivas'ın siyaseti farklıydı ve Makarios Enosis'e karşı kararsız bir tavır içindeydi. Bu durumda Makarios, Yunanistan'a karşı bir koz olabiliyordu. İkinci olarak bağlantısızların BM'de gücü artmaktaydı. Kıbrıslı Rumlar'ın mücadelesi bir bağımsızlık savaşı olarak tarihe geçecekti. Bugünkü statüsü ile NATO çemberindeki bulunan Kıbrıs'ı savunmak bağlantısızların tepkisini çekebilirdi. O halde Türkiye'nin yeni taktiği bağlantısızlarla ilişkilerini geliştirerek sağlamalıydı. Üçüncü nokta Türkiye, Kıbrıslı soydaşlarının toplumsal yapılarını bilmiyordu, öncelikle bunu öğrenmeli ve Türk Cemaati liderleri dışında muhalif grupların düşüncelerini de bilmek zorundaydı.⁷⁴⁹

Türk Dış Politikası'nda yeni bir düzenleme yapılmasının zorunlu olduğuna değinenlerden birisi de Prof. Dr. Fahir Armaoğlu olmuştur. Kıbrıs Sorunu'nun Cenevre'deki konferans ile Türkiye'nin aleyhinde bir seyre girdiğini söyleyen Armaoğlu, kamuoyunun hükümetin görüşmeler sırasında verdiği tavizler konusunda bilgisi olmadığını öne sürmüştür. ABD'nin görüşmelerin kesin gizliliğini Türk Hükümeti'ne kabul ettirmesini “antidemokratik” olarak nitelendiren Armaoğlu, eleştirilerini İnönü'ye yönelik olarak sürdürmektedir. Başbakan'ın Amerika'nın oyununa gelerek müzakereleri TBMM'den ve kamuoyundan gizlediğini öne süren Armaoğlu, İnönü'nün bu suretle “Meclis ve kamuoyu desteğini alamadığını”, ABD baskısı karşısında “kozlarını ve direnme gücünü zayıflattığını” ve adeta “bindiği dalı kestiğini” ifade etmiştir.

Armaoğlu, Dış Politika'da yapılması gereken değişiklikler ile ilgili olarak, ittifaklar siyasetinden vazgeçmeden alternatif yollar aramanın zorunlu olduğu görüşündedir. II. Dünya Savaşı sonrasında NATO İttifakı'nı seçen Türkiye'de hükümetlerin aldığı tutum ile Amerikan nüfuzuna fazlaca girildiğini ve Türk Dış Politikası'nın Amerika'yı “izlediğini” vurgulayan Armaoğlu, Kıbrıs Olayları'nda bu ülkenin takındığı tavrın, Türkiye'yi bir “yol ayrımına” getirdiğini söylemiştir. Amerika ile olan ilişkilerin yeniden düzenlenmesini isteyen yazar, dış politikada temelde şu değişimleri önermektedir: Öncelikle bundan sonraki dış politika hamlelerinde ABD'nin verebileceği muhtemel tepkiler hesaba katılmamalıdır, ikinci olarak bu tarz bir hareket, var olan alternatiflerin görülmesine yol açabilecektir, üçüncü olarak bu alternatiflerin kullanılmasının sonucunda ABD ile ilişkilere yeni bir yön verilebilecektir. Armaoğlu, yeni tavrın ekonomik kalkınmada bazı sıkıntılara

⁷⁴⁹ İbrahim Çamlı, “Kıbrıs Gerçeği”, **Yön Dergisi**, 25 Eylül 1964, s. 78. s. 8-9

yol açabileceğini, bunun için bütün toplumun fedakarlığının gerekeceğini ve Japonya ile geliştirilecek ilişkilerin ekonomi için “ciddi bir seçenek” olabileceğini de yazmıştır. Yazar, Amerika’ya olan bağımlılık daraltılmadan dış siyasette bağımlılıktan kurtulma olanağı bulunmadığını da vurgulamış ve “acele etmeden, sabırla izlenecek siyaset ile” dış ilişkilerde yeni bir yön tayininin mümkün olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵⁰

1964 yılının sonlarında Türkiye’deki dış politika tartışmalarına Cumhuriyet Gazetesi de “Dış Politikamız Nasıl Olmalıdır?” başlıklı yazı dizisi ile katılmıştır. Dış siyaset ile ilgili hem geçmişte görev alan Dışişleri Bakanları ile hem de muhalefetin temsilcileri ile mülakatlar yapılarak tartışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin Dış Politikası ile ilgili olarak öncelikle görüşlerine başvurulmuş kişi, Atatürk döneminin ünlü Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras olmuştur. Aras, dış politikada değişiklik tartışmalarıyla ilgili olarak, Atatürk’ün dış politikasını devam ettirmek gerektiğini söylemiş ve o dönemdeki dış siyasetin evrensel ve Türkiye için tüm emniyetleri içeren bir politika olduğunu ifade etmiştir. İsmet İnönü ile geçmiş yıllarda aynı kabinede görev yapan Aras, Türkiye’nin Kıbrıs Sorunu nedeniyle zor bir zamandan geçtiğini ve bu dönemlerde hükümete yardımcı olmak gerektiğini belirtmiştir. Atatürk’ün Kıbrıs’taki gelişmeleri yakından takip ettiğini anlatan Aras, Ada’daki olayları yorumlarken, bu davanın Türkiye ve Yunanistan arasında çözümlenmesinin doğru olacağını söylemiştir.

Hükümetin sorunla ilgili tedbir almakta geciktiğini söyleyen Aras, yine de barış için umutların sona ermediği görüşündedir. Zorlu günlerde tüm partilerin birlik içinde olmalarının lüzumuna değinen Aras, NATO’da bulunmanın Sovyetler ile ilişkileri geliştirmeye engel olmadığını da vurgulamıştır. Aras, Atatürk’ten sonraki dönemde kendisini tasfiye eden, eski mesai arkadaşı, Başbakan İsmet İnönü’ye de isim vermeden değinerek⁷⁵¹ Kıbrıs meselesi ile ilgili şunları söylemiştir:

⁷⁵⁰ Fahir Armaoğlu, “Dış Politikamızda Değişiklik Zorunludur”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1964, sayı: 14399, s.2

⁷⁵¹ İsmet İnönü, Atatürk’ün ölümünden sonra cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve Başbakan Celal Bayar’dan görevine devam etmesini istemiş ancak Atatürk’e yakınlıkları ile tanınan Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın değiştirilmesini şart koşmuştur.

“Filanca veya falanca ister dostum olsun, ister olmasın, bu milli davada muvaffak olmasını dilerim. Bu davada muvaffakiyetsizliğin akıbetlerinden korkarım. Bütün gönlümle tekrar başarılar dilerim”⁷⁵²

Türk Dış Politikası'nın yeniden dizayn edilmesi ile ilgili tartışmalara DP döneminde 5.5 sene Dışişleri Bakanı olarak vazife yapan Fuat Köprülü de katılmıştır. Kıbrıs ile hiçbir safhadan haberdar edilmediklerini söyleyen eski bakan, Türkiye'nin dış siyasetinde köklü bir değişime gerek olmadığını, dünya koşullarının da buna meydan vermeyeceğini söylemiştir. Türk Siyaseti'nin esasını antlaşmalara bağlılığın belirlediğini söyleyen Köprülü, Türkiye'nin konumu gereği tarafsız kalamayacağını ve büyük zorluklarla girilen NATO'dan ayrılamayacağını vurgulamıştır. Kuzey Atlantik Paketi'na kendi döneminde girildiğini söyleyen Köprülü, NATO'dan ayrılma fikrini ortaya atanları meseleleri tam olarak bilmeyenlerin çeşitli maksatlarla ortaya attığı düşünceler olduğunu bildirmiştir. Fuat Köprülü, Amerika'ya yönelen tepkilerle ilgili olarak da bu ülke ile ilişkilerde değişmesi gereken bir husus göremediğini de ifade etmiştir.⁷⁵³

27 Mayıs'ın ertesi günü MBK tarafından Dışişleri Bakanlığı'na getirilen ve 26 Mart 1962'ye dek görevde kalan Selim Sarper, Kıbrıs Sorunu da dahil olmak üzere hükümetin dış politikasının “genel hatları” ile doğru olduğunu ifade etmiş ve Ada'da sorunun “silahla çözülmeye” gerek olmadığını söylemiştir. 21 Aralık 1963'ten bu yana hükümetin Kıbrıs'ta yanlışlıklar yaptığı fikrinde olmadığını özellikle vurgulayan Sarper, ABD ile olan ilişkiler konusunda da bu ülkeye “aşırı bağımlılığın” zararlı olabileceğini söylemiş ve ABD'ye “iktisadi” ve “ekonomik” bağımlılıktan kurtulmak için tüm milletin ve partilerin birlik içinde olmalarını tavsiye etmiştir. SSCB ile münasebetlerin normalleşmesini isteyen Selim Sarper, NATO'dan ayrılmak gibi bir tutumun milli çıkarlara aykırı olacağını söylemiş ve dünyada “tarafsızlık” gibi bir kavrama inanmadığını, esasen bu iddiada bulunan devletlerin bile “gruplaşma” halinde olduklarına dikkat çekmiştir.⁷⁵⁴

Türk Dış Politikası ile ilgili tartışmalara muhalefet partileri de katılmışlar ve hem Kıbrıs Sorunu ile ilgili partilerinin görüşlerini aktarmışlar hem de Batı ittifakı

⁷⁵² **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1964, sayı: 14438, s.7

⁷⁵³ **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1964, sayı: 14439, s.7

⁷⁵⁴ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1964, sayı: 14440, s.7

ile ilgili düşüncelerini kamuoyuna anlatmışlardır. AP Genel Başkan Vekili Sadettin Bilgiç, Türk Siyaseti'nin ana hatlarının değişmesinden yana olmadıklarını belirterek, dış politikanın 40 yıldır “aynı kalan” prensiplerin bir sonucu olarak değerlendirdiklerini vurgulamıştır. Bilgiç, AP'nin dış politika felsefesini anlatırken, Ortadoğu, Asya-Afrika blokundaki Müslüman ülkelerle daha yakından ilişkiler kurmak gerektiğini söylemiştir. “Siyasi tevekkül” olarak nitelenebilecek bir politikayı istemediklerini söyleyen Bilgiç, tarafsızlık konusunda da NATO'dan ayrılma düşüncesinde olmadıklarını vurgulamıştır. Bilgiç, ABD ile ilişkiler konusunda da bu ülkenin Kıbrıs'ta taraf olmadığını, NATO'nun büyük ortağı sıfatı ile soruna çözüm aradığını belirtmiş ve ABD'nin hükümetin zaafını Türk Milleti'ne mal ederek yanlış yaptığını söylemiştir. SSCB ile ilişkilere değinmek istemeyen Bilgiç, tüm komşularla iyi ilişkiler istediklerini bildirmekle yetinmiştir. AP Genel Başkan Vekili, Türk Dış Siyaseti'nin olması gereken hedefini “kendi kendine yetecek bir iktisadi sistemi gerçekleştirmek” olarak açıklamıştır.⁷⁵⁵

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, dış siyaset ile ilgili tartışmalar ile ilgili olarak II. Dünya Savaşı sonrası hükümetlerin uzun vadeli bir “milli politika” düşünmediğini ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” sloganının her şeyi halledeceği zannına kapıldıklarını söylemiştir. Türkiye'nin ittifaklardan ayrılması yolundaki düşünceleri gayri ciddi bulduğunu ifade eden Alican, Türkiye'nin “ittifakları değil prensipleri savunan” bir ülke olmasını istediklerini belirtmiştir.⁷⁵⁶

CKMP lideri Ahmet Oğuz, Türkiye'nin yer altı kaynakları bakımından zengin oluşuna değinerek, günün birinde dış yardımlar kesilse bile bundan zarar görmeyecek bir ülke olduğunu savunmuştur. Dış politika konusunda görüşlerini anlatan Oğuz, kudretini ve kuvvetini kendi tarihinden ve kudretinden almayan bir ülkenin dış ilişkilerinde “bağımsız ve şahsiyetli” olamayacağını söylemiştir. Alican, CKMP olarak dış politikada “ne ebedi dostların, ne de ebedi düşmanların” olduğuna inandıklarını ancak “Türk Milleti'nin ebedi menfaatleri” olduğu kanısını taşıdıklarını ifade etmiştir.⁷⁵⁷

Cumhuriyet'in Türk Dış Politikası üzerine hazırladığı yazı dizisinde görüşleri yer alan bir başka önemli isim de TIP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar olmuştur. Aybar'a göre 1947'den beri Amerika ile imzalanan mukaveleler Türkiye'yi bu

⁷⁵⁵ Cumhuriyet, 14 Ekim 1964, sayı: 14441, s.4

⁷⁵⁶ Cumhuriyet, 15 Ekim 1964, sayı: 14442, s.4

⁷⁵⁷ Cumhuriyet, 16 Ekim 1964, sayı: 14443, s.4

ülkeye “bağımlı” hale getirmiş ve Amerikan misyonerlerinin Türkiye’ye yerleşmelerine neden olmuştur. Aybar, ABD’nin Türkiye’de kurduğu üsler konusunda Meclis’in onayının alınmadığını ve bu tesislerin hükümetlerin haberi olmadan kullanıldığını öne sürmüştür. Dış siyaset konusunda partisinin fikirlerini anlatan ve bağımsız Türk Dış Politikası’nın ilk hedefini dış yardımlardan kurtulmak olarak açıklayan Aybar, gerekli reformların yapılması halinde Türkiye’nin “kendi kendine yetecek bir ülke” olacağını bildirmiştir. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra çok kısıtlı olanaklarla büyük işler yapıldığını, bugün Türkiye’nin kendi kaynakları ile daha iyisini yapabileceğini söyleyen Mehmet Ali Aybar, Amerika ile ilişkilerin Türkiye’nin “bağımsızlığına ve egemenlik haklarına” zarar vermeyecek bir nitelik taşıması gerektiğini söylemiştir.

Kıbrıs Sorunu’nun NATO ittifakının aslında ABD’nin çıkarlarına hizmet ettiğini kanıtladığını söyleyen Aybar, bu ülkenin çıkarlarının Türk hükümetinin çıkarları ile çatıştığı anda NATO’nun Türkiye’yi korumadığını anlaşıldığını söylemiştir. Aybar, SSCB ile ilişkilerin tekrar canlandırılmasının zorunlu olduğunu da ifade etmiş ve Kıbrıs bunalımının emperyalistlerin çıkarları göz ardı edilerek çözülemeyeceğini söylemiştir. Kıbrıs’ta iki toplumun sorunsuz yaşarken, İngiltere’nin 1955 sonrasında Ada’daki çıkarlarının tehlikeye girmesi ile çatışmaya başladıklarını anlatan Aybar, ABD’nin meseleye dahil olmasını da Ortadoğu’da yıllardır süren ABD-İngiltere çekişmesinin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Aybar, Kıbrıs Sorunu’nun çözümü konusunda TİP’in Genel Yönetim Kurulu toplantısındaki “yuvarlak masa” önerisini tekrarlamış ve Türk Dış Siyaseti’nin “kurtuluş reçetesi”ni şu sözlerle anlatmıştır:

“Kaybedecek zaman yoktur. Türkiye hem kendi gerçeklerini, hem de dünya gerçeklerini bir an önce bütün çıplaklığı ile görmeli ve tedbirlerini buna göre almalıdır. Ne Amerikan himayesi, ne Sovyet peykliği. Türkiye’nin kurtuluşu kendi kendimize dönmemize, Kurtuluş Savaşı Türkiye’ye dönmememize bağlıdır.”⁷⁵⁸

4. Bağlantısızlar Konferansı’nda Kıbrıs Sorunu

Cenevre Konferansı’ndan sonra Kıbrıs Sorunu’nun gündeme geldiği bir başka platform 5 Ekim’de Kahire’de toplanan 2. Bağlantısızlar Konferansı olmuştur.

⁷⁵⁸ Cumhuriyet, 16 Ekim 1964, sayı: 14444, s.4

Bağılantısız ülkeler, Kıbrıs'ta Türk tezine, Ada'da iki ayrı cemaatin bulunduğunu savunması nedeniyle sıcak bakmamışlardır. Çünkü bu tezin benimsenmesi ve Kıbrıs'ın bölünmesi ihtimali, farklı etnik ve dinsel gruplardan oluşan bu ülkeleri de tehdit edebilirdi. Ayrıca Türkiye, geçmişte bu ülkelere sıcak bakmamış ve 1955'teki Bandung Konferansı'nda bağlantısızlık siyasetinin SSCB'ye yarayacağını açıklamıştı.⁷⁵⁹ 1960'larda Türkiye, bu bakış açısını daha esnek hale getirmiş ancak bu memleketlere karşı bir siyaset de oluşturmamıştı. Buna karşılık Makarios, başpiskopos seçildikten sonra bu ülkelerle yakın ilişki kurmuş ve onların desteği almayı başarmıştı.

2. Bağlantısızlar Konferansı toplantısına katılan Makarios, 56 devlet ve hükümet başkanı ile temas kurmuş ve görüşlerini anlatmıştı. Türkiye, bağlantısız ülkeler arasında kendisine destek bulabilmek için Beyrut Büyükelçisi Vahit Halefoğlu ve Cezayir Büyükelçisi Semih Günver'in resmi gözlemci olarak konferansa katılmasını sağlamaya çabalamış fakat bunu başaramamıştır.⁷⁶⁰ Bu başarısızlığın nedeni ise Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya üye olması dolayısı ile bu konferansa ancak seyirci olarak katılabileceğinin açıklanmasıdır. Ancak gözlemci görevinde bulunan Halefoğlu ve Günver, üye devlet temsilcileri ile temasa geçmeyi başaramamışlardır. Konferansta Türkler'den gelen tek girişim, Dr. Fazıl Küçük'ün gönderdiği mesaj olmuştur.

Küçük mesajında Rumlar'ın Ada'da self-determination adı altında ırkçılık ve inanç ayrımı siyaseti güttüğünü vurgulamıştır. Mesaja göre Rumlar, Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama amacındaydı ve Ada'da self-determination uygulanacaksa bu iki topluma da uygulanmalıydı. Fazıl Küçük mesajında ayrıca bağlantısızlar grubundan, siyasi bir çözüm elde etmek için güce başvurmanın, ekonomik abluka uygulamanın ve insan haklarının çiğnenmesinin kınanmasını da istemiştir.⁷⁶¹

Küçük'ün bu mesajı beklenen neticeyi vermemiş ve konferans 11 Haziran'da Türkiye açısından "fiyasko" olarak tanımlanabilecek bir bildiri ile sonuçlanmıştır. Bildiride "Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne tüm ülkeler tarafından saygı gösterilmesi" istenmiştir. Ayrıca "Kıbrıs halkının kendi geleceğini tayin hakkına vurgu yapılmış ve hiçbir yabancı devletin Kıbrıs'ın içişlerine karışmaya ve Ada'da kuvvet kullanmaya hakkının olmadığı" bildirilmiştir. Bildirinin bir başka

⁷⁵⁹ Oran, a.g.e. s. 731

⁷⁶⁰ Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, s. 179

⁷⁶¹ Fırat, a.g.e. s. 148-149

önemli kısmı ise “Ada’daki yabancı üslerin kaldırılması ve tüm yabancı güçlerin Kıbrıs’tan çıkartılması” ile ilgili olan bölümdür.⁷⁶² Bu bildiri ile tarafsız ülkeler, 1959 Antlaşmaları’na rağmen Kıbrıs’a müdahale hakkını tanımadıklarını bildirmişler ve Rumlar’ın tezini desteklemişlerdir. Bağlantısızlar Konferansı’ndan çıkan kararın asıl önemi Kıbrıs Sorunu BM Genel Kurulu’na geldiğinde bağlantısızların oyunu tayin etmesinde oynadığı roldür. 1965’in Aralık ayında yapılan toplantıda Kahire’deki konferanstan çıkan sonuca uygun ve tamamen Rumlar’ın görüşü ile uyuşan bir karar alınmıştır.⁷⁶³

Başbakan İsmet İnönü, Kahire’deki konferanstan çıkan kararın Rumlar’ın tezini destekler nitelikte görüldüğünü ancak uluslararası antlaşmaları tanımayan bir düşünce tarzını haksız ve milletlerarası ilişkiler için tehlikeli saydıklarını söylemiştir. İnönü, “İslam’ın koruyucusu geçinen İslam siyasetçileri içinden Müslüman Türkler’in katledilmesini onaylayanların çıkmasının insanlık tarihinde daima örnek gösterilebilecek bir adaletsizlik olduğunu” da ifade etmiş ve milletin sükunetini muhafaza ederek bu davadan selamete çıkacağını sözlerine eklemiştir.⁷⁶⁴ Ancak İnönü’nün bu yorumuna karşın, AP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan, Tarafsızlar Konferansı’ndaki tutumu şiddetle yermiştir. Sükan, hükümetin aylar öncesinden bilinen konferansa gözlemci yollayamamasını “şahsiyetsizlik, basiretsizlik ve beceriksizlik” sözleri ile eleştirmiştir. Konferansın neticesini Türkiye’nin itibarının zedelenmesi olarak niteleyen Sükan, “Hariciye’nin Makarios karşısında mağlup olduğunu” da ifade etmiştir.⁷⁶⁵

5. SSCB İle İlişkilerde Yumuşama ve Erkin’in Moskova Ziyareti

Hükümet, 1964 yılı ekim ayının sonlarında bir taraftan BM Genel Kurulu’ndaki görüşmelere hazırlık olarak Kıbrıs için yeni bir tez üzerinde çalışmış, bir yandan da Bağlantısızlar Konferansı’ndan çıkan kararın ardından dış politikada yeni arayışlara girişmiştir. 11 Aralık’taki BM toplantısı öncesinde Dışişleri Bakanlığı’nda çalışmalar yapılmış ve Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin yeni tezinin “Bağımsız Kıbrıs” olacağı açıklanmıştır. Çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yeni Kıbrıs tezinin esasları şunlardır:

1. Türkiye Kıbrıs’ın bağımsızlığına inanmaktadır.

⁷⁶² Sarıca/Teziç/Eskiyurt, **a.g.e.** s. 88

⁷⁶³ Fırat, **a.g.e.** s. 150

⁷⁶⁴ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 666

⁷⁶⁵ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1964, sayı: 14442, s.7

2. Adadaki halkın tümüne tanınacak self-determination ilkesi Yunanlılar'ın ve Rumlar'ın tezi olan Enosis'e yol açacaktır. Bu durum BM'nin bağımsızlık ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

3. Self-determination uygulanacaksa iki topluma ayrı ayrı uygulanmalıdır. Bu durumda sonuç "taksim" olacaktır. Türkiye, Enosis'e karşıdır, Yunanistan ise "taksim"den yana değildir.

4. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve Ada'daki Türkler'in teminatı 1959 Antlaşmaları ile teminat altına alınmıştır. Ancak Makarios anlaşmaları ihlal etmiş ve Kıbrıs'ta iç savaş yaşanmış ve teminatlar ihlal edilmiştir.

5. Ada'nın bağımsızlığı için taraflar tekrar bir araya gelmeli ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına imkan veren bir antlaşmaya gitmelidirler.

6. Varılacak antlaşmada Türk topluluğuna bir takım azınlık hakları değil, Ada'da iki toplumun bulunduğunu hissettiren hükümler yer almalıdır.

7. Türk topluluğunun teminatı ve Ada'nın bağımsızlığı ancak kurulacak bir federasyon ile sağlanabilir. Federasyon toplulukların coğrafi birlik ve muhtariyet şeklinde Ada'da yer almaları halinde devamlı teminat olabilecektir.⁷⁶⁶

Türkiye, Kıbrıs konusunda yeni tezini hazırlamıştı ancak BM'nin finansmanını ve teşkilat giderlerine katılmayan ülkelere uygulanacak yaptırımı belirten BM Şartı'nın 19. maddesinin yorumlanması konusunda anlaşmazlık çıkınca Genel Kurul toplantısı ertelenmiştir.

Kıbrıs Sorunu ile ilgili Batı ittifakı dışında da girişimlere ihtiyaç duyan hükümet öncelikle SSCB ile ilişkileri yumuşatma kararı almıştır. ABD'nin haziran ayındaki hareketi diplomatik usullerin dışına çıkarak engellemesi kamuoyunda tepki ile karşılanmış ve hükümet eleştiriler doğrultusunda Kıbrıs Sorunu'nda kendi lehine çalışabilecek Batı ittifakı dışında seçenek olabilecek ülkelere yönelmiştir. Bu yolda ilk ciddi adım Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim'de SSCB'ye yaptığı resmi ziyaret ile atılmıştır. Başbakan İsmet İnönü, SSCB ile ilişkileri geliştirme konusunu Bakanlar Kurulu'nda anlatmış ve ABD gezisi sırasında edindiği bir izlenimi bakanlarla paylaşırken, şu ifadeleri kullanmıştır:

"Amerika ve Batı bizi NATO içinde Sovyetler'e en düşman ülke olarak görüyorlar, böyle de olmasını istiyorlar. Bize karşı birçok davranışın kaynağında bu görüş yatmaktadır. II. Dünya Harbi'nden sonra Stalin'in talepleri nedeni ile bu hale geldik. Biz NATO içinde

⁷⁶⁶ Cumhuriyet, 25 Ekim 1964, sayı: 14452, s.1

Sovyetler'e en düşman ülke değiliz ve olmayacağız. NATO ortaklarımız da bunu öğrenecekler. Bu münasebetlerimizi Sovyetler ile düzeltmenin zamanı gelmiştir.”⁷⁶⁷

Gezi, aynı zamanda 25 yıl aradan sonra bir Dışişleri Bakanı'nın Moskova'ya ilk seyahati oluyordu.⁷⁶⁸ Aslında Erkin'in gezisi mart ayında için tasarlanmış ancak Kıbrıs meselesinin gündemi sürekli işgal etmesi ile seyahat ekim sonunda yapılabilmmişti. Bu arada Erkin'in ziyaretinden iki ay önce Sovyetler'de Kruşçev'in yerine Brejnev göreve gelmesine rağmen gezinin ertelenmemesi iki tarafın da resmi temaslara önem verdiğinin bir göstergesi olmuştur.

Erkin, Moskova'da çok sıcak bir şekilde karşılanmış ve Dışişleri Bakanı ilk açıklamasında Lenin ve Atatürk'ten söz ederek, SSCB ile ilişkilerin “Yurtta sulh, cihanda sulh” esasına göre gelişmesini istediklerini bildirmiştir.⁷⁶⁹ Erkin, Sovyet Başbakanı Kosigin ile yaptığı görüşmede, Ruslar Kıbrıs'ta federal tez için taraftar görünmüşlerdir. SSCB Başbakanı, Makarios'a silah temin etmedikleri konusunda da güvence vermiştir. Müzakere sonunda Kıbrıs ile ilgili olarak Sovyet Başbakanı'nın görüşlerinin önemli olduğu ve “onun mutabakatının Sovyet hükümetinin de mutabakatı” olacağı görüşü öne sürülmüştür.⁷⁷⁰ Nitekim 6 Kasım günü yayınlanan Türk-Sovyet ortak bildirisinin Kıbrıs ile ilgili bölümünde şu ifadeler yer almıştır:

“İki taraf Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne riayet esasını ve her iki milli cemaatin kanuni haklarına riayet ve Ada'da iki milli cemaatin varlığını tanıma esasını üzerine barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir çözüm yolunun bulunmasına taraftar olduklarını ifade etmişlerdir”⁷⁷¹

Erkin'in gezisinin ardından yayınlanan ortak bildiri de Ruslar'ın Kıbrıs meselesinde Türkiye'ye karşı izlediği tavırdaki değişiklik gözlenmektedir. Aralık ayından beri Ada'daki olaylar karşısında Rumlar'ı açıkça destekleyen Rusya, bu bildiri ile Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ve her iki cemaatin hukuki haklarını tanıdığını göstermiştir.⁷⁷²

Dışişleri Bakanı Erkin, temaslarından sonra yaptığı açıklamada Kıbrıs siyaseti açısından SSCB'de alınan sonucu tatminkar bulduğunu söylemiştir. Erkin,

⁷⁶⁷ Uyar, **a.g.e.** s. 165

⁷⁶⁸ Oran, **a.g.e.** s. 775

⁷⁶⁹ **Hürriyet**, 31 Ekim 1964, sayı: 5928, s.1

⁷⁷⁰ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1964, sayı: 14462 s.1

⁷⁷¹ **Tercüman**, 7 Kasım 1964, sayı: 1098 s.1

⁷⁷² Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.133

şimdiye dek Sovyetler ile Kıbrıs konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını ancak artık bunun değiştiğini vurgulamış ve SSCB'nin Enosis fikrini desteklemediğini belirtmiştir.⁷⁷³ Erkin'in Rusya'ya yaptığı ziyaret Atina'da oldukça geniş yankı uyandırmıştır. Yunan basındaki yorumlara göre SSCB'nin Enosis'e karşı oluşu, Başbakan Papandreu'ya ciddi bir darbe niteliği taşımaktadır. Ana muhalefet lideri Kanallepulos'un da yaptığı açıklamada Papandreu Hükümeti'nin siyasetinin Yunanistan'ı çöküntüye götürdüğünü söylemiştir.⁷⁷⁴

Türk-Sovyet ilişkilerindeki gelişmeler ABD'de de geniş yankı uyandırmış ve başkanlık yarışının önemli konularından birisi haline gelmiştir. Demokrat Başkan Johnson'un rakibi Cumhuriyetçi Senatör Barry Goldwater, rakibini, "Türkiye'yi Sovyetler'in kucağına atmakla" suçlamıştır. Başkan Johnson'un dış politika meselelerine yüz çevirdiğini söyleyen Goldwater, Türkler'in uzun yıllar sonrasında Moskova'ya heyet göndermesini Beyaz Saray'ın Kıbrıs'taki tutumuna bağlamıştır. Türkiye'nin NATO'nun doğu kanadının önemli bir temsilcisi olduğunu söyleyen Goldwater, "Komünizmin geleneksel can düşmanı olan sadık müttefikimiz (Türkiye) Lyndon sokaklarda kahkaha atarken, Sovyetler ile yakınlaşma zamanının geldiği kanaatindedir. İddia ediyorum, Johnson'un devlet gemisindeki kararsız eli bize bir müttefiki kaybettirmiştir" ifadesini kullanmıştır.⁷⁷⁵ Ancak Goldwater'ın sert eleştirilerine rağmen 3 Kasım'da yapılan seçimleri Lyndon Johnson kazanmıştır.

6. Sovyetler Birliği'nin Türk Tezini Benimsemesi

Kıbrıs'ta 1963'ün Noel'inden beri devam eden çatışmalar, 1964 yılı eylül ayından itibaren "sessiz ateşkes"e dönüşmüş ve daha çok diplomasi alanındaki çalışmalarla soruna çözüm bulunmaya çalışılmıştır. BM'nin yeni arabulucusu Galo Plaza, 7 Ekim'de Türkiye'ye gelmiş ve Türk tarafının görüşlerini dinlemiştir. Başbakan İnönü ile bir araya gelen Plaza, yapıcı bir görüşmeden ayrıldığını belirtmiş ve "Kıbrıs yüzünden tüm dünyanın tehlike halinde olduğunu ve bu meselenin acilen çözülmesi gerektiğini" belirtmiştir. Başbakan İsmet İnönü, görüşmede Plaza'ya, "Kıbrıs'ta bulunacak çözümün Ada'daki Türkler'in güvenliğini ve Türkiye'nin emniyetini azami ölçüde sağlaması gerektiğini" vurgulamış ve bunu sağlayacak her

⁷⁷³ **Ulus**, 13 Kasım 1964, sayı: 14791 s.7

⁷⁷⁴ **Hürriyet**, 11 Kasım 1964, sayı: 5939, s.7

⁷⁷⁵ **Tercüman**, 31 Ekim 1964, sayı: 1091, s.7

çözümün Türkiye için ‘‘makbul’’ olacağını ifade etmiştir.⁷⁷⁶ Arabulucu Plaza, ikinci defa Türkiye’ye 20 Kasım 1964 tarihinde gelmiş ve planla ilgili düşüncelerini Türk tarafına sunmuştur. Plaza ile Türk yetkililer arasında neler konuşulduğuna dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, arabulucunun 26 Mart 1965’te BM Genel Kurulu’na sunduğu Kıbrıs raporunun taslağının görüşüldüğü düşünülebilir. Bunun en önemli göstergesi de gerek Başbakan İnönü’nün ve gerekse Nihat Erim’in arabulucu Plaza ile tartıştıklarını belirten notlarıdır. Türk yetkililer, planı benimsememiş ve belki de kendilerine kabul edilmesi yönünde baskı yapan Plaza ile tartışmışlardır.

Nitekim Nihat Erim, görüşme ile ilgili detayları şöyle anlatmıştır. ‘‘Kıbrıs BM Arabulucusu Plaza ile Dışişleri’nde görüşme. Adam II. Acheson Planı’ndan da kötü bir teklifle gelmiş. Umumi katip Haluk Bayülken ve ben veriştirdik. İnönü’ye de kabulden önce intibamı anlattım. O da adama yüz vermedi.’’⁷⁷⁷ Başbakan İsmet İnönü de Gala Plaza’yı kabul etmiş, görüşme ile ilgili bir açıklama yapmamıştır. Ancak İnönü, görüşme ile ilgili defterine şu notu düşmüştür: ‘‘Gala Plaza ile sert bir konuşma’’⁷⁷⁸

‘‘Tarafsız ve bağımsız bir Kıbrıs Devleti’’ formülünü benimseyen Plaza’nın raporu şu ayrıntıları içeriyordu:

‘‘Kıbrıs Sorunu’na çözüm iki cemaat tarafından bulunmalı, dışarıdan zorlanmamalıdır. Aralık 1963’ten beri meydana gelen olaylar eski duruma geri dönülmesini psikolojik ve siyasi bakımdan olanaksız kılmıştır. 1959 Antlaşmaları’nın uygulanması artık mümkün değildir. Tüm halkların güvenlik haklarını yeteri derecede koruyan bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulması çözüm için yeterli olacaktır.’’⁷⁷⁹ Plaza’nın raporuna göre Kıbrıs Devleti self-determination hakkına sahip olacak ancak başka bir devlet ile birleşmeme yükümlülüğü de olacaktır.⁷⁸⁰

Galo Plaza’nın Türkiye’deki temaslarından sonra 1964’ün aralık ayı içinde Kıbrıs konusunda gündem BM Genel Kurulu’nun toplantısı olmuştur. 14 Aralık’ta BM Genel Sekreteri U-Thant, Kıbrıs konusunda bir rapor yayınlamıştır. Toplantıya katılan Nihat Erim, raporun ‘‘Makarios’un anayasayı yıktıktan sonra yeni durumu

⁷⁷⁶ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1964, sayı: 14437, s.7

⁷⁷⁷ Erim, *Günlükler*, 2.c. s. 792

⁷⁷⁸ İnönü, *a.g.e.* s. 933. Başbakan İnönü, defterinde ‘‘Galo’’ yerine ‘‘Gala’’ ifadesini kullanmıştır.

⁷⁷⁹ Oran, *a.g.e.* s. 733

⁷⁸⁰ Fırat, *a.g.e.* s. 158. Raporun BM’ye sunulduğu 26 Mart 1965 tarihinde Türkiye’de Ürgüplü Hükümeti görev yapmaktaydı. Hükümet, Plaza’nın yetkilerini aştığı düşüncesi ile raporu tanımamış, Yunanlılar ise olumlu karşılamışlardır.

hazmettirme gayretine yardım eden bir havada” olduğu görüşündedir.⁷⁸¹ Erim, raporla ilgili düşüncelerini Başbakan İsmet İnönü’ye de bildirmiştir. Raporun çok “ustaca” bir taktikle bütün dikkati Kıbrıs’ta durumun normalleşmesi üzerine çektiğini bildiren Erim, normalleşme adına tavsiye edilen her tedbirin Makarios idaresinin eskiyi yıkarak meydana getirdiği “yeni ve yüzde yüz Rum hükümlerliği” üzerine kurulduğunu anlatmıştır. Raporda Türkler’in anayasal haklarının iadesi konusuna değinilmediğini söyleyen Erim, buradaki tavsiyelere uyulduğu takdirde Türk toplumunun kalan kozlarının da yok olacağı uyarısını yapmıştır.⁷⁸² 18 Aralık’ta BM Güvenlik Konseyi aldığı 198 sayılı karar ile Kıbrıs’taki barış gücünün görev süresinin üç ay daha uzatılmasını kararlaştırmıştır.⁷⁸³

Ada’da görev yapan Barış Gücü’nün görev süresinin uzatılmasından sonra Kıbrıs konusunda Başbakan İsmet İnönü, yeni yıl konuşmasında bir değerlendirme yapmış ve olayların başlangıcında birkaç günde ezilmesi planlanan Türkler’in tarihte nadir görülen bir kahramanlıkla haklarını korumaya kararlı olduklarını gösterdiklerini söylemiştir. Kıbrıslılar’ın kanlarıyla kazandıkları hakların halen mevcut bulunduğunu söyleyen Başbakan, Türkiye’nin bu haklardan taviz verilmesine asla müsaade etmeyeceğini de ifade etmiştir. İnönü, Türk Milleti’nin Kıbrıs davasında hükümetin politikasını desteklediğini de söyleyerek, “Milletin barış içinde son imkana kadar sebat edeceği ve ancak son imkandan sonra her fedakarlığı yapacağı artık anlaşılmıştır ve bu bizim milli politikamızdır” ifadesini kullanmıştır.⁷⁸⁴

4 Ocak’ta toplanan Altıncı Dünya İslam Kongresi sonucunda yayınlanan karar tasarısında, Kıbrıs’ta Rumlar’ın Enosis taleplerine karşı çıkılmış ve Ada’da iki cemaatin eşit statülerle bir federasyon çatısı altında yaşamalarının “tek ve adil çıkar yol” olacağı görüşü benimsenmiştir.⁷⁸⁵ İslam dünyasından sağlanan bu desteğin ardından yine aynı tarihte SSCB Yüksek Şurası Başkanı Podgorny, resmi bir ziyaret için Türkiye’ye gelmiştir. Bu gezi Dışişleri Bakanı Erkin’in Moskova ziyaretinden sonra iki ülke arasındaki “buzları eritmeye” yönelik ikinci önemli girişim olmuştur. Ankara’da İsmet İnönü tarafından kabul edilen Sovyet heyeti, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İnönü’ye SSCB’ye davet etmiş, İnönü, eğer fırsat bulunursa bu

⁷⁸¹ Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 795

⁷⁸² Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, s. 447-448

⁷⁸³ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 81

⁷⁸⁴ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 710

⁷⁸⁵ **Tercüman**, 4 Ocak 1965, sayı: 1156, s.1

gezinin gerçekleşebileceğini söylemekle yetinmiştir.⁷⁸⁶ SSCB Yüksek Şurası Başkanı Podgorny'nin ziyareti sırasında gerçekleşen en önemli olay Rus konuğun TBMM'de yaptığı konuşma olmuştur. AP milletvekilleri Podgorny'nin Meclis'te konuşmasına şiddetle karşı çıkmışlar, Fethi Tevetoğlu Meclis kürsüsünden sadece milletin vekillerinin konuşabileceğini öne sürmüştür.⁷⁸⁷ Podgorny, Meclis'teki konuşmasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı istediklerini istemiştir. Podgorny, Ada'da her iki cemaatin barış içinde yaşamasını temin edecek şekilde, her iki toplumun yasal haklarına riayet edilmesi gerektiğini de vurgulamış ve Kıbrıs'taki iki cemaatin de tanınarak, meselenin barış içinde çözümlenmesinden yana olduklarını söylemiştir.⁷⁸⁸ SSCB Heyeti'nin ziyareti sırasında hükümet önemli bir karar almış ve Türkiye'nin NATO tarafından oluşturulan 'çok taraflı askeri güç'e katılmayacağını açıklamıştır.

Podgorny'nin gezisinden sonra Sovyetler'in Kıbrıs konusunda "federasyon" tezini desteklediği Dışişleri Bakanı Gromiko'nun İzvestia Gazetesi'ne verdiği demeçle ilan edilmiştir. Bu beyanat açık bir biçimde SSCB'nin Kıbrıs politikasını değiştirdiğinin bir göstergesi olmuştur.⁷⁸⁹ Türk Dışişleri, Sovyetler'in beyanatının olumlu karşılandığını açıklamış ve Gromiko'nun beyanatından çıkan sonuç şöyle ifade edilmiştir:

"Bu demeçle Rusya, açıkça Enosis'in karşısında tavır almıştır. Self-determination hakkından söz edilmemiştir. Kıbrıs'ta sorunun çözümü için tüm yabancı güçlerin çekilmesi gerektiği bildirilmiştir. Federasyon tezinin desteklenmesi ile Tarafsızlar'ın BM'de izleyeceği politika hakkında tavsiyelerde bulunulmaktadır."

Başbakan İsmet İnönü de SSCB'nin "federasyon" tezini benimsemesi ile ilgili olarak "Kıbrıs davasının halli yolunda en önemli adım" yorumunu yapmıştır.⁷⁹⁰

Sovyetler'in Türk tezini benimsemesi Yunanistan da ve dünyada geniş yankı uyandırmıştır. Yunan basını, kararı bir "deprem" olarak nitelendirirken, Başbakan Papandreu'nun çok üzgün olduğunu yazmışlardır. Yunanistan'daki muhalefet, hükümetin tutumunu eleştirmiş ve SSCB'nin Türk tarafına kaymasının sorumluluğunu "yanlış politikaya" bağlamışlardır. Papandreu ise izledikleri siyaseti,

⁷⁸⁶ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 713

⁷⁸⁷ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **a.g.e.** s. 284

⁷⁸⁸ **Ulus Gazetesi**, 6 Ocak 1965, sayı: 14845, s.7

⁷⁸⁹ Oran, **a. g. e.** s. 776

⁷⁹⁰ **Hürriyet**, 23 Ocak 1965, sayı: 6012, s.7

başka ülkelere göre benimsemediklerini ve bu politikanın kabul görmemesi halinde de tutumlarının değişmeyeceğini söylemiştir.⁷⁹¹ Makarios ise Ruslar'ın yaklaşımı ile ilgili olarak “Kıbrıs problemini federal sisteme dayandıran bir çözüme dayandırılması teklifini müzakere bile etmeden reddedeceklerini” açıklamıştır.

Sovyet siyasetindeki değişiklik Alman basınında da yankı bulmuştur. Berliner Morgenpost Gazetesi'nin yorumunda Kıbrıs meselesinde Batı'nın bir türlü haklarını koruyan Türkiye'yi desteklememesinin, Türklere, SSCB'ye yanaşma fırsatı verdiğini ve Türkler'in, Rusya'nın gözünden Makarios'u düşürmeyi başardıklarını yazmıştır.⁷⁹² Die Welt Gazetesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmayı Türkiye için “büyük başarı” olarak nitelendirmiştir. Danimarka'da çıkan Fristelgitt Dagblad Gazetesi de yorumunda Başbakan İsmet İnönü'nün iki bloka karşı “akılcı ve sarıh” bir siyaset izleyebileceğini belirtmiş ve Başbakan'ın Podgony'nin Türkiye gezisinden sonra SSCB'nin tarafsızlığını sağlayabildiğini ifade etmiştir.⁷⁹³

Sovyetler'in Kıbrıs konusunda ‘federasyon’ tezini benimsemesi ile ilgili Türkiye'de de olumlu karşılanmıştır. Faik Suad, yorumunda SSCB'nin Türk tarafında yer almasının İsmet İnönü'nün “sabırla işlenen diplomasisinin bir zaferi” olduğunu vurgularken, “Kıbrıs'ı milli dava” ilan eden AP'lilerin tavırlarını eleştirmiştir. AP'nin SSCB'nin tavrı karşısında Türk diplomasisinin zaferini takdir etme olgunluğu gösteremediğini yazan Suad, bu partiyi “öküz altında buzağı aramakla” itham etmiştir.⁷⁹⁴ Kayhan Sağlamer'in yorumunda ise Ruslar'ın neden Türk tarafında yer aldığı Yunanlılar tarafından tam anlaşılamadığını söylemiş ve bunu Türkiye'nin jeopolitik değerinin Kıbrıs ve Yunanistan'dan daha fazla oluşuna bağlamıştır. İnönü'nün Rusya seçeneğine yönelmekle aklını kullandığını yazan Sağlamer, “Elen diplomasisi”nin SSCB'nin bu kararı ile “ciddi bir hezimete uğradığını” da belirtmiştir.⁷⁹⁵

Forum Dergisi'nin yorumunda ise Yunanistan'ın yayılmacı emellerininin Gromiko'nun beyanati ile “büyük darbe yediği” vurgulanmıştır. SSCB'nin Enosis'e karşı açık cephe aldığı ortada olduğunu vurgulayan yorumda, Yunanistan'ın “elenizm rüyası”nın en büyük dayanağı olarak gösterdiği SSCB'nin bu dayanağı

⁷⁹¹ **Hürriyet**, 24 Ocak 1965, sayı: 6013, s.1-7

⁷⁹² **Ulus**, 27 Ocak 1965, sayı: 14866, s.1-7

⁷⁹³ **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1965, sayı: 14543, s.1-7

⁷⁹⁴ Faik Suad, “... Ve Bizimkiler” **Ulus Gazetesi**, 25 Ocak 1965, sayı: 14864, s.3

⁷⁹⁵ Kayhan Sağlamer, “Rusya Neden Türk Tezine Meyletti”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 26 Ocak 1965, sayı: 14544, s.3

yıktığı da belirtilmiştir. Gromiko'nun beyanati ile ilgili yapılan yorumda Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkmasını önlemek için Batı tarafından öne sürülen “Sovyet barikati”nin kaldırılmasından sonra ABD'nin yeni tavrının ne olacağını merakla beklendiği de vurgulanmıştır. SSCB'nin bu tavrının Türkiye'nin elini BM'de güçlendireceği de belirtilmiş ve Gromiko'nun açıklamasının Türk Dış Politikası'nda yeni oluşumu kolaylaştıracak bir hamle olarak yorumlamıştır.⁷⁹⁶

7. III. Koalisyon Hükümeti'nin Sona Ermesi

27 Mayıs'tan sonra İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulan III. Koalisyon Hükümeti, 1964 yılı boyunca mesaisinin çoğunu Kıbrıs Sorunu üzerinde harcamış ve oldukça yıpranmıştı. Başbakan İnönü'nün sorunu barışçı usullerle çözüme çabaları muhalefetin tepkisini çekmiş ve Kıbrıs konusu görünürde muhalefet tarafından “partilerüstü” olarak tanımlanmasına rağmen iç siyasette hükümeti yıpratmak adına en önemli koz olarak kullanılmıştır. Ana muhalefet partisi AP'nin 7 Haziran 1964'te yapılan kısmi senato seçimlerinden zaferle çıkması hükümeti oldukça sarsmıştır. Seçimlerde AP 50 senatörlükten 31'ini kazanırken, CHP ancak 19 senatör ile yetinmiştir.⁷⁹⁷ Gümüşpala'nın ölümünden sonra başlayan liderlik yarışı 29 Kasım 1964 günü yapılan kongrede Süleyman Demirel'in genel başkan seçilmesi ile noktalanmıştır. Demirel, seçildikten sonraki dönemde sık sık AP'nin Meclis'te gerekli 226 oyu sağlar sağlamaz hükümeti düşüreceğini açıklamıştır.⁷⁹⁸

Başbakan İnönü, Kıbrıs krizinin tırmandığı günlerde CHP içinden de tepkilerle karşılaşmıştı. AP'de yeni dönemin başlamasından itibaren İnönü de kabinede değişiklikler yaparak hükümeti kuvvetlendirmeyi hedeflemişti. İnönü, kabinede Başbakan Yardımcıları'nın sayısını üçe çıkarmayı amaçlıyordu. Ancak bu amaçla İsmail Rüstü Aksal, Turhan Feyzioğlu, Nihat Erim gibi isimleri birlikte çalışmaya ikna edememiştir. Bu arada 1961'den sonraki dönemde, İnönü Hükümetleri'nin sağladığı ortamda bazı kuvvetlere güvence vermek için bizzat İnönü'nün varlığına ihtiyaç duyulmuyordu. Yine 1964'ün sonlarında Kıbrıs krizi ile belki de hayatının en zor yıllarından birisini geçiren İnönü'de “bıkkınlık” belirtileri görülmeye başlamış ve “bu işin üzerinden alınması onu da rahatlatıcak gibidir” Çünkü hem muhalefet hem de CHP içindeki gelişmeler, Başbakan'ın çok

⁷⁹⁶ **Forum Dergisi**, 1 Şubat 1965, sayı: 260, s. 4-5

⁷⁹⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi (1941-1960)**, 3.c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3.bs., 2002, s. 115

⁷⁹⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: (1945-1980)**, s.240

yıpratmıştır. Dolayısı ile İnönü, TBMM'deki partilerin uzlaşmalarının önüne geçmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır.⁷⁹⁹

Başbakan İsmet İnönü, 1965 Bütçesi ile ilgili CHP Meclis Grubu'ndaki konuşmasında, hükümetin düşmesi olasılığının bulunduğundan söz etmiştir. Çankaya'da oylamadan önce Cumhurbaşkanı Gürsel ile bir araya gelen İnönü, Meclis'te kırmızı oyların fazla görüldüğünü söylemiş ve bunun gerçekleşmesi halinde çekileceğini ifade etmiştir.⁸⁰⁰ O yıllarda milletvekili sayısı 450'ydi ve Anayasa'ya göre de bunun yarısı olan 225'in bir fazlası, 226 oy, güvensizlik için yeterli olacaktı. İnönü, bütçeye verilecek kırmızı oyların sayısının "bir fazla" olması durumunda dahi görevi bırakacağını beyan etmiştir.⁸⁰¹

1965 yılı bütçesi TBMM'nin gündemine 13 Şubat 1965 tarihinde gelmiştir. Başbakan İnönü, salona girmeden evvel, görüşlerini soran gazetecilere gülerek, "İçeriye başbakan olarak giriyorum amma çıkarken milletvekili olarak çıkacağım" yanıtını vermiştir.⁸⁰² TBMM'de yapılan oylama sonucunda 225 kırmızı oya karşılık, 197 beyaz oy çıkmıştır. Kırmızı oyların sayısı, Anayasa'ya göre çekilmeyi gerektirmediği halde İsmet İnönü, sözünde durmuş ve kabinenin istifasını Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e sunmuştur.⁸⁰³ İnönü'nün istifasından sonra ekim ayında yapılacak seçimlere kadar görevlendirilen kişi AP listesinden bağımsız senatör seçilen Suat Hayri Ürgüplü olmuştur. 20 Şubat'ta açıklanan hükümet, AP'nin büyük ortak olduğu bir koalisyon olarak ortaya çıkmış ve 26 Şubat'ta güvenoyu almıştı.⁸⁰⁴

8. İsmet İnönü'nün İstifasının Kamuoyundaki Yansımaları

1965 yılı bütçesinin 225 kırmızı oy alması üzerine Başbakan İnönü'nün görevden ayrılması hem içte hem de dışta geniş yankılar uyandırmıştır. Hükümetin düşürülmesinde Türkiye'nin SSCB ile kurduğu yakın ilişkiden rahatsız olan ABD'nin rolü olduğu iddiaları da ortaya atılmıştır. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Kıbrıs meselesinde bağımsız ve kişilikli bir dış siyaset takip etmeye başlayan hükümetin, ABD'yi telaşa düşürdüğünü ifade etmiş ve Türkiye'nin bir Vietnam veya

⁷⁹⁹ Toker, **a.g.e.** s. 225-226

⁸⁰⁰ İlhan Turan, **a.g.e.** s. 738

⁸⁰¹ Göğüş, **a.g.e.** s. 137

⁸⁰² Haluk Besen, **Başbakanlık Merdivenleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, s. 108.

⁸⁰³ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1965, sayı: 14562, s.1, Erim, **Günlükler**, 2.c. s. 800.

⁸⁰⁴ Feroz ve Bedia Ahmad Turgay, **a.g.e.** s. 283-284. Koalisyonun büyük partisi AP 10 bakanlık, YTP, CKMP ve MP ise 4'er bakanlık elde etmişlerdir.

Kongo olamayacağını söylemiştir.⁸⁰⁵ Hükümetin düşürülmesinde ortak hareket eden siyasi parti liderleri de kısa açıklamalar yapmakla yetinmişlerdir. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, “Reyler bizden daha veciz konuştu” demekle yetinirken, AP’nin yeni genel başkanı Süleyman Demirel, yapılanın normal bir Meclis faaliyeti olduğuna değinerek, “Söylenecek fazla bir şey yok” demiştir. YTP Genel Başkanı Ekrem Alican da yeni hükümete girip girmeme konusunda daha karar vermediklerini açıklamıştır.⁸⁰⁶

Forum Dergisi’nin yorumunda ülke çok kritik bir safhadan geçerken AP’nin demokratik usuller içinde “hükümet darbesi”ne benzer bir biçimde hükümeti düşürdüğü yazılmıştır. Kıbrıs ile ilgili yorumda sorunun, İnönü’den başka kimsenin başaramayacağı bir safhaya girdiği ve Türkiye lehine olumlu bir havaya döndüğü vurgulanmış, “mahirane” politikalar izleyen İsmet Paşa’nın Türk Dış Politikası’nı ABD boyunduruğundan kurtarmayı başardığı yazılmış fakat AP’nin bu durumdan memnun olmadığı öne sürülmüştür. Yorumda hükümetin iktisadi koşulları da büyük ölçüde iyileştirdiğinden söz edilmiş ve yurt şartlarının daha elverişli olduğu anda hükümeti düşüren AP, fırsatçılıkla suçlanmıştır.⁸⁰⁷

Yön Dergisi’nde Doğan Avcıoğlu, hükümetin düşürülmesi ile ilgili olarak geniş bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır. Avcıoğlu, Başbakan İnönü’nün bağımsız dış politika yolunda önemli girişimlerde bulunduğu ve ülkeyi ABD güdümünden kurtardığı sırada çekilmek zorunda kaldığına değinerek, “bağımsız dış siyasetin ülkede sosyal uyanışa neden olacağına, bunun da içerideki statükocuları rahatsız ettiğini” yazmıştır. ABD’nin de Türkiye’deki uyanıştan ürktüğünü belirten yazar, eleştirilerini sertleştirmiş ve “Türkiye’de milli menfaatleri gözetemeyen hükümetleri devirmeye hazır kiralık insanlar ve satılmış siyasi parti yöneticileri vardır” ifadesini kullanmıştır. Avcıoğlu, Kıbrıs’ta Enosis’i zorla benimsetmeye çabalayan, İnönü’nün yerine General Porter vasıtası ile “uslu başbakanlar” aramaya kalkan emperyalizmin maskesinin düştüğünü ve Türk halkının da emperyalizmin gerçek yüzü ile karşı karşıya geldiğini de belirtmiş ve yeni dönemde Türk sosyalistlerinin muhalefetin “beyni ve ruhu” olacaklarını da ifade etmiştir.⁸⁰⁸

İsmet İnönü’nün hükümetten ayrılma kararı üzerine bir yıl boyunca Kıbrıs Sorunu dolayısı ile Başbakan ile yakın ilişki içinde bulunan Kıbrıs Türk Cemaati

⁸⁰⁵ **Tercüman**, 15 Şubat 1965, sayı: 1196, s.7

⁸⁰⁶ **Tercüman**, 14 Şubat 1965, sayı: 1195, s.1

⁸⁰⁷ **Forum Dergisi**, 15 Şubat 1965, sayı: 261, s. 4-5

⁸⁰⁸ Doğan Avcıoğlu, “Muhalefet Asıl Şimdi Başlıyor”, **Yön Dergisi**, 19 Şubat 1965, sayı: 99, s. 3.

liderlerinden Rauf Denktaş da ona bir mesaj yollamıştır. Denktaş mesajında, İnönü'ye Kıbrıs davasında gösterdiği gayretlerden dolayı kendisi ve Kıbrıs Türkleri adına teşekkür etmiştir.⁸⁰⁹

Hükümetin istifasını yorumlayan New York Times Gazetesi, İnönü'nün Meclis'te mağlup olduğunu yazmış ve Cumhurbaşkanı Gürsel'in AP'ye şans vermesi durumunda geleceği Başbakanı'nın ABD'de eğitim gören Demirel olacağını belirtmiştir. Türkiye ile ABD arasındaki meydana gelen soğukluğun bu istifa ile ortadan kalkmış olmayacağını da değinen gazete, Washington ile Ankara arasındaki uçurumun tüm dünyayı rencide ettiğini ifade etmiştir.⁸¹⁰ Yunan basını da Türkiye'de meydana gelen kabine değişikliğini yorumlamıştır.

İktidar yanlısı Elefteria Gazetesi, hükümetin düşürülmesinin nedenini SSCB ile olan yakınlaşma olarak değerlendirmiştir. Başbakan İnönü'nün Kıbrıs siyasetinin muhaliflerin tepkisini çektiği belirtilen yazıda, CHP hükümetini kurtarmak için ülkede askeriye dahil hiçbir kurumun harekete geçmemesine de vurgu yapılmış, AP'nin yeni lideri Demirel'in Batı ittifakından yana ve ABD'nin adamı olduğunun kimi çevrelerde dile getirildiğinden de söz edilmiştir. Muhalif kanadın sözcüsü olan Kathimerini Gazetesi, Türkiye'de hükümet değişikliğinin beklenen bir hamle olduğu için şaşkıncı olmadığını ileri sürmüştür. Dış politikadaki arayışın hükümetin düşüşünü kolaylaştırdığını öne süren gazete, yeni koalisyonun Kıbrıs'ta nasıl bir siyaset izleyeceğinin tahmin edilemeyeceğini de vurgulamıştır.⁸¹¹

9. 1965 Yılı ve Sonrasında Kıbrıs Sorunu'ndaki Gelişmeler

İnönü'nün istifasından sonra kurulan Ürgüplü Hükümeti, Türk-Yunan Dostluğu'na önem verdiğini ve Kıbrıs meselesine bir çözüm bulma amacıyla "Başbakanlar seviyesinde" ikili görüşmeler yapılabileceğini açıklamıştır. Mart ayının sonunda arabulucu Plaza'nın raporu açıklanmış ve Türk tarafının büyük tepkisi ile karşılanmıştır. Raporun özünde Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak bütünlüğünün sağlanması istenmiş, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan hakları reddedilmiş ve Ada'da fiilen mevcut bölünmeye son verilmesi istenmiştir. Ürgüplü hükümeti, Plaza'nın araculuculuktan çekilmesini talep etmiş ancak bu talep BM

⁸⁰⁹ **Hürriyet**, 18 Şubat 1965, sayı: 6036, s.1

⁸¹⁰ **Hürriyet**, 15 Şubat 1965, sayı: 6033, s.1-7

⁸¹¹ **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1965, sayı: 14575, s.3

Genel Sekreteri U-Thant tarafından geri çevrilmiştir.⁸¹² 1965 yılının ekim ayında yapılan genel seçimlerde AP zaferi ile sonuçlanmış ve Süleyman Demirel hükümeti kurarak Başbakan olmuştur. Yunanistan'da da 1965'in en önemli gelişmesi Başbakan Papandreu'nun istifası olmuştur. Bu arada 16 Aralık 1965'te BM Genel Kurulu toplantısında Kıbrıs meselesi tartışılmış ve kabul edilen 2077 sayılı karara göre; 1964'te yapılan Kahire Konferansı kararları ve Plaza'nın raporu göz önünde tutulmuş, Kıbrıs'ın BM'nin eşit bir üyesi olarak, bir yabancı müdahalesi olmadan tam egemenlik ve bağımsızlık hakkının bulunduğu kabul edilmiştir. Ayrıca bütün üye devletlerin Kıbrıs'ın bağımsızlığına saygı göstermesi ve herhangi bir müdahaleden kaçınmaları istenmiştir. Böylece Kıbrıs'ın tam bir egemen devlet olarak varlığı kabul edilmiş ve bir anlamda 1959 Antlaşmaları'nın varlığı reddedilmiştir.⁸¹³ Bu, BM'nin aldığı kararlar içinde Türkiye ve Kıbrıslı Türkler açısından en olumsuz karar olarak tarihe geçmiştir.

1966'da Makarios, Lefkoşe'de Türk mahallesine 3 gün boyunca Kıbrıslı Türkler'in giriş ve çıkışlarını önlemiştir. Aynı yılın yaz ayları boyunca Rumlar'ın Türkler'e yönelik saldırıları devam etmiştir. Bu arada Yunanistan'da 21 Nisan 1967'de "Albaylar Cuntası" iktidara gelmiş ve Makarios ile Atina arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Makarios, artık bir devlet başkanı olmanın avantajlarını biliyordu. Bunun için de üstündeki Yunan baskısını azaltarak, Atina'nın kendisine danışmadan Kıbrıs ile ilgili kararlara karşı çıkma olanağı yaratmak istemiştir.⁸¹⁴

1967 yılında Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel ve Yunanistan'ın yeni başbakanı Kollias, İsmet İnönü ve Papandreu'nun yapamadıklarını başarmışlar ve 9-10 Eylül'de önce Keşan'da, ertesi gün de Dedeoğlu'da bir araya gelmişlerdir. İki liderin görüşmesi sonucunda açıklanan ortak bildiri "Demirel ve Kollias'ın Kıbrıs Sorunu'na barışçı bir çözüm getirmek için ortak irade beyan ettikleri ve ayrıca Ada'da gerginliği artmasına mani olacak barışçı bir çözüme ulaşma konusunda harcanan çabaları muhafaza edecek gerekli tedbirleri almak konusunda anlaştıkları" açıklanmıştır.⁸¹⁵ Ancak iki başbakanın buluşması sorunların çözümü için yeterli olmamıştır. Kıbrıs'ta çatışmaların yeniden alevlenmesi ve Rumlar'ın 15 Kasım 1967'de Geçitkale ve Boğaziçi köylerine yapılan baskında 20'den fazla Türk'ün

⁸¹² Sarıca/Teziç/Eskiyurt, a.g.e. s. 92

⁸¹³ Oran, a.g.e. s. 734

⁸¹⁴ Oran, a.g.e. s. 735

⁸¹⁵ Fırat, a.g.e. s. 220

öldürülmesi üzerine ertesi Türkiye, saldırıların durmaması halinde Ada'ya müdahale edileceğini ilan etmiştir.⁸¹⁶ Türkiye'nin 3 yıl aradan sonra Kıbrıs'a tekrar müdahaleye karar vermesi Rumlar üzerinde etkili olmuş ve Kollias'ın emri ile ertesi gün Rumlar, köyleri boşaltmışlardır. 1967'de çıkan bunalımdan sonra Kıbrıslı Türkler, 3 seneden ber devam eden ayrı yaşama durumlarını hukuksal bir zemine oturtmuşlar ve 28 Aralık'ta Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni kurmuşlardır. Yönetimin başkanı Fazıl Küçük ve yardımcısı da Rauf Denктаş olmuştur. Bu oluşumdan sonra uzun bir aradan sonra toplumlararası müzakere süreci başlamıştır. Ancak yine de Rumlar ve Türkler arasında bir uzlaşmaya varılmamıştır.

Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası, Kıbrıs'ta yine Grivas önderliğinde bu kez EOKA-B isminde yeni bir silahlı örgüt kurmaya başlamıştır. Bu arada cunta Makarios'a karşı suikast girişimlerinde bulunmuş ancak başarıya ulaşamamıştır. Rum lider, özellikle Ada'da EOKA-B bağlantısı olmayan partilerin desteğine sahipti. Cunta, 1974'ün 15 Temmuz'unda bir an önce kurtulmak istediği Makarios'u bir askeri darbe ile devirmiştir.⁸¹⁷ Darbecilerin lideri Sampson, Kıbrıs'taki nihai hedefi olan "enosis"i gerçekleştirmek üzere iken Ada'daki Türkler'in geleceğinden endişe duyan iktidardaki CHP-MSP koalisyonu 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Askeri hareket sonucunda Yunanistan'da 7 yıllık cunta dönemi sona ermiş ve Karamanlis tarafından ulusal birlik hükümeti kurulmuştur. Kıbrıs'a askeri müdahale dünya kamuoyu tarafından "haklı ve meşru bir müdahale" olarak nitelendirilmiştir.

Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından 25 Temmuz'da Cenevre'de bir konferans düzenlenmiştir. Konferans sonunda varılan antlaşma ile garantör devletler, Türk bölgelerinin etrafına mayın döşenmesinin durdurulması, silahlı kuvvetlerin çekilmesi, Türk köylerine yapılan saldırılara son verilmesi konusunda antlaşmaya varmışlar ancak Yunanlılar, antlaşmanın hükümlerine uymamış ve Türk askerlerinin ulaşamadığı köylere karşı saldırılar devam etmiştir.⁸¹⁸

İlk konferansta varılan antlaşma gereğince Kıbrıs'ın anayasal statüsünü görüşmek üzere 8 Ağustos'ta II. Cenevre Konferansı başlamıştır. Konferansta Rum tarafı, Yunan takviye kuvvetlerinin Ada'ya intikali için zaman kazanma taktiği uygulamıştır. Kıbrıs'ta Türkler'e yönelik saldırıları durdurma çağrılarının sonuç

⁸¹⁶ Serter, a.g.e. s. 227

⁸¹⁷ Oran, a.g.e. s.740

⁸¹⁸ Alasya, a.g.e. s. 245-246

vermemesi üzerine görüşmeler tıkanmış ve Türkiye, 14 Ağustos 1974'te II. Barış Harekatı'nı başlatmıştır. Üç gün süren hareket sonucunda Magosa-Lefkoşe hattı çizilmişti. Türkiye yeni sınırlar içinde harekate son vermiş ancak uluslararası kamuoyundan sert tepkiler almıştır. II. Barış Harekatı'nı "işgal" olarak nitelendiren müttefikler Türkiye'ye yönelik bazı yaptırımlara girişmişlerdir. Bunların en önemlisi 19 Eylül 1974 tarihinde ABD Senatosu'nun aldığı silah ambargosu kararı olmuştur. Bunun yanı sıra ABD, Türkiye'ye vermeyi öngördüğü 200 milyon dolarlık yardımı askıya aldığını da açıklamıştır.⁸¹⁹

Barış Harekatı sonrasında Rumlar ile uzlaşma sağlanamaması ve BM'de halen soruna bir çözüm bulunamaması üzerine 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. Devletin ilanı BM Güvenlik Konseyi tarafından 367 sayılı karar ile kınanmış ve Kıbrıs'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi için tüm devletlere çağrı yapılmıştır.⁸²⁰ Kıbrıslı Türkler'in kurdukları devlete rağmen uzun yıllar boyunca iki toplum arasında yapılan görüşmelerde bir sonuç çıkmamıştır. Özellikle Rumlar'ın tüm dünya tarafından tanınan tek meşru rejim olması nedeniyle Rumlar uzlaşmaz tutumlarını devam ettirmişlerdir. Bu nedenle Kıbrıslı Türkler, self-determination prensibine dayanarak 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmiş ve ilk cumhurbaşkanı da Rauf Denktaş olmuştur.⁸²¹ BM Güvenlik Konseyi ise 18 Kasım 1963 tarihinde aldığı karar ile KKTC'nin ilanını geçersiz saymış ve tüm ülkelerden Kıbrıs Cumhuriyeti'nden başka bir devleti tanımamalarını istemiştir.

3 Temmuz 1990'da Güney Kıbrıs, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvurmuştur. Türkiye ve KKTC'nin itirazları sonuç vermemiş ve üyelik müzakerelerine başlanmıştır. 2000'li yıllarda Kıbrıs Sorunu'ndaki en önemli gelişme BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan plandır. 2002 yılı ekim ayında ilk kez gündeme gelen Annan Planı, oldukça karışık ve detaylı bir metindir. Plan hem Türk hem de Yunan kesiminde büyük tartışmalara yol açmıştır. Annan Planı'nın orijinal biçiminde iki kurucu devletten oluşan birleşik bir Kıbrıs devletinin kurulması öngörülmüştür. Ortak devletin yasama gücü iki toplum üyelerinin katılımıyla oluşan bir Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşacak ve yürütme

⁸¹⁹ Akalın, a.g.e. s. 127

⁸²⁰ Önalp, a.g.e. s. 243

⁸²¹ Aydoğdu, a.g.e. s. 176

organı görevini Başkanlık Konseyi yapacaktı.⁸²² 13 Aralık 2002’de Rum Kesimi AB’ye tam üye olarak kabul edilmiş, bunun arkasından da Annan Planı’nın kabulü için Türkler üzerinde büyük baskı kurulmuştur. 24 Nisan 2004 tarihinde Annan Planı, hem Rum hem de Türk kesiminde referanduma tabi tutulmuştur. Halkoylaması sonucunda “evet” oylarının oranı %64.96, “hayır” oylarının oranı ise %35.4 olmuştur. Buna karşılık Rum Kesimi’nde “evet” oylarının oranı %24.17, “hayır” oylarının oranı ise “75.83” olarak belirlenmiştir.⁸²³ Rumlar’ın ezici bir oranla planı redetmeleri Avrupalılar’ı şaşkınlığa uğrattırken, aslında bu sonuç Rumlar’ın, Ada’da Türkler ile bir arada yaşamak istemediklerini de ispatlamış oluyordu.

⁸²² Önalp, **a.g.e.** s. 304

⁸²³ Aydoğdu, **a.g.e.** s. 455-461

Sonuç:

Türkiye'nin dış politikasında 50 seneyi aşkın süredir etkin bir rol oynayan Kıbrıs Sorunu, 1960'ların ilk yarısında çok kritik bir safhadan geçmiştir. 27 Mayıs sonrasına rastlayan bu dönemde bir yanda İsmet İnönü'nün başbakanlığında demokratik rejime dönüş çabaları yoğunluk kazanmışken, öte yandan 1959 Antlaşmaları ve ardından 1960'ta kurulan cumhuriyet ile çözüme kavuştuğu sanılan Kıbrıs konusu, beklenmedik bir şekilde Kanlı Noel olayları ile beraber gündeme gelmiştir. II. Koalisyon Hükümeti döneminde Türkiye'yi ziyaret eden Makarios'un Anayasa'da yapmak istediği değişiklikler, Başbakan İnönü tarafından geri çevrilirken, Kıbrıslı Rumlar'ın bu taleplerin zorla kabulü için Türklere karşı Akritas Planı çerçevesinde başlattığı şiddet olayları Türkiye'de büyük tepkilere neden olmuştur. Hıristiyan aleminin kutsal günü olarak kabul edilen bir döneme denk gelen bu saldırılar karşısında Başbakan İsmet İnönü, öncelikle Türkiye'nin Garantör Devlet olması nedeni ile İngiltere ve Yunanistan'a Ada'daki saldırıları durdurmak için çağrı yapmıştır.

Başbakan'ın Türkler'i sindirme amaçlı bu saldırıları önlemek amacıyla öncelikle diğer garantör devletlere çağrı yapması İsmet İnönü'nün uluslararası antlaşmalara bağlılığını kanıtlayan önemli bir unsurdur. Başbakan İnönü, yaptığı çağrıdan sonuç alamaması üzerine yine garantörlük antlaşmasına dayanarak Türk uçaklarına Kıbrıs'a uyarı uçuşu yapma emri vermiş ve bu gelişme üzerine İngiltere ve Yunanistan, sorunu çözmek için devreye girmişlerdir. Uçakların Kıbrıs'a gönderilmesi İnönü'nün Türkler'e karşı uygulanan şiddeti durdurmak için gerektiğinde yine antlaşmaların verdiği yetkiye dayanarak "kuvvet kullanma" seçeneğini de kullanabileceğinin bir göstergesi olmuştur.

Başbakan İsmet İnönü, muhalefette iken Enosis'e yol açabileceği gerekçesi ile karşı çıktığı garantörlük antlaşmalarına, iktidarda iken "sıkı sıkı" sarılmıştır. Bu tavır zaman zaman siyasette görülebilen muhalefette ve iktidarda farklı politika izleme anlayışına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Başbakan İnönü, Kıbrıs'ta barışın temini amacıyla Londra'da yapılan konferans sırasında Türkiye'nin Londra ve Zürih Antlaşmaları'ndan kesinlikle taviz vermeyeceğini açıklamıştır. Bu açıklama antlaşmaları geçersiz kılmak isteyen Rumlar'a karşı Türkler'in kararlılığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Kıbrıs'ta Türkler'e karşı uygulanan şiddet hareketleri, 1964 yılının ilk 8 ayı boyunca devam etmiş ve kimi zaman Ada'dan gelen haberler Türk toplumunun büyük ölçüde tepkisini çekmiştir. Muhalefet partileri, hükümeti pasif kalmakla suçlarken, düzenlenen protesto mitinglerinde Kıbrıs'a müdahale çağrıları yapılmıştır. Başbakan İnönü, hükümetin üzerindeki baskıların arttığı dönemlerde kimi zaman Ada'ya askeri harekatı düşünmesine rağmen çeşitli nedenlerden dolayı bunu gerçekleştirememiştir. Bu nedenlerin en önemlisi o yıllarda Türk Ordusu'nun Kıbrıs'a çıkacak yeterli donanıma sahip bulunmayışıdır.

Üst düzey komutanlarla yapılan görüşmeler sonucunda olası bir Kıbrıs Harekatı'nın başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünen İsmet İnönü, bütün baskılara rağmen soruna müzakere yolu ile çare bulmaya çabalamıştır. Çünkü, gençlik yıllarını savaş meydanlarında geçiren İnönü, harp sahasında alınacak bir yenilginin geri dönüşü olanaksız sonuçlar doğurabileceği fikrindedir. Oysa diplomasi alanında koşullar daha müsait olabilir. Bu nedenle de İnönü'ye göre askeri müdahale seçeneği en son tercih olmalıdır.

Başbakan İsmet İnönü'yü Kıbrıs'a müdahale etme konusunda tereddüde düşüren bir başka önemli faktör de SSCB'nin, uzun süre Kıbrıs'ta Rumlar'ın Enosis siyasetini desteklemesi olmuştur. Kruşçev döneminde Sovyetler'in, Ada'ya yapılacak müdahaleleri Kıbrıs'ın içişlerine karışma olarak değerlendirileceğini ilan etmesi Başbakan İnönü'nün temkinli siyaset izlemesine neden olmuştur.

İnönü'nün Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne yönelik bir başka girişimi de Yunanistan ile 1930 yılında yapılan antlaşmanın yenilenmemesidir. Yunanlılar'a büyük olanaklar sağlayan bu antlaşmanın iptal edilmesi durumunda, onların Kıbrıs Sorunu'nda uzlaşmacı siyasete yöneleceğini düşünen İnönü'nün bu beklentisi gerçekleşmemiştir. Antlaşmaların iptali ile Yunan uyruklu Türk vatandaşları Türkiye'den ayrılmak zorunda bırakılmışlar ve bu durum Türkiye'deki Rumlar'ın sayısının büyük ölçüde azalması ile sonuçlanmıştır. Buna karşılık Yunanistan, Türkiye'den gelen çok sayıda göçmene rağmen Kıbrıs'ta Rumlar'ın siyasetini desteklemekten vazgeçmemiştir.

İnönü, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için zaman zaman bütün olumsuzluklara karşın Ada'ya müdahale müdahale kararı almış ancak bu girişimler her seferinde Amerika tarafından engellenmiştir. Bu engellemelerin doğurduğu sonuçlar bakımından en önemlisi de 1964'ün haziran ayı başında Başkan Johnson'un mektubu sonucu yapılamayan askeri harekattır. Nisan ayından itibaren Başbakan İnönü, Batı

ittifakını eleştirmeye başlamıştır. Çünkü olayların başladığı tarihten bu yana Türkiye, Kıbrıs konusunda uzlaşmacı bir tavır içindeyken İngiltere ve Amerika gibi devletler, Rumlar'a söz geçirememişler ve Kıbrıs'ta Türkler'e karşı uygulanan şiddete engel olamamışlardır. Başbakan İnönü, Time'a verdiği demeçte Batı'ya Türkiye'nin ittifaktan ayrılabilceği yönünde mesajlar vermeye başlamış ve sorunu Batı'ya gözdağı vererek çözüme çabasına girmiştir. İnönü'nün TBMM'de Türkiye'nin ittifaktan ayrılmaya niyetinin olmadığını açıklaması da Başbakan'ın asıl maksadının müttefiklere gözdağı vermek olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ancak buna rağmen olayların gelişimi kısa süre içinde Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Batı ittifakı tarafından yalnız bırakılması ile sonuçlanmıştır. Haziran ayı başında Kıbrıs'a akan Türk kanının bir türlü durdurulamaması ve BM Barış Gücü'nün de olayları engellemekte yetersiz kalması sonucu hükümet Ada'ya müdahale kararı almıştır. ABD ile yapılan görüşmeler sonucunda bu ülkeye Kıbrıs'a çıkma konusundaki kararlılık anlatılmış ve bunun sonucunda NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye ile Yunanistan arasında çatışma çıkmasını önlemeye kararlı olan Amerika, Başkan Johnson'un diplomatik nezaketten uzak olarak nitelendirilen mektubu ile hareketi önlemiştir.

ABD Başkanı tarafından İnönü'ye gönderilen bu mektup belki de İsmet İnönü'yü uzun siyasi kariyerinde en fazla rencide eden olaylardan birisidir. Çünkü, o ana dek Kıbrıs'ta barışı sağlamak adına barışçı hamleleri tercih eden ve Batı ittifakının gücüne inanan Başbakan, bu mesajla Batı tarafından yalnız bırakıldığını "acı bir şekilde" öğrenmiştir. Batı ittifakının lideri konumundaki ABD, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi sonucunda SSCB tarafından saldırıya uğrayabileceğini, bu durumda da NATO'nun Türkiye'yi korumak için harekete geçmeyebileceğini bildirmiştir. Bu durum da Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması konusunda yalnız olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Mesajda Kıbrıs'a yapılacak hareket sırasında ABD yardımı ile sağlanan silahların kullanılmayacağı da kesin bir dille vurgulanmıştır.

Johnson Mektubu, Türk Dış Politika tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu mektup ile beraber – özellikle 1965 yılı sonrasında - dış politika tabu olmaktan çıkmış ve yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. 1960 sonrasındaki özgürlükler ortamında gelişen sol hareket, Johnson Mektubu ile başlayan süreçte Türkiye'nin Batı ittifakı ile bağlarını sorgulamış, 1965'ten sonraki dönemde de Türkiye'nin Batı ittifakından ayrılması görüşünü savunmaya başlamıştır.

Başbakan İnönü, ABD'nin Kıbrıs'a askeri harekatı önlemesinin ardından bu ülkeye karşı "küskünlük" siyaseti izlememiş ve Başkan Johnson'un daveti ile Amerika'ya gitmiştir. ABD'nin Yunanistan Başbakanı Papandreu ile görüşme talebini de kabul eden İnönü, bir kere daha "güçlük çıkartan taraf olmamayı" tercih etmiştir. Nitekim İnönü, Johnson Mektubu'ndan sonra Amerika'ya gelerek ve Papandreu ile görüşmeyi kabul ederek uzlaşmacı tarafını ortaya koymuştur. Yunan Başbakanı ise İnönü ile bir araya gelmeyi reddederek, ABD'ye sorunun çözümünde güçlük çıkartan taraf olduğunu ispatlamıştır.

Başbakan İsmet İnönü'nün ABD'ye ve ardından İngiltere'ye yaptığı ziyaretlerin ardından yayınlanan ortak bildirimlerde 1959 Antlaşmaları'nın geçerliliği tanınmıştır. Bu sonuç, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü konusunda başından beri Garanti Antlaşmaları'ndan taviz vermeyeceğini açıklayan İnönü açısından bir başarıdır. Böylece iki büyük müttefik ülke Rumlar'ın antlaşmaları tanımama olasılığını ortadan kaldırmıştır. Bu ziyaretlerin ardından yapılan Cenevre Konferansı sırasında ortaya çıkan I. Acheson Planı ile Türkiye'ye Ada'da bir üs verilmesi teklif edilmiş, bu öneri de İnönü tarafından kabul edilmiştir. Ancak Rumlar, Türkiye'ye verilecek üs konusunda gönülsüz davranmışlar ve müzakereler devam ettiği sırada Erenköy bölgesindeki Türkler'e karşı yeni bir saldırıya geçmişlerdir.

Ağustos ayı başında meydana gelen Erenköy olayları üzerine Başbakan İsmet İnönü, kriz boyunca ilk defa sertlik politikası izlemiş ve Türk uçaklarına Ada'nın bombalanması emrini vermiştir. Nitekim, harekat kısa zamanda istenen etkiyi göstermiş ve Türk köyleri üzerindeki Rum ablukası kaldırılmış ve Cenevre'de görüşmeler yeniden başlamıştır. Ancak tekrar başlayan görüşmelerde bu kez bizzat Başkan Johnson'un talimatı ile Türkiye'nin önüne yeni bir öneri gelmiş ve II. Acheson Planı olarak adlandırılan bu teklifte Türkler'e verilecek otonom bölgeler kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra Türkler'e verilecek üs konusunda da değişiklikler yapılmış ve ilk plandan daha küçük bir bölgenin 50 yıl süre ile kiralanması önerilmiştir. Başbakan İnönü, bu öneriyi geri çevirirken I. Acheson Planı dışında bir öneriyi benimsemeyeceklerini de kesin bir dille vurgulamıştır.

Kıbrıs Sorunu, bundan sonraki dönemde belli bir durgunluk aşamasına girmiş ve Türkiye, Kıbrıs ile ilgili yeni bir politika saptama ihtiyacı hissetmiştir. Dışişleri tarafından açıklanan yeni teze göre Kıbrıs'ta federasyon sistemi benimsenecektir. Bu arada Batı ile temaslarında beklediği neticeyi alamayan ve Johnson mektubu ile ittifakın dışındaki seçeneklere yönelmenin zorunluluk olduğuna inanan İnönü,

aradığı fırsatı SSCB'deki başkanlık değişimi ile yakalamıştır. Kıbrıs Sorunu'nda Rumlar'dan yana tavır koyan Kruşçev'in görevden ayrılması ile bu ülkeyle yakınlaşma politikası izleyen Başbakan İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'i Moskova'ya göndermiştir.

Çeyrek asır aradan sonra ilk kez bir Dışişleri Bakanı'nın Moskova'yı ziyareti önemli sonuçlar doğurmuş ve SSCB, Kıbrıs Meselesi'nde Türkiye'nin de tezi olan "federasyon"u desteklediğini açıklamıştır. Türkiye'nin iki süper güçten birini Kıbrıs ile ilgili olarak kendi yanına çekmesi çok önemlidir. Batı ittifakındaki büyük müttefiki ABD tarafından yalnız bırakılan İnönü, SSCB ile yakınlaşarak Amerika'ya "alternatifsiz olmadığı" mesajını vermiştir. Üstelik İnönü, bu başarıyı her zaman savunduğu diplomatik usullerle elde etmiştir.

1965 yılına girerken özellikle tüm yıl boyunca devam eden Kıbrıs Sorunu dolayısı ile oldukça yıpranan İnönü Hükümeti'nin karşısında 1963'ten beri yükselişte olan Adalet Partisi ve onun yeni lideri Süleyman Demirel vardır. Kasım ayının sonunda AP'nin başına geçen Demirel, o dönemdeki Meclis aritmetiğine göre 226 oyu bulduğu zaman hükümeti düşüreceğini açıkça ilan etmiştir. Nitekim Demirel'in aradığı fırsatı TBMM'de 1965 bütçesinin görüşülmesi sırasında bulmuştur. Görüşmelerden önce kırmızı oyların "bir fazla" çıkması durumunda istifa edeceğini açıklayan İnönü, sözünü tutmuş ve bütçeye verilen 225 kırmızı oy üzerine – Anayasa'ya göre hükümetin düşmesi için 226 oy gerektiği halde - görevden çekilmiştir.

İsmet İnönü, bu dönemden sonra vefatına dek muhalefette kalmış ancak kendisinden sonra gelen hükümetlerin Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak mutlaka görüşüne başvurdukları bir lider olmuştur. Onun başbakanlığı zamanında yapılamayan Kıbrıs Harekatı ise 10 yıl sonra 20 Temmuz 1974 tarihinde CHP'nin yine koalisyon hükümetinde olduğu bir dönemde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Gazeteler

Ulus Gazetesi (1962-1965)
Hürriyet Gazetesi (1962-1965)
Tercüman Gazetesi (1962-1965)
Cumhuriyet Gazetesi (1963-1965)

2. Kitaplar

Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye: (1945-1980)**, 3. bs., İstanbul, Hil Yayınları, 2007

Ahmad, Feroz, Ahmad, Turgay, Bedia: **Türkiye’de Çok Partili Politikamın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976

Akalın, Cüneyt: **ABD ve Türkiye -2 Yumuşama Yılları (1961-1989)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011

Akgönül, Samim: **Türkiye Rumlari: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007

Akgün, Karal, Seçil: **27 Mayıs Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2009

Akın, Fatih: **Türkiye’de Azınlık Politikaları & 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2006

Aksu, Fuat: **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2008

Alasya, Fikret H. : **Tarihte Kıbrıs**, Ankara, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, 1988

Albayrak, Mustafa: **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004

Arcayürek, Cüneyt: **Yeni Demokrasi, Yeni Arayışlar 1960-1965**, 2.bs. İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1985

Arı, Kemal: **Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1997

Armaoğlu, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: (1789-1914)**, 2. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999

Artuç, İbrahim: **Kıbrıs’ta Savaş**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989

Aydoğdu, Ahmet: **Kıbrıs Sorunu Çözüm Arayışları, Annan Planı ve Referandum Süreci**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, 2005

Bağcı, Hüseyin: **Türk Dış Politikası'nda 1950'li Yıllar**, 3.bs., Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2007

Batur, Nur: **Yeniden Yaşasaydım, Rauf Denктаş**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007

Besen, Haluk: **Başbakanlık Merdivenleri**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, t.y.

Bila, Hikmet: **CHP Tarihi (1919-1999)**, İstanbul, Doğan Kitap, 1999

Bölükbaşı, Süha: **Barışçı Çözumsuzlük**, İstanbul, İmge Yayınları, 2001

Camgöz, Erdal: **Kıbrıs'a İlk Çıkarma 1964 Oradaydım**, Ankara, Kozan Ofset, 2008

Denктаş, R. Rauf: **Rauf Denктаş'ın Hatıraları 1964-1974**, 1.c. İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1996

Erim, Nihat: **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975

Erim, Nihat: **Günlükler: 1925-1979**, II. c. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005

Fırat, Melek: **1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1997

Gevgilili, Ali: **Yükseliş ve Düşüş**, 2.bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987

Göğüş, İhsan, Ali: **Hep İsmet Paşa'nın Yanında**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2008

Gürel, Sina, Şükrü: **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 1.c., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985

Gürel, Sina, Şükrü: **Kıbrıs Tarihi (1878-1960): Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, 2.c., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985

Güvenç, Çelenk, Serpil: **İkili Antlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika TİP Deneyimi, 1960-1970**, İstanbul, Daktylos Yayınevi, 2008

Hale, William: **Türk Dış Politikası 1774-2000**, İstanbul, Mozaik Yayınları, 2003

Hasgüler, Mehmet: **Kimin Adası? Kıbrıs'ın Akisi: 1954-1968**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005

İnönü, İsmet: **Defterler, (1919-1973)**, 2.c. 3.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, 1920-1973: (1961-1973), 3.c., Ankara, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayınları, 1993

İsmail, Sabahattin: **1974 Öncesi 1974 Sonrası Kıbrıs Türk Halkı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1989

Kara, Ayhan, Muzaffer: **Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu Demokrasi Ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2004

Kili, Suna: **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler – Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976

Kökkaya, Kürşat, A, Yeşilbursa, Cahit, Cemil: **Yeni ve Yakınçağ Tarihi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2008

Mufassal Osmanlı Tarihi, 3. c., İstanbul, İskit Yayını, 1959

Mütercimler, Erol: **Satılık Ada Kıbrıs: Kıbrıs Barış Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri**, 8. bs., İstanbul, Alfa Yayınları, 2010

Mütercimler, Erol, Öke, Kemal, Mim: **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004

Oberling, Pierre: **Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türkleri'nin Kuzey Kıbrıs'a Göçü**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1987

Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, 1.c., 14.bs., İletişim Yayınları, 2009

Önalp, Ertuğrul: **Geçmişten Günümüze Kıbrıs**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010

Papandreu, Andreas: **Namlunun Ucundaki Demokrasi**, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1977

Sander, Oral: **Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979

Sarıca, Murat, Teziç, Erdoğan, Eskiuyurt, Özer: **Kıbrıs Sorunu**, Ankara, Fakülteler Matbaası, 1975

Serter, Zeki, Vehbi: **Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008

Soysal, İsmail: **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İstanbul, İsis Yayınları, 1997

Sönmezoğlu, Faruk: **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, Der Yayınları, 2006

Sönmezoğlu, Faruk: **ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul, Der Yayınları, 1995

Şahin, Haluk: **Gece Gelen Mektup Türk-Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası**, İstanbul, Cep Kitapları, 1987

Tayhani, İhsan: **Tanıklıklarıyla Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2009

Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İnönü'nün Son Başbakanlığı: 1961-1965**, 2.bs, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992

Toluner, Sevin: **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1977

Turan, İlhan: **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri: 1961-1965**, TBMM Basımevi, Ankara, 2004

Turan, Şerafettin: **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000

Turan, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye: (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, 5. kitap, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002

Uçarol, Rıfat: **Siyasi Tarih: (1789-2001)**, 7. bs. İstanbul, Der Yayınları, 2008

Uslu, Nasuh: **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000

Uyar, Hakkı: **Topraktan Parlamento'ya Muammer Erten**, İstanbul, Boyut Yayınları, 2010

Ünlü, Barış: **Bir Siyasi Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Ünsal, Artun: **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, 2. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006

Varuy, Nebil: **Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler – Yorumlar (1961-1971)**, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, 2010

Zahariadis-Alp: **Kıbrıs**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979

3. Makaleler

Erol, Seyfettin, Mehmet: “İsmet İnönü Hükümeti Dış Politikası”, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Ankara, Platin Yayınları, 2009

Fırat, Melek: “Kıbrıs Sorunu’nun Türk Dış Politikası’na Etkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç: Ankara 15-17 Ekim 1997: Sempozyuma Sunulan Tebliğler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 554

Göktepe, Cihat: “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sonrası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler: (1961-1964), **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009

4. TBMM Tutanakları: (1961-1964)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

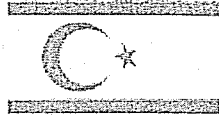
BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

BCA, Fon No: 30100, Kutu No: 22, Dosya Gömleği No: 127, Sıra No: 17, Dosya No: A 7

5. Elektronik Kaynaklar

İnönü Vakfı,

Fırat, Melek: Kıbrıs Sorunu ve İnönü (çevrimiçi)
<http://www.ismetinonu.org.tr/index2.asp?fr=vakif/vakif>

Rauf R. Denktaş

Ek-I

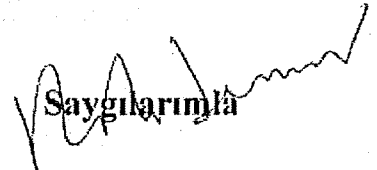
Sayı: 01/11-01

11 Şubat 2011

Sayın Ahmet GÜLEN
ahmet_gulen@hotmail.com

İnönü'nün Kıbrıs politikasını, Sayın Onur Öymen gibi, o günlerin yetenekli diplomatlarından öğrenebilirsiniz. Bizim açımızdan, İnönü hükümeti 1963 olayları karşısında tamamen, hazırlıksız yakalanmıştı. Türkiye'nin o günlerde adaya müdahale edecek hazırlığı yoktu. Bu nedenle İnönü, Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hak ve yetkisinden (garantörlük hakkında) feragat etmeksizin ve feragat etmeyeceğini tekrarlayarak, temkinli bir siyaset izlemiştir. "Kıbrıs meselesini uluslararası bir mesele yapacağım" diyerek, konunun İngilizlerle Rumlar arasında halledilmesini kabul etmeyeceğini vurgulamış ve gerektiğinde ihtar uçuşları ile Makarios'a gözdağı vererek bizi Rum saldırılarından korumuştur. En tehlikeli yılları İnönü'nün bu gerçekçi ve temkinli siyaseti sayesinde atlattık. Meselenin Güvenlik Konseyi'ne götürülmesinde de bu temkinli siyasetin rolü olmuştur.

4 Mart 1964'de Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu (Kıbrıs Hükümetini ve suçlu Makarios'un meşru Cumhurbaşkanı olarak görevde olduğunu) vurgulayan kararı da İnönü, "Kıbrıs Hükümeti deyimini garantilediğimiz ortaklık devleti olarak kabul ediyoruz" yaklaşımından da anlaşılacağı gibi İnönü, 1960 Antlaşmalarını lağvetmek için uğraşan Makarios'un karşısında, Türkiye'ye garantörlük ve müdahale hakkı tanıyan bu anlaşmaların bozulmaması konusunda çok hassas davranmaktaydı ve o günkü konjektürde bu konuda da haklıydı.

Saygılarımla

Rauf R. DENKTAŞ

Johnson Mektubu¹

“Sayın Bay Başkan,

Türkiye hükümetinin Kıbrıs’ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi şekilde endişeye sevk etmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler doğurabilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından izlenmesini, hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile uyuşur saymıyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararımızı birkaç saat geciktirmiş olduğunuzu bana bildirdi.”

“Yıllar boyunca Türkiye’yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının hükümetiniz bakımından doğru olduğunu gerçekten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Bundan ötürü böyle bir harekete girişmeden önce Birleşik Amerika Devletleriyle tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.”

“1960 tarihli Garanti Antlaşması hükümleri gereğince, böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım. Bununla beraber, Türkiye’nin düşündüğü müdahalesinin, Garanti Antlaşması tarafından açıkça yasaklanan bir çözüm olan taksimi gerçekleştirme amacına yönelmiş olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım.”

“Ayrıca söz konusu antlaşma teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika bu durumda bilcümle istişare olanaklarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısı ile tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kullanılamayacağı inancındadır.”

“Diğer taraftan Bay Başkan, NATO vecibelerine de dikkatinizi çekmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs’a vaki olacak Türk müdahalesinin Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya götüreceği konusunda zihninizde en ufak bir tereddüt

¹ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975, s.304-309

olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, Lahey’de yapılan son NATO Bakanlar Kurulu toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaşı kelimenin tam anlamıyla düşünülemez olarak kabul edilmesi gerektiğini söylemişti. NATO’ya iltihak esası icabı olarak, NATO memleketlerinin birbiriyle savaşamayacaklarını benimsemek demektir. Almanya ve Fransa, NATO’da müttefik olmakla 100 yıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir. Aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye’den de beklenmesi gerekir. Ayrıca Türkiye tarafından Kıbrıs’a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği’nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin, tam rıza ve muvafakatı olmadan Türkiye’nin girişeceği bir hareket neticesinde, ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye’yi savunmak mükellefiyetleri olup olmadığını, müzakere etmek fırsatını bulamamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.”

“Diğer taraftan Bay Başkan, bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye’nin vecibeleri dolayısı ile de endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada’da barışı korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin görevi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında Ada’daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde başarılı olmuşlardır. Birleşmiş Milletler arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir çözüm bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan, Türkiye’nin tek taraflı hareketine en sert bir şekilde tepki gösterecektir.”

“Aynı zamanda Bay Başkan, askeri yardım alanında Türkiye ile Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye’yle aramızda mevcut temmuz 1947 tarihli anlaşmanın 14. maddesi mucibince askeri yardımın verilmiş amaçlarından gayri gayelerle kullanılmaması için, hükümetinizin Birleşik Devletlerin onayını alması gerekmektedir. Hükümetiniz bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün içtenliğimle bildirmek isterim.”

“Düşünülen Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs Adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türk’ün öldürülmesine yol açabileceği keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini duyuyorum.

Tarafınızdan böyle bir harekete girişilmesi kızgınlık doğuracak ve girişeceğimiz askeri hareketin himaye etmeye çalıştığımız kimselerin pek çoğunun toptan yok edilmesini önlemeye yeter derecede etkisi olması olanaksızlaşacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemeyecektir.”

“Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin ilgisine karşı, ilgisiz olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerek açıkça, gerek özel olarak, Kıbrıslı Türkler’in güvenliğini sağlamak ve Kıbrıs meselesinin kesin çözümünün konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarf etmediği hissini taşımanız mümkündür.”

“Fakat herhalde bilirsiniz ki politikamız Atina’da en sert şekilde kızgınlığa yol açmış (bizim aleyhimize orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında, esaslı bir uzaklaşma doğurmuştur. Daha birkaç hafta önce, yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanınıza da söylediğim gibi Türkiye ile olan ilişkilerimize büyük değer veriyoruz. Sizi kendisiyle temel olarak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik saymışsızdır. Sizin güvenlik ve refahınız Amerikan halkı için ciddi bir ilgi konusu olagelmiş ve bu ilgimiz en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Siz ve biz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük. Bu dayanışmanın bizim için büyük bir anlamı vardır ve bunun hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir anlam taşıdığını ümit ederim. Kıbrıs’la ilgili olarak Türk toplumunu tehlikede bırakacak herhangi bir çözümü desteklemeyi düşünmüyoruz. Kesin bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olmadık, zira bunun dünyadaki en karışık meselelerden biri olduğu açıktır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda, ciddi şekilde ilgilendiğimizi ve ilgili kalacağımız hususunda sizi güvencendirmek isterim.”

“Nihayet Bay Başkan, en ciddi meseleyi, ‘Savaş mı, barışı mı’ meselesini öne sürmüş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı ilişkilerin çok ötesine giden bir meselelerdir. Bunlar sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşı kesin olarak doğurmakla kalmayacak, fakat Kıbrıs’a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı önceden kestirilemeyen neticeler nedeniyle daha geniş çapta çarpışmalara yol açabilecektir. Sizin, Türkiye hükümetinin başkanı olarak sorumluluklarınız var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak sorumluluklarım mevcuttur. Bu sebeple en dostane şekilde size şunu bildirmek

isterim ki, bizimle yeniden ve en geniş ölçüde danışmaksızın böyle bir harekete girişmeyeceğinize dair bana güvence vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hakkında Büyükelçi Hare'den isteğinizi kabul edemeyecek ve NATO Konseyi'yle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin acele toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.”

“Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdim. Ne yazık ki mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı nedeniyle Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım.”

“Ayrıntılı görüşmeler için, siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin sağduyu ve barış yoluyla çözümü hususlarında, sizinle benim çok ağır bir sorumluluk taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu nedenle aramızda en geniş ve en içten danışmalar da bulununcaya kadar, sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim.”

“Saygılarımla,

“Lyndon B. Johnson”

İnönü'nün Johnson'a Cevabı²

“Sayın Bay Başkan,

“5 Haziran tarihli mesajınızı Büyükelçi Hare'in delaletiyle almış bulunuyorum. Kıbrıs'ta Garanti Antlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını, arzunuz veçhile geri bıraktık. Mesajınıza hakim olduğumu buyurduğunuz açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimi tam bir içtenlikle izaha çalışacağım”

“Bay Başkan,”

“Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası bakımından, Amerika'yla ilişkilerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayalkırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirlemiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın genel havasının, sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış verilere dayanarak yapılmış, iyi niyetli bir girişim telaşından doğmuş hususlardan ibaret olmasını yürekten dilerim.”

“İlk önce Garanti Antlaşması icabı olarak Kıbrıs'a askeri müdahale zarureti görüldüğü zaman, Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri askeri müdahale ihtiyacı bu seferle beraber dördüncü oluyor. Başından beri Amerika'yla bu konuda istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk bunalım patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde derhal Amerika'ya haber verdik. Ve Amerika bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan'la yaptık. Bildiğiniz gibi, 26 Aralık'ta İngiliz komutası altında üçlü bir

² Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, 1975, s.310-321

askeri yönetim kuruldu. Londra Konferansı'nın ve İngiliz-Amerikan ortak önerilerinin, Makarios'un tutumu yüzünden başarısızlığa uğraması ve Ada'da Türklere saldırıların devamı dolayısıyla, şubat ayında çok bunalımlı günler geçirdik ve durumun ağırlığından Amerika'yı, Ankara'yı ziyaret etmiş olan Mr. Ball vasıtası ile haberdar ettik. İngiliz-Amerikan önerilerinin reddi ile doğan boşluk dolayısıyla, Ada'da nizamın tesisi için müdahalenin zorunlu olduğunu anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı size bildirdik. Hatta sizden belli meseleler için güvenceler istedik. Bunlara olumlu cevaplar verdiniz. Buna rağmen bizden müdahale etmememizi istediğinizi ve Makarios'a Birleşmiş Milletler'de lüzumlu dersin verileceğini ve Türk hak ve menfaatlerinin tamamıyla korunmasını sağlayan bir plan hazırlandığını ifade ettiniz.”

“Bu isteğinize uyduk. Fakat Birleşmiş Milletler'de arzu edilen netice sağlanamadı, üstelik Güvenlik Konseyi'nin kurulmasına karar verdiği Birleşmiş Milletler kuvvetinin teşkili bir mesele halini aldı. İşte üçüncü defa müdahale ihtiyacı 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra Birleşmiş Milletler Güçleri'nin teşkil edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'taki tedhişçilerin cesareti artınca saldırılarına karşı, Türk toplumunu korumak için yeniden ortaya çıktı. Fakat Birleşmiş Milletler Gücü'nün en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek, Birleşmiş Milletler Kuvvetleri'nin vazife almasını bekledik.”

“Sayın Başkan,

“Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri isteksiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri güvenliği korumak için yapılan görüşmeler, geçirilen

muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios idaresinin tecavüzünü ve tahribatını arttırmaya hizmet etmiştir.’’

‘‘Son defa, Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve Anayasa dışı yönetimini güçlendirecek yardımcı bir vasıta gibi farzetti. Birleşmiş Milletler’in Anayasa nizamını iade ve saldırıları durdurmak için yetkilerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu açık bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümeti’nin Kıbrıs yönetimini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs’ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika’ya sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. Lahey’de Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için Amerika’nın bizi destekleyip desteklemeyeceğini sorduk, bir cevap vermediniz. Kıbrıs’ta muhtelif vesilelerle müdahale kaçınılmazlığının kaç defa ne surette geçtiğini hikaye etmiş oluyorduk. Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik Amerika’nın ittifak manzumesi içinde, hususi sorumluluğunu ve ittifak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı olmak gerektiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza birkaç kere söylediğimi iyice hatırlarım. Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak eğilimi bizde yoktur. Bizim şikayetimiz aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan’la iki müttefik arasında doğan haklı ve haksız durumda, içten ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdır.’’

‘‘Sayın Başkan,

‘‘Yine mesajınızda, Türkiye’nin tek başına harekete geçmeden önce anlaşma hükümleri mucibince, diğer teminatçı iki devlete istişare etmek vecibesini belirtiyorsunuz. Türkiye bu vecibesini tamamıyla kavramıştır. Altı aydan beri, bu

vecibenin icaplarını samimiyetle yerine getirdik; fakat Kıbrıslı Rum sorumlularının Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısında, Türkiye'nin, bu gidişe son verme çarelerinin müştereken araştırılması için, Yunanistan'a yaptığı teşebbüsleri, bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp tersine Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir.”

“Yunanistan Hükümeti bizzat kendisi dahi imzaladığı Milletlerarası antlaşmaların artık yürürlükte olmadığını resmen beyan eylemekten çekinmemiştir. Bu husustaki çeşitli örnekler, zamanında Dışişleri Bakanlığı'nıza yazılı ve sözlü olarak ayrıntıları ile bildirilmiştir. Teminatçı devletlerden İngiltere Hükümeti'yle devamlı istişare vecibemizi yerine getirdik. Birçok hallerde İngiltere Hükümeti'yle birlikte Kıbrıs Hükümeti nezdinde Anayasa düzenini canlandırmaya yönelik ortak girişimlerde bulunduk, fakat ne yazık ki bu girişimler, Kıbrıslı Rum sorumluların olumsuz tutumları yüzünden, hiçbir olumlu sonuç vermedi.”

“Görüyorsunuz ki, diğer iki teminatçı devletle devamlı istişare ve gerektiğinde ortak hareket etme imkanlarını ciddi şekilde aramıştır. Bu durumda, Türkiye'nin tek başına harekete geçmeden önce diğer teminatçı iki devlet ile istişare etmek vecibesini yerine getirmediği iddia edilebilir mi?”

“Türkiye'ye içtenlikle ve sadakatle yerine getirdiği istişare vecibelerini hatırlatmaya lüzum duyan Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin imzaladığı antlaşmaları reddeden Yunanistan'a, Milletlerarası Hukukun temeli olan 'Pacta Sunt Servanda' kuralına saygı zorunluluğunu hatırlatması icap etmez mi? Daha 15 gün önce bizzat sayın Dışişleri Bakanımız tarafından American Law Institut'de söylenen nutukta en derin anlamlı bir tarzda, yaşamın temel kuralı olarak vasıflandırılan bu

kural, bugün ne yazık ki NATO müttefikimiz Yunanistan ve Kıbrıs'taki Rum sorumlular tarafından hiçe sayılmaktadır.”

“Sayın Başkan,

“Mesajınızda üstü kapalı belirttiğiniz gibi Garanti Antlaşması'nın 4. madde hükümleri üç teminatçı devlete Antlaşma hükümlerinin ihlali halinde Antlaşma ile yaratılan düzeni tekrar kurmak münhasır maksadıyla ortaklaşa, bu mümkün olmadığı takdirde de, tek başına harekete geçme hakkı vermektedir. Garanti Antlaşması, bu anlayış bütün taraflarca paylaşılarak imzalanmıştır. Nitekim Türkiye ve Yunanistan'ın o zamanki Dışişleri Bakanları arasında, 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da imzalanmış olan ‘Gentlemen Agreement’ de bu ortak anlayışın bir delilidir.”

“Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne, Kıbrıs Cumhuriyeti bütün milletlerarası taahhüt ve vecibeleri örgütün üyelerince kabul bilinerek ve hiçbir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilaveten Kıbrıs hakkında 4 Mart 1964 tarihli kararla sonuçlanan Güvenlik Konseyi görüşmeleri sırasında birçok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi de, Birleşmiş Milletler'in Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tadil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan eylemiştir.”

“Mesajınızın, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin Ada'yı taksim amacıyla olacağı inancında olduğunuza dair ifadelerini büyük bir hayret ve derin bir üzüntü ile karşıladım. Hayretim, Türkiye'nin niyetleriyle ilgili olarak size temin edilen mütalaanın, defalarca tarafımızdan açıklanmış gerçeklerden nasıl bu kadar uzak kalabilmiş bulunmasından doğmaktadır. Üzüntümün nedeni ise şimdiye kadar Milletlerarası Hukuka, taahhütlerine ve vecibelerine mutlak sadakatini Amerika

Birleşik Devletleri Hükümeti'nin yakından bildiği, çeşitli hallerde fiili deliller ile ispat etmiş bulunan, Türkiye'nin dış siyasetinin temelini teşkil eden bu ilkedен ayrılabileceğinin müttefik Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nce düşünülebilmiş olmasıdır.”

“Sizi en kesin ve açık surette temin etmek isterim ki, eğer Türkiye bir gün Kıbrıs'a askeri müdahale zorunluluğunda bırakılırsa bu tamamıyla milletlerarası antlaşmaların hükümlerine ve gayelerine uygun olarak yapılacaktır.”

“Bu münasebetle Bay Başkan, kararımızın tehirinin tabiatıyla Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinin Türkiye'ye verdiği hakları hiçbir suretle halel getirmediğini belirtmeme müsaade buyurunuz.”

“Bay Başkan,

“Mesajınızda NATO taahhütlerine temas ederek, NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı savaş etmemelerinin, NATO'nun ruhunu teşkil ettiğini, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan Silahlı Kuvvetleri arasında çarpışmalara götüreceğini söylüyorsunuz.”

“Sözlerinizin birinci kısmı ile tam uyum halindeyim. Fakat NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin akdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı ahdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi?”

“Milletlerarası Antlaşmalarda tasrih edilmiş hak ve vecibelere uygun olarak, Kıbrıs'a müdahale halinde bir Türk-Yunan harbinin çıkacağı hakkında izhar eylediğiniz endişeye gelince: Türkiye Kıbrıs'a karşı askeri harekete münhasıran antlaşmaların tasrih ettiği şartlar ve gayeler için girişecektir. Bu itibarla, Sayın Dean

Rusk'ın gayet yerinde olarak tasavvur edilemez dediği Türk-Yunan savaşı ancak Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırısı halinde olabilir. Müdahale halinde, bizim düşüncemiz teminatçı devletler sıfatıyla Yunanistan ve İngiltere'yi Kıbrıs'ta Anayasa düzenini canlandırma amacıyla fiili işbirliğine davet etmektir. Davetimize ve ahdi taahhütlerimize rağmen, Yunanistan Türkiye'ye saldırırsa doğacak neticelerin sorumluluğunu Türkiye yüklenir mi? Ümit etmek isterim ki, bu hususlara Yunan Hükümetinin dikkatini önemle çekmiş bulunuyorsunuz.”

“Mesajınızın Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi savunma mükellefiyetleri hususunda tereddüt gösteren kısmı, NATO ittifakının niteliği ve temel ilkeleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibahını vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu bizim için büyük bir üzüntü ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldıran tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıfsa hakikaten tedaviye muhtaç demektir.”

“Bizim anlayışımıza göre, Atlantik Antlaşması üye devletlere saldırıya uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış olan husus, bu yardımın sadece niteliği ve genişliğidir. Şayet diğer üyeler, Sovyet müdahalesine uğrayan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketiyle tahrik edip etmediği gibi hususları tartışmaya kalkışirlar ve tartışma neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespitine giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve anlamı kalmamış olur. Yardım vecibesinin anlamı olabilmesi için, bu vecibenin uğranılan saldırıyla birlikte derhal doğması gerekir. Bunun içindir ki, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. maddesi bir üyeye karşı girişilen saldırıyı bütün üye devletlere karşı girişilmiş

saymakta ve lüzumlu görecekları harekete hemen girişmek suretiyle kendilerine saldırıya uğrayan tarafa yardım etmek vecibesini yüklemektedir.”

“Bu münasebetle şu noktayı da belirtmekte fayda görüyorum. Kıbrıs'ta ilgili antlaşmalar, değil 1963 Aralık ayı olaylarının patlak vermesinden sonra, hatta Kıbrıs devletinin kurulmasından evvelki devreden de önce daha Birleşmiş Milletler'de mesele görüşülme safhasında iken bu görüşmelere muvazi olarak, NATO Konseyi'nin onayından geçmiştir. Hatırlanacağı üzere, Ada'daki durum ve Kıbrıs'ın statüsü bakımından meşruiyete dayanak olmaya devam ettiği, bundan üç hafta evvel Lahey'de NATO Bakanlar Konseyi Toplantısı'nda da teslim edilmişti. Hal böyle iken taraflardan birinin açıkça Ada'da hukuk dışı hareketleri neticesi, bu antlaşmalar ihlal edilince sanki yürürlükten düşmüşler gibi, Türkiye'nin adı geçen antlaşmaya dayanan hakları ve vecibeleri bilinmez gibi görünmek anlamı çıkmaktadır. Yani bu eğilime göre olay çıkmadığı sürece antlaşmalar yürürlüktedir. Aksi halde hükümden düşmüş sayılmaktadır. Böyle bir hukuki anlayışın benimsenmemesi gerektiğine benimle birleşeceğinize ve Türkiye'nin hiçbir suretle indi addedilemeyecek bir hareketi dolayısıyla hasıl olacak bir durumda onun NATO ittifakı çerçevesinde korunması hususunda bir şüphe konusu olabileceği görüşüne katılmayacağınıza inanıyorum. Aksi bir düşünce tarzı yalnız hukuk mefhumunu ve Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. madde hükümlerini red ve inkarla kalmaz.”

“Mesajınızda Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyesi sıfatıyla mükellefiyetleri bakımından endişe izhar ediliyor. Paylaşmadığım bu endişenin esassız olduğunu söylersem, eminim ki bana hak vereceksiniz. Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletler'in en sadık birkaç üyesinden biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler Yasası prensiplerinin korunmasını, kanını da dökerek, yerine getirmiş bir millettir. Teşkilatın aksamadan çalışabilmesini teminen, mali

olanaklarının en sıkışık olduğu zamanlarda dahi, onu manen olduğu gibi maddeten de büyük fedakarlıklar pahasına desteklemekten geri kalmamıştır. Hükümetimin Birleşmiş Milletler'e bağlılığı ve ona gösterdiği itibar son defa Garanti Antlaşması'nın kendisine tanıdığı sarih yetki ve olanağa rağmen Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararını kabul etmesi ve bu karara öncelik tanınmasıyla da tanık olmaktadır. Şayet Birleşmiş Milletler'e Ada'da verilmiş görev, mesajınızda da kaydedildiği gibi adım adım başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsaydı bugün sizi ve beni bu derecede endişeye sevk eden bir durum doğmazdı. Oysa ki, Birleşmiş Milletler'in Ada'daki faaliyeti zulüm yönetimin durduramamıştır. Son birkaç hafta içinde nisbi bir sükun görülmesi ancak Rumların yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Mahsur köyler devam ediyor, Birleşmiş Milletler kuvvetleri Türkleri teskin ederken, Rumların ürünlerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin ürünlerini kaldırabilmeleri için, Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum saldırılarına seyirci kalıyorlar. Hayati ehemmiyete haiz olan bu teferruat yüksek bilginize gelmeyebilir, ama biz her gün bu faciaların hikayesi içinde yaşıyoruz.”

“Güvenlik Konseyi, 15 Haziran'da Genel Sekreterin raporunu öğrenecektir. Bu toplantıda 4 Mart'ta hep beraber uğradığımız hezimetin yeni şekline uğrayıp uğramayacağımızdan ciddi şekilde endişe etmekteyim. Makarios, 4 Mart toplantısından antlaşmanın kendisi için mevcut olmadığı inancını güçlendirmiş olarak çıkmış, Birleşmiş Milletler Güçlerini emri altına alarak yönetmeye başlamış, o zamandan beri rehinelere idamı, mahsur yerlerin devamı gibi olaylar artmıştır.”

“Sayın Başkan,

“Kıbrıs davasının takibinde, hakem ve yönetici mevkiinde bulunan müttefiklerimiz esaslı bir hatadan davayı kurtaramamışlardır. Kıbrıs faciası, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin antlaşmaları iptal ederek ve Anayasa'yı kaldırmak gibi, tasarlanmış

politikasından çıkmıştır. Güvenlik tesisi, Kıbrıs Hükümeti'nin üstünde bir otoritenin işlemesi ile mümkündür. Oysa ki, Kıbrıs'ta güven yaratılması için Kıbrıs Hükümeti'nin razı olabileceği bir tedbire çare bulmaya çalışılıyor. İngiliz yönetimi, İngiliz-Amerikan önerileri ve nihayet Birleşmiş Milletler yönetimi hep bu sakat temel üzerine kurulmuştur ve netice olarak Makarios'un razı olabileceği her tedbir en az olarak kısır kalmış, genel olarak zulmü ve saldırıyı arttırmıştır.”

“Sayın Başkan,

“Takip buyurduğunuz politikanın Yunanistan'da kızgınlık yaratmış olmasını bana karşı delil olarak gösteriyorsunuz. Yunanistan, Kıbrıs meselesinde antlaşmaları tamamıyla iptal edinceye kadar, her surette tesir etmeye çalışacak bir mizaçta ve yoldadır. Biz müttefiklerimizi haklı davalarımız için acılarımızı ve soydaşlarımızın içinde yaşadığı trajedinin onarılması pek güç olan acılarını anlatamıyoruz ve size meseleye layık olduğu önemi verip, bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri görmek için, bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz.”

“Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlığın bırakılması güzel bir örnektir. Fakat biz bu imtihanı bütün Anadolu'yu yangın yerine çeviren mezalimden sonra, Yunanistan ile dostluk kurmak suretiyle 40 yıl önce geniş ölçüde geçirmiş bir milletiz.”

“Sayın başkan,

“Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye gütmüyoruz. Yardımcı olursanız Amerikan milletinin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle uygulattırırsanız meselenin çözümü mümkündür.”

‘Sayın Başkan,

“Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yle olan ilişkilerine verdiği değeri belirten ifadeleriniz ve Türk milleti hakkında güzel sözleriniz için teşekkürlerimi sunarım. Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere Amerika'ya gitmekten mutlu olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr. Dirk Stikker memleketimizi ziyaret edecektir. Bu gelişmelerle yeni bir vaziyet doğabilir. 20 Haziran'ı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülaki olmak üzere yola çıkmaklığım mümkün olacaktır.”

“Kıbrıs meselesi hakkında belirmiş olan düşünce ve tasavvurlarınız mevcut ise, bunları bana şimdiden bildirmeniz Washington'a bunlar üzerinde düşünmüş olarak, hazırlıklı gitmem bakımından çok faydalı olacaktır.”

“Bu mesajımı size göndermek üzere iken, Mr. George Ball'ın Ankara'yı ziyaretinde kendisiyle yaptığımız açık, faydalı ve ümit verici görüşmelerden duyduğum memnuniyeti bu vesileyle belirtmek isterim.”

“Saygılarımla,

İsmet İnönü

